67

www.psikeart.com

psikeart

dedikodu

Dedikodu sevenlerin dedikodusu
DOĞAN ŞAHİN

Dedikodunun evrimsel temelleri
BURCİN ÇOLAK

O da biraz şey...
TANER YILMAZ

Herkesin hayatına kimse karışamaz
ARZU ERKAN YÜCE

Kulaktan kulağa
HİRA SELMA KALKAN

Olmayan ateşin dumanı
ŞENGÜL KIYAK

Femeyatrik ve alethiniyatrik açıdan dedikodu
AHMET İNAM

Sokrates gaiple çarpışıyor!
BATUHAN SAÇ

Kadınlar için bir direniş aracı ve kız kardeşlik birliği
HANDE DOĞU

Nasıl bülbül kesildik?
[illegible]

Dedikodu yapma, dedikodusuz kalma
[illegible]

Bir tek kişiye söylesem...
GÜROL TONBUL

25 TL
ISSN 1308-70450-1
9 771308 704501
OCAK-ŞUBAT
SAYI 67 / 2020

SERG

LÜTFİ ÖZKÖK
PORTRELER

21 ARALIK 2019
3 MAYIS 2020

İSTANBUL MODERN
SANAT MÜZESİ
Asmalımescit Mahallesi,
Meşrutiyet Caddesi,
No: 99, 34430,
Beyoğlu, İstanbul

İSTANBUL
MODERN

TEMPORARY SPACE
GEÇİCİ MEKÂN

Görseldeki fotoğraflar (detay)
Lütfi Özkök, 1971 | Oğuz Kurum, 2006

KURUCU SPONSOR
Eczacıbaşı

ANA SPONSOR
DOĞUŞ | BİLGİLİ HOLDİNG

Sinemada roman kahramanları

psikeart
psikesinema
akbank sanat

18.30-20.00 FİLM GÖSTERİMİ "Anayurt Oteli" / Yön: Ömer Kavur

20.15-21.30 TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME Zebercet: "Ne ölü, ne sağ"

Oturum Başkanı: **Selin Yılmaz**

- **Prof Dr. Bilgin Saydam**
- **Prof. Dr. Semiramis Yağcıoğlu**
- **Macit Koper**

KOORDİNATÖR M. Emin Önder

Ben kimim?

15 Ocak 2020 Çarşamba, Akbank Sanat, Beyoğlu-İSTANBUL

Etkinlik ücretlidir. Biletler Akbank Sanat Gişesi ve Biletix'ten temin edilebilir.

İçindekiler

5
M. EMİN ÖNDER
Editörden

6
DOĞAN ŞAHİN
Dedikodunun toplumsal ve bireysel dinamikleri
Dedikodu sevenlerin dedikodusu

12
BURÇİN ÇOLAK
Dedikodunun evrimsel temelleri

18
TAYFUN UZBAY, MERT UZBAY
Beynin evrimsel gelişimi penceresinden dedikodu ve dedikodunun nörobiyolojisi

24
SERPİL YANDI VARGEL
Konuşursan, "dedi" derler; saldırırsan, "kodu" derler
Ne yaparsan yap, hep dedikodunu ederler

30
TANER YILMAZ
O da biraz şey...

32
CEYLAN AKGÜN
Bir gıybet güzellemesi

38
İSHAK SAYĞILI
Dedikoduya övgü

44
ARZU ERKAN YÜCE
Herkesin hayatına kimse karışamaz

50
HİRA SELMA KALKAN
Kulaktan kulağa

DEDİKODU

54
ŞENGÜL KIYAK
Olmayan ateşin dumanı

60
BAHAR KÖSE KARACA
Benden duymuş olma da...

62
ÖZLEM ÖNEN
Oral sadizm, vampirler, zombiler ve dedikodu

64
HİLAL BEBEK
Kötü iyidir!

68
ŞEHNAZ TUNA
Bir iletişim türü olarak dedikodunun anatomisi: Neden, sonuç ve yan etkiler

72
BERNA GÖRGÜLÜ ÇELİK
Dedikodunun dayanılmaz hafifliği

76
AHMET İNAM
Femeyatrik ve alethiniyatrik açıdan dedikodu

80
BATUHAN SAÇ
Dedikodu ve komedi
Sokrates gaiple çarpışıyor!

82
HANDE ÖĞÜT
Kadınlar için bir direniş aracı ve kız kardeşlik birliği

86
TUBA AKYOL
Nasıl bülbül kesildik?

88
ZOZAN GÜLEKEN
Disiplinlerarası bakış açısıyla dedikodu

90
PINAR KÖKSAL ÜRETMEN
Dedikodunun edebi hali
Kafka bir gün bir kadınla...

94
FATMAGÜL DİKYAR ALTUN
Yaraya merhem, ruha gıda

96
ÖZLEM AKKEL
Bir kutba övgü

98
PINAR AYDIN O'DWYER
Dedikodu yapma, dedikodusuz kalma

100
GÜROL TONBUL
Bir tek kişiye söylesem...

104
HAYDAR ERGÜLEN
7 dedi

106
VUSLAT ÇAMKERTEN
Beş dakika

108
SENA SOYSAL
Ötekini konuşmak

OCAK-ŞUBAT 2020. Sayı 67
Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma
Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Tasarım
Tuna Yıldırım

Katkıda Bulunanlar
Tuba Akyol, Emine Zinnur Kılıç, Hakan Atalay, Haydar Ergülen, Hande Öğüt, Ahmet İnam, İsmail Güzelsoy, Tan Tolga Demirci, Cumhur Boratav, Yüksel Aksu, Zeynep Eylül Önder, Ata Yılmaz Emre, Çiğdem Gelegen, Serpil Yandı Vargel, Taner Yılmaz, IshakSayğılı, Bedirhan Üstün, Pınar Üretmen, Pınar Aydın O'Dwyer, Lara Kamhi, Gizem Karayavuz, Cansu Boğuşlu, Tuna Yıldırım

Kapak Resmi
Geir Floede

Reklam Müdürü
Aslı Sağbilge (0554) 541 47 46 aslibilge@psikeart.com
Abone Sorumlusu **Semiha Başar** - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

Stratejik Pazarlama Danışmanlığı
Project Zones

Dedikodunun özel bir duygu ve samimiyeti kapsayan bir insan davranışı olarak değerlendirilmesi, sanırım pek de yanlış olmaz. Baggini, dedikoduyu "başka insanları etik ve ahlaki olarak değerlendirme, yaptıklarıyla ilgili doğru, yanlış, iyi, kötü gibi yargılarda bulunma" olarak tanımlar.

Dedikodunun ortaya çıkışında dilin önemine vurgu yapmak gerekir. Dil, bireyler arası bağların gelişiminde, güçlendirilmesinde ve sürdürülmesinde en önemli unsurdur. Öyle ki sosyalleşebilmek için konuşmaya başladık, konuştukça dedikodu yapar olduk. Dedikodu yaptıkça daha da sosyalleştik. İnsanlığın ortak ihtiyaçlarının farkına varılmasıyla birlikte bunları yaşamlarının bir parçası haline getiren insanlar, dedikodunun gelişimini hızlandırmışlardır. Ateşin bulunmasıyla geceleri ateşin sağladığı sıcak ve güvenli ortamlar, dedikodunun gelişimine doğrudan katkı sağlamıştır. Bu ortamlarda gerçekleşen dedikodu davranışları, öğrenme yoluyla nesilden nesile aktarılarak bugünlere gelindi.

M. EMİN ÖNDER

"Dedi" ve "kodu" fiillerinin birleşmesiyle birleşik bir isim haline gelen dedikodunun daha çok kimler tarafından yapıldığı hep tartışma konusu olmuştur. Kadınların daha çok dedikodu yaptıkları dedikodusu, yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Bu şehir efsanesi, kadınlar erkeklerden daha fazla konuştuklarından onların daha fazla dedikodu yaptıkları fikrine dayanır. Ya da kadınların, toplum içinde öne çıkmadan, suskun bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri şeklindeki eril toplum beklentisi sonucu susan kadınların, hemcinsleriyle konuşma fırsatı yakaladıklarında daha fazla dedikodu yaptıkları inancına dayanır. Gerçekte ise araştırmalar, her iki cinsiyetin dedikodu yapmalarında bir fark olmadığını gösterir.

Kültürel bakış açısıyla dedikodu, olumsuz bir davranış olarak değerlendirilir. Halbuki antropoloji, sosyal grup üyelerinin kendi aralarında resmi olmayan, teklifsiz bir iletişim aracı olarak kabullenildiği için olumsuz bir sonuç taşımadığını belirtir.

Psikeart bu sayısında dedikodu diyor; olumlu-olumsuz yanlarını tartışarak...

Mutlu yıllar!

Son olarak, Orhan Veli Kanık'ın dizelerinde "Dedikodu"...

Kim söylemiş beni / Süheyla'ya vurulmuşum diye? / Kim görmüş, ama kim, / Eleni'yi öptüğümü, /
Yüksek kaldırımda, güpe gündüz? / Melahat'i almışım da sonra / Alemdar'a gitmişim, öyle mi? /
Onu da sonra anlatırım, fakat / Kimin bacağını sıkmışım tramvayda? /
Güya bir de Galata'ya dadanmışız; / Kafaları çekip çekip / Orada alıyormuşuz soluğu; /
Geç bunları, anam babam, geç; / Geç bunları bir kalem; / Bilirim ben yaptığımı. /
Ya o, Mualla'yı sandala atıp, / Ruhumda hicranını söyletme hikâyesi?

Sorumlu **Günnur Altan** - Kocaeli
gunnurdinc@psikeart.com
Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87 Faks: (0262) 331 50 88

İrtibat Bürosu: Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91

www.psikeart.com
info@psikeart.com

Baskı
Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 34418
4. Levent/İSTANBUL
Tel: (0212) 280 00 09

Yayın Türü
Yerel, süreli

Dağıtım
Turkuvaz

Her hakkı saklıdır.
Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir.

İki ayda bir çıkar.

Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayınlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir.
Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.

Aralık 2019'da basılmıştır.

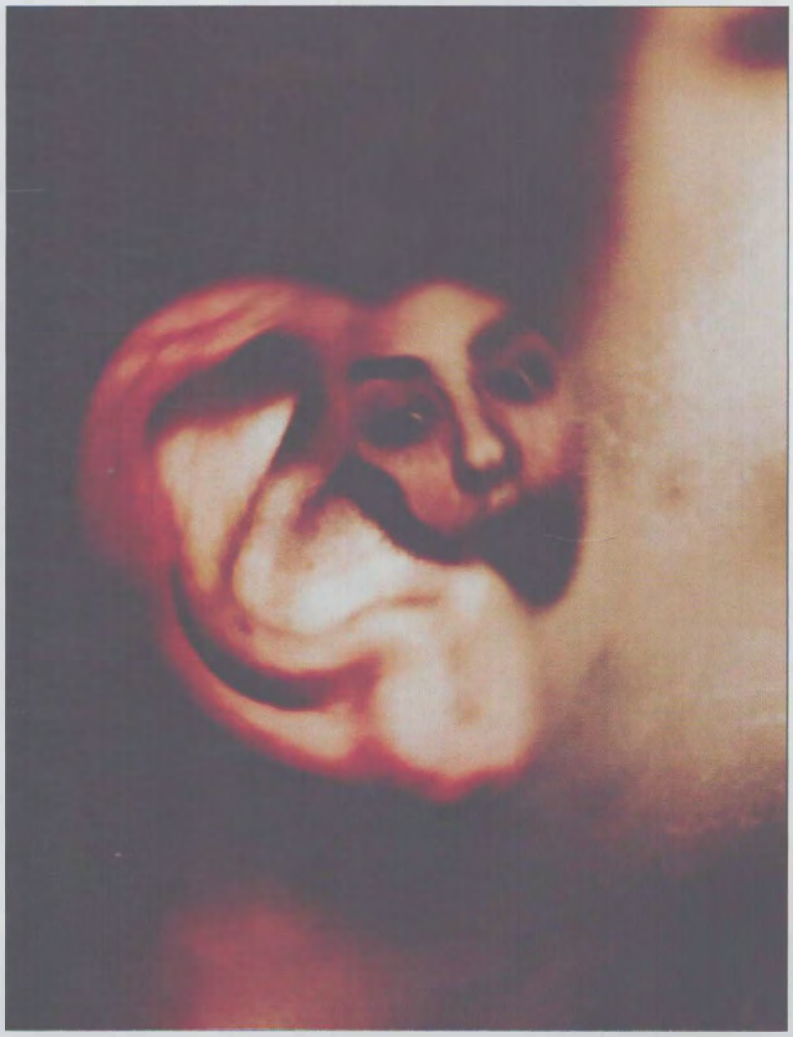
Doğan ŞAHİN

Dedikodunun toplumsal ve bireysel dinamikleri

Dedikodu sevenlerin dedikodusu

© GİZEM KARAYAVUZ

"Kınamayınız, kınadığınız şey başınıza gelmedikçe ölmezsiniz."
(Tirmizi, Kıyamet, 53, no: 2507;
Beyhaki, Şuabu'l-İman, 5/315, no: 2778)

Birçok insanın büyük bir haz ve iştahla dedikodu yapmasının altındaki neden, insanların kusurlu ve yetersiz kendilik tasarımları dolayısıyla hissettikleri "olmamışlık" duygusunu bir süreliğine ortadan kaldırmasıdır. (...) Bir kişi kendisini ne kadar yetersiz görüyor, ne kadar kusurlu buluyorsa, o kadar dedikodu yapma ihtiyacı duyacaktır.

Hariri, insanın bir uygarlık yaratmasında en büyük etkenin dedikodu yapabilmesi olduğunu söyler. Freud'a göre ise bir uygarlık kurabilmiş olmamız dürtülerimizi bastırabilme ve erteleyebilme yeteneğimize bağlıdır. Bu iki önerme arasında nasıl bir bağlantı olabilir? Dürtü denetimi dedikoduya, o da uygarlığa yol açıyor olmasın? Aslında ikisi arasındaki bağlantı ya da dedikodunun dinamikleri bu kadar basit değil ama bu çıkarım da hepten şaka değil.

Dedikodu aslında birkaç şeyin ortak adı. İçinde farklı tipte dedikodular var, farklı dedikodular olduğu için de farklı dinamikler söz konusu.

Dedikodu tipleri

TİP 1: Kınama tipi olarak adlandırabileceğimiz en yaygın dedikodu tipi, birinin kusurunu başkasına ya da başkalarına söylemek biçiminde cereyan eden dedikodudur: Örnek, "Geçen evine gittim, ne kadar dağınık ve pis bir insanmış şaşarsın" ya da "Duyduğuma göre kocasını işyerindeki biri ile aldatıyormuş". Burada dedikodunun paylaşıldığı kişi(ler) tarafından hoş karşılanmayacağı varsayılan bir şey söz konusu ediliyordur. Dedikodusu yapılan kişiyi kınasın, ayıplasın diye söylenir. Aktarılan şeyin ne kadar kötü, yanlış ve ayıp olduğuna dair sözlerin tekrarlanması istenir. Bir ortamda bulunuluyorsa, herkes o şeyi sırayla kınamalı ve kınama yarışına girmelidir. Böylelikle herkes şunu demiş olur: "Ben bunu herkesin içinde bu şekilde açıkça kınadığıma göre, asla böyle şeyler yapmam." Dolayısıyla bu tipteki dedikodu eylemi bir yanıyla içinde bulunulan topluluğun bir çeşit toplumsal sözleşme yazma biçimidir. Topluluk kendi normlarını dinamik bir şekilde sürekli teyit ederek geliştirir ve pekiştirir. İkinci olarak da bir çeşit söz verme eylemidir. Topluluk için yemin etme işlevi görür. "Ben de hepimiz gibi şimdi topluca kınadığımız bu davranışları yapmayacağım ve yapan olursa da kınayacağım."

Toplumun ortak çıkarı açısından uyulmasında yarar olabilecek kurallar aslında kişiler açısından istenebilecek şeyler olmayabileceği için, bu kuralları bu şekilde sürekli belirleme ve teyit etme ihtiyacı duyarız. Mesela kaynakların sınırlı olduğu bir ortamda aşırı rekabetçi ve hırslı olmak toplumda iç çatışmalara yol açarak çeşitli dezavantajlı kişilerin zarar görmesine neden olabilir. Böylesi zamanlarda dayanışmacı tutumlar desteklenip takdir edilirken rekabetçilik eleştirilip kınanacaktır. Kaynakların bol olduğu bir toplumda ya da bolluk dönemlerinde ise rekabetçilik ve hırs toplumu yeni şeylerin keşfine, icatlara ve yeniliklere götürebilen olumlu özellikler olarak değerlendirilecek, hırslı ve rekabetçi olmak yerine basit ve huzurlu bir yaşam sürmek isteyenler itibar görmeyip kınanacaktır. Birilerini kınamak tarzındaki bu tür dedikodular, insanları tek tek ve doğrudan uyarmadan ve onlarla gerginlik yaratmadan, dolaylı yoldan istenen davranış ve tutumların benimsenmesini sağlarlar.

Kınama tipi dedikodunun toplumsal işlevi yanında bireysel faydaları da vardır. Bireyler açısından en fazla doyum sağlayan yanı, başkalarının da kusurları olduğunu tespit ve teşhir ettiği için, dedikodu yapanların yetersizlik duygularını yatıştırıyor olmasıdır. Birçok insanın büyük bir haz ve iştahla dedikodu yapmasının altındaki neden, az önce bahsettiğim toplumsal işlevinden ziyade, insanların kusurlu ve yetersiz kendilik tasarımları dolayısıyla hissettikleri "olmamışlık" duygusunu bir süreliğine ortadan kaldırmasıdır. Birçok insan başkalarının kusurlu olduğunu gördüğünde, kendileri sanki daha kusursuz olmuşlar gibi kabul ederler. Dolayısıyla bir kişi kendisini ne kadar yetersiz görüyor, ne kadar kusurlu buluyorsa, o kadar dedikodu yapma ihtiyacı duyacaktır.

Kınama dedikodusunu yapan bireylerin söz konusu bilinçdışı motivasyonu yanında bilince biraz daha yakın iki farklı motivasyonu daha olabilir. Birincisi ona yanlış gelen şeyleri ve yanlış davranan kişileri kınamak ve bu tutumların tekrarlanmamasını sağlamak. İkincisi ise dedikoduya malzeme edilen kişiyi itibarsızlaştırmak. İtibarsızlaştırma dedikodusunu en altta ayrıca ele alacağım.

TİP 2: İkinci dedikodu tipine ***konsültasyon tipi*** dedikodu diyebiliriz. Konsültasyon dedikodularını kınama dedikodularından ayıran şey, haberi verenin olaya nasıl yaklaşılması gerektiğine tam karar verememiş olmasıdır. Örnek: "Duydunuz mu, Ayşe ile Fatma çıkıyorlarmış..." Dedikodu bu durumda konsültasyona davet amacı taşır. Dedikodunun iletildiği kişiler, birlikte değerlendirme yapmak suretiyle söz konusu haberin ne yönde yargılanacağına beraber karar vermeye davet edilmiş olurlar. Grup beraberce bir değerlendirme yapıp, kınayıp kınamayacaklarına ya da takdir edip etmeyeceklerine ortaklaşa karar vermiş olur. Konsültasyondan kınama kararı çıktığında birinci tipte dedikodunun hazırlık aşamasına dönüşmüş olur. Konsültasyon tipi dedikodular da grup içi normların oluşmasını sağlar ama asıl işlevleri grup içi bağları kuvvetlendirmeleridir. Öte yandan büyük bir kurumda küçük gruplar arasında yapılan bu tür dedikodular, küçük grupların kendi içlerinde daha çok bağlanmalarına ama grupların birbirinden uzaklaşmalarına neden olur.

TİP 3: Gazeteci tipi dedikodu. Başkalarının özel hayatını kurcalayıp öğrenilen bilgileri başkalarıyla paylaşmak tarzında yapılan dedikodu tipidir. Örnek: "Ahmet Beylerin evli oğlu ev tutmuş, artık ayrı yaşayacaklarmış." Bu tipte yargılamak ikincil, haber verme birincil öneme sahiptir. Ardından haberi duyan bir kınama dedikodusu başlatabilir ya da haberi veren öyle devam edebilir. Örnek: "Tabii gelinine o kadar kötü davranırsa olacağı buydu..." Ancak kınama amacıyla yapılmayabilir de. Bu yüzden bazen iyi haber dedikodusu da yapılabilir. Örnek: "Hayriye Hanım'ın büyük oğlu Boğaziçi'ni burslu olarak kazanmış." Burada esas olan başkalarının bilmediği bir şeyi biliyor olmaktır. Dedikoduyu yapan kişinin uyanık, zeki ve her şeyden haberdar olan biri olarak algılanmasına ve dikkate alınmasına neden olur. Ancak burada da yargılama hepten eksik değildir tabii. İletilen bilginin kamuoyunun ilgisini çekeceğine ve dedikodusu yapılmaya değer olacağına dair bir kabul barındırır.

Sosyal medyanın modern yaşamdaki muazzam yeri bununla ilgili görünüyor. İnsanlar eskiden daha küçük topluluklarda, büyük şehirlerde bile mahalleler sayesinde herkes birbirinden epeyce haberdar olarak yaşardı. İnsanın nasıl bir hayat yaşamanın daha iyi olacağına dair bir koçluk hizmeti almalarına gerek yoktu çünkü değişik yaşam tarzlarını görüyor ve hangisinin kendi istekleriyle

uyuştuğuna dair gözlem yapabiliyorlardı. Bilgi verici dedikodular sayesinde başkalarının yaşam tecrübelerini öğreniyorlar ve neyi yapmanın kendilerine daha iyi geleceğine dair öngörüde bulunabiliyorlardı. Ne yapmak neye yol açar? Mesela "Acaba ikinci evlilikler daha mı iyi seyrediyor?", "İnsan iyi anlaşamadığı eşiyle sürdürmeye mi çalışmalı yoksa yeniden mi denemeli?", "Çocuğu özel okula göndermeye değer mi; komşunun kızı özel okula yollandı, üniversitede iyi bir yer kazanamadı ama oğlan devlet okuluna gitti, çok başarılı oldu?". Bunun gibi yüzlerce soruyu, başkalarını gözlemleyerek ve deneyimlerini genelleyerek yanıtlayabiliyorlardı. Şimdi doğrudan gözlemleme olanakları azaldığı için elde iki araç kalıyor: dedikodu ve sosyal medya.

TİP 4: Bu tipe ***kehanet dedikodusu*** diyebiliriz. Bazı kişilerin halihazırda kötüleyecek bir şeyi olmasa da gelecekte olumsuz özelliklerinin ortaya çıkacağını iddia etmek demektir. "Göreceksiniz, iki seneye kalmaz ayrılacaklar." Bu dedikodu elde yeterli malzeme olmadığında başvurulan dedikodu tipidir. Diyelim bir kişiyi ya da yaşadığı ilişkiyi beğenmiyorsunuzdur ama karalamak için yeterli malzeme yoktur, o zaman şimdilik örtülü ama gelecekte açığa çıkabilecek bir olumsuzluktan söz edebilir, kanıt olarak da gelecekte olacak şeyleri gösterebilirsiniz.

TİP 5: Bu tip dedikodular için ***itibarsızlaştırma dedikodusu*** diyebiliriz. Bu dedikoduyu yapan kimse, çeşitli nedenlerden dolayı kızgınlık duyduğu biri hakkında yanlış bir olumsuz bilgiyi yayarak onu itibarsızlaştırmaya çalışır. Hemen hemen tüm dedikodularda geçeği çarpıtma, abartma, kasten yanlış yorumlama gibi özellikler olsa da bu tip dedikoduda çarpıtma ya da düpedüz yalan ve iftira daha çok kullanılır. Bazen karşılık görmemiş bir yakınlık talebi, bazen bozulmuş bir ilişki sonrası, bazen de bir rekabet dolayısıyla yapılabilir. Son yıllarda biten bir ilişkinin ardından yapılan itibarsızlaştırma dedikoduları çok sık görülmeye başlandı. Bazen bir bazen de iki taraf birden biten bir ilişkinin ardından diğerini itibarsızlaştırmak amacıyla yalanlar söylemeye ya da birçok şeyi çarpıtarak başkalarına yaymaya başlıyorlar. Bu davranış sadece kızgınlık ve öfke dolayısıyla yapılmıyor. Aynı zamanda, sanki çok önemliymiş gibi, kimin hataları yüzünden bittiğine dair bir münakaşayı sürdürmek anlamına da geliyor.

TİP 6: "Sızlanarak kışkırtma" tipi dedikodu diyebileceğimiz bu tip dedikoduda kişinin dedikodu yapma nedeni, bir insandan duyduğu rahatsızlığı doğrudan dile getirmemesidir. Genellikle günlük basit konularla ilgilidir. Mesela biri gelmiş, çok uzun süre oturmuştur, çok konuşmuştur, sıkılmışsınızdır, kendisine işim var, meşgulüm diyememişsinizdir ama kızmışsınızdır da. O gittikten sonra başkalarına "Ay ne şiştim ne şiştim, iki saat kalkmadı" dersiniz. Buradaki neden, o kişi ile ilişkinizin bozulmasından çekinmeniz, size kırılabilecek olmasını göze alamamanızdır. Ancak size verdiği rahatsızlık dolayısıyla kızmışızdır da. Bazen kızdığımız kimselere yöneltemediğimiz öfkemizi başkalarını ona karşı kışkırtarak dışa vurur, onların da ona kızmasını sağlamaya çalışır ve hatta belki içlerinden biri onu uyarır diye umut ederiz. "Benim bir şey yapmaya cesaretim yok ama inşallah birileri bir şey yapar da ben de kurtulurum" anlayışı ile yapılan bir dedikodudur. Bu dedikodu tipi belki de tüm dedikoduların içine bir miktar karışıyordur.

Belki de yolsuzluklara, haksızlıklara, talana, sömürüye, adaletsizliklere karşı bir şey diyemediğimiz için, sesimizi çıkaracak cesaretimiz olmadığı için ya sadece güvenlikli ortamlarda söyleniyor ya da onu bunu çekiştirerek öfkemizi etrafımızdaki bize bir şey yapamayacak, bir zarar veremeyecek kimselere boşaltıyoruzdur.

Cinsiyetlere göre dedikodu farklılıkları

Elbette birazdan söyleyeceğim şeyler tüm kadınlar ve erkekler için geçerli değildir. Kadınlar için söylediğim şeylerin hepsi erkeklerde de bulunabilir, erkekler için söylediklerim kadınlarda da bulunabilir. Ayrıca bazı kadınlar ve bazı erkekler kendi cinslerinden çok karşı cinste olduğunu söylediğim özelliklere sahip olabilir. Yani aşırı genellemeksizin, bazı farkların olduğunu söylemiş olacağım.

Kadınlar ne tür dedikodular yaparlar?

Azımsanmayacak sayıda insan, bir kadının mutlu ve güzel bir hayata sahip olmasının tek yolunun zengin, başarılı, toplumsal değerleri benimsemiş, yakışıklı ve iyi bir aileden gelen bir adam tarafından çok sevilmek ve eş olarak seçilmek olduğuna inandırılmıştır. Kadınlar için bunun en çok istenecek şeylerden biri olması gerektiğine, kadınlar da erkekler de büyük oranda inandırılmışlardır. Ancak böyle biri ile evlenmek yetmez, onun tarafından devamlı çok kıymet verildiğinin, el üstünde tutulduğunun deneyimlenmesi ve herkese de gösterilmesi gerekir. İnsanlar arasındaki bu kriterlere dayanan rekabet, hem kadınlar hakkında yapılan hem de kadınların yaptığı birçok dedikodunun içeriğini oluşturur. Dolayısıyla bu konudaki dedikodular, şu sorulara yanıt niteliği taşıyan bilgiler içerir.

1. Dedikodusu yapılan kadın böyle "ideal bir yaşam" sürmeye ne kadar uygun bir adaydır? Yani çok özel ve değerli birinin onu sevip eş olarak seçmesine engel olacak neleri vardır? Mesela daha evvel evlenmişse ya da geçmişinde iyi bir eş olacağına dair şüphe uyandıracak şeyler varsa, bu bilgilerin yayılması o kişinin adaylık puanlarını düşürecek ve geri kalanlar için avantaj yaratıp keyif verici olacaktır.
2. Onu seven ya da eş olarak seçen kişi hakikatte ne kadar değerlidir? Eşe veya sevgiliye dair değersizleştirmeler de dedikoducuları rahatlatır, eşin (ya da sevgilinin) sanıldığı kadar arzu edilir biri olmadığına dair bilgiler, ortada o kadar da haset edecek bir şey olmadığını gösterdiğinden kişiye kendi durumunun o kadar kötü olmadığını düşündürerek anksiyete giderici etkide bulunur.
3. Sevgilisi veya eşi ona ne kadar değer veriyor, ne kadar seviyordur? İyi, başarılı ve istenen bir eşi olsa bile karısına yeterince değer vermiyorsa, bu da bir teselli kaynağı olabilir, yürek soğutabilir.
4. Sevgili ya da eşin ailesinin ailesi ne kadar iyi bir ailedir?

Son olarak her şey yolunda olsa bile eşlerin ailelerinde olan olumsuzluklar da imrenip haset ettikleri bir çiftin o kadar da mükemmel olmadıklarını göstererek insanları rahatlatır.

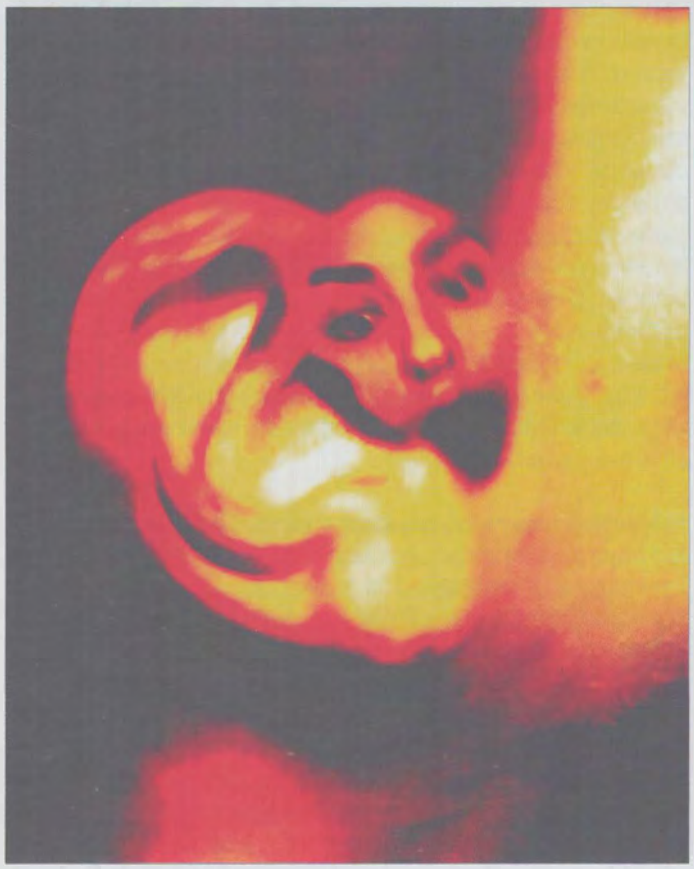
Erkekler ne tür dedikodular yaparlar?
Erkeklerin kadınlar kadar dedikodu yapmadığı, bu konularla ilgilenmediğine dair bir dedikodu vardır. Erkekler de kendi aralarında kadınların yaptığına benzer dedikodular yaparlar ama ek olarak farklı dedikodular da yaparlar.

Erkeklere öğretilen ideal yaşam biçimi bir prensesle tanışıp evlenmek değil, bir kral olmaktır. Bu arada evlenecekleri kişi elbette bir prenses olacaktır ama asıl amacı bu değildir. Onun başarılı olma ölçütü diğer erkeklerin önüne geçmek, onlardan daha başarılı, daha güçlü, daha etkili olmaktır. Bunu yapamıyorsa da yapabildiğince bunun için uğraşmaktır. Kadınlarla ilişkilerine gelince, evet evlenip çocuk yapmaları beklenir ve yaptıklarında da takdir edilir ama aynı zamanda bağımsızlıklarını korumaları ve ne kadar severlerse sevsinler bir kadına yakayı kaptırmamaları gerekir. Erkeklerin inandığı ideal hayat; başarılı bir kariyer + toplumsal hiyerarşide yukarılarda bir yer + iyi bir evlilik + özgürlüğünün delili olan kendine has ilgi alanları ve tutkulardır. Başarısızlık ise iki şekilde olur; erkekler dünyasında gerilerde kalmak ve bir kadının etkisi altında kalarak ona boyun eğmek.

Erkekler kadınlar için en iyi şeyin iyi bir evlilik olduğuna inanırken kendileri için iyi bir evliliğin çok yararlı olacağına ama yeterli olmayacağına inandırılmışlardır. Böylelikle ilk olarak kadınların rakip olmaları engellenmiş olur. İş dünyasında, yükselmek için rekabet etmemeleri, iddialı olmamaları sağlanmış olur. Onlar eşleri ve çocuklarıyla daha çok ilgilenmeli, iş dünyasını erkeklere bırakmalıdırlar.

Dolayısıyla erkekler arasında diğer erkeklere dair dedikodular, çoğunlukla başarısızlıkları, yeteneksizlikleri, beceriksizlikleri ya da bir kadına nasıl boyun eğmiş oldukları hakkındadır. Erkeklerin erkekler hakkında yaptığı bu türde dedikodular kınamak, yanlış bulmaktan ziyade zayıf bulmak, küçümsemek ve alay etmek tarzındadır. Erkekler de yerleşik, geleneksel kadın idealleri ile ilgili dedikodular yaparlar ve ek bir aşağılama imkânı olduğunda rakiplerini kadınların gözünde başarısızlık sayılacak konularda da alaya alıp aşağılayabilirler.

Dedikodu örgütlenmektir, bir düşünün abiler (E. Ayhan'a selam)
İnsan birçok faaliyeti için örgütlenebilen bir türdür. Bunun için de farklı büyüklüklerde örgütlenmeler kurarlar. Ortaokul, lise yıllarından başlayarak birbirine bağlanan arkadaşların oluşturduğu grupların önemli işlevlerinden biri budur. Gruptan ve grup üyelerinden beklenen temel işlev, bu toplumsal rekabette birbirlerine kendilerinin iyi, ötekilerin kötü olduğunu söyleyecek değerlendirmeler yapmalarıdır. Diğerleri ile ilgili kim kötü bir haber, bir başarısızlık duyarsa gruba müjde gibi haber verir ve başkalarının başarısızlıkları, mutsuzlukları, yoksunlukları grup üyelerinin kendilerini iyi hissetmeleri için besin oluşturur. İnsanlar yaygın olarak bu denli kötü müdür? Bunları çok kötü oldukları, herkesten kötü oldukları için yapmazlar; ortalama insan kadar, sıradan kötülüğün bir tezahürü olarak yaparlar. Bir de esas olarak daha iyi hissetmek için yaparlar. Mesela diğerlerinin kendilerinden daha zevksiz ya da daha kalitesiz olduğuna inanmak onları iyi hissettirdiği için yaparlar. Başkalarının dinlediği müziği, yaşam tarzını, oturduğu mahalleyi aşağılayarak kendilerini iyi hissederler. Irkçılığın, mezhepçiliğin, ayrımcılığın, şovenizmin mikro ama binlerce örneği, bilincinde olmasak da bu dedikodularla hayatımızı ve zihnimizi işgal eder.

© GİZEM KARAYAVUZ

Psikodinamiklerine ve kişilik özelliklerine göre dedikodu tipleri
Dört tip dedikodu dinamiğinden bahsedebiliriz.
1) Süperego ile barış içinde olma çabasının ürünü olan dedikodular.

Daha çok obsesif karakterler tarafından yapılan ve genellikle kınama dedikodusu tipindeki dedikodulardır. Burada dedikoduyu yapan, dedikoduyu dinleyen ve dedikodusu yapılan kişilerden başka bir de orada olmadığı halde olayları yukarıdan izleyen bir otorite figürü vardır: Tanrı, anne-baba ya da süperego. Dedikodu ya da kınama asıl olarak ona göstermek için yapılıyordur. Dedikoduyu yapan şunu diyordur. "Ben senin sözünü dinliyor, yapma dediklerini yapmıyorum ama bir de şunlara bak. Bak neler yapıyorlar. Lütfen beni yargılama, suçlama, kınama. Kınayacaksan bunları kına. Bak kötü olan ben değilim, onlar." Dolayısıyla bu tür dedikoduların içeriğini ahlaken yanlış gelen şeyler oluşturur.

2) Kendilik saygısını artırmaya yönelik dedikodular.
Burada her tipten dedikodu söz konu olabilir. Dedikoduyu yapanın temel motivasyonu düşük kendilik saygısını yükseltmek ya da korumaktır. Düşük kendilik saygısını tamir etme amacı taşıdığından narsisistik motivasyonlu dedikodu olarak da adlandırılabilir. Dolayısıyla içeriğini ahlaken yanlış şeylerden çok beceriksizlik, aptallık, kalitesizlik, görgüsüzlük vb. şeyler oluşturur. Dedikodusu yapılan kişi kabahatli ya da yanlış bulunmaktan çok yetersiz ve kalitesiz bulunuyordur. Başarılı bulunan ya da göz önündeki kişilere yönelik itibarsızlaştırma dedikoduları da bu amaca hizmet eder. Sık sık insanların bulundukları yeri hak etmediklerine dair dedikodu ya da eleştiri yaparlar. Bunu yaptığı takdirde kendisine yönelik beğeni ve takdir artacakmış gibi özellikle beğenilen, takdir gören insanları itibarsızlaştırmaya çalışırlar.

3) İçsel saldırganlığı yansıtmaya hizmet eden dedikodular.
Yansıtma savunma mekanizmasının ürünüdür. Hem kınama hem itibarsızlaştırma tipindeki dedikoduları içerebilir. Sürekli başkalarını gözlemleyip kendilerine göre kusurlarını, kabahatlerini tespit etmeye çalışırlar. Kendi içlerindeki başkalarına yönelik öfke, düşmanlık, zarar verme ya da kandırma, aldatma, bencillik, insanları kullanma vb. arzuların izlerini başkalarında görmeye çalışırlar. Bu anlama gelecek şeyler gördüklerine ikna olduklarında da adeta kötü olan ben değilmişim onlar imiş diyebildiklerinden dolayı bayram ederler. Başka insanların ne kadar kötü olduklarını anlatırken, güldüklerini, neredeyse mutlu olduklarını görebilirsiniz. Özellikle paranoid kişilik özellikleri gösteren kimseler tarafından kullanılan bu mekanizma, sadece paranoid karakterlere özgü bir mekanizma değildir. Kendi olumsuz özellikleri ile yüzleşmekten, onları sorgulamaktan korkan herkes, paranoid olsun olmasın bu mekanizmayı kullanır.

4) Kötülük yapma amacı taşıyan dedikodular.
Burada motivasyon birine zarar vermek, onu itibarsızlaştırmak ya da incitmektir. Temel motivasyon saldırganlıktır. Diğer üç tipte de dedikodusu yapılan kişi bundan zarar görür ama onlarda birincil motivasyon zarar vermek değil, kendine iyi gelecek bir şey yapmaktır. Burada kişiye iyi hissettiren şey, öfke duyulan birine zarar veriyor olmaktır.

Kişilik özelliklerine göre toparlayacak olursak...

Bağımlı karakterler kimse hakkında kötü konuşmak istemezler. Belki zamanında çok verici olup bekledikleri karşılığı göremedikleri ve dolayısıyla artık destek alma umudunun kalmadığı kişiler hakkında kötü şeyler söyleyebilirler ama kendisine destek olabilecek kimselerden henüz ümidi tamamen kesmedilerse kolay kolay kötü şeyler söylemezler. Ancak başkalarından ayrı düşmemek, itiraz edememek gibi nedenlerden bir grupta yapılan dedikoduya uyum gösterirler. Bir şey söyleyecek olduklarında da başına genellikle "Benden duymuş olmayın ama... Kendisini çok severim ama..." gibi karşı tarafı kızdırabilme ihtimalini azaltacak yumuşatıcı ifadeler koyarlar.

Obsesiflerin daha çok kendi süperegolarına yaranmaya çalışan ve başkalarını yanlış şeyler yapmakla suçlayan, kınayıcı dedikodular ürettiklerini ve bu türde dedikodular yaptıklarını belirtmiştim. Başka bir deyişle obsesifler ego idealinin iyi bir insan olma, ahlaklı, kurallara uyan, yanlış bir şey yapmayan ve ahlaklı, düzgün bir insan olma bağlamında beğenilip takdir görmesini talep eden bölümüne yaranmak için dedikodu yaparlar.

Histerikler, daha çok rekabet amaçlı dedikodu yaparlar. Hem kendi cinsleriyle hem karşı cinsle rekabet ettikleri için onları küçümseyici, yıpratıcı dedikodular yaparlar. Histeriklerde karşı cinse yönelik genelleyici kötü söz söyleme yaygındır. Histerik erkekler kadınların kötü araba kullandıklarına, beceriksiz olduklarına, ellerinden bir şey gelmediğine dair stereotipik inanışları destekleyecek örnekler üzerinden dedikodu yaparlar. Histerik kadınlar da erkeklerin duygusuz, bencil ve akılları hep sekste olan tipler olduklarına dair stereotipleri destekleyecek konularda dedikodu yaparlar.

Paranoidler çok fazla dedikodu yaparlar ve sürekli insanları kötü niyetli olmakla, sahtekâr olmakla, arkadan iş çeviriyor olmakla, yalan söylemiş olmakla vb. suçlayıcı dedikodular yaparlar.

Şizoidler neredeyse hiç dedikodu yapmaz, dedikodu ile de ilgilenmezler.

Narsisistikler daha önce söylediğim gibi daha çok devalüe edici, itibarsızlaştırıcı dedikodular yaparlar. Küçümseme konuları genellikle aptallık, cehalet, kalitesizlik vb. gibi kendilik saygısını azaltacak şeylerdir. Başka bir deyişle obsesifler ego idealinin ahlaklı, düzgün biri olma talebine karşılık gelen dedikodular yaparken, narsisitikler daha çok ego idealinin zeki, yetenekli, becerikli biri olarak beğeni ve takdir gören biri olma talebine karşılık gelen konularda dedikodular yaparlar. Obsesif başkalarını ahlaksız olmakla suçlayan ve kınayan dedikodulara ilgi duyarken, narisisistikler başkalarının salak, cahil, aptal olduğuna dair dedikodulara ilgi duyarlar.

Antisosyaller iftira atmak, yalanlar uydurmak da dahil itibarsızlaştırmak ya da incitmek amacıyla ağır ithamlar içen dedikodular yaparlar.

Histrionikler genelde güzellik, görünüm, gidilen yerlerin kalitesi, kıyafetler, maddi olanaklar vb. gibi yüzeysel şeyler üzerinden başkalarını değersizleştiren dedikodular yaparlar.

Dedikodunun ek bireysel yararları
İnsanlar ister az önce bahsettiğim örgütlü dedikodu gruplarına katılarak, ister fırsat buldukça arkadaşlarla, tanıdıklarla dedikodu yapsınlar, dedikodu yapmak suretiyle kazandıkları iki şey daha vardır.

İnsanlar bir araya geldiklerinde ne kadar çok dedikodu yapıyorlarsa o kadar az kendilerinden ve ilişkilerinden konuşmuş olurlar. Kendi iç dünyanızla fazla temasınız yoksa ya da kendi iç dünyanızı, duygularınızı, düşüncelerinizi çok da iyi bilmiyor ya da paylaşmak istemiyorsanız, en iyisi kendinizden değil başkalarından konuşmaktır. Kendi iç dünyanızı açmadığınız insanlarla başkaları hakkında ne konuşursanız konuşun gerçek bir yakınlık kuramazsınız. Gerçek yakınlıklar insanların birbiri hakkında

duyguları ve düşüncelerini samimiyet ve rahatlıkla paylaşabildiği yakınlıklardır. Oysa bu tür gruplarda yaşanan ilişkilerde herkes kendisini o "yüce değerlere" ve "ideal hayata" uygun olacak şekilde yaşıyormuş gibi sunmaktan, gerçek düşüncelerini, duygularını paylaşamazlar. Grup başkalarının kusurlarına karşı o kadar yargılayıcıdır ki kimse çıkıp da yahu bunları bazen ben de yapmak istiyorum hatta şundan yapmıştım filan diyemez. Herkesin herkese karşı rol yaparak kendisini kendisine ve başkalarına olduğundan çok farklı ve kusursuz olarak sunduğu ama aslında kendine ve birbirlerine yabancılaşmış bireylerden kurulu küçük veya büyük cemaatlerdir. İşin acıklı yanı insanlar yalnızlaştıkça bu tür gruplara girerek yalnızlıklarından kurtulmak isterler ama bu tür gruplara dahil oldukça daha da yalnızlaşırlar.

Fakat dedikodunun asıl yararı insanı kendini sorgulamaktan kurtarmasıdır. Sanki başkalarının yanlışını, kusurunu, kabahatini sergiledikçe kendileri otomatikman iyi bir insan oluyorlarmış gibi kendilerinin ne kadar iyi kalpli ya da iyilik için uğraşan yahut kendini geliştirmiş bir insan olduğunu sorgulamaktan kurtulurlar.

Tek bir yoksula yardım eli uzatmamış, zulme, baskıya, haksızlıklara, işkenceye, sömürüye karşı tek bir şey yapmamış olduğu halde, sırf başkalarının kötü olduğuna kendini ikna ederek kendisini iyi bir insanmış gibi algılamış olurlar. Niye bu denli bencil olduğunu, neden bunca aç, yoksul, zor durumda insan varken, sokaklarda aç çocuklar gezerken, insan hakları ortadan kaldırılıp, bağımsız yargı, özgür basın yok edilirken tek ses etmemiş olduğunu da sorgulaması gerekmez. Hatta neden doğru düzgün kendisini yetiştirmediğini, hep söz verdiği halde bir türlü yabancı dil öğrenemediğini, dizi seyretmekten kitap okuyamadığını da sorgulaması ve yetersizlik hissetmesi gerekmez. Sadece kötü bir şey yapmamış olduğuna inanmak suretiyle vicdanını bir süre susturabilir. Ancak sokaklarda aç çocukları gördükçe, siyasi yargı kararları canını sıktıkça, zulme, baskıya, işkenceye dair bir şeylerle karşılaştıkça bir şeyler yapması gerektiğini düşünecek gibi olur, kendini sorgulayacak gibi olur, sonra evli birinin biriyle flört ettiği dedikodusu Hızır gibi imdadına yetişir ve ne kadar düzgün bir insan olduğuna ikna olup rahatlar.

Son bir iki söz

Dedikoduyu geçmiş zamanlara, banliyölere, varoşlara ve "geri kalmış" topluluklara ait bir olgu imiş ve gelecekte azalarak yok olacakmış zanneden insanlar olduğu için şunu söylemem gerekiyor:

Ebeveynlerin çocuklarına rehberlik yapma işlevleri geriledikçe, gelecek nesillerin dedikodu ihtiyaçları daha da artacaktır. Ancak dedikodunun geleceğini insanlar arası etkileşim ve iletişimlerin ne kadar açık ve samimi olacağı belirleyecektir.

Toplumlar, yargılayıcı, dışlayıcı ve dayatmacı oldukları oranda kimse olduğu gibi olamayacak, belli bir şekilde görünmeye gayret edecek ama herkes bir şekilde kendisini suçlu, kabahatli, yetersiz hissettiği için bunları ya başkalarına yansıtacak, ya başkalarında gördüğünde devalüe edecek ya da kendini aklamak için suçlayacak birilerini bulacaktır.

Toplumların etik ilkelere, toplumsal yaşam için ortak kurallara

© GİZEM KARAYAVUZ

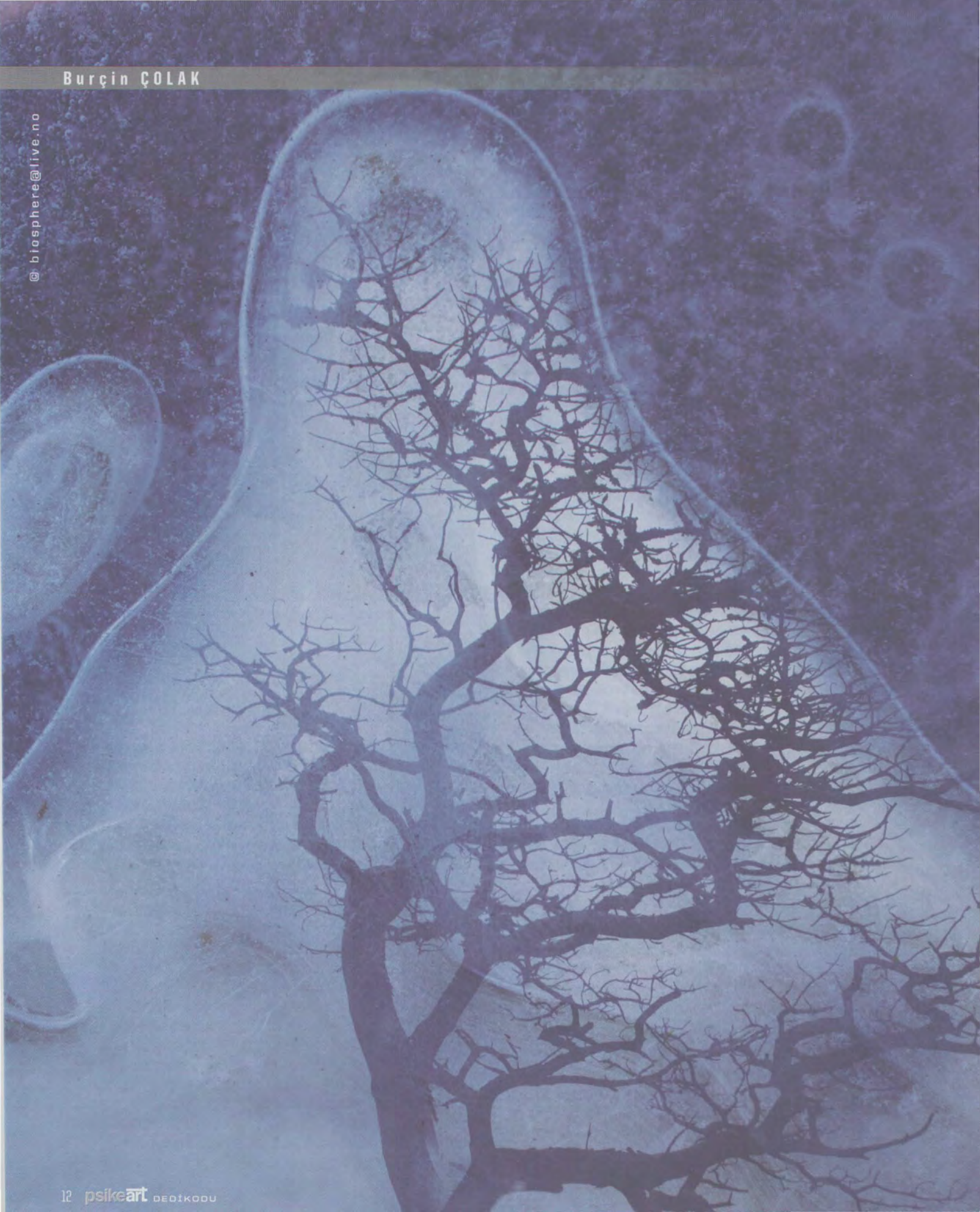
ihtiyacı her zaman olacaktır. Bu ilke ve kuralları belirler ve pekiştirirken bunların baskı, dayatma, alay, küçümseme, dışlama, cezalandırma, ima, kinaye gibi yollardan olması gerekmez. Topluluklar bu anlaşmaları pekâlâ açıkça, samimi bir şekilde konuşarak, şefkat ve anlayışla tartışarak da geliştirip yeni nesillere aktarabilirler.

Ancak, aile içi ilişkilerde ve çocuklar yetiştirilirken, şefkat ve sevgiyle, ahlak ve toplumsal yaşam kuralları öğretilmez, çocuklar sürekli eleştirilir, suçlanır ya da ihmal edilirlerse hemen hemen tüm peygamberlerin, dini liderlerin başkalarının kusurlarını aramayın, kusurlarını yüzlerine vurmayın, dedikodu yapmayın demelerine rağmen insanların dedikodu yapma ihtiyaçları ve dedikodu faaliyetleri azalmak şöyle dursun artarak devam edecektir.

Velhasıl dedikodu yapmak yerine kendisini ve başkalarını daha iyi anlamaya çalışan, kendisine de başkalarına da daha şefkatle yaklaşabilen, birilerini suçlamak yerine toplumsal sorunlara ilgi duyan ve sorumluluklar alabilen, söylenmek yerine daha iyi bir dünya için yapıcı bir şekilde uğraşabilen insanlar yetiştirmek istiyorsak, çocuk yetiştirirken onları suçlamamalı, utandırmamalı, küçümsememeli, sürekli eleştirmemeliyiz; yani kendilerini eksik, yetersiz, kabahatli, suçlu gibi hissettirmemeliyiz. Var oluşlarını da bir zahmetmiş gibi, bir yükmüş gibi değil de mutluluk ve sevinç kaynağıymış gibi yaşatmalıyız. Kendisini kolaylıkla suçlu, kabahatli, yetersiz, eksik, olmamış ya da fazlalık gibi hisseden insanlar, bunlardan kurtulmak için suçlayacak, eleştirecek, küçümseyecek başkalarını bulmaya çalışacaktır.

Burçin ÇOLAK

@ biosphere@live.no

Dedikodunun evrimsel temelleri

Dedikodu sosyal ilişkileri hem güçlendiren hem zarar veren keskin bir bıçağa benzer.

İnsan davranışı hem sosyal bilim disiplinleri gibi yeni hem de felsefe ve ilahiyat gibi klasik disiplinler için inceleme konusu olmuştur. Sosyoloji, antropoloji, ekonomi gibi birçok bilim dalı karmaşık insan doğası ve davranışlarını kendi geri plandaki baskın paradigmaları ile açıklamıştır. Bu açıklamalar zaman zaman birbirlerini tamamlayıcı bazen de zıt özellik sergilemişlerdir. Fili el yordamı ile inceleyen kör insanların kendi fikirlerini genel geçer saymaları gibi, farklı disiplinlerin teorileri de bütünlükten uzak kalmaktadır.

Evrimsel psikoloji bu bağlamda "standart" sosyal bilimlerin ve halk psikolojisinin yetersizliklerine çare olduğu iddiasındadır. Buna göre herhangi biyolojik bir fenomene (bu yazının konusu olan dedikoduya da) evrimsel bakış bir çeşit birleştirici ve bütünleştirici bir ilke olarak iş görür. Teorik fizikte "her şeyin teorisi"nin davranış bilimlerindeki karşılığı davranışın evrimsel psikoloji bakışıyla ele alınması olabilir. Bu metinde çok temel ve yaygın bir insan edimi olan dedikodu, evrimsel bir bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Dedikodunun kötülüğüne dair klasik görüşler

Dedikodu semavi dinlerde günah olarak addedilmiş olan haset duygusu ile ilişkili görülmüştür. Haset "kendi üstünlüğünü azaltacağı düşüncesinden ötürü başkasının iyi durumundan dolayı üzülmek" şeklinde tanımlanabilir. Buna göre dedikodu haset edilen kişinin arkasından başka kişilerle konuşmak suretiyle o kişiye bir çeşit zarar verme edimini içerir. Dedikoducunun temelde böyle bir niyetinin olması şart değildir. Fakat dedikoduyu ele alırken klasik niyet etiğinin (dedikodu yapma niyetinin dedikodu yapılan kişiye zarar vermek olmaması) yetersiz olduğu ve Kantçı "ödev" bağlamında yaklaşımların klasik dini tavrı oluşturduğu söylenebilir. Buna göre bir kişinin ödevi dedikodu yapmamaktır.

Dedikoduya dair daha seküler felsefi görüşler de benzer bağlamlarda dile getirilmiştir. Örneğin Aristoteles'in "erdem" etiği dedikoduyu kişiselleştirerek anlar. Böylece dedikodu yapmak erdemsiz bir tavra sahip olmaya dönüşür. Stoacılık ise öznel ve nesnel dünyaya yönelik tutumlarda sıkı bir ayrımı ve ruhsal dünyamızın dışımızda geçip gidenlerden etkilenmemesini salık verir. Dedikodu bu açıdan dış dünya ile olan işlevsiz bir ilişkiyi tanımlar. Epiktetos, "Enchiridion" isimli kitabında; "Sessizlik çoğunlukla hedefiniz olsun; sadece gerekli olanı söyleyin ve bu konuda kısa olun. Nadiren, konuşmaya davet edildiğiniz zaman konuşun... Hepsinden öte, insanlar hakkında dedikodu yapmak, onları övmek, suçlamak veya karşılaştırma..." şeklinde öneride bulunur. Dedikodu bu bağlamda kişinin kendi ya da başkasının itibarına yönelik bir tehdit eylemi olarak anlaşılır. Stoacı pratikler ile kişi dedikodu yapmayarak veya kendi hakkındaki dedikoduları önemsemeyerek kendi ve başkalarının itibarını korumuş olur. Dedikoduya dair klasik görüşler özetle "itibara yönelik tehdit" çevresinde şekillenir. Dedikodunun evrimsel psikolojik açıklamalarında itibar kavramı önem arz edecek olup aşağıda değinilecektir.

Dedikoduyu tanımlamak

Bir kavram ne kadar anlaşılır ise (örneğin aşk) tanımlanması da o kadar zordur. Dedikoduyu

tanımlamak da sanılanın aksine kolay değildir. Özetle, dedikodu "birbirini tanıyan ve birbirlerinin yanında rahat hisseden iki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleşen, görünüşte boş ve amaçsız olan, çoğunlukla ortamda bulunmayan ortak tanıdık üçüncü kişilerin ahlaki tutum, yetenek, kayıp ve kazançlarına dair değerlendirme içeren bir çeşit sosyal söylemdir". Dedikodu temelde üçüncü kişide "gerçek" olanla ilgilidir. İftirayı dedikodudan ayıran özellik budur. Dedikoduya dair başka bir özellik ise dedikodunun çoğunlukla birinci elden olmasıdır. Burada dedikoducunun üçüncü kişi ile doğrudan bir etkileşimde bulunması ve bunu başkalarına aktarması beklenir. Dolaylı olan duyumlar ise dedikodudan ziyade "söylenti" olarak ele alınabilir. Dedikodunun her zaman için üçüncü kişilerle ilgili olumsuz bir söylem olması da gerekli değildir. Yine de dedikoduyu, iftira ve söylentiden ayıran sınırların net olmadığı açıktır. İyi ve kötü dedikodu ayrımı dedikodunun olumlu da olabileceğini imler. Bu ayrım aynı zamanda dedikodunun üzerindeki yoğun "ahlaki" bakışı "epistemik" bir düzleme de çeker. Bu dedikodunun kötü bir davranıştan ibaret olmadığını, aynı zamanda bilgi bilimsel açıdan bir değeri olabileceğine de işaret eder. Dedikodu ortamda bulunmayan kişiler hakkında olumlu veya olumsuz bir çeşit bilgi alışverişi olup, üçüncü kişi tarafından hemen her zaman rahatsızlık yaratır, bu durum dedikoducular için tersine oldukça keyif verici bir eylemdir.

Dedikodu, dedikoducular arasında bir çeşit sosyalleştirme fonksiyonu sağlıyor olsa dahi üçüncü kişilerle ilişkiye -hemen her zaman- tam tersi bozucu etki yapar. Bu açıdan dedikodu sosyal ilişkileri hem güçlendiren hem zarar veren keskin bir bıçağa benzer.

Evrimsel psikoloji her derdin teorisi mi yoksa insanın boynundan yukarıya geçemez mi?

Dedikodunun evrimsel açıklamalarına girmeden, evrimsel psikolojiye dair birkaç temel kavram ve uyarıdan bahsetmek yerinde olacaktır. Evrimsel psikoloji disiplini özellikle son yıllarda gittikçe popülerleşmiş ve her türlü psikolojik fenomeni açıklayabilir hale gelmiştir. Özellikle William D. Hamilton'un dâhice bakışı olan kapsayıcı/kapsamlı uyumluluk teorisi (inclusive fitness theory) ile herhangi psikolojik bir fenomene "birey" değil de "gen" merkezli bakış mümkün olmuştur. Richard Dawkins tarafından da popülerleştirilen bu görüş temelde kendimizi ve başkalarını davranışların "faili olarak görme" fikrine derin bir darbe vurmuştur. Bu aslında bir bakıma Sigmund Freud'un "bilinçdışı" keşfinin tamamlayıcısıdır. Evrimsel psikolojinin davranışı açıklamaktaki aydınlatıcı ve dönüştürücü gücü bazen "gözlerin kamaşmasına" sebep olmuş ve davranışın nihai açıklayıcısı olarak sadece evrimsel psikolojik açıklamalar görülmüştür. Evrimsel psikoloji paradigmaları ile intihar gibi anlaşılmaz görülen birçok insan davranışını dahi oldukça net bir şekilde kavramak mümkün olmuştur. Evrimsel psikoloji bakışıyla ise özgür irade, faillik ve sorumluluk gibi konularda kötümser bir tavrı sahiplenmemek ise oldukça zordur.

Çeşitli disiplinlerden araştırmacılar evrimsel prensipleri her türlü biyolojik fenomene uyarlamaya çeşitli itirazlar getirmişler. Özellikle toplumsal cinsiyet, zekâ, ırk gibi konuları evrimsel psikoloji prensipleri ile ele almak çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Buna göre insana dair biyolojik birçok fenomen evrimsel prensiplerle açıklanabilse de psikolojik fenomenler için belli bir direnç gözlenebilir. Evrimsel prensiplerin bir bakıma "boyun bölgesinden yukarı" ilerlemesi hoşnutsuzluk yaratabilmektedir. Örneğin, dedikodu davranışı için cinsiyetler arasında farklılık var mıdır sorusu (çalışmalar anlamlı sayılabilecek farklılıklara işaret etmektedir), toplumsal cinsiyet bağlamında hassas bir sorudur. Bu açıdan evrimsel psikoloji okuması yaparken yapılan en sık üç hatayı David Buss şöyle özetler: 1) İnsan davranışı genetik olarak belirlenir ve çevrenin etkisi yok denecek kadar azdır (kadınlar dedikodu yapmaya yatkındır). 2) Bir davranış evrimsel dinamiklerce şekillendi ise değişmesi mümkün değildir (herkes dedikodu yapar). 3) Şu an sergilenen davranışlar binlerce yıllık evrim sürecinden sonra en mükemmel hale gelmişlerdir (dedikodu olmazsa olmazdır).

Dedikodunun işlevi

Az önce belirtildiği gibi dedikodu temelde üç meseleyle ilişkili görünmektedir:1) Üçüncü şahsın itibarı, 2) dedikoducular arasındaki sosyal ilişkiler, 3) fırsatçı davranışların saptanması. Bu üç mesele temelde birbirinin içine geçmiştir. Bu açıdan bütünsel olarak ele alınmalıdır.

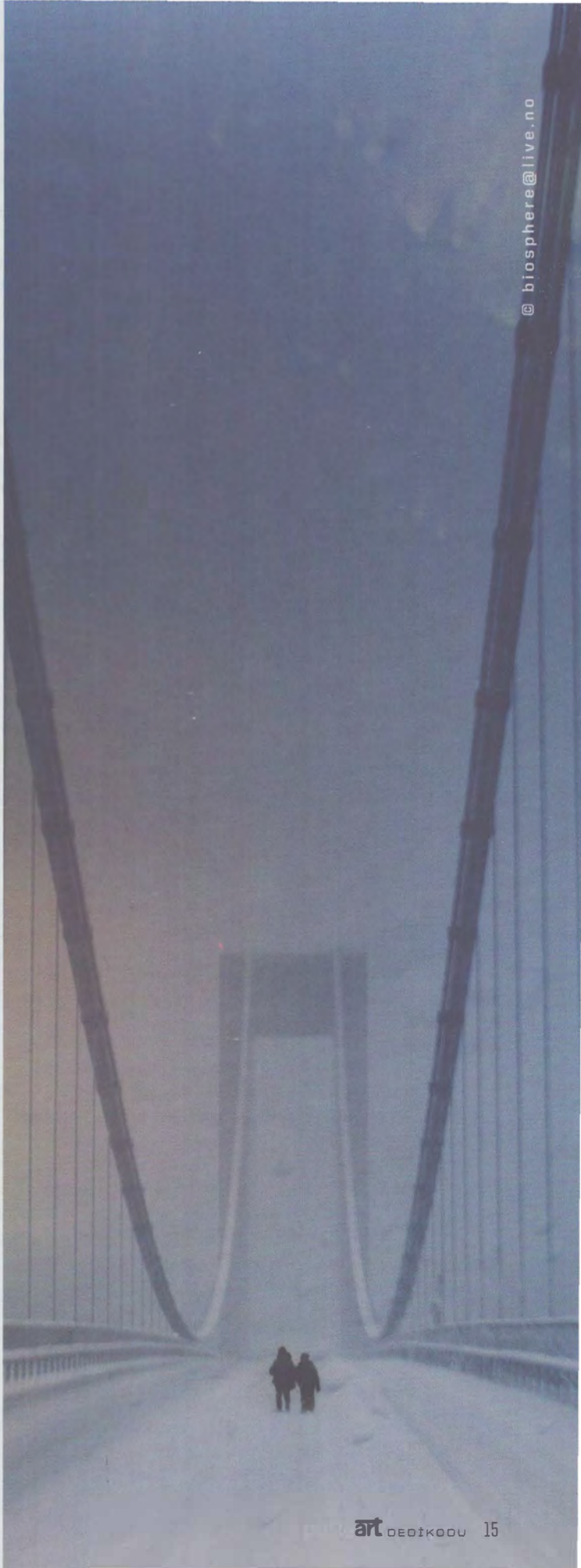
Dedikodunun sosyalleştirici işlevinin olduğu iddia edilmiştir. Buna göre dedikoducular belli bir öykü (üçüncü şahıslara dair) etrafında toplanırlar ve sosyal bağlarını kuvvetlendirirler. Dedikodunun doğru olması buna ikincildir. Dedikodunun haz verici doğası onu bir çeşit eğlence aracı da yapar. Her ne kadar önemsiz ya da epistemik değeri düşük görünse de hayatta kalmak ve sosyal ilişkileri düzenlemek için dedikodudan gelen bilgi elzemdir. Dedikodu ile kişi rakip olduğu canlı ile sosyal açıdan gerekli karşılaştırmaları yapabilir. Dedikodu ile kişi kendinden yüksek, düşük ya da aynı seviyede olan potansiyel rakipleri ile olan seviyesini karşılaştırır. Bu karşılaştırma sosyal hiyerarşinin düzenlenmesi ve yeni koalisyonların kurulması için elzemdir. Kişi ayrıca dedikodu sayesinde kurduğu ilişkiler ile kendi itibarını ve değerini arttırabilir. Bunun oldukça dolaylı, risksiz ve güvenli yolu dedikodudur.

Sosyal canlı grupları ancak sıkı hiyerarşik örgütlenme ile var olabilirler. Buna göre grubun her üyesinin hiyerarşideki yeri bellidir ve dikey hareketlilik (hiyerarşide yükselmek talebi) çoğunlukla çatışma yaratır. Sosyal canlı gruplarında önemli başka bir sorun "beleşçi (free-rider)" problemidir. Rekabet ilişkileri farklı davranış örüntülerinin farklı bağlamlarda avantajlı ya da dezavantajlı hale getirebilir. Örneğin sosyal bir grupta herkesin birbirine güvendiğini varsayarsak bir beleşçi diğerlerini kötüye kullanacak ve kendi soyunun sayısının daha fazla artmasını sağlayacaktır. Dedikodunun önemli işlevlerinden biri etkin bir "beleşçi saptayıcı" olarak iş görmesidir.

(Örneğin) Ahmet'in çapkın olduğuna dair bir dedikodunun varlığını farz edelim. Çapkınlık evrimsel açıdan bireyin uzun dönemli üreme stratejileri (romantik ve bağlılık gerektiren) yerine kısa süreli üreme stratejilerini (cinselliğin ön planda olduğu ve partnerine yeterli bağlılığın olmadığı fırsatçı özellikli) tercih ettiği bir ilişki yönelimini tanımlar. Eğer Ahmet belli bir popülasyonda çapkınlığını gizleyebilirse kısa süreli ilişkilerle üreme başarısını arttırabilir. Buna göre Ahmet'in çoklu partner ile ilişki denediğini varsayalım. Eğer bu partnerler veya başkaları arasında etkin bir dedikodu mekanizması işler ise Ahmet'in kısa süreli üreme stratejisinin deşifre olma ihtimali artar. Ahmet partnerleri açısından çekici görünse dahi artık partnerler için farklı bir dinamik daha devreye girmiştir. Ahmet ile benzer şekilde değerlendirilmek. Eğer (örneğin) Ayşe Ahmet'in çapkınlığına dair bir dedikodu duymasına rağmen ilişkiyi devam ettirmek isterse bulunduğu toplumdan dışlanabilir, başkaları tarafından değersiz olarak nitelendirilebilir. Ayşe'nin Ahmet'in çapkınlığına dair bir dedikoduya duyarlı olmasının bu açıdan işlevsel olacağı açıktır. Ayşe'nin arkadaşları ile hem Ahmet'i kötülemesi hem de Ahmet ile ilişki yaşadığını duyduğu (örneğin) Fatma'nın ne kadar "hafif" biri olduğuna dair yaptığı dedikodu işlevsel olacaktır. Hem kendi itibarını korumuş hem Fatma'nın itibarını azaltmış hem de sosyal alışveriş-eşleşme ilişkilerinde kendi değerini arttırmayı sağlamış olacaktır (cinsiyet içi yarış-intrasexuel competition). Yer darlığından dolayı hepsinden bahsetmek mümkün olmasa da çalışmalar dedikodunun doğrudan olumlu etkileri ile iş verimini arttırdığı, sosyal izolasyonu azalttığı; dolaylı olarak da sosyal baskı yaratıcı etkileriyle cömert ve özgeci davranışta bulunma ve hilekâr davranma eğiliminde azalma yarattığı gösterilmiştir.

Dedikodunun evrimi

Dedikodu yüzeysel bakıldığında sözel bir edimdir. Buna göre dilin varlığı ile doğrudan ilişkilendirilebilir. Aslında insanlar dili kullanabildikleri için dedikodu

yapabilmektedirler denilebilir. Fakat az evvel aktarılanlardan görülmektedir ki dedikodu aslında söze dökülenden daha çok, sözel olmayan sosyal ilişkilerin bir ifadesidir ve amaç çoğu zaman bilgi aktarımı değildir.

Yüksek primatların önemli bilişsel yetilerinden biri zihin kuramıdır (theory of mind). Bu yeti grup içindeki bir üyenin niyetine yönelik zihinsel bir temsile sahip olmaya işaret eder. Buna göre üyenin davranışlarına bakarak o üyenin niyeti kestirilmeye çalışılır. Özellikle doğal sebeplere bağlı (kaynakların kısıtlı olması, yırtıcılardan korunma vb.) olarak toplu yaşamak zorunda kalınması yüksek primatların evrimini şekillendiren önemli bir seçilim baskısı olmuştur. Buna göre grup dışından gelen tehlikelerin azaltılmasına karşılık grup yaşamında ortaya çıkacak sorunların artması çelişkisi doğmuştur. Örneğin ortamda kısıtlı besin ya da eşlenilecek partner olduğunda paylaşımın nasıl olacağı ancak karmaşık güven duyma ve güven verme davranışlarının gelişmesi sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu açıdan primatların ittifaklar kurmaları önemli bir çözüm yolu olmuştur.

Primatlarda ittifak en net olarak tımar (grooming) davranışı ile ifade bulur. Primat sürüleri tımarlama davranışı ile birbirlerini parazitlerden temizlerken aynı zamanda sosyal ittifaklar da kurarlar. Buna göre yüksek primatlar tımar davranışını sürü içinde rastgele değil ittifak tercihlerine göre yapma eğilimi gösterirler. Özelikle tımar sırasındaki dokunma, temas, tarama, sarılma gibi eylemler yakın ilişkiyi sağlar ve insanların şu andaki yakın ve romantik ilişkilerinin önemli bir karşılığına denk gelir. Romantik veya ebeveyn çocuk ilişkisi gibi ilişkilerin temelde klasik tımar davranışına yani dil ötesi sosyal davranışa daha yakın olduğu söylenebilir (en çok en yakın -genetik akraba- hissettiğimiz insanlarla dedikodu yaparız). Tımarlama davranışının endojen endorfin sistemini aktive ettiği iddia edilmiştir. Bu bağlamda tımarlama ve dedikodu benzer yolakları aktive ediyor olabilir.

Yırtıcıların yarattığı baskının grup büyüklüğü ile doğrudan ilişkili olduğu gösterilmiştir. Buna göre hayatta kalmak için primatlar ittifak yapmaya zorlanmışlar, bu zorlanma daha karmaşık bir tımar sistemini gerektirmiştir. Fakat primatlar bilişsel sınırlıklarından ötürü bu tımar ve güven davranışlarına dair belli limitler sergilerler. Ortalama şempanze sürüleri 30-40 kişilik gruplardan daha kalabalık değildirler. Bunun üzerindeki sayılar ya çatışmaların artmasına ya da grupta kırılmalara sebep olmaktadır.

Çalışmalar şempanzelerin günlük olarak maksimum uyanık kaldıkları sürenin %20'si kadar bir süreyi tımarlamaya ayırabildiklerini göstermiştir (bu oranlar Homo sapiens'in tımarlama eşdeğeri olan sosyal davranışları için olan oranlara çok benzerdir). Gruptaki üye sayısı artar ise grubun sosyalliğini sürdürmesi için tımarlama davranışının da doğru orantılı olarak artması gereklidir. Fakat eğer tımar süresi %20'yi aşarsa bu sefer hayatta kalmayla ilgili gerekli yiyecek ve su kaynağı bulma, yırtıcı baskından korunma gibi hayati görevler aksar. Bu konudaki evrimsel çözüm, tımar davranışının niceliğini değil niteliğini arttırma yönündeki seçilim baskısı ile olmuştur. Sözlü tımarlama (vocal grooming) davranışı bu problemi çözmüştür. Klasik tımarlama davranışı temelde bire bir yapılan bir etkinliktir. Oysa gruptaki kişi sayısı arttıkça üyeleri bir arada tutmak için sözel tımarlama önemli bir avantaj sağlamıştır. Böylece aynı anda birkaç kişinin kendileri arasında gruplaşarak sözel tımarlama sergilemeleri (örneğin yakın mesafede durup ortak sesler çıkararak vakit geçirme) önemli bir çözüm olmuştur. Tımarlama sürecinin ilerlemiş hali "dilin" evrimleşmesi olmuştur.

Matematiksel modellemeler gündelik %20'lik bire bir ve basit sözel tımarlama davranışının ancak 80 kadar bireyi bir arada tutabileceğini göstermiştir. Ama çalışmalar Homo sapiens türü için bu rakamın yaklaşık 150 olduğunu (bir modern insanın kişisel olarak tanıyabileceği kişi sayısına eşit) gösteriyor. Peki alanyazında "Dunbar Sayısı" olarak da geçen 150 rakamının Homo sapiens için anlâmı nedir?

Robin Dunbar yaptığı çalışmalarda diğer yüksek primatların neokorteks hacimleri ile gruptaki üye sayısı arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu gösterdi. Bu oran Homo sapiens türü için 150 kişi olarak saptandı. %20'lik tımarlama limiti dilin gelişmesi ile oldukça etkin bir hale geldi. Neokorteks hacminin önemli bir kısmının prefrontal korteks gibi zihin kuramı işlevleri ile ilgi olduğu (konuşma ile ilişkili olan Wernike ve Broca bölgeleri bunlara kıyasla daha küçük hacimlidir) hatırlanırsa, dedikodunun temelde dilin gelişiminin "sonucundan ziyade nedeni" olduğu söylenebilir. En azından Dunbar'ın ezber bozan ve sağduyusal teorisi bunu iddia etmektedir.

Buna göre yırtıcı ve kaynak bulmak için yayılma baskısı sebebi ile büyüyen sürü ancak alt gruplaşmalar ve bu alt grupların birbirleri ile etkin iletişim içinde kalmaları sayesinde mümkün olabildi. Dedikodu bu bağlamda hem tımarlama davranışını çoklu üyelere yayan genelleştirici hem de belli başlı üyelerle sınırlandıran özelleştirici bir davranış olmuştur.

Ayrıca dedikodu ile tehlikeli bir grup üyesinin niyetini anlamak için onu ve davranışlarını (grubun ortak besinlerini kendine saklamak gibi) "doğrudan gözlemleme" zorunluluğu da kalmamış oldu. Dedikodu sayesinde büyük grupta kırılma yaşanmadan sosyal dengenin sürmesi mümkün olmuştur. Tabii dil ve dedikodu sayesinde evrimsel kazanç yanında bire bir yapılan tımar davranışlarına da (sarılma, dokunma gibi temas içeren daha içgüdüsel) veda etmek ya da bir iki

kişiyle (anne, çocuk, eş) sınırlamak zorunda kalındı.

Dilin evrimini dedikoduya bağlayan görüş temelde bireyin kendini koruması merkezli bir bakışı savunur. Ama aynı derecede önemli tamamlayıcı başka bir görüş ise "makyavelist zekâ" teorisidir. Buna göre birey gruba aidiyet ve güvende hissetmenin yanında kendi itibarını arttırmak için yalan söylemeli ve diğer üyeleri manipüle de edebilmelidir. Böylece hiyerarşideki yerini yükseltecek ve tabii genetik açıdan daha fazla soy bırakacaktır. Çalışmalarda korteks hacmi ile kandırma davranışı ve alt-gruplaşma eğiliminin (korteks hacmi ve üye sayısı ilişkisine benzer olarak) doğru orantılı olduğu gösterilmiştir.

Dedikodunun sosyalleşmek zorunda kalan yüksek primat grupları için kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Dedikodu ile ilişkili güncel sorunlara (örneğin marital sorun, aldatma, kandırma, işyeri problemleri vs.) evrimsel bir pencereden bakışın yol gösterici olacağı açıktır.

Kaynakça

David Buss. Evolutionary Psychology_ The New Science Of The Mind. 6.Th Edition. New York : Routledge, 2019.

Davis AC, Dufort C, Desrochers J, Vaillancourt T, Arnocky S. Gossip As An Intrasexual Competition Strategy: Sex Differences In Gossip Frequency, Content, And Attitudes. *Evol Psychol Sci.* 2018;4(2):141-153.

Dunbar R. Theory Of Mind And The Evolution Of Social Intelligence. In: *Social Neuroscience.* The MIT Press; 2005.

Dunbar RIM. Gossip In Evolutionary Perspective. *Rev Gen Psychol.* 2004;8(2):100-110.

Gavrilets S, Vose A. The Dynamics Of Machiavellian Intelligence. *Proc Natl Acad Sci U S A.* 2006;103(45):16823-16828.

Muhammed Güngör Hıristiyanlıkta Yedi Ölümcül Günah Dini Araştırmalar, Temmuz-Aralık 2014, Cilt : 17, Sayı : 45, Ss. 36-59.

Piazza J, Bering JM. Concerns About Reputation Via Gossip Promote Generous Allocations In An Economic Game. *Evol Hum Behav.* 2008;29(3):172-178. Doi:10.1016/J.Evolhumbehav.2007.12.002.

Slingerland I, Mulder M, Van Der Vaart E, Verbrugge RC. A Multi-Agent Systems Approach To Gossip And The Evolution Of Language. Proceedings Of The 31st Annual Conference Of The Cognitive Science Society, 2009.

Wu J, Balliet D, Van Lange PAM. Reputation Management: Why And How Gossip Enhances Generosity. *Evol Hum Behav.* 2016;37(3):193-201.

© biosphere@live.no

Beynin evrimsel gelişimi penceresinden dedikodu ve dedikodunun nörobiyolojisi

Dedikodu yapabilmek için gelişmiş bir beyne ve üst bilişsel işlevlere sahip olmak gerekir. Buna sahip olan tek canlı, yaklaşık 40 bin yıldan beri dünyada boy gösteren modern Homo sapiens'tir. (...) Bir dile ve konuşma becerisine sahip olmayan hiçbir yaratık dedikodu yapamaz. (...) İlk insanlar bir kez konuşmaya başladıklarında, bir daha susmak bilmediler.

Dedikodu, çeşitli dil sözlüklerinde, başkalarını eleştirmek, alay etmek ve kınamak gibi olumsuz içerikli, çekiştirme amaçlı, yüze karşı değil de arkadan yapılan konuşma türü olarak tanımlanan, insanlar arası bir iletişim biçimidir. Dedikodunun insana özgü en önemli özelliği, en yakın başka memelilerde dahi olmayan, konuşma ve dil becerisi gerektirmesidir. Ancak konuşma ve dil becerisi olan "insanlar" dedikodu yapabilirler. Dedikodu yapabilmenin başka bir boyutu da insanın dedikodu yapabilmek için belli bir gelişimsel süreci tamamlaması zorunluluğudur. Erken çocukluk döneminde insan bir miktar dil ve konuşma becerisi edinmiş olsa da dedikodu yapabilecek bir farkındalığa sahip değildir. Dedikodu yapabilmek için gelişmiş bir beyne ve üst bilişsel işlevlere sahip olmak gerekir. Buna sahip olan tek canlı, yaklaşık 40 bin yıldan beri dünyada boy gösteren modern *Homo sapiens*'tir.

Antropolojide insanlar da dahil olmak üzere bütün büyük maymunları ifade etmek için "insansı" anlamına gelen "hominid" terimi kullanılır. *Homo sapiens* ile büyük maymunlardan yaklaşık altı milyon yıl önce ayrılan tüm atalarımızı da içeren insan türü ise "insanımsı" anlamına gelen "hominin" terimi ile ifade edilir. İlk homininlerden olan *Homo habilis* yaklaşık 2 milyon yıl önce ortaya çıkmıştır. *Homo habilis* beyin büyüklüğü ve genel zekâ düzeyi olarak kendinden önceki hominidlere göre daha iyiydi. Yaklaşık olarak 1,8 milyon yıl önce *Homo erectus*'a dönüşen insansıların öncekilere en bariz üstünlüğü, gelişmeye devam eden beyinleri sayesinde kazandıkları özfarkındalıktı. Arkaik *Homo sapiens* de denilen Neandertaller yaklaşık 200 bin yıl öncesinden başlayarak başkalarının düşüncesinin farkında olacak şekilde bir "zihin kuramı"na sahip oldular. Erken dönem *Homo*

sapiens yaklaşık 100 bin yıl öncesinden başlayarak kendi zihinlerinden geçenleri derinlemesine düşünebilmelerini sağlayan içebakışçı bir beceri geliştirdi. Böylece sadece başkalarının ne düşündüğü hakkında değil, başkalarının kendisiyle ilgili düşünceleri ve bu düşüncelere gösterdikleri tepkiler hakkında da düşünebilme yetisi kazandı. Son olarak modern *Homo sapiens* olarak tanımladığımız şimdiki insan yaklaşık 40 bin yıl önce başlayarak kendimizi geçmişte ve gelecekte düşünebilme becerisini yani "otobiyografik bellek" özelliğini geliştirdi. Böylece insan gelişen beyni ile geleceği öngörebilme ve daha ustalıkla planlama yapma becerisine sahip oldu. Modern *Homo sapiens* "otobiyografik bellek" olarak adlandırılan yeteneği geliştirdiğinde geleceği o sırada yaşayan diğer homininlere göre daha ustaca planlayabiliyordu. Bu ona yaşadığı çevrede büyük bir avantaj sağladı.[1,2]

Otobiyografik bellek uzun süreli bir bellek türüdür. İşleyen bellek de denilen kısa süreli bellek; akıl yürütme, anlama ve öğrenme gibi üst düzey bilişsel işlevler için gereken bilgileri zihinde tutma ve kullanma işlevini görür. Örneğin, yeni bir telefon numarasını tuşlarken numarayı hatırlamaya çalıştığınızda kullandığınız bellek türüdür. Buna karşılık, uzun süreli bellek, yıllarca depolanabilen bellek izleridir. Uzun süreli belleğin bir türü semantik (anlamsal) bellek olarak adlandırılır. Bu, Türkiye'nin başkenti Ankara'dır gibi bilgileri depolar. Diğer bir uzun süreli bellek türü ise otobiyografik bellektir. Anlamsal belleğin aksine otobiyografik bellek geçmiş olayların hem duyusal hem de duygusal olarak yeniden yaşanmasını sağlar. Aradaki farkı anlamak için şöyle bir örnek verebiliriz: Lisans eğitimi aldığım üniversitenin adını ve hangi şehirde olduğunu anımsamamızı sağlayan anlamsal belleğimizdir ama burada ilk derse girdiğim anda hissettiğim duyguları ve olayları tekrar deneyimlememi sağlayan otobiyografik (epizodik) bellektir.[2]

Otobiyografik belleğin gelişimi ile insan kendisinin ve kendi düşüncelerinin yanı sıra başkalarının düşüncelerinin de farkında olma becerisi kazandı. Bu kendinin farkında olma becerisi, yani özfarkındalık, insanlarda iki yaşından itibaren kazanılmaya başlar. Bu, kişinin kendisiyle ilgili içgüdüsel bir düzeyden daha yüksek bir düşünme becerisini de beraberinde getirir. Böylece kişi kendi gereksinimlerini düşünebildiği gibi başkalarına karşı verdiği tepkileri düşünme yeteneğine de kavuşmuş olur. Otobiyografik bellek insanların gelecekteki davranışları planlarken geçmişte yaşadıkları çeşitli olaylardan çıkardıkları dersleri hesaba katmalarına da olanak vermiştir. Buna deneyim de diyebiliriz. Otobiyografik belleğe sahip deneyimli insanlarla sadece semantik belleğe sahip olan eskiler arasında çevreye uyum ve hayatta kalma becerisi bakımından büyük bir fark oluştuğu aşikârdır.[1]

Beyin görüntüleme çalışmalarında ön singulat, ön insula ve alt parietal bölümün beynin özfarkındalık ağının en önemli elemanları olduğu anlaşılmıştır. Ön singulat orta prefrontal kortekste yer alır. İnsula doğrudan prefrontal korteksin alt kısmında, arkada yer alır ve alt parietal alan ile evrimsel süreçte son gelişen beyin bölgeleri arasındadır.[3] Deneklerin başka insanları düşündüğü sırada yapılan beyin görüntüleme incelemeleri de bu esnada ön singulat, insula ve orta prefrontal korteksin aktif olduğunu göstermiştir. Ön singulat ve insula insanın hem kendisi hem de başkaları hakkında düşünme sürecinde önemli beyin bölgeleridir. Ön singulatın "zihin kuramı" ile ilgili işlevlerin gerçekleşmesinde en kritik alanlardan biri olduğu kabul edilir. Ayrıca insula da diğer insanların ne hissettiklerini anlamımızı sağlayan mekanizmada temel bir rol oynar.[1]

Zihin kuramı kendinizi başkasının yerine koymayı, başka bir deyişle onun zihnini okuma becerinizi içerir. Başkalarının zihnini sadece söylediklerini dinleyerek değil yüz ifadelerini, bakışlarını, duruşlarını ve hareketlerini, yani beden dilini gözlemleyerek de okuruz. Referans noktamız olan kendi duygu ve düşüncelerimizin farkına varmadan başkalarını anlayamazsınız. Diğer insanların düşüncelerine yönelik farkındalığın bozulduğu durumların başında otizm gelir. Otistik çocuklardaki bu zorluk "zihin körlüğü" olarak da adlandırır. Otizmin prefrontal korteks de dahil olmak üzere beyindeki belirli alanlardaki hasarlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.[4] Üst temporal alanın arka kısmı genellikle sol tarafta bulunan Wernicke konuşma alanı ve bağlantılarını içerir. Beynin bu kısmı başkalarının konuşmalarını yorumlar. Başka bir kişinin beden diline veya mimiklerine bakarak ne düşündüğünü kestirme ya da zihnini okuma dediğimiz şeyin özünde yatan budur. Zihin kuramının geliştirilmesinde önemli olan bir diğer bağlantı yolu, yan prefrontal alan ile temporal lobun diğer kısımlarını birbirine bağlayan arkuat sinir demetidir.[1,5]

Zihin kuramının ilgi çekici bir başka nöroanatomik yönü daha vardır. Yeni milenyumun hemen öncesinde maymunların beyinlerinde bir hedefe yönelik eylem gerçekleştirilirken ateşlenen bazı nöronların bulunduğu, maymun başka bir maymunu benzer bir hareketi yaparken izlediğinde de bu nöronların aynı şekilde ateşlendiği saptandı. Bunlara ayna nöronlar adı verilmiştir. İnsanların da insula ve alt parietal bölgeler dahil olmak üzere kortekste yaygın şekilde bulunan ayna nöron ağına sahip oldukları ileri sürülmüştür. Ayna nöronlar sayesinde şiddet içeren bir olayı izlerken ürker, dehşet verici bir işkence yazısı okurken kendimize yapılmış gibi ürpeririz. Ayna nöronlar zihin kuramının nörolojik temelini anlamak için ilgi çekici bir model sunsa da özellikle maymunların bu nöronlara sahip olmalarına rağmen başkalarının düşünceleri hakkında herhangi bir farkındalığa sahip olmamaları nedeniyle herhangi bir sonuç çıkarmak için henüz erkendir.[6] Bununla beraber, beynin evrimsel sürecinde, ayna nöronların bağlantısallığı ve işlevleri insanlarda zihin kuramını destekleyecek şekilde daha gelişmiş olabilir.

Zihin kuramı evrimsel süreçte kademeli şekilde gelişmiştir. İlk aşamada, bir kişinin bir başkasının ne düşündüğüne dair

basit insan etkileşimlerini yürütebilecek düzeydedir. Bu düzeydeki zihin kuramı sosyal etkileşimleri tamamen kapsamaz. Böyle bir özelliğe sahip insanın diğerleri hakkında dedikodu yapma yeteneği ortaya çıkmış olmakla beraber, bu yeteneğin ilkel düzeyde olduğu düşünülebilir. Daha sofistike bir sosyal iletişim biçimi olan kapsamlı dedikodu ikinci derecede zihin kuramını gerektirir. İkinci derecede zihin kuramının edinilmesi, kişinin kendi benliğini bir nesne olarak görmesini gerektirir. Bu sadece bir aynaya bakıldığında kendini tanımak değil, diğer insanlara nasıl göründüğünüzü, onların sizi nasıl gördüğünü ve onların sizi nasıl gördüklerine dair sizin düşüncelerinizi de içerir. Bu durum sizin kendiniz hakkında düşündüklerinizi düşünmenizi de kapsar. Kısacası bu içebakışçı benliktir. Diğer hayvanlardan farklı olarak sadece bilmekle kalmıyoruz, bildiğimizi de biliyoruz. Farkında oluşumuzun farkındayız. Bilince sahip olduğumuzun, bilinçli olduğumuzun bilincindeyiz. İçebakışçı benliğin gelişimi insanda bilişselliğin oluşumunda da belirleyici bir andır.[1]

Dedikodu yapabilmek için önemli olan başka bir aşama da dil ve konuşma becerisinin gelişmesidir. Dil, yalnızca sembolik bir düşünceyi değil, aynı zamanda bireyin kendi iletişiminin ve alıcı olarak diğerlerinin farkına varmış olmasını da gerektirir. Bir dile ve konuşma becerisine sahip olmayan hiçbir yaratık dedikodu yapamaz. Gerçi memeliler ailesinden birçok hayvan sıklıkla karmaşık ses ve davranışlar kullanarak iletişim kurabilirler, ancak dil sadece sesli bir iletişim biçimi demek değildir. Hayvanlar kendilerine ya da çevreye dair bir şeyler söyleyebilselerdi daha etkili bir iletişime sahip olurlardı. Söyleyememelerinin nedeni kendileri ve başkaları ile ilgili düşünmeleri için gerekli olan bilişsel beyin bağlantılarına sahip olmamalarıdır. Bir hayvanın konuşamamasının asıl nedeni söyleyecek bir şeyinin olmamasıdır.

İnsanda dilin, frontal ve parietal lobların gelişimi ile gelişen, görece geç bir evrimsel edinim olduğunu destekleyen nöroanatomik kanıtlar söz konusudur. Maymunların karmaşık sesler çıkarmak için kullandıkları konuşma alanları insanlardaki gibi kortekste değil limbik sistem ve beyin sapında yer alır. İnsanlar da bazen bu eski konuşma alanlarını kullanırlar. Canımız yandığında acı ile bağırırken, kızdığımız bir şeye tepki olarak küfrederken, hüzünlenip ağlarken ya da komik bir şeye kahkaha atarken hayvanlardaki gibi limbik bölgelerimizi kullanarak yaşadığımız duyguya özgül sesler çıkarırız. Daha stratejik, planlı ve düzenli bir iletişim için limbik sistemden daha sonra gelişen, üst bilişsel işlevleri destekleyen kortikal destekli dil ve konuşma yoluyla iletişim becerisine sahip olmamız gerekir. Güncel anlamıyla dedikodu için de gereken budur.

İnsanda konuşmanın büyük kısmı, evrimsel süreçte limbik sistemden sonra gelişmiş olan korteksteki iki beyin alanı tarafından kontrol edilir. Bunların ilki frontal lobda bulunan Broca alanıdır. Burası sözlü konuşmayı kontrol eder ve anatomik olarak ağız, dil ve gırtlak kaslarını yöneten beyin bölgesine bitişiktir. İkinci konuşma alanı temporo-parietal alana bitişik, üst temporal lobda yer alan Wernicke alanıdır. Burası konuşmanın anlaşılmasını kontrol eder. Bu beyin alanları özfarkındalığın, başkalarının düşüncelerine yönelik farkındalığın ve kişinin kendi düşündüğünü düşünme

© biosphere@live.no

becerisinin gelişmesiyle ilişkilidir.7 İnsanın modern bir dili konuşma becerisiyle kendimiz hakkında düşündüğümüzü düşünme becerimizin evrimi birbirine paralel görünmektedir. Kendimiz hakkında konuşmadıkça, kendimiz hakkında düşünme becerisinin bir faydası yoktur. Başka insanlar hakkında dedikodu yapamıyorsanız, başkalarının ne düşündüğünü düşünebilmenin de bir yararı yoktur. Karşınızdakiyle veya başkalarıyla herhangi bir konuda konuşmadıkça başkalarının sizinle ilgili ne düşündüğünü düşünmek hiçbir işe yaramaz. Hem içebakışçı olarak düşünebilen hem de bu düşünceleri hakkında konuşabilen insanlar karmaşık davranışları tartışabilecek ve böylece genleri aktarmada daha başarılı olacaktır. Bu nedenle erken dönem Homo sapiens, konuşacak çok şeyi olan ilk hominindi. İlk insanlar bir kez konuşmaya başladıklarında da bir daha susmak bilmediler.1 Otobiyografik belleğin dil ile birleşimi daha etkili avlanma ve adaptasyon stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Dilin ve konuşmanın gelişmesi kişisel olayların ve planların paylaşılmasını sağlayarak yaşanabilir geleceği planlama ve inşa etme becerisini artırırken dedikodunun bir strateji olarak kullanılmasının da yolunu açmıştır.

İçebakışçı düşünceyi harekete geçiren beyin bölgeleri olarak insula ile birlikte singulat, frontal ve temporal kortekslerin bazı bölümleri öne çıkar. Ön singulat ile birlikte insula aynı zamanda özfarkındalık ile başkalarının düşüncesine yönelik farkındalık sırasında etkinleşir. Lateral prefrontal korteks ve orbitofrontal bölge de dahil olmak üzere prefrontal korteksin bazı kısımları, arka singulat ve temporal lobun en ön parçası da içebakışçı düşüncede aktif hale gelen beyin alanlarıdır. İç gözlem, kişi algısı ve diğerlerinin düşünceleri hakkında çıkarımda bulunmayı içeren sosyal biliş ile ilgili yapılan çalışmalarda orta prefrontal alanın sosyal bilişte önemli bir rolü olduğuna işaret eden verilere ulaşılmıştır.[8,9]

Geçmişten ders çıkararak geleceğe plan yapma, sağ kalım için strateji geliştirme ve sonuçta dedikodu yapma ya da dedikoduyu bir amaca yönelik olarak kullanma için az önce ayrıntıları verilen beyin bölgelerinde sinir ağları üzerinden iletimde çeşitli nörokimyasalların kullanılması söz konusudur. Bu yazının başlığı beynin özel bir dedikodu bölgesini ve dedikodudan sorumlu bir beyin kimyasalını betimleyecek şekilde, örneğin "Dedikodu hormonu serotonin" veya "Beynin dedikodu bölgesi" şeklinde olsaydı, kuşkusuz oldukça ilgi çeker, medyada dikkat çekici bir biçimde günlerce yer alıp tartışılabilirdi. Ancak dedikoduya özel çok spesifik bir beyin alanı olmadığı gibi sadece dedikodudan sorumlu bir nörokimyasal da söz konusu değildir. Literatürde dedikoduyu (gossip veya rumor) anahtar kelime olarak kullandığınızda da karşınıza herhangi bir nörokimyasal ile ilişkili bilimsel bir makale çıkmıyor. Diğer birçok üst bilişsel işlevde olduğu gibi dedikodu da insanlar arasında gerçekleşen bir sosyal etkileşim biçimi olduğundan, burada da başta monoaminler olan dopamin, noradrenalin ve serotoninin yanı sıra asetilkolin ve glutamat gibi bazı nörotransmitterler ve bu tarz aktivitelerde etkili olduğu çeşitli deneysel araştırmalarda gösterilmiş başta oksitosin olmak üzere[10] bazı nöropeptidler ilgili beyin alanlarında iletişimi sağlayabilirler.

Dedikodu yapabilmek için dedikodunun niteliğine bağlı olarak yaşayacağınız duygulanıma göre öne çıkan nörokimyasal değişiklik gösterebilir. Dedikodudan haz duyuyorsanız limbik sisteminizde yer alan beyninizin ödül merkezi kabul edilen ventral tegmental alan ve akumbens çekirdeğinden dopamin salıverilmesinin arttığını düşünebiliriz. Dedikodu yapma isteğiniz patolojik bir hal almış ise, örneğin dedikodulara paranoya derecesinde inanma eğilimindeyseniz mezolimbik bölgede dopamin artışı söz konusudur. Noradrenalin veya serotonin miktarlarındaki sıra dışı artışlar dedikodularınızdaki hikâyeleri abartma, azalma ise durumuma göre dedikodulara karşı ilgisizlik ya da dedikodulardan etkilenerek depresif bir ruh haline bürünmenizle ilişkili olabilir. Septohipokampal yolakta etkili olan asetilkolinin yanı sıra serotonin ve glutamat dedikodu için gerekli anıları hipokampus veya amigdaladan çekmenize yardımcı olabileceği gibi dedikodu hikâyelerinin bellekte pekiştirilmesine de yardımcı olabilir. Dedikoduda nörotransmitter veya nöropeptidlerin rolü literatürde hiç işlenmemiş, oldukça bakir bir alandır. Hayvanlar konuşamadığından dedikodunun nörobiyolojik yönünün deney hayvanlarında modellenmesi de mümkün değildir.

Günümüz dedikoduları, birçok kaynakta ifade edilen, "birisinin arkasından çekiştirme" şeklindeki temel tanımın oldukça ötesine geçmiştir. İnternetin keşfi ve dijital devrim, bilginin yanı sıra söylentilerin de hızlı ve etkili bir biçimde yayılmasını sağlayarak dedikoduyu önemli bir pazarlama stratejisi haline getirdi. Reklamcılar ve yapımcılar ağızdan ağıza dolaşan basit bir söylentinin küçük fikri alıp bir fenomene dönüştürebileceğini varsayan bir viral pazarlama stratejisi geliştirdiler. Bulaşıcı özelliği olan bir söylenti çıkarılıp bunun hızla yayılmasının sağlanması hedeflendi. Bunun yolu da dedikoduyu yapan ya da söylentiyi yayan odağın ya da odakların da popüler olmasıdır.[11]

Medya destekli post-truth (gerçek ötesi) söylemlerin ve popülizmin kaynağını da çok defa dedikodu oluşturur. Günümüzde siyaset, sanat ve hatta bilim dedikoduyu dezenformasyon yaparak, gerçekleri örtüp ya da çarpıtıp duyulmak istenenleri söyleyerek yaygın biçimde kullanıyor. Doğru bilgiye ulaşamama veya dezenformasyona göre hareket etme ise giderek insanın yaşadığı çevreye adaptasyonunu, sağlıklı olmasını ve hayatta kalmasını zorlaştırıyor.[12] Bu durumda, dedikodu asıl amacı gerçeği aramak ve adil yönetmek olan bilim, sanat ve siyasetin yaratıcılığını kötüye kullanması doğrultusunda kitleleri etkiliyor. Ortaya atılan herhangi bir söylenti çıkış noktasında ne kadar yaratıcı olursa, taşıyıcıların yapacağı eklemelerle toplum üzerindeki etkinliği de o ölçüde artıyor.

Televizyonun hayatımıza girmesiyle beraber magazin programları da uzun bir süre toplumun zihnini domine etti ve hâlâ da etmeye devam ediyor. Magazin programlarının ana kaynağı dedikodulardır. Günümüzün en etkili ve hızlı iletişim biçimi olan sosyal medyada da dedikodunun önemli bir strateji olarak kullanıldığını görüyoruz. Bilgi akışının inanılmaz hızlı olduğu bu ortam, "sanal linç" ve "sanal fırtına (twitterstorm)" gibi dedikodudan beslenen ve toplum psikolojisini olumsuz etkileyebilen yeni iletişim sorunları ortaya çıkardı. İşin kötüsü bu tür olumsuzlukları entelektüel derinliği olmayan, eğitimsiz veya cahil kişiler de kolaylıkla yaratabiliyor. Dahası bu kişiler eğitimli ve entelektüel birikimi olan kişileri sosyal medyada basit bir dedikodu üzerinden başlattıkları söylentilerle linç ettirebiliyor. Sosyal medya kuşkusuz çok yararlı şeylere vesile olsa da burada amacı kötü insanların da dedikodu stratejisi ile başarılı oldukları bir gerçek.

Dedikodunun kurumların içerisinde birleştirici olabileceğinden ve çalışanlar arasındaki iletişimi güçlendirebilecek bir araç olduğundan söz edenler de var.[13] İletişimin güçlenmesi için başka insanların hayatlarını konuşmak ya da aslı olmayan iddiaları dillendirmek iletişimi güçlendirmekten ziyade motivasyon kaybına da neden olabilir ki birçok kurum ya da işyeri dedikoduyu hoş karşılamaz. Ya da bir patron gerçekte çalışanların arasındaki iletişimin artırılması maksadıyla bol dedikodulu bir sosyal aktivite düzenlemek istemez. Yani aslında "olumlu dedikodu" diye bir şey yoktur; çünkü dedikodu çok defa asıl gerçekle ilişkisizdir. Deformasyona uğramış her türlü bilginin kitlelere yayılması etik dışıdır. Motivasyon amaçlı bir başarı hikâyesi olsa bile yanlış bilgilerle bezenmiş bir olay iletişimi güçlendirmekten ziyade kafa karışıklığına yol açabilir.

Beynin yaklaşık 2 milyon yıldır devam eden evrim sürecinde modern Homo sapiens'in en son aşama olup olmadığını bilmiyoruz. Beyinde gerçekleşecek yeni gelişmeler ve yeni bağlantılar daha farklı bir türü ortaya çıkarabileceği gibi mevcut türün an itibarı ile öngöremeyeceğimiz daha gelişkin bir zihin kuramına ve düşünme biçimine ulaşmasını da sağlayabilir. Bu gibi konular şimdilik yapay zekâ çevresinde tartışılsa da evrimsel süreç dedikoduyu da farklı boyutlara taşıyabileceği gibi böyle bir ihtiyacı tamamen ortadan da kaldırabilir.

Kaynakça

[1] Torrey, E. F., Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı. Çeviren: Erkan Aktaş, Paloma Yayınevi, Paloma Medya Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2018.

[2] Uzbay, T., Görünmeyen Beyin. Destek Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2019.

[3] Allen, J. S., The Lives of the Brain: Human Evolution nad the Organ of Mind. Harvard University Press, Cambridge, 2009.

[4] Baron-Cohen, S., Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind. MIT Press, Cambridge, 1997.

[5] Carter, R. M., Bowling, D. L., Reeck, C., Huettel, S.A., A distinct role of the temporal-parietal junction in predicting socially guided decisions. Science 337(6090): 109-111, 2012.

[6] Rizzolatti, G., Craighero, L., The mirror-neuron system. Annu Rev Neurosci 27: 169-192, 2004.

[7] Roth, G., The Long Evolution of Brains and Minds. Springer, New York, 2013.

[8] van der Meer, L., Costafreda, S., Aleman, A., David, A. S., Self-reflection and the brain: a theoretical review and meta-analysis of neuroimaging studies with implications for schizophrenia. Neurosci Biobehav Rev 34: 935-946, 2010.

[9] Amodio, D.M., Frith, C. D., Meeting of minds: the medial frontal cortex and social cognition. Nat Rev Neurosci 7: 268-277, 2006.

[11] Thompson, D., Hit Makers. Çeviren: Taner Olçum. The Kitap, İstanbul, 2017.

[12] Uzbay, T., Cehalet Bilimi. Güncellenmiş IV. Baskı, Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

[13] Solmaz, B., Kurumsal Söylenti ve Dedikodu: Türkiye'deki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama, Tablet Yayınları, Konya, 2004.

Serpil YANDI VARGEL

Var olmanın ve saldırganlığın ilkel davranış örüntüsü olarak gördüğüm "dedikodu" davranışı, Türkçede ne denli yalın, açıklayıcı bir karşılık bulmuş diye düşünüyorum. Dedikodu tanımı iki eylemi birleştirerek tanımlar. Diyebilmek, konuşabilmek, sözcüklerle diğerine ulaşabilmenin verdiği (yaşamda etkin olma) var olma gücü ve hazzını yaşatırken, diğer yandan öteki üzerinden yaptığın konuşma nedeniyle verdiğin hasardan dolayı da saldırganlığını örtük ortaya koymuş olmanın yaratığı zafer duygusu ile çıkarsın. Dolayısı ile dedikodu, doğrudan olmayan, arkadan vuruştur. Toplumun iletişim biçimi olarak ortaya çıktığında, gruplaşmanın aracı olur. Altan alta çalışıp, ayrışmalara, kutuplaşmalara, ötekileştirmeye hizmet eder. Barışın sinsi düşmanıdır.

Dedikodu, olgun, verimli iş üreten, barışık, yetişkin insanların işi değildir. Aynı zamanda insanı yetişkinliğe taşıyan da "dedikodu"dur. Yani biz insanlar dedikodu ile büyürüz, dedikodu ile birbirimizi tahrip ederiz, dedikodu ile de olgunlaşırız. Bu farklı yaklaşımlar birbirine tezat gibi gözükse de, dedikodu içinde olmanın, hayatı tanımlama ve anlama açısından işe yarayan bir yanı olduğu gibi, huzuru kaçıran zararlı yanı da vardır. İyi tarafından bakar isek, toplumsal bir varlık olan bizler için, dedikodu bir sosyal ağ ortamıdır.

Kendimiz ile farkındalığımız, ötekinin varlığı üzerinden gelişen dedikodu ağının sayesinde göreceli algı ile oluşur. Yani bizi biz yapan dedikodunun içine doğmuş olmamızdır. Dedikodu aracılığıyla öğrenir, dedikodu aracılığıyla kendimizi korur ve geliştiririz. Hayatımızın içinde dedikodunun varlığı, güçlü karakter yapısına ulaşana kadar olan süreçte, yaşam koruyucu ve sürdürücü bir araçtır. Yani yaşamın başlangıcında, sağlıklı gelişimin katalizörüdür. Birey, duya dinleye, söyleye deneye kendini bulduğunda artık dedikodunun el yordamı katkısına gereksinimi kalmayacaktır. Kim olduğunu, ne olduğunu, ne yaptığını bilmekte, yaşamdaki duruşunun sorumluluğunu alabilmektedir. Kendi hakkında çıkartılan dedikodulara da ilgi göstermeyecek kadar kendinden emindir. Çevremizde sıkça tanık olduğumuz, bazen bizim de katıldığımız dedikodu içerikli konuşma oranlarının yüksek oluşu, toplumda olgun, barışık birey oranının düşük olabileceği sonucunu düşündürebilir. Etkin üretimden uzak, gelişmemiş, büyümemiş bireyler için dedikodu, sapkın bir cinsel haz aracı gibi işlev sağlarken, aynı zamanda içinde barındırdığı gizli kötülüğün zafere ulaşması ile de hazzı getirir. Böylece dedikodu, hayatta hep kötüleri zafere taşıyan albenisi yüksek kestirme yol gibi görülebilir.

"Homo sum, humani nihil a me alienum puto (ben bir insanım ve insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir)" (Terentius, MÖ 195).

İnsan yaşamının bir parçası olarak dedikodu

İnsana dair hiçbir şey beni şaşırtmaz yaklaşımı, çok benimsediğim bir yaklaşımdır. Şüphesiz dedikodu için de geçerlidir. İnsanlık tarihi

© GEIR FLOEDE

Konuşursan, "dedi" derler; saldırırsan, "kodu" derler

Ne yaparsan yap, hep dedikodunu ederler

Dedikodu, pazara çıkardığımız iç dünyamızın çıfıt çarşısıdır. (...) Yani her kim ne konuşur ise, kendini konuşur...

boyunca, ilk insan davranış biçimi olarak ortaya çıkmış ve medeniyetler kuran toplulukların harcında ağırlıklı paya sahip olduğu gerçeği yazılı kaynaklarla bugüne değin gelmiştir. Öngörülemez ve kontrol edilemez bir saldırganlık biçimi olması, ötekinin hakkına girmesi nedeniyle istenmeyen, yasaklı eylem olarak ilan edilmiştir. Nasıl oluyor da yasak ve günah olan bir davranış, hepimizin hayatında az ya da çok yer alıyor ve bazen de dedikodunun malzemesi oluyoruz?

Psikanalitik bakış açısı ile dedikodu; libidinal ve saldırganlık içgüdülerimizin amacına hizmet eder

Freud'un haz ve dürtü kuramından yola çıkar isek, öteki ile kurduğumuz ilişki çerçevesinde davranışlarımıza yön verenin, iki temel içgüdünün itekleyici gücü olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar, cinsellik ve saldırganlık dürtülerimizdir. Cinsellik dürtümüz, neslimizin devamlılığını sağlarken, saldırganlık dürtüsü, yaşamımızın devamlılığını sağlamak içindir. Bu bağlamda, dedikodu için temel içgüdülerimizin en ilkel hali olduğu söylenebilir. Sözlerimiz ile ötekine dokunabilmek, zihinlerde doğmamızı sağlayan bir eylem olarak işe yararken, söylediklerimizin ötekileri zayıflatacak etki oluşturmasından dolayı da yaşam içinde kendimizi daha güçlü noktaya soktuğumuzu düşündüğümüz atak bir davranış olacaktır. Bu nedenle, dedikodu; yaşam karşısında iştahlı, hırslı, arsız insanların yaşama tutunma aracıdır.

Dedikodu, "Kedidir o, kedi" diyerek işin içinden sıyrılabilmenin keşfi ile başlar

Yasağı, ayıbı öğrendiğimiz üç-dört yaşlarımızdan itibaren, sevilmeme, beğenilmeme, dışarda tutulma korkusu ruhumuzu daraltır. Bu sıkışıklık hissinden oyun düzenekleri kurarak, hayal gücümüzle fanteziler kurgulayarak kurtuluruz. İyi olan biz, yanlış yapan, kötü olan öteki olmalıdır ki, içimiz rahat etsin. Kurguladığımız dünyamızın içinde, ruhumuzun savunma mekanizması olarak dedikodu başlamıştır. Bir arkadaşımın beş yaşındaki oğlu ile ilgili anlattıkları, çocukların ötekini karalayarak dedikodu yapmayı nasıl keşfettiklerini anlamama yardımcı olmuştur. Arkadaşım, oğlunun cebinde hayali bir farenin yaşadığına inandığını, farenin adının "Miki" olduğunu söylemişti. Ne zaman oğluna bir nedenle kızsa, aldığı yanıt, "Ben değil, Miki yaptı" şeklinde olduğundan söz etmişti. Böylece oğlu kendini hiç suçlu hissetmiyor, rahatı kaçmıyordu. Hangimiz istemeyiz, bizi suçlardan ve sorumluluklardan arındıracak, bizim adımıza bu yükü taşıyacak birini yanımızda bulundurmayı. Hayatımızı hafifletecek, bizim adımıza bize dair yükleri taşıyacak bir depocu ile dolaşmak çoğumuzun hoşuna giderdi diye düşünüyorum. Bu çocukluk çağında kurulan fanteziler, ileri yaşlarda dedikodularını yapabileceğimiz yakınlarımızın varlığı şekline dönüşür. Bazen annemiz, babamız, eşimiz, dostumuz, kardeşimiz, arkadaşlarımız vb. tanıdığımız kişiler Miki'nin işlevini karşılayabilirler. Dedikodu yaptıktan sonra, birilerini birilerine çekiştirmenin dayanılmaz hafifliği içinde ayrılırız. Bir anlamda sorumluluklarımızdan sıyrılmak istediğimizde kaçış hikâyeleri, çocuk yaşta başlamaktadır. Şüphesiz, o yaş çocuğu için bu anlattıkları yalan değildir. Hayal ürünüdür. Kendisi de anlattıklarına inanır. Vazoyu kırdığına annesinin çok kızacağını düşündüğü noktada, vazoyu kıran kendi değil, kedidir. "Kedidir o kedi" diyerek, sorumluluğu ve suçu ötekine yüklemenin kıvraklığı, kolaycılığın keşfi, rahatlamanın getirdiği haz, dedikodu hazzının öncülü olarak zihinlere işler. Henüz kişiliğin güçlü omurgası oturmadığı, ailemizin kollayıp kayırmasına yoğun gereksinim duyduğumuz o yaşlarda, dedikodunun yardımı ile toparlanmak, bir dereceye kadar masumdur. Sorumluluk alınan yaşlara gelindiğinde, bu anlatılan hikâyelerin geçerliliği kalmayacaktır. Çocukluk dünyamızda hayal ürünü olarak çıkan iddialar, yetişkin hayatta da asılsız, desteksiz iddialara döndüğü nokta, dedikodunun zararlı etkisinin başladığı andır. Ötekine duyulan merak, ötekinin sırına erme açlığı, bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik iletişimlere götürür. Bu da öncelikle ötekini konuşma ile olur. Ötekine ait iddialarımız, aldığı onaylarla keşfi derinleştirir. Ötekine ait olanın sırrına ermek, merakı gidermek dedikodu ile olacaktır. Bilme, öğrenme, keşfetme arzusu, ötekini konuşmaya iştahlandırır.

Zihinselleşme süreci içinde dedikodu

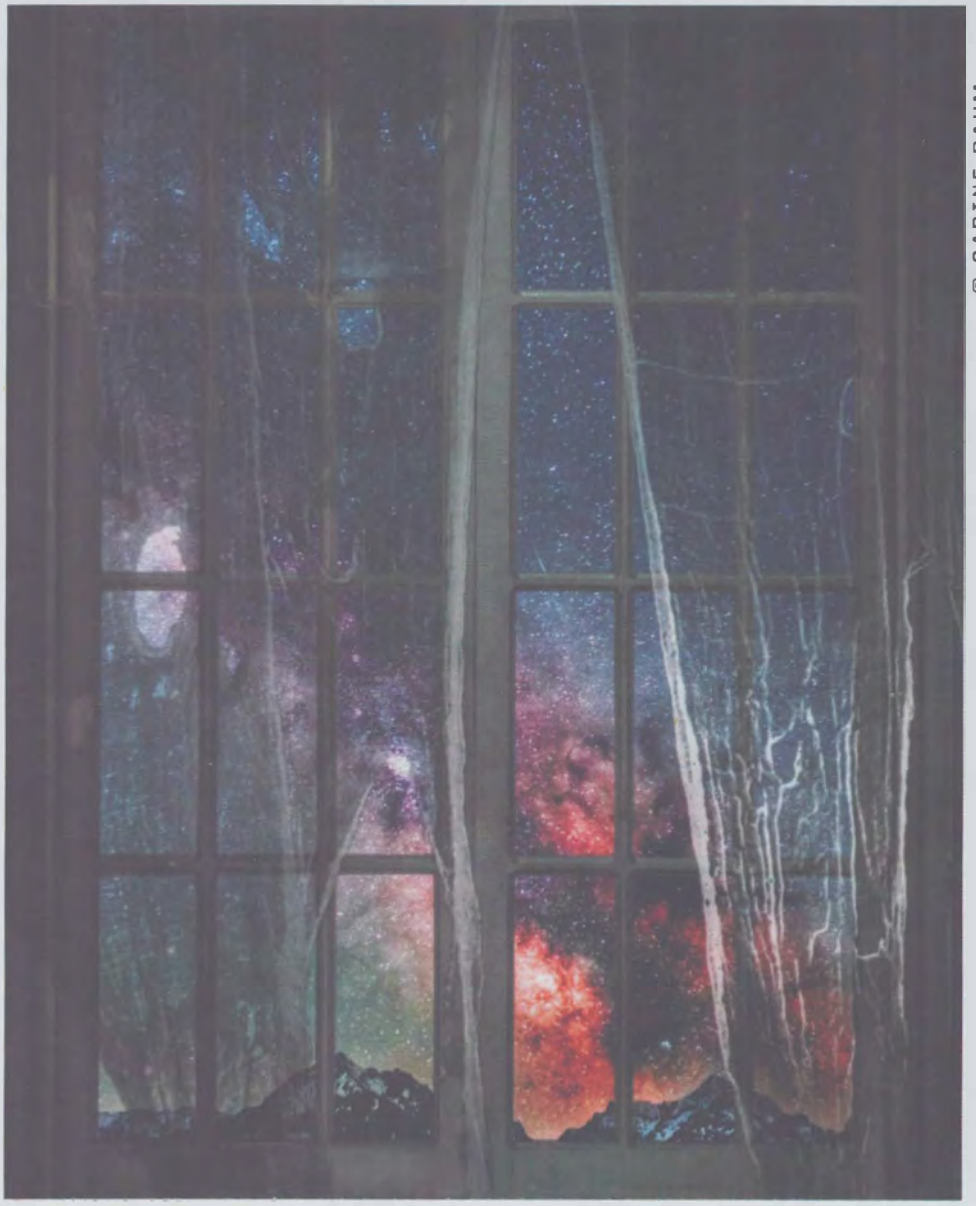
"Ben dedikodu yapmıyorum, hayatın gerçeği bu; ben sana olan biteni anlatıyorum" ile başlayan konuşmalarda, bir anlamda haklılık payı vardır. Ebeveynlerimiz, bize etrafı tanıtıp anlatırken bir anlamda bizi ve dışımızı konuştukları için dedikodu yaparlar. Yani bu şöyledir diye tanımladıkları bilgileri zihnimize yerleştirirler. Yaşamın başlangıcında da kazanılan bilgiler bir seri dedikodular halinde gelir. Bazı kavramlar ancak öteki ile yapılan kıyaslama sonucu netleşir. Örneğin uzun-kısa, sıcak-soğuk, iyi-kötü vb. nispi kavramlar, konusu öteki üzerinden konuşulduğunda anlaşılacaktır. Hatta öyle ki konuşmayı henüz öğrenmeye çalışan çocuğa seslenişlerimiz doğrudan dedikodudur. Annesinin bir yandan kendisini "Sen cicisin!.." diye sevmesine tanık olan çocuk, diğer yandan, yine annesinin sigara içen dedeyi göstererek "Dede pis!.." diye memnuniyetsiz yüz ifadesi takındığı anı deneyimlediğinde, kendisine dedesinin dedikodusun nasıl yapıldığına tanık olur. Masumca yapılan kıyaslamalı her benzer konuşma çocuk için birer dedikodu örneği olarak belleğine yerleşir. Konuşmayı öğrenmeye açık çocuğa iletişim kurma şekli olarak, masum tanımlarla başlayan dedikodu, tam da bu açıdan, insanın kendini, hayatı, çevreyi tanıması ve kendini geliştirmesi açısından zihin açıcı özellik kazanacaktır.

Zihinselleşme, 1960'larda Fonagy tarafından ortaya atılmış, günümüzde değer gören, üzerinde çalışılan bir

kavramdır. Bebek annesinin zihnindeki kendisini içselleştirerek, bunu içsel gerçekliğinin deneyimleri olarak kullanır. "Zihinselleştirme, kendimizin ve ötekilerin duygusal ve bilişsel süreçlerini işleme" olarak da tanımlanır. Ben ve öteki arasında karşılıklı çalışan aktarımlarla bu donanım kazanılır. Yeni girilen ortamla ilgili bilgi toplanır. Bir toplumun değer yargıları, arzuları, korkuları, takıntılı uğraşları, ebeveynlerin çocukları ile kurduğu ilişki üzerinden aktarılır. Ebeveynler, ne kadar özgüvenleri var, ne kadar bağlanma yetisine sahip, ne kadar duygularını tanımada ve düzenlemede yetkili iseler, bu duruşu çocuğa aktarmaları o denli güçlü olacaktır. Bir çeşit dedikodu yapılarak zihinselleştirmesi tamamlanmış çocuk, artık kendine güvenli, kendisinin ve ötekinin bilişsel yönlerini tanıyan, duygularını anlayan biri olarak, dedikodu yapmaya gereksinimi kalmayacaktır.

Dedikodu, pazara çıkardığımız iç dünyamızın çıfıt çarşısıdır

Bilinçdışında tutuğumuz, cinsellik ve saldırganlığımıza dair ne kadar bastırılmış malzememiz var ise, bunları elden çıkarma arzumuz o denli yoğun olacaktır. Bu mallar bana ait demek o kadar kolay değildir. Bununla yüzleşmek ve kabullenmek, güçlü bir duruşu gerektirir. Bizde kaldığı sürece hep bizi mutsuz, huzursuz hissettirir. Ancak bunları başkasına aitmişçesine pazara çıkartıp sattığımızda elden çıkarlar, biz de rahat ederiz. Pazarda tüm çığırtkanlığımız ile "Batan geminin malları bunlar!" diye yaygarayı koparırız. Birilerini batırdığımızda, birileri de bu malları kapış kapış alıp, kendi satışlarında kullanabilmenin kıvancındadır. Sonuçta dedikodu yapmak için kurulan pazarda herkes kazançlıdır. Dedikodu pazarında alan memnun, satan memnundur da kimlerin saygınlıkları, onurları beş para edilmiştir, zarara uğratılmıştır, görülmez... Gerçekte satılanın, dedikoduyu yapan kişiye ait olduğudur. Yani her kim ne konuşur ise, kendini konuşur...

© SABINE BAUM

Grup dinamiği açısından dedikodu *Yukarı tırmananı paçasından aşağıya çeken de, düşene bir tekme vuran da dedikodudur*

Grup dinamikleri dedikodu üzerinden hızla çalışır. Grup içerisinde birilerinin parlak olması, başarılı olması, güzel ve çekici olması hali ile diğer grup üyelerinin içlerindeki haset ayağa kalkar. Bu huzursuzluktan sıyrılmanın yolu, yükselen o kişi ile ilgili gerçekçi yanı olsun ya da olmasın bir dedikodu furyası yaratmaktan geçer. Çoğulun ortak çıkarı da dedikodu halkasını büyütür. Benzer şekilde, tökezlemiş biri fark edildiğinde de, diğer grup üyeleri tökezleyen biri olarak görülmekten çok korktukları için, farkında olmadan bu kişinin üzerine giderek onu alay konusu haline getirebilirler. Her grup, diğer üyelerinin ferahlaması için, uygun zayıflıktaki kişiyi arar ve bulur. Onu aşağılamaya, küçük düşürmeye odaklı tetiklenmiş dedikodu süreci sonucu, o kişi yıllarca konuşulur.

Dedikodudaki saldırganlık, sırtlanın saldırganlığı kadardır

Sırtlan, hayatta kalabilmek için zebranın etinden et koparmaya güdülüdür. Ancak bunu doğrudan açığa çıkaracak gücü yoktur. Aslanın zebra avının takipçisi olarak, sinsice bekler. Ta ki ölmüş ya da yaralı zebraya ulaşana kadar. Bulduğunda

da vejetaryen olmayı seçmez. Tıpkı fırsatçı hayvan davranışlarında olduğu gibi, bazı insan karakter yapıları da bu fırsatları kollayan, yakaladığında da affetmeyen tehlikeli sürüşler içinde olabilirler. İçlerindeki öfkeyi, kıskançlığı, hasedi doğrudan açığa vuramayan bu kişiler, açığı yakaladıklarında harekete geçerler. Bu yüzden olsa gerek ki insanları dedikodu yapmaktan uzaklaştırmak için, "dedikodu yapmak ölü eti yemekle eş tutulmuştur".

Kişiden kişiye değişen oranlarda olmak üzere, her birimizin bazen aslan kesildiği, meydan okuduğu açık saldırgan tarafımız, bazen de açıktan saldırganlığımızı gizli tuttuğumuz, sırtlan tarafımız vardır. Bu nedenle, dedikodunun yaşamımız içinde kişiden kişiye, kültürden kültüre değişen oranlarda da olsa yer alması kaçınılmazdır. Dedikoduyu en ilkel hali ile yaşamda kalma mücadelesinin bir parçası olarak görür isek, ne denli adil, hakkaniyetli, eşit, herkese aş, herkese iş, herkese itibar tanınan yaşama ortamları oluşturur isek, herkesin içindeki fırsat kollayan sırtlan tarafı ortaya çıkmayacaktır diye düşünmekteyim. Yani dedikodunun önünün alınması, onu yasaklayarak değil, yeşermesine ortam sağlayacak vahşiliğin ortadan kaldırılması ile olacaktır.

Freud, insan davranışlarına yön veren temel iki içgüdüden biri olan saldırganlığı tanımladığında, 1932 yılında Einstein'dan bir mektup alır. Einstein, Freud'a, barış için olması gereken ruhsal yapının ne olduğu sorusunu sorar. Freud'un yanıtı, insanın doğasından gelen saldırganlık ile savaşların olacağı şeklindedir. Barışın gelebilmesi, yalnızca aydınlar aristokrasisi gibi, düzenleyici bir gücün varlığında olasılıklıdır. Ve uygarlık evrimleştikçe insanların savaşa karşı durabileceği ihtimalinin olabileceğinden söz eder. Einstein'ın sorusuna yanıt, Freud'un öngörüsüne ilave, benim düşüncem: barış olabilmesi için gereken ruhsal yapı "bilge insan" yetiştirebilmekle mümkündür.

"Ahura Mazda" simgesinin zihnimde çağrıştırdığı "bilge insanın kişilik yapılanması modeli"

İran'ı gezerken karşılaştığım, MÖ 600 yıllarına dayanan bir inanç sisteminin sembolü olan "Ahura Mazda"nın çizimleri ile karşılaştım. O günlerde zihnim ideal self (kendilik) yapılanması ile meşguldü. Zihnimdeki ideal kendilik yapılanmasını, elinde halka tutan, iki yana açılan kanatlarının iyiliği temsil ettiği düşünülen, kötülüğün kuyruk olarak arkada tutulduğunun resmedildiği bilge adam simgesi çağrıştırmıştır. Ahura Mazda'nın elinde tuttuğu halka, ilk bir yaşında bağlanabilmenin sembolünü düşündürdü. Her iki yana açılan kanatlar, ebeveynlerin rehberliğinde, iyi-kötü ayrımı üzerinden gelişen ve iyiliğe kanat açan ruhun kanatları idi. Bu ana kadar olan temsili simgeler, insanlık tarihi boyunca insana dair her uğraşın içinde karşılık bulmuş benzer simgelerdi. Burada farklı ve çarpıcı olan kuyruktu. Benim açımdan, Einstein'nın sorusunun yanıtı kuyruktan geldi.

Dedikoduyu ortadan kaldıracak kişilikteki kuyruk yapılanması

İyilik için kanat çırpmaya hazır olan üç yaşındaki çocuk, giderek ayıp, yasak ile karşılaşır. Bu onun hızını keser. Utanma duygularının geliştiği yaşlardır. Hayatta kalmanın gereği olarak beraberinde taşıdığı saldırganlık dürtülerini de (aslan, sırtlan benzeri) kontrol altında tutmak zorunluluğundadır. Dışardan gelen baskı ve kontrolle iç gerginliği artar. Var olan şey yok olmayacağından, kabul görmeyi zorlaştıracak mevcut yanlarının ihalesi zorunlu hale gelir. Tıpkı arkadaşımın oğlunun bu ihaleyi gerçekleştirebilmek için her zaman hazır tuttuğu "Miki" faresi gibi, insan bir günah keçisi arar. Ve ilan edilen günah keçisinin dedikodusu ile savaşların ilk tohumu atılmış olacaktır.

Oysa yaşamın dışına atılma tehdidine uğratılmadan, kötü olarak atfedilen özelliklerin başka birine ihale edilmeksizin, kişinin kendi gerçeğini kabullenip, deneyimlenmiş kendi özeli olarak görerek, bir kuyruk gibi arkasında tutabilir. Böylece hayattaki duruşu daha güçlü, daha dengeli, daha bilge olacaktır.

Söylemeye çalıştıklarım karışık ve anlaşılması zor gelse de bir o kadar da basit bir şeyi anlatmaya çalışıyorum. Başkasına sorumluluğu yüklemeye ihtiyaç duyulmaksızın, gerçeği kendi bünyesinde sindirerek tuttuğunda, dedikodu yolu ile iftira atarak düşman edinmeyeceksindir. Verimli, barışçıl yaşamımızın enerjisi, artı-eksi yönlerimizi kendi kişilik bünyemizde tutabildiğimiz anda doğacaktır. O nedenle dedikodu değil, iş üreten topluluklar daha iyiye ve daha ileriye gitmiştir.

Sonuç

Dedikodu için, çift taraflı keskin bıçak diye düşünmekteyim. Yaşam içinde bilgi toplayıcı bir alet olarak ustaca kullanıldığında ve yeni yetişen nesillere ustaca kullanılması öğretildiğinde, yaşama karşı güç kazanılması sağlanmış olacaktır. Böylece yaşam olayları ve olgularına dair saptamalar, sınıflamalar yapılabilecektir. Önemli nokta, dedikodu ile kazanılan gücün hangi amaç için kullanılacağı noktasıdır. Rahşan Beni İtimad'ın yazdığı ve yönettiği "Şehrin Postu Altında" filminde annenin feryadını şöyle duyarız: "Şerefi de şerefsizliği de aynı anda kullarına veren Rabbime hamdolsun." Yönetmenin düşündürdüğü, insana verilen yetilerin hangi amaçla kullanılacağının kullarına kaldığına dair bir haykırıştır.

Yaşam içinde dedikodunun kendimizi korumaya, güçlendirmeye, geliştirmeye yarayacak bilgi akışı kaynağı olma özelliği ile sınırlı kalıp, ötekini karalamaya kullanacağımız bize ait atıklarımızı, barış içindeki verimli uçuşlarımıza yakıt olarak tutmamız dileğimle; esenlikler dilerim.

© NATASA JELENIC

Taner YILMAZ

O da biraz şey...

Dedikoduyu sosyal zekânın net bir göstergesi olarak kabul edebiliriz. Diğerleri hakkında düşünebilmek, onları zihninde tutabilmek ve haklarında fikir yürütüp paylaşmak kulağa oldukça başarılı geliyor.

"O da biraz şeymiş" ya da "X'i, Y gibi yapan da ne bileyim..." ifadeleri internet meme *(miim)* haline gelmeden çok daha önce hayatımızdaydı. İnternetten önce, elektrikten, yazılı edebiyattan, modern şehirlerden, hatta yazıdan ve devletlerden bile önce... Tarih öncesi devirlerden beri desek yeridir. Yazılı tarih boyunca da bir üçüncü hakkında konuşmanın iç gıcıklayıcı hazzı ve pek yıkıcı olabilecek sonuçlarına Aristo'dan Shakespeare'e kadar pek çoklarının değindiklerini görmek de mümkün. Tonlama vurgusuyla gücü arttırılan bu kısacık söylemlerde iki şey görüyoruz; bir ima ve bir davet. Direkt bir ifade yerine kullanılan ima, sadece vurgu yaratmıyor, aynı zamanda karşıdakini farklı boyutta bir iletişime davet ediyor. Bu davette de yine belirsiz bir tavır var. Adeta, "Sadece bir açık kapı sunuyorum, tercih senin" der gibi... Katılıp katılmamak karşıdakinin elinde. Katılmaz da sohbeti ilerletmezse, pek ayrıntılı bilgi vermeyerek konuşanı kısmen koruyor da olabilir. Böylece birlik kurulup kurulmaması netleşene kadar saflaşmış görünmemeyi de sağlayabilir. Davetin merak uyandırması ise esas. Bir rezonans yakalandığı anda coşkuyla dedikodunun başlaması işten değil. O ortaklaşılan nokta ise -özellikle orada olmayan- bir üçüncü karşısında orada bulunanların bir grup olmaları şeklinde gözümde canlanıyor.

Bu *konuşmanın* merkezinde farklılıklar var. İster ortalamanın üzerinde bir şey elde edenler hakkında, ister ortalamadan sapanlar, isterse bir yanıyla kendine benzemeyenler hakkında konuşuyor olsun; insanın merakını uyandıran aradaki bu fark oluyor. Aradaki farka karşı bir öykünme mi yoksa haset mi hissedildiği ise ortaklaşmanın duygusunu belirliyor diyebiliriz. Diğer(ler)i hakkında konuşurken öykünme ile haset arasında geçişlerin çok zor olmadığını da tahmin edebiliriz. Bu farka dair öfke ve nefret gibi daha kötücül duygular hissedilmesi de elbette mümkün. Üçüncüye karşı yakalanan bir duygu, topluluğu bir araya getirmek için hiç de fena bir zamk değil. Üstelik birlikteliğin gücü duygunun pozitif ya da negatif olmasıyla değil, ne kadar yoğun olduğuyla ilişkili. Yani ötekilere nefret duymak da topluluğun bireylerini birbirine yaklaştırabilir, bağları kuvvetlendirebilir. Bunun için kullanılan terimlerden biri dış grubun homojenliğidir (out-group homogeneity). Grup dışındakilerin toptan aynı kefeye konması da grubun üyeleri ile aralarındaki farkı keskinleştirmeye yarar.

Bir topluluk olarak paylaştığımız duygular, düşüncelerin çok önüne geçebilir. Bunun iyi örneği sosyal duyarlılıkla herkesin el atıp destek olduğu oluşumlar. Hatta kimi zaman sosyal duyarlılığın kötüye kullanıldığı örneklerde dahi yardımda bulunanların samimiyetle konumlarını savunduklarını görebiliriz. Bunu, ötekinin niyetini iyi kabul etme arzusu ve sosyal bir varlık olmanın duyumsanan önemi olarak yorumlamak mümkün. (Buradaki örnekte kişinin kendi herhangi çıkarı olmaksızın kandırıldığı durumları kastediyorum.) Ancak bir de bedavacıları (free-riders) fark edememiş olmak (enayi yerine konmak) duygusu var ki bu hemen hepimizin rahatsız olacağı ortak yanlardan biri. Bu rahatsız edici duygunun dayandığı temeller oldukça eski ve diğer

primatlar gibi sosyal gruplar halinde yaşayan diğer hayvanlarla bu özelliğimizi paylaşıyoruz.* (Bedavacılar meselesi bugünkü biçim dahil toplumsal ilişkilerimizi şekillendiren önemli etkenlerden biridir.)

Bir de toplu halde el atılan durumlara destek vermenin kişiye kendi başına sunacağı destekten daha iyi hissettirmesi var. Bu da oldukça anlaşılır. Sadece yardımlaşmış olmak değil bunun üzerine kolektifin bir parçası olmak da ayrıca iyi hissettiren bir şeydir. Tam bu noktada madalyonun diğer yüzüne de bakmamız gerektiğini düşünüyorum. Topluluğu bir araya getiren amaç her zaman iyicil olmayabilir. Kim bilir, pek çok zaman tam tersiyle bile karşılaşıyor olabiliriz. Tanıl Bora, linç anındaki toplu hareketi analiz ederken buna değinir: "...Kalabalığın koynuna sığınmaktan, 'anonimleşmiş' bir cürümden bahsettik. Lincin tekinsiz yanı bu. Aşağı yukarı yüz yıldır bir beşerî-doğal âfet olarak siyasi mühendislik hesaplarına dahil edilen 'kitle psikolojisi' etmeni... Tek başlarına böyle bir şeye cesaret etmeyecek insanlar, birlikte yapıyor olmanın cesaret aşısıyla vurup kırarlar... Kitleyle beraber akarken, kitlenin bir parçası olmanın cezbesi içinde, yaptıklarının suç olduğunu, yüz kızartıcı olduğunu, günah olduğunu, zillet olduğunu idrak etmez, edemez, ar-hayâ eşiğini atlarlar."** Burada, topluluğun yarattığı kuvvetli duygunun negatif yüzü de apaçık karşımıza çıkar. Kitapta bu toplu hareket içinde bir araya gelen bireylerin bir anda nasıl da *güruh* haline geldiklerine de değinilir. Güruh, artık birey(ler)in kararları etkilemesinin çok zor -belki imkânsız- olduğu bir akışa girer. Linç güruhu halindeki bu insan topluluğu için hedef ile aralarında keskin ve büyük bir ayrım vardır. Asla kapanmayacak bu fark hedefi insandışılaştırır. Yani -anlık olabilecek- bu topluluk birliği ötekiyle aralarındaki keskin fark üzerine kurulmuştur.

İnsan doğası diyecek olduğumda kendime hep hatırlattığım gibi ifadelerimi dikkatle seçerek devam edeyim. (Belki şöyle dersek oluşması muhtemel yanlış anlamaların bir nebze önüne geçebiliriz: İnsanın doğası, kendi doğasına karşı olmaktır.) Elbette insanın doğasında linç vardır diyemeyiz. Ancak az önceki bahiste olduğu gibi, güruh olabilme insanın diğer sosyal hayvanlarla da paylaştığı, toplulukla bağlar kurmanın kuvvetli köklerini anlatıyor. Yani insanı dedikodu da yapabilecek biçimde şekillendiren, sosyal etkileşime duyulan gereksinim bu denli kuvvetlidir. Öyle ki insanın hem biyolojik hem de kültürel evrimiyle yakın ilişkide bulunduğu açıktır. Dilin kendisinin de benzer şekilde ortaya çıkmış olduğu düşünülürse, dedikodu yapabilme yetisinin önemini tekrar görebiliriz.

Dil dedikodu yapmak için ortaya çıkmıştır dersek kulağa biraz provokatif gelse de yanlış olduğunu söylemek pek mümkün değil. İnsanı diğer primatlardan ayıran en önemli farklardan ikisini, sosyal etkileşimin derinliğini ve soyut düşünceyi beraber ele alacak olursak bu söylemi destekleyeceklerdir. Sosyal etkileşim insan için hayatta kalmayla eşanlamlıdır. Diğer primatlar için olduğu gibi insan için gruptan dışlanmak ölümle sonuçlanabilecek ağır bir cezadır. Bu nedenle insanın sosyal grubu içinde oldukça dikkatli adımlar atabilmeye ihtiyacı vardır. Sosyal gruplar için sadece bir araya gelmek yeterli değil. İşbölümü grubu asıl hayatta tutan etken. Bedavacılık da tam burada önemli hale geliyor. Gruptan bazıları kârı paylaşıp sorumluluklarını savsaklarlarsa aslında bireysel olarak hayatta kalımlarını arttırabilirler bile... Bu nedenle bu davranışı fark edebilmek oldukça önemlidir. Tabii grup içi etkileşim bundan ibaret değil. Üyeler arasındaki her türden ilişkinin düzenlenmesi en üst sıradaki önceliklerdendir. Bu da ancak sosyal beceriler ile mümkün.

Dille birlikte evrimleştiği düşünülen soyut düşünebilme yetisi de benzer noktalara dokunuyor. Soyut düşünce esasen, o anda süregiden olay ya da durumun dışına çıkabilmektir. Soyut düşünce orada ve o anda olan şeylerin dışında bir şeyler konuşabilmemizi sağlar. Örneğin bize hikâyeler anlatma şansı verir. Dolayısıyla soyut düşünmeyle birlikte orada olmayanlar hakkında konuşabildiğimizi de söyleyebiliriz. Diğerleri hakkında konuşmak diyorum, çünkü güncel çalışmalar*** dahi sosyalleşmekle -dedikoduyla- ilgili konuların günlük iletişimimizde en büyük yeri kapladığını gösteriyor. Yani ne kadar çok belgesel izlerse izlesinler, ne kadar -popüler- bilim kitabı okursa okusunlar, insanlar bir araya gelince kişiler arasında neler olup bittiğini konuşmaya daha meyilli. Bilgi aktarmak gibi diğer sebepler ile kurulan iletişim ise çok daha az yer tutuyor. Diğer canlılarla karşılaştırıldığında ötekinin zihni için (theory of mind) en yüksek seviyede beceri gösteren bir beyinden de bu beklenirdi.

Hazır ötekinin zihni demişken gazetelerin magazin köşelerinde tekrar tekrar yazılıp çizilen bir konuya değinerek bitireyim. Kadınlar mı daha çok dedikodu yapıyor yoksa erkekler mi? Bir türlü karar verilemeyen bu konuya yaklaşımın negatif bir ton içermesi kilit noktası. Dedikodu iyi bir şey olarak algılanmadığı için aslında kadınların bu konuda bugüne kadar haksız yere suçlanmış olabileceklerine değinilip durulur. Ve zaman zaman da şaşkınlığı da içeren bir ton ile aslında erkeklerin daha fazla dedikodu yapıyor olabileceklerine değinilir. Bir erkek olarak bu konuda ilk söylemek istediğim, umarım öyledir. Dedikoduyu sosyal zekânın net bir göstergesi olarak kabul edebiliriz. Diğerleri hakkında düşünebilmek, onları zihninde tutabilmek ve haklarında fikir yürütüp paylaşmak kulağa oldukça başarılı geliyor. (Elbette dedikodu yapabilecek kapasiteye sahip olmaktan bahsediyoruz. Ayrıca bir söylenti ile yıkıcı sonuçlara giden eylemleri de bunun dışında tutmak gerekir, kendi kârı için diğer insanları manipüle edebilmek de sosyal bir zekâ gerektirebilir elbette... Ama buradaki kastım kâr etme beklentisinin dışında da diğer insanlar hakkında düşünebilmek. Zaten pogrom-linç gibi eylemlere kapılmakla, sosyal zekâ -ve genel zekâ skoru- yanı sıra eleştirel bakabilme becerisinin negatif bir korelasyon göstereceğine inanıyorum.) Dedikodunun kadınlara atfedilmesinin, sosyal becerilerin kadınlarda erkeklerden daha iyi olabildiğini görmemizin (ya da böyle düşünmeye meyilli olmamızın) de sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

* Tomasello, M. (2014), Michael Tomasello. Eur. J. Soc. Psychol., 44: 187-194. doi:10.1002/ejsp.2015.

** Türkiye'nin Linç Rejimi, Tanıl Bora, Birikim Yayınları, 2016.

*** Dunbar, R. I. M. (2004). Gossip in Evolutionary Perspective. Review of General Psychology, 8(2), 100–110. https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.2.100

© ANGELA VISALLI

Bir gıybet güzellemesi

Sessiz kalmayın! "Kadın gibi konuşmak" ile "kadın olarak konuşmak" arasında keskin bir ayrım var. (...) Gıybetten, dedikodudan, laf yetiştirmekten, çene çalmaktan çekinmeyelim. Gevezelik yapmaya, yeri gelince laf sokmaya ve hatta bazen durumumuzu ifşa etmek için dırdır etmeye sahip çıkalım. Çıkıntı olmak ya da ters gitmek pahasına kendi dilimizi sahiplenelim.

İnsan varsa dil de var. İnsanın olmadığı yerde ise dil yok. İletişimin özü... İnsanı bugüne getiren nedir diye sorsak, onun bir Homo erektus ya da Homo faber olmasından dem vurulur. Daha incelikli düşünenler Homo ludens olmasına atıf verir. Ama insan bugüne söz sayesinde geldi. İnsanı insan yapan söz ile kendini ötekine aktarabilme yeteneğidir kanımca... Dil bir çağrı, bir mübadele, insanla insanı bir arada tutan eylem biçimi... Yani zoon politikon olma ahvalimiz bizi dile tutsak kılar. Ama o dil senin veya benim değil, topluluğun dilidir. Dil ve onun içinden gelen söz bizi toplumun bir parçası haline getirir. Söz sesin sahibinden azade değildir ama sahibinin tekelinde de değildir. Özneyle ötekinin arasındaki bağı kuran söz, insanı yalnızlığının içinden çekip çıkaran güçtür aynı zamanda... Ve bu dil kabiliyetimiz içinde bir söz söyleme biçimi vardır ki, baş tacımızdır kendisi. Çünkü sözün böylesi kullanımını ancak en güvendiklerimizle, kıymetlilerimizle yaparız. Ben o yüzden bu metni, çok kıymetli gıybet dostlarım olan sevgili Hande, Banu ve Sibel'e adıyorum. Ve elbette gıybetin en *hardcore* seviyelerine terfi ettiğimiz canım Övül'e... Anlayacağınız gibi, bu bir gıybet ne fena şeydir metni değil. Bilakis gıybete dair bir sitayiş ve güzelleme var devam eden satırlarda. Baştan söyleyeyim, moral duruşu fazla evrensel ve erkeksi olanlar uzak dursunlar...

Gıybet, "ötekine ait sınırlanmamış bilgi alışverişi". Bir kere anlamına bakın önce: *gossip* etimolojik olarak "god-sibb"den neşet ediyor. Tanrı'ya yakın

olma, vaftiz annesi anlamını taşıyor bu kelime. *Gossip,* zaman içinde, kadın arkadaş, sırdaş dostlar gibi bir anlama evriliyor. Ortaçağ İngiltere'sinde kadınlara doğum yaptıran, onlara ebelik deneyimini aktaran ve vaftiz anneleri olan kadınlara ithaf edilmiş bir kelime *gossip.* Arapçada kîl u kal, Farsçada güft u gü yani "dedi ve söyledi"ye karşılık geliyor (Develioğlu, 1980).

Bir eylem biçimini işlevselliği üzerinden değerlendirmek pek de tarzım değildir. Ama çok yerilen ve özellikle tektanrılı dinlerde "en fena suçlardan biri" olarak düşünülen bir edim olduğu için dedikodunun "faydaları" üzerinde durmak mecburiyeti hissediyorum. En başta evrim psikologları, dedikodunun insan dilinin evrimleşmesi sürecine katkısı üzerinde duruyorlar. Sylvia Schein, yazının icadından önce, sözlü kültürün hâkim olduğu zamanlarda, toplumların birbirinden haberdar olmasının ve kültürün aktarımının dedikodu sayesinde olduğunu söylüyor. Dedikodu dünyada olup bitenlerle ilgili bilgiyi toplamada en önemli araç. Zaten bugün baktığımızda çoğu hikâye, mit, destan ya da kulaktan kulağa yayılan söylenceler başlangıçta küçük gıybetçikler değil miydi? Gılgamış ile Enkidu arasında meğer ne olmuş; Truvalı Helen, Paris'e nasıl kaçmış minvalinden mesela...

Jean-Noel Kapferer, "Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası" başlığıyla yayınladığı kitapta, dedikoduyu dünyanın en kadim kitle iletişim aracı olarak betimler. Kapferer'e göre, bu "evler arası fısıldaşmalar" diğerleri ne yapıyor diye öğrenmenin, merak dürtüsünü doyurmanın informel ama en cezbedici yoludur. Gıybet cezbeder çünkü bizler kendimizi sürekli başkalarının gözünden değerlendirme eğilimindeyiz. Kendimizi diğeriyle mukayese etmeden duramıyoruz. Özneliğin kuruluşu zaten bir karşılaşma anından sonra farkları fark etme ve o farkları taklit ile başlıyor. Bu açıdan düşündüğümüzde dedikodu benliğimizi onaran kıymetli bir performansa dönüşüveriyor. Merak, kıskançlık, gücenme, suçluluk, öfke gibi hepsi çok insani olan ama ruhumuzu da aşındıran duyguların yatışmasına vesile oluyor dedikodu yapmak.

Öte yandan bir sosyalleşme aracı. O yüzden dedikodu mefhumunu gündelik hayatın sosyolojisi içinde kavramsallaştırabiliriz. Yine işlevleri üzerinden gidersek, bilginin değişimini ve dolaşımını sağladığı gibi kişiler arasında yakınlaşma, dayanışma oluşturabilme kabiliyetinden de söz edebiliriz. Dedikodu toplumsal alanda sosyalleşme, birliktelik kazanma, gruptan çıkarma ya da gruba dahil etme, sosyal kontrol sağlama, normatif sınırları değiştirme, esnetme, toplumsal belleği canlandırma ya da unutturma, damgalama, direnme ya da iktidar oluşturma gibi birçok potansiyeli bir arada taşıyabilir. Küçük kurallar hakkında küçük konuşmalar aynı zamanda bilginin değerini ve biçimini de belirlediği için episteme oluşturma dolayısıyla dil üzerinde tahakküm kurma olanağına da sahiptir. Diğer insanların yaptıkları hakkında konuşmak öylesine basit bir muhabbet değildir, konuşmaya dahil olan kişilere belli bir güç ve değer verir. Çok basit bir şekilde açıklarsak, bilgi güç demektir. Ne kadar bilgiye sahip olursanız, ne kadar çok dedikodudan haberdar iseniz o kadar iktidara yakınsınızdır bir anlamda. Diğerlerinin sahip olamadığı bilgiye ulaşma arzusu cezbedicidir çünkü benlik değerini yükseltir, değerli hissettirir. Diğer yandan bilgiye ulaştıkça sahip olduğunuz şeyi sergileme arzunuz da artar. Zor bir arz talep dengesi tutturmak gerekir. Bir yandan zor ulaşılabilen bir şeye sahipsinizdir ve onu sergilemek istersiniz ama sergilediğiniz andan itibaren ise değeri düşmeye başlar çünkü artık zor ulaşılır değildir. Belki de onu bu kadar cazip kılan kendisinin bu homeostatik dinamiğidir.

Tam bir sessizlik kırıcıdır dedikodu. Kapferer de "sessizlik boşluğuna" tahammül edememekle ilgili yanını vurgular. Çoğu gergin ve soğuk ortamın rahatsız edici sessizliğinden, "X kişisinin şu davranışı sizce de çok gıcık değil miydi?" sorusuyla kurtulduğumu bilirim. O samimi itiraftan sonra muhabbet akıp gider. İşin doğrusu bu itirafla ben o tedirgin gruba şu mesajı iletmiş olurum: "Ben sizlere güveniyorum, söylediklerimin aramızda kalacağına dair size inancım var, beni anlayacağınızı düşünüyorum. Ve benim için önemli olduğunuzdan bu küçük sırrı sizlerle paylaşıyorum." Sır almak ya da sır vermek değerli hissettiren bir şey... Açıkçası ilgi duyduğum, değer verdiğim, daha çok bağ kurmak istediğim arkadaşlarımla daha çok dedikodu yaparım. Sevdiği arkadaşına, "Bak bu ikimizin arasında" deyip de üstünden kötücül duyguların yükünü atmanın keyfini yaşayanlar bilir. Çünkü bazen de vicdanınıza değen, rahatsızlık veren kıskançlık, haset, öfke gibi duygularınızın yükünü atıp rahatlarsınız. Arkadaşınızdan şunu duymak istersiniz, "Haklısın, bana da yapılsa ben de böyle hissederdim". O süreçte, terapi odalarında da çok kullandığımız evrenselleştirme denen teknik işler aslında. Tuhaf olanın kendiniz olmadığını, o kadar da fesat biri olmadığınız teyidini güvendiğiniz birinden almış olursunuz. Bazen de, dışarıdan hayatları çok yolunda gözükse bile, başkalarının da problemleri olduğunu, sadece bizim sorunlarla boğuşmadığımızı bilmek rahatlatır. Gıybet ortamları, ferahlatır, rahatlatır bir nevi katharsis diyebiliriz. Yeri gelir içinizi dökersiniz, yeri gelir sosyal normlar yüzünden dilinizin ucuna gelip de yuttuğunuz, hazmedemediğiniz kelimeleri kusarsınız. O yüzden dedikodu deyince doğrudan aklınıza haset, fesat, fena duygular gelmesin. Bilgi paylaşmaya, dertleşmeye, ortaklık ve sırdaşlığa dair vaatleri olan bir yanını unutmamak gerekir. Velhasıl dedikodu, peşinden samimiyeti, muhabbeti ve iç içeliği getirir.

Beni en çok cezbeden yanı ise, son derece eğlenceli oluşu. Dedikodu etkinliğinde her şeyden önce uzun, sıkıcı monologlara yer verilmez. Muhabbet hiç kesilmeden su gibi akar gider. İşin doğrusu, anlatılanlar içinde boşluklar, abartılar, biraz hayal gücünden gelen katkılar olduğunu biliriz. Zaten tam da o boşluklardır dedikoduyu cazip kılan şey. Nerde boşluk varsa orada arzu vardır, bunu Lacan'dan gayet iyi biliyoruz. Başkalarının abartı, hayal gücü dediği o boşluğa arzular akar. Bir başka deyişle, bir hikâyeye kaptırıp gitmek, "miş gibi olmak" istersiniz. Ortada dönen hikâyenin gerçekliği değil, onu dinlemenin kendisi keyif verir aslında. Hikâye dinlemek cezbedicidir, o anlatıyı hayal gücüyle süslemek, boşlukları birlikte doldurmaktır keyif verir. "Öyle olmuş olmalı, kesin doğrudur, belki bir de şunu demek istemiştir" şeklinde süregiden bu orgazmik anlar eğlence, merak, şaşkınlık yaratan

kolektif faaliyetlerdir. Bu yönüyle dedikodu bilfiil inanmayı istemek midir yoksa? O yüzden anlatılan her hikâyeye olduğu gibi inandığımız zannedilmesin... O hikâyeyi allamak, pullamak, çekiştirip sündürmektir asıl zevk veren. Tam da bu sebeple herkesle dedikodu yapmak zevkli olmaz. Biraz beceri işidir. Biraz anlatma yeteneği, biraz analitik düşünce, biraz dedektiflik ve iyi bir mizah gücü gerektirir.

Dedikodu mefhumunda asıl değinmek istediğim hususlardan biri, bu işin fazlaca "kadın" işi görülüp hafifsenmesi meselesi... Ben biraz da bu yüzden gıybeti sahipleniyorum. Kadınlar dünyasına ait, çünkü sıkıcı, böbürlenmeci, üstten bakan bir eylem değil. Çaylı'nın da dediği gibi, dedikodu etkinliğinin ardında çoğu zaman kadınlararası dayanışma, dertleşme, birlikte problemlere çözüm üretmeye çalışma gibi saikler yatar (2008). Bu konu üzerinde en çok çalışan feministlerden biri Deborah Jones (1990) bizim dedikodu dediğimiz etkinliği skandal türü konuşma olarak adlandırır ve bu konuşma kategorisini dilin kadına özgü bir kullanımı olarak tespit eder. Jones'a göre kadın sözlü kültürünün bir parçasıdır dedikodu. Kısaca şöyle ifade eder:

"kadınların, kadın olarak rolleri içinde konuştukları, tarz olarak içten, içerik ve mekân olarak kişisel ve domestik, kadın rollerinin kısıtlılığından doğan ve sürdürülen ancak aynı zamanda da onaylama içeren bir dişi kültür etkinliğidir" (Jones, 1990).

Bu skandal konuşmalarında toplumsal cinsiyet rolleri, bu rollerin kadınlar tarafından anlamlandırılışı önemli bir dinamiktir. Kadınlar ötekiler üzerinde konuşurken kendi toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerine bir müzakere ortamı da yaratırlar. Dedikodu bazen toplumsal normları yeniden üretir, bazen de bu normları değiştirme ve normlara karşı çıkmaya dair bir zemin sağlar. Bu zeminde diğerlerinin yapıp ettikleri ele alınıp yargılanırken aynı zamanda toplumsal kabuller ve değerler de tekrar müzakere edilir. Bu diyalojik bir süreçtir ve karşılıklı etkilenmeler yoluyla değişime ya da dönüşüme olanak sağlayabilir. Neden özellikle kadınlar derseniz yanıtı pek bir basit: Çünkü en çok kadınlar ta doğdukları andan itibaren toplumsal cinsiyet normları baskısı altında ezilir. Normlar, kurallar, değerler ve hatta yasalar; en çok kadınların bedenleri, görünümleri,

yapıp ettikleri ile uğraşır. Bu durumda kadınlar maruz kaldıkları patriarkanın hem denetleyip yeniden üretenleri hem icra edicileridir. Ama aynı zamanda kadınlar, bu maruziyetlerine karşı çıkma veyahut reddetme gücü gösterenlerdir. Kısaca sorgusuz sualsiz kabul edenler, müzakere edenler ya da topyekûn reddedenlerin karşı karşıya gelip birbirleriyle etkileşime girdikleri kanalda dedikodu çarkı döner. Kadınlar diğer başka insanlar hakkında konuşurken patriarkaya ve kendilerini kısıtlayan her şeye öfkelerini de yansıtırlar. Çünkü dedikodunun yapısı, farklılıkları, aykırı düşünceleri de söylemeye izin verir. Dolayısıyla, gıybetin dolaşıma girdiği bu kadın cemaatlerini, öylesine zaman dolduran, tesadüfen bir arada toplaşan bir grup görmek oldukça sığ bir bakış olur. Bu cemaatlerde, en mahrem konular, ev içi meseleler analiz edilir, stratejiler geliştirilir, kimlikler, farklılıklar, değerler ortaya serilir. O yüzden boş konuşma olarak değerlendirilmemeli...

Dedikodu hafif, değersiz ve boş bir kadın etkinliği olarak görüldüğü için mekânı da özel alandır. Öyle prestijli erkek dili gibi kamusal alanda kendine bir yer bulamaz. Dedikodunun mekânı evlerin odaları, özellikle de mutfaklardır. Daha değerli olan politika, bilim, tarih, hukuk retorikleri gibi kamusal alanda boy gösteremez dedikodu. Kamusal alanda "değerli ve ciddi" eril dil hâkimdir. İşte gıybet tam bu noktada önemli bir iş görür. O kamusal ve özelin sınırında bir dil kategorisi olarak konumlanabilme becerisiyle, en mahrem, en özel ve kişisel gibi görünen konuları kamusal alana taşıyabilir. Nasıl mı? Elbette kendine has yayılıcı yapısından. Dedikodu kaygan ve dinamiktir. Kolayca yer değiştirir, başka biçimlere bürünür, akışkandır. Büyür, mayalanır, çoğalır ve bulunduğu yerden sızar. Yani evler arası fısıltılar özel alanın sınırından çıkarak kamusala taşınır. Ve kamusal alanın o ciddi, ağır ve herkes tarafından görülüp duyulan bünyesine taşındığı zaman meşruiyet kazanır. Aslında lafı dolandırmadan söyleyecek olursak, ikinci dalga feministlerin "kişisel olan politiktir" şiarının fiiliyata geçiren bir eylem biçimi olarak okuyorum gıybet mevzuunu.

Tam bu noktada Irigaray'ın adını anmak gerekecek. Kadınların dilsel etkinlikleri üzerine her zaman bir zihin açıcı olan Irigaray, erkeklerin ve kadınların sembolik düzene ve dolayısıyla dile girişlerinin farklı işlediğini söyler. (Bir dedikodu: zaten bu yüzden Lacan kendi psikanaliz okulundan kovmuş kendisini.) Irigaray, Lacan'ın sembolik ve simgesel ayrımlarını kabul etmekle birlikte psikanalizin içeriden bir eleştirisiyle şunu söyler. Simgesel dönem, dilin hemen öncesi kız çocuklar için daha farklı işler. Klasik kuramdan bu yana gelen "kız çocuk penisi olmadığı için farklıdır" argümanı ya da "penisi olmayan küçük adamlar olarak kız çocukları", bir farklılık durumundan çok eksiklik haline referans verir. Irigaray'a göre, psikanaliz dünyası, kadın cinselliğini bir eksiklik olarak ele alır. Batı kültürü önce erkeği tanımlar, ardından dişi olmayı da erkeğe göre tanımlar. Bu durumda dişi olan her şey ancak erkek olan şeye görece tanımlanır. Kadın erkeği yansıtmadığı durumda var olamaz, o yüzden kadın bir atıktır. Kadının bu durumu aşması, yani erkekleşmeden kadın olabilmesi için üç strateji önerir Irigaray. Öncelikle kadınların kendi dillerinin doğasına odaklanmalarını salık verir. Fallustan mahrum olmanın kadınları pasifliğe mecbur etmediğini iddia eder.[1] O yüzden kadınlar konuşmalıdır. Bir araya gelmeli ve aktif bir şekilde, erkek dilini taklit etmeden, kendi özgünlükleri ile konuşmalıdır. İkinci olarak, kadınlar eril dilin kendilerine dayattıkları imgeleri önce almaları ama sonra o imgeleri büyüterek geri yansıtmaları gerekir. Bir tür projeksiyon önerir yani. Üçüncü strateji konumuz dışı ama kısaca bahsedeyim: üçüncü olarak, kadın cinselliğinin çok boyutlu olduğunu, kadınların vajinal zevkle kısıtlı olmadıklarını iddia eder. Kadınlar cinsel doyumu çoğul organlarla yaşamaktadır.

Şimdi gıybet yapmak ve Irigaray'ın teorisini senkronize edersek ortaya şu çıkmakta. Ne demişti dedikodu üzerine enformasyon ve inceleme kurulu başkanı olan Kapferer, insanlar "sessizlik boşluğuna" razı olma durumundan kaçınmak için dedikodu yapar (1992: 71 - 75). İşte tam Irigaray'ın biz kadınlara söylediği bu değil miydi? Sessiz kalmayın! "Kadın gibi konuşmak" ile "kadın olarak konuşmak" arasında keskin bir ayrım var. Kendi dilimizi kurmak, onu değerli ve

[1] Oysa Lacan derdi ki, kadın zorunlu olarak pasiftir çünkü fallustan mahrumdur, kadın simgesele aittir. Kadın dile girişten hemen öncesindeki devrenin suskunluğunu temsil eder. Erkekler ise konuşmayı, arzuyu ve eylemi sembolize eder.

© ANGELA VISALLI

önemli kılmak ve kadınsı konuşmalara sahip çıkmamız gerek diye düşünüyorum. O yüzden gıybetten, dedikodudan, laf yetiştirmekten, çene çalmaktan çekinmeyelim. Gevezelik yapmaya, yeri gelince laf sokmaya ve hatta bazen durumumuzu ifşa etmek için dırdır etmeye sahip çıkalım. Çıkıntı olmak ya da ters gitmek pahasına kendi dilimizi sahiplenelim. Hatırlayalım neydi *gossip?* Tüm sırdaş dostlara sevgiyle, selametle...

Kaynakça

Çaylı, E. (2008), Popüler Bir Tecrübe. *Tahakküm ve Direnişin Aracı Olarak Dedikodu: Türkiye Televizyonlarında Dedikodunun Söylemsel Analizi, Kültürve İletişim, 11*(2), 9-39.

Develioğlu, F. (1980), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Eski ve Yeni Harflerle.

Goodman, R. F. (1994), *Good gossip.* Univ Pr of Kansas.

Jones, D. (1990), "Gossip: Notes on Women's Oral Culture.

Kapferer, J. N. (1994), *Strategic brand management: New approaches to creating and evaluating brand equity*. Simon and Schuster.

Kapferer, J.N. (1994), "Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası".

Schein, S. (1994), Used and abused: Gossip in medieval society.

Waddington, K., van Iterson, A., & Michelson, G. (2011), Breaking the silence: The role of gossip in organizational culture. Sage.

İshak SAYĞILI

Dedikoduya övgü

Analitik ortam dedikoduya gerekli yardım ve yataklığı yaptığında, ruhsal yaşamda hüküm süren pek çok yasa yeniden düzenlenebilecektir. Yasasızlık ya da totaliter yasalar yerine düzenlenebilir yasalara sahip olmak önemlidir. Analist kimse için neyin iyi olduğunu bilemez ama odada kaynayan kazan durmadan "Başka bir düzen mümkün" diye fısıldar.

"Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve söz Tanrı'ydı." Yuhanna İncil'i bu ifadeyle başlar. Homo sapien'i diğer insansı türlerden ayıran ana özelliği dil ve dili kullanma biçimi yani soyutlama kapasitesidir. Şempanzeler ya da bonobo gibi türler cihaz geliştirebilseler de izledikleri yol insanlardan farklıdır. Ünlü ve çok zeki bir bonobo olan *Kanzi*, ilk insansıların yaptığı taş baltalar benzeri aletleri yapmak üzere eğitildiğinde aletleri geliştirebilse de taşın içinde henüz yontulmamış olarak duran saklı biçimlere rastgele ulaştığı gözlenmiş. Taş balta, taştan soyutlanmış bir nesne ise, *Kanzi*'nin eksikliğinin el becerisi değil soyutlama kapasitesi olduğunu söyleyebiliriz. *Soyut* kelimesi soy-mak kelimesinden türemiştir ve birincil olarak soyulmuş anlamını taşır, ikincil anlamı ise bütünden ayrışmış ve bir başına olmak anlamına gelir. Örneğimize dönersek, taşın bir balta olma süreci, taşın fazlalıklarından arındırılması, soyulması sürecidir ya da balta taştan ayrıştırılmıştır yani soyutlanmıştır. İngilizcedeki *abstract* kelimesinin kökeni Latince *abstraho* kelimesidir ve içinden çekip çıkarmak anlamına gelir; yine balta ve taş ikilisine dönersek eğer, balta taştan çekip çıkarılmıştır diyebiliriz.

Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa

Dil bir iletişim aracıdır ancak kuşkusuz ondan çok daha fazlasıdır. Bu fazlalıkla vurgulamak istediğim dilin düşünceyi iletmeye mi yaradığı yoksa düşünceyi inşa mı ettiği tartışmasına ilişkin değildir. Dil ya da konuşma toplumsallaşabilme kapasitesinin soyutlanmış halidir. Belki de bu noktada dil ve konuşma ayrımına vurgu yapmak yerinde olur; *dil* oldukça geniş bir alanı, karmaşık ve katmanlı bir alanı ifade ediyor iken konuşma görece daha yalın bir eylemi adlandırır. Konuşan bir kimsenin dile ve dilin karmaşasına dair bir şey bilmesine gerek yoktur, kanın damarlarında dolaşabilmesi için dolaşım sistemine dair bir bilgi sahibi olmaya gerek olmadığı gibi. Dennis Fry (1977), insanı tarif etmek için *Homo Loquens* kavramını kullanır, *Loquens* Latince konuşan anlamına gelmektedir. Fry, kitabında insanların konuşmak için duydukları özel ihtiyaca ve bunun için ayırdıkları zamana dikkat çeker ve konuşmanın çoğu kez "boş konuşma" olduğunun da altını çizer. Hayvanların konuşmayı çağrıştırabilecek ses ve davranışları çoğu kez spesifik ve somut mesajları iletmektedir, oysa insanların konuşması çoğu kez bu mesajları taşımamaktadır.

R.I.M. Dunbar (1997), konuya önemli bir perspektif kazandırır. Dunbar'a göre insansı

© GEIR FLOEDE

türlerin ana özelliği "toplumsal bilişe (social cognition)" sahip olmalarıdır. "Zihin kuramı (Theory of Mind) ve "yönelimsel duruş (intentional stance)" gibi kavramlar diğer memelilere oranla bu türlerde daha gelişmiştir. Memelilerde sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından birisi de kaşıma, okşama, yalama, tımarlama gibi etkinliklerdir. Bazı türlerde bedensel dokunmaya eşlik eden sesler ya da bedensel dokunma olmaksızın -iletişimi değil- teması sağlayan sesler kullanılır. Dunbar, primatların kaşıma işine oldukça fazla zaman ayırdığını (neredeyse uyanık vakitlerinin %20'si) ve bunun olası nedeninin bu davranışın toplumsal düzen için yani sürünün tamamı için önemli olduğunu düşünür. Sahadaki avcı hayvan ve kaynak sıklığına göre değişse de bu türlerde sürü büyüklüğü 80 üyeye dek ulaşabilmektedir. Avcılardan korunmak zorlu bir görevdir ve kimi zaman toplu bir mücadeleyi gerektirebilir, bu noktada üye sayısının fazla oluşu bir avantaj sağlasa da toplu yaşamın sınırlılıkları da vardır. Dunbar, kaşıma davranışının bu toplumsal zorluklarla mücadele etmek için kullanıldığını öne sürer. Ona göre kaşıma ile topluluğun içinde ittifaklar ve yakınlıklar sağlanmaktadır, bir anlamda "Sen benim sırtımı kaşırsan ben de seninkini kaşırım" gibi bir sözleşme yapılmaktadır, grup sayısı arttıkça kaşıma için harcanan süre de artmaktadır. Kaşıma davranışının bu ittifakların kurulmasına nasıl hizmet ettiği tam olarak açık olmasa da bu davranışın "endojen opiatların" salınımını arttırarak rahatlama ve keyif sağladığı bilinmektedir. Dunbar (1992), primatların "neokorteks" büyüklüğünden yola çıkarak Homo sapiens'in ortalama neokorteks büyüklüğüne en uygun grup büyüklüğünün 150 civarı olduğunu belirtir ve 150 kişilik bir topluluğun kaşıma işine daha uygulanabilir bir çözüm geliştirebilmesiyle mümkün olduğunu söyler. Bu çözüm konuşmadır, konuşmanın yatıştırıcı, rahatlatıcı ve teskin edici bir etkisi belirgindir ve dili aşkındır. Anlamadığınız bir dilde söylenen bir ezgi keyif verici olabilir ve bebek her zaman anlamadığı bir dille karşı karşıyadır ve yine de bebeğe konuşulması, ninni söylenmesi onda bir rahatlama yaratacaktır. Konuşmak çoğu kez dokunmaktır. "Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşır" atasözünü hatırlayacak olursak, Dunbar'a göre, insanlar konuşma aracılığıyla hayvanların koklaşmasının yoğunluğunu canlandırmaya uğraşırlar. Topluluk üyeleri arasında konuşma içerikten bağımsız işlevlere sahiptir. "Başka bir şey yapmak yerine burada seninle konuşuyorum" ifadesi haliyle ilgi bildiren bir ifadedir, kaldı ki konuşmanın avantajı ellerin boşa çıkmasıdır, birtakım işler bir yandan yapılırken diğer yandan konuşulabilir. Bu sürüye başka işlerle de meşgul olmak için fırsat verir.

Kaşıma davranışı grup üyelerinin sakinleşebilmesi için gerekli bir davranıştır, bu yolla endorfin gibi endojen opiyatların salınımında artış olduğu gösterilmiştir. Endorfin benzeri maddelerin salınımı ile kalp ritmi yavaşlar, bir gevşeme ve bir rahatlama gözlenir. Böylece topluluk üyelerinin stres durumları da dengelenmiş olur. Dunbar, konuşmanın da tıpkı kaşıma davranışında olduğu gibi sakinleştirici bir işleve sahip olduğunu öne sürer. Yani, konuşmak bir anlamda dokunmak anlamına gelir, üstelik konuşma içerisinde halen dokunma da sık izlenir. Sonuç olarak topluluk üyelerinin bir arada kalmayı sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları ruhsal dengenin oluşturulması ve sürdürülmesi için konuşma zorunludur diyebiliriz. Konuşmanın bu özelliğinin günümüzde bile oldukça belirgin olduğunu söyleyebiliriz, teknolojik araçlar sayesinde artık (yeniden) *"hands free (eller serbest)"* konuşabiliyoruz. Dünyanın farklı bölgelerinde, farklı kültürlerden insanlar gün içi uyanık vakitlerinin ortalama %20'sini konuşarak geçirmektedir (Dunbar, 1998) –bu oran daha önce primatların kaşıma süresi için verilen orana yakındır. Konuşmanın yatıştırıcı işlevi çoğu kez konuşmanın içeriğinden bağımsızdır; *"havadan sudan konuşmak"* da rahatlatıcıdır, *"çene çalmak"* da. Oscar Wilde, konu bulamadığı için hava durumundan konuşmak zorunda olan birisinin yaratıcı hayal gücünden ne denli uzak olduğunu söylese de İngiltere'de yapılan bir çalışmada katılımcıların %94'ünün son 6 saat içerisinde, %38'inin ise son bir saat içerisinde çevresindekilerle hava durumu ile ilgili bir şeyler konuştuğunu ortaya koymaktadır (Fox, 2010). Yani İngiltere'de konuşan insanların üçte biri sürekli olarak havalardan konuşmaktadır. Bu veri Oscar Wilde'ın söylediği gibi yaratıcılığın kısıtlılığını değil "boş konuşma" gereksiniminin yaygınlığını göstermektedir. Konuşmanın bu yanı onun bir iletişim aracı olmasından çok farklıdır çünkü insanlar iletecek bir mesajları olmadığında da konuşma ihtiyacı içerisindedirler. Bu basitçe bir rahatlama ve kaygıyı azaltma girişimidir.

Artık fiziki çevremizde kimse yokken de konuşmamız mümkün, hem de "eller serbest"; güncel imkânların rahatlama gereksinimlerimizi nasıl etkilediğini anlamak pek kolay değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2011 yılında telefon ile geçirilen ortalama süre 46 dakika iken, 2018 yılı için bu rakam 3 saat 8 dakikadır. Ortalama 12 dakikada bir telefonlar kontrol edilmektedir. Yine İngiltere'de 2000 ailenin katılımıyla gerçekleşen bir ankette 14 yaş altı çocukların telefon ya da tabletle geçirdikleri ortalama sürenin 3 saat civarında olduğu, oysa aynı çocukların ebeveynleri ile bir konuşma içerisinde beraber geçirdikleri sürenin bunun ancak yarısı kadar olduğu gösterilmiştir. Bir dönem konuşmak için elimizde tutarak saatler harcadığımız telefonla da elimize almadan konuşmayı başarmışken, artık bu cihazlar elden düşmemektedir. Kaşımadan konuşmaya geçiş insanlara ellerini daha fazla kullanabilme özgürlüğü vermiş olsa da şimdilik bu özgürlüğümüzde ciddi bir daralma olduğunu görebiliriz. Artık yazılı mesajla konuşmak daha sık tercih edilmektedir. Ancak yazılı mesajlaşmalar bazı anlarda sesliye dönme ihtiyacı göstermektedir ve bu anlar çoğu kez yazışmada ister olumlu isterse olumsuz yönde duyguların yoğunlaştığı, gerilimin arttığı zamanlardır. Belli ki yazışma duyguyu yönetebilmek için konuşmadan farklı bir etkinliğe sahiptir.

Dunbar'a göre primat topluluklarının diğer topluluklardan önemli bir farkı topluluk içerisinde kurulan ittifaklar ve ittifakların hareketliliğidir ve birbirini kaşıma topluluk içerisinde küçük gruplar oluşturabilmek için idealdir. Dunbar'a göre bunun başlıca nedeni topluluğun ani hareketlerinin her zaman tüm üyeleri eşit biçimde korumuyor oluşudur. Bir yırtıcının saldırısı sırasında bazı üyeler daha dezavantajlı duruma düşerken, ittifak içerisinde olanlar bir avantaj sağlamaktadır. Bir kargaşa ya da tehdit sırasında arkadaşlarınızı gördüğünüz anda durumun tehdit ediciliği nesnel olarak azalmamış olsa bile hissettiğiniz korku önemli oranda değişecektir. Primatlarda da bu ittifaklar için güven ana unsurlardan birisidir ve *"annesel"* akrabalıklar daha güvenli bulunmaktadır. İnsanlar kaşıma/

koklaşma davranışını konuşmaya evriltmiş oldukları için artık insan topluluklarında konuşma bu ittifakları oluşturmanın ana yolu olagelmiştir, Dunbar bu yolu dedikodu (gossip) olarak adlandırır. Uzun vadeli çıkarlar için bugün şekillendiren dedikodudur.

Dedikodu

İngilizce "gossip" kelimesi dedikodu anlamını taşır ve yine Türkçedeki gibi ilk çağrışımları olumsuzdur. Oysa kelime "god-sibling" kelimesinden "god-sib"e, oradan da "gossip" kelimesine evrilmiştir ve etimolojik kökeninde kardeşliğe bir vurgu taşır. "God-father" kelimesi "vaftiz baba" olarak çevrilir ve babalık hakkının biyolojik olarak değil dinsel olarak yeniden kurulması ile ilgilidir. God-sibling kelimesi nasıl çevrilirdi diye düşündüğümde çevremdekilere de sordum ve kardeşliğe, yoldaşlığa ve dini bir arka plana vurgu yaptığı için "ahiretlik" kelimesinin çarpıcı olduğunu düşündüm –öneri Barış Özgen Şensoy'a aittir. Dunbar'ın ittifak vurgusunu da düşününce, dedikodunun konuşan ve dinleyen tarafları ahiretlik ilan ettiğini de öne sürebiliriz.

Dedikodunun olumsuz anlamına çoğu kez eşlik eden iki kelimeye daha değinmek istiyorum. Bunlardan ilki ölü eti yemekle eş tutulan "gıybet" kelimesidir, kelime "yokluğunda konuşmak" anlamını taşır, "kayıp" ve "gaip" gibi kelimelerle aynı kökü taşır. Diğeri ise "söylenti" kelimesidir ve daha çok söylenmiş olanda söyleyenin anonimleştiği, söylenenin ise neredeyse bir esinti gibi serbest ve öngörülemez bir hareket yetisi kazandığı tekinsiz bir durumu ifade eder. Konuşmanın, özellikle de boş konuşmanın ve onun bir türü olan dedikodunun keyif verici ve rahatlatıcı birçok niteliğini sıraladıktan sonra birçok kültürde dedikoduya getirilen yasakları ve onu izleyen olumsuz şöhreti, cinselliğe getirilen yasaklar ya da ayıplamalar gibi düşünebiliriz. Bu yasaklar da yine tıpkı cinselliğin sınırlarını belirleyen kurallar gibi sürekli olarak dönüşmektedir. Cinselliğe ilişkin şaşmaz bir etik nasıl ki yalnızca toplumsal gereksinimlerle tasarlanamıyor ise dedikodu için de bunu söyleyebiliriz. Cinsellik ve dedikoduyu birbirleri ile bağdaştırırken niyetim dedikodunun etiği üzerine düşünmekten öte onun sürekli bir bastırmaya tabi tutulduğunu ve her bastırılan gibi sürekli geri döndüğünü gösterebilmekti.

Cinsellik ve dedikodu

Cinsellik üzerine kimlerle konuşabiliriz? Peki ya konuşmanın sınırı ne olmalı? "Yatak odasında olan yatak odasında kalır" gibi sözler bu yasağı kimin lehine kurmaktadır. Örneğin, Freud'un "Totem ve Tabu" (1913) yapıtında, topluluğun kadınlarına el koyan şef/baba'yı öldüren erkek kardeşler ve kız kardeşler arasında bir şeyler konuşulmuş mudur? Elbette şef bu konuda tam bir sessizlik isteyecektir, dedikodunun onun konumunun sürdürülebilmesi içi ne denli tehlikeli olduğu açıktır. Susturma ve konuşma yasağı her türlü tahakkümün zorunlu parçasıdır. Eğer bu ilksel toplulukta dedikodu serbest olsaydı, herkesin konuşma hakkı olsaydı ittifaklar dalgalı ve değişken olacaktı, ya böyle bir düzen hiç ortaya çıkamayacak ya da kalıcılaşamayacaktı. "Sapiens" kitabının yazarı Hariri, eğer Dunbar sayısına uygun büyüklükte (150 kişi) bir toplulukta yaşıyor olsa idik topluluğun yaşantısını düzenleyebilmek için ne bir yasaya ne de dinsel bir örgütlenmeye gereksinim duymuyor olacaktık. Böyle bir toplulukta insanların yalnızca birbirleri hakkında konuşmaları bireyin davranışına bir ölçü getirmek için yeterli olabilecekti. İnsanın ölçüsü ötekisidir, ötekinin belirsiz bir soyutluğa taşındığı günümüz toplulukları ile 150 ile sınırlı topluluktaki ötekinin etkinliği farklıdır. Modernizm bize eğer yasa olmasaydı birbirimizi yiyeceğimizi söylüyor; oysa Homo sapiens'in öyküsünde yasa oldukça yeni bir kavram, sapiens'in sahip olduğu ötekini hissetme ve kestirmeye ilişkin kapasiteler onun bunca yolu bir yasa ya da devlet olmaksızın yürümesini sağladı. Ötekinin zihnini kestirme yetisi yalnızca sevgiye, merhamete ilişkin bir kapasite değildir, diğerinin öfkelendiğinde kendisine tehdit olabileceği korkusu, şimdi onu öfkelendirmenin uzun vadeli ittifakları etkileyecek olması, yani kendini koruma dürtüsünün kaynağı da ötekinin zihnidir. Toplulukta esen *söylenti* rüzgârları kişinin kendisini şekillendirmesinde önemli rol oynuyor olsa gerek, eğer ilksel şef topluluğunda bu söylentileri duyuyor olsaydı kim bilir belki kendisini öldürecek ve yiyecek olan "devrimci gençliğe" başka bir fırsat ya da eşitlenme şansı sunabilirdi. Bugün feminist ve sol gelenekte sürmekte olan "ifşa" geleneği tam da bu anlamda düzenleyici bir dedikodu olarak görülebilir. Eğer yatak odasında olanlar üzerine yani cinsellik üzerine daha çok konuşulabilseydi, "Kadına kalkan eller kırılsın" kampanyalarının sağlayamadığı bir dönüşüm ortaya çıkardı. Konuşma özgürlüğünün görece daha iyi olduğunu gözlediğimiz toplulukların yalnızca kadın-erkek eşitliği değil, eşitliğin diğer birçok biçiminde de daha olumlu bir yerde olduklarını söyleyebiliriz. Cinsellik hakkında sesimizin kesildiği yer gizil dönemin girişidir. Daha küçük çocukların "pipi", "popo" gibi kelimeleri tekrar ederek şakalar yaptıkları, konuya dair meraklarının daha açık olduğu düşünülmektedir.

Dedikodu kardeşliği ya da ahiretliği

Dedikoduyu yapanlar arasında bir ittifak oluşacak, birini çekiştirdiklerinde, gıyabında çekiştirilenin ideal biçimleri bozulacaktır. Freud'un gülünç kavramının bir parçası olarak ele aldığı "Schadenfreude" kavramı, başkasının düştüğü zor durumlarda, zora düşen olmadığına sevinmekle ilgilidir. Dedikodu kardeşliği, kardeşlere topluluk içinde bir soyutlama hattı verir. Toplulukta görünür olmayana ilişkin konuşmaktadırlar, bütünü kabul etmek yerine ya birisini ya da bir olayı bütünden ayırarak konuşurlar. Birilerini kendi ittifaklarından soyutlamak, kendilerini konuştukları olumsuzluklarda soyut ve ayrı tutmak gibi soyutlama biçiminin yanında dedikoduda ve dedikoduculardan olmayana ergi yönünde soyutlamalar da ortaya çıkar. İdeal olan eleştirildiğinde "Ben olsaydım..." ya da "Biz olsaydık..." gibi alternatiflere ya da başka biçimlerle kıyaslamalara doğru ilerleyen düşünceler de ortaya çıkabilir. Burada olan şeyin başka koşullarda alabileceği başka biçimler üzerine düşünmek başlı başına bir soyutlama hattıdır -tıpkı taşın alabileceği biçimleri tasavvur ederek, baltayı taştan soyutlayabilmek gibi. Gizil dönemde susan çocuk ergenlikle beraber her şeyin bambaşka da olabileceğini fark eder, başka bir dünya mümkündür. Piaget, bu dönemi "soyut patlama" olarak adlandırır, çünkü ergen şimdiye kadar verili bir somutluk olarak kabul ettiği şeylerle şimdi karşılaştığında onları başka bir soyutluk içinde yeniden tasarlayabilir. Homo sapiens'in kaderini

belirleyen soyutlama yönündeki bu kapasitesidir. Kurduğu düzeni, sahip olduklarını sürekli olarak yeni soyutluklara taşıma zorlantısı içerisindedir ve ahiretliklerin dedikoduculuğu bu zorlantının ana itici gücüdür. Bir topluluk şef tarafından ne kadar ideal ilan edilirse edilsin, üyeler narsisistik bağlarla ne kadar kenetlenirlerse kenetlensinler, dipteki ahiretlikler dedikodu kazanını hep "Başka bir yol mümkün" diyerek kaynatacaklardır.

Herkese bir kulp takan ahiretlikler ister istemez bu kulpların bazılarını da kendilerine küpe yapacaklardır. Aralarında gelişen bağ onları topluluktan soyutlamakla beraber kendi aralarında kendilerine özgü bir etik geliştirmeye zorlayacaktır çünkü dedikoducular kendi dedikodularının da yapılabileceğini bilirler. Bir seçenek dedikodunun yalnızca dış halkadakiler hakkında mubah kabul edilmesi olabilir ama iyi dedikoducular bilir ki asıl keyifli olan kendilerini de dahil ettikleri versiyondur. Dedikoducuların arasındaki ittifakın gizlilik kuralını "Dövüş Kulübü" (1999) filmine benzetebiliriz ve ilk kural her zaman "Dövüş kulübünden kimseye söz etme" olacaktır ve yine filmdeki gibi yıkıcı bir "ahiretlik" ordusunun arasında pervasızca yayılacaktır. Dedikoduya topluluğu sürekli denetleyen, dönüştüren bir rol tanımlamış oluyoruz ki zaten değişime kapalı her kurum tarafından dedikodunun bastırılıyor oluşunun bu tanımlamayla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Günümüz topluluklarında her dedikodunun ayıplanma derecesi de eşit değildir, kimin hakkında yapıldığı önemlidir, "güçlü" ya da "önemli" kimseler hakkında konuşmak önemsiz görülen kişiler hakkında konuşmaktan daha gerilimlidir ve bu yüzden "zenginin malı züğürdün çenesini yeterince yoramamaktadır". Dedikodu hakkı tıpkı cinsellik gibi topluluğun yalnızca yasaklayarak başa çıkamayacağı bir unsurdur. Cinsellik üzerine yasakların yoğunlaştığı durumlarda cinsellik kökünden sökülmeye çalışıldıkça her şey cinsel bir anlam kazanmaya, her şey uyarıcı olmaya başlar. Benzer olarak dedikodu hakkı engellendiğinde de erkin gözünde her şey paranoid bir anlam kazanabilir; Abdülhamit döneminde sakal, burun gibi kelimeler sakıncalı ilan edilmişti, bugün "barış" kelimesinin kullanımına kelimeye dahil olmayan bir kaygı eşlik ediyor. Ahmet Kaya'nın ilk albümü için alınan yasaklama kararının ardından görülen duruşmada hâkim şöyle sorar: "Çok uzaklarda bir yerle nereyi kastediyorsun, yoksa Rusya mı?" Oysa Kaya'nın kastettiği "çok uzak" ülkeye coğrafi olarak uzak olan değil, ihtimal olarak uzak olandır ve hâkimin de doğru algıladığı gibi bugünün bir eleştirisidir, uzakta olan "bugün"ün içinde saklı olan ihtimallerden birisidir.

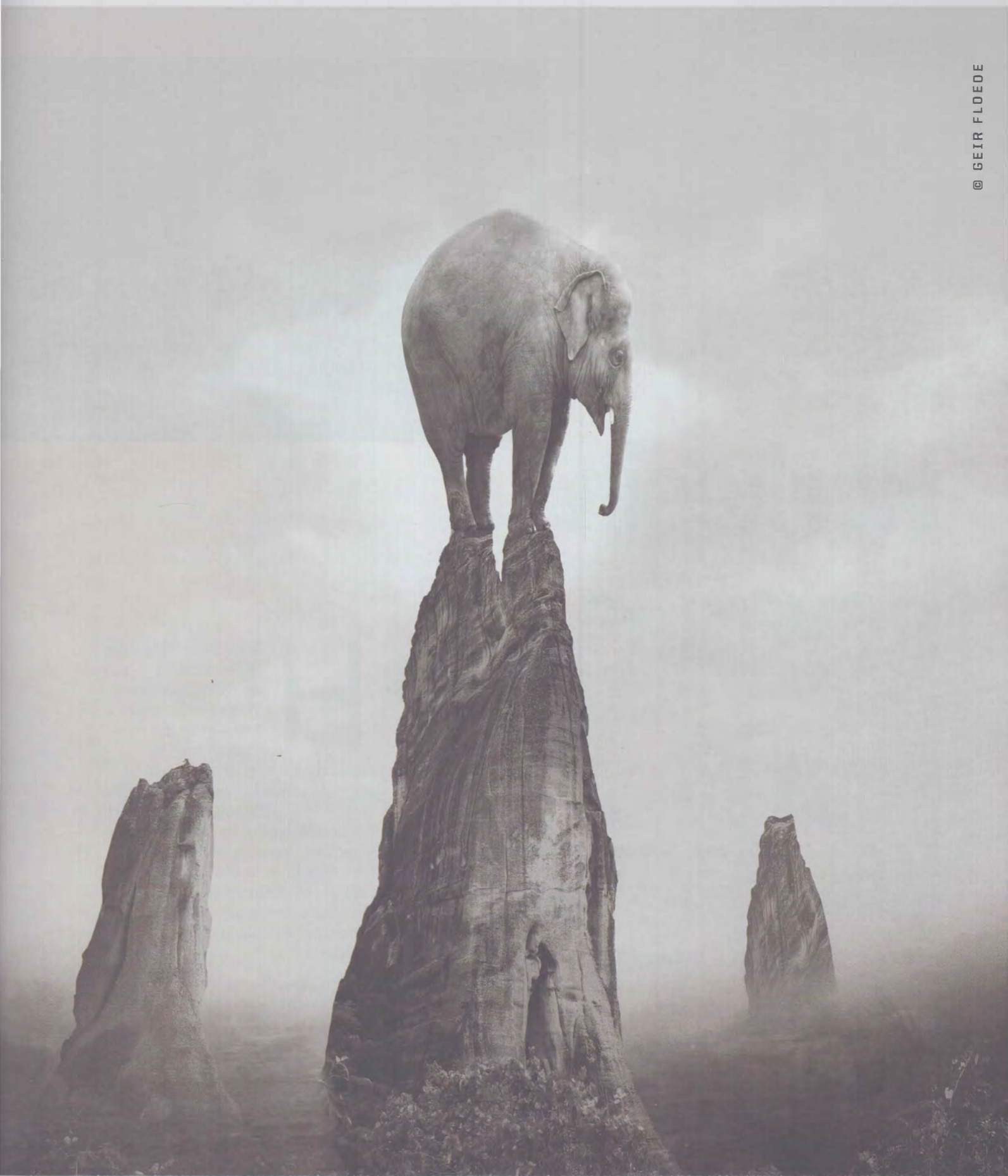
Ahiretlik ve psikanaliz

Dunbar, dedikoduya iki önemli rol veriyordu, bağ kurma ve topluluğun düzenlenmesi. Tarifi bu denli yalınlaştırdığımızda psikanalizin yukarıda tarif ettiğim anlamıyla dedikoduya zemin hazırlayan ve ona yataklık (belki de divanlık) eden bir yanı olduğunu düşünebiliriz. Bir çalışmayı psikanalitik kılan temel unsurlardan birisi çağrışımların serbest bırakılmasıdır. Eğer hasta onun iyiliği için ya da başka bir amaçla sürekli bir hedef doğrultusunda konuşmaya teşvik ediliyor, konuşmadan önce bir gündem belirleniyor, hastanın getirdiği bazı konular önemli bulunmadığı için geçiştiriliyorsa, tekniğin serbest çağrışıma açık olmadığını söyleyebiliriz. Tersinden, tekniğin izin verdiği durumlarda hasta kendisini serbest konuşmaya bırakamıyor ve belirli bir gündemin içerisinde tutmaya uğraşıyorsa, buna neden olan direnç üzerine çalışılabilir. Serbest konuşmanın konuşana yüklediği sorumluluk canının istediğini değil aklına geleni konuşmasıdır. Aksi gibi akla konuşulması istenmeyenin gelmesi ender olmasa da hastanın içinde yasağı koyanın ne olduğu önemli bir sorudur. Pek çok kişi akıllarına gelen olumsuzları söyleme cesareti gösterdiğinde bir iki cümle sonra söylediğini düzeltme girişiminde bulunur. Konuşma yasağını koyan kurum önleyici olmayı başaramadığında düzeltici bir etkinlik göstermektedir. Serbest çağrışım pek çok açıdan dedikoduya benzer, örneğin dedikoducu yani analizan ustalaştıkça, odada olmayanlar hakkında konuşmanın sağladığı narsisistik kalkanı deler ve dedikoduya kendini ve analisti de dahil eder ya da başka bir deyişle artık aktarımı çalışmak/konuşmak da mümkün olur.

Bu noktada analist ve analizan çiftini asimetrik dedikoducular olarak ilan etmek gerekir, konuşma ve sessiz kalma ya da çağrışımlarını açıklama gerekliliği açısından ortada bir asimetri vardır. Konuşmanın daha bedensel düzeyde bağ kurmayı kolaylaştırıcı ve kaygıyı azaltıcı pek çok düzeneği harekete geçirdiğini hatırlayacak olursak, konuşan yani analizan sırf konuştuğu için bile rahatlayacaktır, ancak karşısındakinin onu tuhaf bir dikkatle (dalgalı dikkatle) dinliyor olması bir kaygı yaratacaktır. Analist ve analizan olarak kurulan ittifakta analistin sadece önemli ve gerekli gördüğünde, bir şeyi iletmek üzere konuşuyor olması, yani boş konuşmaması hastada bir gerilim ve yoksunluk yaratacaktır. Fakat bu yoksunluk hem çağrışımları hem aktarımı şekillendirecek sapmaları ortaya çıkaracak ve gelişebilecek hasedi, öfkeyi örtebilecek sahte bir ittifaktan koruyacaktır. Aktarım analistin geliştirmeye uğraştığı bir şey olmaktan öte üzerine konuşmaya uğraştığıdır.

Analitik ortamdaki konuşma kuşkusuz bir değişimi hedeflemekte ve öngörmektedir ancak pek çok çalışma biçiminde olduğu gibi bu değişimle ne kastedildiği, neye dönüşüleceği baştan kestirilemez. Hastanın değişimi mevcut halinden soyutlaması gerekecektir. Freud, psikanalizi resimden çok heykel sanatına benzetir, ona göre bir ressam boyayı tuvale ekleyerek (per vi adi porre) resim yapıyordur, oysa heykeltıraş taşın fazlasını çıkarıyordur (pervi adi livare). Taşı yontan analist değil analizandır, çekiç ve keski analistin değil analizanın elindedir. Eğer bir kendini yontan adam heykeli düşünürsek, analist ancak neden çekici öyle sert vurduğunu merak edebilir ya da başka bir deyişle bu yontu sürecini dedikodu malzemesi yapar. Eleştiri bir sevgi işidir ve hamurunda muhakkak ki dedikodu vardır.

Analitik ortam dedikoduya gerekli yardım ve yataklığı yaptığında, ruhsal yaşamda hüküm süren pek çok yasa yeniden düzenlenebilecektir. Yasasızlık ya da totaliter yasalar yerine düzenlenebilir yasalara sahip olmak önemlidir. Analist kimse için neyin iyi olduğunu bilemez ama odada kaynayan kazan durmadan "Başka bir düzen mümkün" diye fısıldar. Yöntemin bu kadar çok belirsizlikle çevrili olması ortaya çıkan "yeninin" rastgele ve tesadüfi olduğunu göstermez. Bonobo Kanzi, taştan balta parçalarını oyarken bazen taşı fırlatıyor ve kırılan parçayı alıyor, bazen ezberlediği yöntemle önünde durmakta olan parçaları taklit edebiliyordu, oysa analizanın soyutlamayla vardığı "yeni" tesadüf olamayacak kadar özgündür.

© GEIR FLOEDE

Arzu ERKAN YÜCE

© biosphere@live.no

Herkesin hayatına kimse karışamaz

"El âlem" denilen olgu, dedikodunun beşiğidir. "O yollu, bu orospu, şu gay, o dul, bu bakire değil, şu kısır, o sakat, bu frijit, şu fakir, o şişman, bu evlatlık, şu cinsiyet değiştirmiş, o vasat, bu bizden, şu bizden değil, o ilaç bağımlılık yapıyor, bu aşı otizm yapıyor, şu doktora giden delidir" diyen müessese; insanları hastalandıran, ruh sağlığı uzmanına getiren en önemli etkenlerdendir.

Her ne kadar eleştirilse de, kınansa da dedikodu yapmayan insan yok denecek kadar azdır. En masum haliyle dedikodu, bir bilgi alışverişi gibi görünen gündelik yaşamın olağan bir parçasıdır. Başkalarının hayatları, gelirleri, harcamaları, seks ve aşk hayatları, cinsel yönelimleri, aile içi sorunları, giyimleri, evleri, başarıları, zaafları, aklımıza gelebilecek her şey insani bir merak unsuru, aynı zamanda bir dedikodu malzemesi olabilir.

Birinin "hakkında konuşmak" ile "arkasından konuşmak" arasında ince bir çizgi vardır. İlki dedikodusu yapılan kişiyle ilgili bilgi işleme süreci olduğu kadar, kendimizle ve birlikte dedikodu yaptığımız kişiyle ilgili de bilgi işleme süreci işlemidir. Dedikodu yaparken; içimizdeki agresyon, kıskançlık,

merak, korku duygularımızın ve arzularımızın biriken enerjilerini boşaltır, hayret ve şaşkınlığımızı paylaşır ve giderir, yakınlaşır, anlaşılmış ve bağ kurmuş hisseder, bir nevi tüm duygu ve düşüncelerimizin ortalamasını alarak aynalama yapar, dedikodusu yapılan ve dedikoduyu yapanlar olarak yeni bir düzlemden hayata devam ederiz. Burada dedikoduya methiye düzüyor değilim, Homo sapiens olarak böyle gelmişiz bugüne, "Bu bende yok" demek yerine özümüzde olanı -maalesef- kabullenmek iyi bir başlangıç olabilir. İkincisinde ise daha kötücül unsurlar söz konusudur. Burada iftiradan yargısız infaza; kişileri depresyona sürüklemekten, sosyal baskı uygulamaktan, yalnızlaştırmaktan, intihara ve cinayete azmettirmeye uzanan habis bir sosyal yargılama ve cezalandırma mekanizması söz konusudur. "El âlem" denilen olgu, dedikodunun beşiğidir. Her eğitim düzeyi, meslek, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, din, dil, ırktan kişi dedikodu yapar ve kimi zaman dedikoduların ağır sosyal yaptırımları olur. "O yollu, bu orospu, şu gay, o dul, bu bakire değil, şu kısır, o sakat, bu frijit, şu fakir, o şişman, bu evlatlık, şu cinsiyet değiştirmiş, o vasat, bu bizden, şu bizden değil, o ilaç bağımlılık yapıyor, bu aşı otizm yapıyor, şu doktora giden delidir" diyen müessese; insanları hastalandıran, ruh sağlığı uzmanına getiren en önemli etkenlerdendir.

***

"Adın çıkacağına canın çıksın" dedi annesi. "Ben sana kaç kere dedim kahvenin önünden geçerken başını önüne eğ, sağına soluna bakınma diye. Amcan kahvedeymiş. Nigar yengene haber salmış. Zır zır telefona koştum, sandım ki babaanneni öbür tarafa yolladık onu haber verecek, öyle bir ses. 'Sevde'ye söyle bir daha kahvenin önünden geçmesin, daha da okula mokula göndermem' demiş amcan. Neymiş, 'Ooo, senin yeğen de gelinlik çağa gelmiş, hey maşallah' demişler. Gözleri çıkasıcalar... Ağlama kınalı kuzum, ağlama, ben izin vermem. Vermem vermesine de işte babanın yokluğu, muhtaçlık elimi kolumu bağlıyor. Az daha sık dişini, şu üniversiteyi bir kazan, ikimiz birlikte kaçıp gideceğiz buralardan. Bilmez misin, bu kahvede oturan işsiz güçsüz azgın tekelerin gözü körpecik kızların saadetinde, istikbalindedir. Rahat bırakmazlar kızları, kadınları; gözümün nuru, bırakmazlar. Çıkarıverirler adını *yolluya*, sen daha eve gelmeden haberin gelir. Adı batasıcalar."

***

Benden duymuş olma ama çocukları olmuyormuş, bu sabiyi de 15 yaşında gebe kalmış bir kızcağızdan almışlar. Altı ay hastanede yattı, sözüm ona romatizmadan tedavi gördü, dedikleri sıra sözde gebeliği orada geçirmiş olmuş. Orada bu kıza ev tutmuşlar, doğumuna kadar da ilgilenmişler. Bebek doğduktan sonra da kızı köye, ninesinin yanına yollamışlar. Kızın abileri duysa, kıtır kıtır keser diye çok korkmuşlar. Kapı dışına çıkarmıyorlarmış, dövüyorlarmış da... O da kendi daha bir çocuk. Ne hayatlar var... Şimdi arada para falan yolluyorlarmış kıza. Yakın bir akrabasıymış kıza tecavüz eden diyorlar. Babası bile olabilirmiş, belki abileri. Kızın annesi bile anlamamış da hamile olduğunu, öğrenince ne yapıp edip Ankara'daki bir uzak akrabasının yanına aldırmış kızı. O da bizimkilere haber vermiş, zahir gelip bebeği evlat edinsinler diye. Duyulsa, ya kızı öldürürler ya intihara sürüklerler diye korkmuş annesi. Haklı da. Doktora götürdüklerinde kürtaj için çok geçmiş. Orada gebeliği boyunca kalmasını sağlamışlar. Psikolojik destek falan almış kız. Aslında büyük sevaba girmişler, hem bir yetimin hem bir kızın hayatı kurtuldu ya, yine de o bebek büyüyünce ya kor giderse; "Benim asıl anam babam nerde?" diye tutturursa n'olacak? Ya kızın aklı erdiğinde, "İlle de benim çocuğumu geri verin" derse... Yerin kulağı var, ya duyulursa da çocuğun "piç" diye adı çıkarsa. İnsanların da dilinin kemiği yok ki. Ortalık dedikoducu dolu. Bak ben mesela dedikodudan çok korkarım, Allah ettirmesin, sadece olanı söylüyorum. Herkes öyle mi?

***

"Bu gece beni ara çok sağlam dedikodularım var" dedi. Kesin Metin'in Lale'yi aldattığını duydu. Onu anlatacak ballandırarak. Oohooo, o dedikodu bayatlayalı kaç gün oldu şekerim. İyice çaptan düştü haberi yok. Eskiden zehir gibiydi, nerde yeni bir dedikodu, anında haber uçururdu, herkes onun ağzının içine bakardı. *Of the record*; bu kocasının iflas olayı onları çok sarstı. Körünü de öldürmüyor yalnız; beş taşı, arabası, giyimi her şeyi yerli yerinde ama yazlığı elden çıkarmışlar diyorlar. "Yorucu oluyor yazlık artık bana, çok misafir geliyor" falan diyormuş ama haciz konmuş galiba, ben diyenlerin yalancısıyım. Bir de psikiyatriye

gidiyormuş. İlaç, terapi... Bir şeyler işte. Dedim içimden "Sen bu hallere düşecek kadın mıydın?" diye. Kendi kendinin doktoru olmalı insan biraz da. Psikiyatriye gidiyorsun, hop veriyor bir ilaç. Geçmiş olsun! Artık ömür boyu kullan dur. *Kara Kötü* mü, bir kitap varmış, içinde "Aşılar otizm yapıyor, antidepresanlar da, doktorlar da halkı zehirliyorlar" diye yazıyormuş. Onu okuyayım diyorum. Hatta Seray'a da mı alsam bir tane, ne dersin? Doktorlar ayağa kalkmış, "Halkı aşıdan, tedaviden mahrum bırakıyorsun, topluma zarar veriyorsun diye", yazan adama laf yetiştirmeye çalışıyorlarmış. Vallahi ne bileyim insan kime, neye inanacağını şaşırıyor. İşte öyle... İyidir çok aslında Seray, kötü gün dostudur. Bir kötü huyu var işte, çok seviyor dedikoduyu.

***

Kendi aramızda söz kestik, anında yetiştirmişler oğlanın babasına. O da tutmuş, oğlana demiş. Biz de onu aklıselim bir şey sandık. Oğlan askerde, delibozuk bir şey. Firar mı eder, evi mi basar belli değil. Güzellikle anlatsan anlayacak değil. Anası akıllı kadın, askerde belki biraz akıllanır diye apar topar yolladı oğlanı. Karasevdalı mıdır nedir? "Alev benim helalim" diyesiymiş, bak bak bak, boyun ne bacağın ne? Kaç kez karşıma aldım konuştum, bak dedim, sen iyi çocuksun ama kızım seni istemiyor, ikiniz de mutsuz olursunuz. Oğlan, Nuh diyor peygamber demiyor. Yok yere kızın adını çıkaracak diye aklımız çıktı. Dedikodu bu, sen "ne oldum?" diyene kadar, o otuz iki dişin arasından çıkıp otuz iki köyün içine girer. Sözlüsü olacak çocuk da ensesine vur ekmeğini ağzından al. Bizim kız da neyini sevdiyse o tıfıl oğlanın, tutturdu Nevzat diye, e hazır ikisinin de gönlü varken bir an önce sözleyelim de başımıza iş

almayalım dedik. "Yaşı daha küçük, daha okuyacak" dediydik ama bu uğursuz rahat bırakmayınca başka çaremiz kalmadı.

***

Günahı boynuna, kocası dövüyormuş diyorlar. Geçen sormuşlar "Kafamı dolabın köşesine vurdum" demiş sınıfta öğrencilere. E gizlenecek hali kalmamış ki, dikiş mikiş atılıymış, benim oğlan söyledi, "Anne öğretmenimiz yine kaza geçirmiş, bu kez kafasına dikiş atmışlar" diye. E böyle de olmaz ki. Çocuklarımızın psikolojisi de etkilenecek. Niye boşanmaz, şikâyetçi olmaz anlamıyorum. Güzel de bir kadınsın, yuvaysa yeni bir yuva kurarsın. Çocuklarsa derdi, görüşmeye devam ederler, babalıktan da boşanılmıyor ya. Maaşın var, işin var, niye katlanırsın ki herif kahrına? Tamam kolay değil. Ama dayak da bir yere kadar. Bak yalanım yok, bizimki de dövüyordu evliliğin başlarında, şimdi sinirine dokunmamayı öğrendim, vurması kırması kalmadı. Babası onun annesinin kemiklerini kırıyormuş, o da öyle görmüş. Siniri, küfrü duruyor ama, bi fiske vurmaz. Neme lazım, biraz da erkeğin huyuna suyuna gitmeyi bilmeli. Kadın dediğin de çekip çevirecek. Bizim İbrahim ağzından kaçırdı, Hocanımın kocasıyla aynı sendikada ya bunlar. Bir akşam rakı sofrasında adam demiş; sözüm ona karısı onla iki yıldır yatmıyormuş. O da hırsını döverek mi alıyordur nedir? Bu adamlar da az değil yalnız. Rakı sofralarında Hocanım'ın yatak hayatına kadar girildiyse, vay halimize.

***

Allah korusun, evlerden ırak. Camide bizim adam duymuş, Bakkal Arif'in küçük oğlan, hani şu artistlik peşinde koşan, İstanbul'u kazandı ya, tiyatro okulu mu ne, işte onun için şöyle böyle diyorlarmış. Kaç tane kısmeti çıktı, yakışıklı çocuk da, hepsini geri çevirdi, demek ondanmış. "Nazmi dayısının sözünden çıkmaz" demişler, adam burdan kalkmış İstanbul'a gitmiş, kaç kere nasihat etmiş, çocuğun bir kulağından girmiş ötekisinden çıkmış. "Ben onu sildim" diyormuş Nazmi. Bana da bizim küçük oğlan dedi, ona da Nazmi'nin kızı demiş: "Evde Eren abimden bahsetmek yasak" demiş. İstanbul'da bir yönetmenle aynı evde kalıyormuş Eren. Berberin orda televizyonda çıkmış da adam, berber "Bak bak Hacı emmi bu adam da oğlancı" diye gevrek gevrek sırıtmış. O berberi de hiç sevmiyor bizim adam, "Cıvığın teki" diyor. Allah'ım sen esirge ya Rabb'im bizim çocuklarımızı.

***

Ya hiç sorma, şu yeni taşınan Meral Hanım'ın boşuna günahını almışız. Evine çağırmıyor, "Hoş geldin"e gittik, kapıyı açmıyor. "Takıntılı mıdır, kaçak mıdır, aranıyor mudur, nedir?" derken, su yüzüne çıktı her şey. Bizim birader eve

© biosphere@live.no

gelen faturaydı, kâğıttı kürekti posta kutusunu karıştırmış, dişe dokunur bir şey bulamamış, muhtarın orda da toplaşmışlar, sağa sola soruşturmuşlar derken bunların eski mahallesinden eski ev sahibine ulaşmışlar. Adamın anlattıklarını bir duysanız içiniz parçalanır. Meğer ağır engelli, otizmli bir çocukları varmış. Eve yabancı girdi miydi çocuk deliriyormuş, kafasını duvarlara vuruyormuş; Allah yardımcısı olsun. Kocası da bunları terk edip gitmiş. Şimdi başka kadından da bir çocuğu varmış adamın, nikâhsız oturuyorlarmış. Kadın daha önce bar kadınıymış iyi mi? Bu bizim Meral, boşanma davası açmış ama adamın ne anlaşmaya ne boşanmaya gönlü varmış. Eve yabancı olarak bir tek çocuğun özel öğretmeni girebiliyormuş. Evde kan almaya gelen bakım hemşiresini bile kapıdan sokturmamış çocuk, kıyametleri koparıyormuş. Ev sahibi de "Kızım biz seni sever sayarız ama dul kadınsın, laf olur söz olur -öğretmen için-, bu adam evine girip çıkmasın" demiş. Kadıncağız ne yapsın? O çocuk okula mı gidebilir, başka öğretmeni kabul mü edebilir? Nafile anlatmaya çalışıyor derdini ama, adam "Sağda solda bana seni sorup durmaya başladılar kızım, benim de başımı belaya sokacaksın, en iyisi sen taşın burdan" demiş. Kadıncağız da ağlamaktan gözü çıka çıka pılını pırtısını toplayıp taşınmış zahir. Yazık içim acıdı kanayaklıya, bir başına ne yapar, ne eder? "Gitsem bizim yardımımız dokunur mu?" desem, yine de dikkatli olmak lazım; dul kadın, laf olur söz olur, merhametten maraz hasıl olur.

***

"Arkası güçlü, sırtı yere gelmez" diyorlar. Çalışkan olmasına çalışkan da, hangimiz değiliz? Onu öne çıkaran nedir diye düşündüğümde hiçbir şey bulamıyorum. Resmen kafayı yiyeceğim. Ne yapıyor ediyor, direktörün gözüne girmeyi başarıyor. Adamın güzel kadınlara zaafı var, deniyor. Terfi istasyonu gibi çalışıyor resmen adam. Bundan önceki gözdesi de başka şirkete yönetici olarak transfer oldu diyorlar sayesinde. Rakip firmaya geçiyorsun, direktörünle aran hâlâ canım balım. Yok öyle bir dünya! Kesin onunla da vardı aralarında bir şey. Bir de "İş dünyasında kadınlar dezavantajlı", yok "cam tavan" falan diye gevelerler. Al gör işte, kaç yıldır dirsek çürütüyorum, övgüler teşekkürler gırla ama olduğum yerdeyim. Terfi benim hakkım ama neymiş? Dilara iki dil biliyormuş, yurtdışı deneyimi varmış... İyi de ben de 14 yıldır bu şirkete emek vermişim. Üç günlük kız gelip üstümüze yönetici oluyor. Yok öyle yağma. Kesin var bir şey kesin...

***

Valla şekerim arkandan konuşmalarına sevin. Demek ki başarılısın ve kıskanılıyorsun. Arkandan konuşuyorlarsa sen onlardan öndesin demektir, ha ha ha. Ben de geçen gün Melih'in benim için yok frijitti, yok evini bok götürüyordu türünden sallamalarını duyunca delirdim. Kendi iyi ki defoldu gitti hayatımdan. Arkamdan konuşmasın diye kür koli vereceğime çarka çıkarım, en kötü Hatay'a giderim, a ha ha hay. Biliyorum hâlâ stalk'luyo beni. Bi hışım girdim internete, Google'a daha "Arkandan konuşanlar" yazmamla, bir sürü *kapak cümle* döküldü ekrana. Seç beğen al. A ha ha hayy gullüme gel! Bildiğin laf sokma ve kapak sitesi yapmışlar sıra sıra; alıntılar, görseller, seç beğen al. Dedim "Şunlardan birini alayım, Instagram story, Facebook... Allah ne verdiyse paylaşayım, laf yerine ulaşsın". Sonra dedim "Koray boş ver, havlasın dursun arkandan, suskunluğum asaletimdendir", ahahah. Oh be, rahatladım resmen.

***

Aramızda kalsın ama bak gözünü seveyim. Hayır ben bunları yüzüne de söylerim dee, kırılmasın diye şimdi, hassastır o, hemen bozulur. Ay ama söylemesen de arkadaşın yani, millet Instagram'dan screenshot alıp, WhatsApp'tan bana gönderiyo, "Selin niye böyle yapıyo yüzünü gözünü, bir de sürekli kendisini paylaşıyor?" diye. E haklılar valla, o dolgu olmuş mu şimdi? Kaşık kadar suratı vardı, yüzü tabak gibi olmuş. Millet inceltmeye çalıyor yanakları, neydi o, bişektomi mi? Hani şu bir oyuncuya "bazlama surat" dedilerdi, o da dava mı açmış nedir? Ben de şu magazin programında izledim. Hani iki üç kişi toplanıp canlı yayında herkesi çiğ çiğ yiyor ya, onda haberi döndüre döndüre bir hal oldular. Neyse, e haklı yani kadının öyle yüzüne yüzüne de denmez ki "bazlama surat" diye. Morali bozulmuş tabii. Yani işte Instagram'ına yorum mu ne yazmış takipçisi, yüzüne dediğim o. Hoş sosyal medyadan yazınca da hem yüzüne gibi hem de arkasından gibi oluyo, ikisi bir arada. İnsanlar da acımasızlaştı yalnız iyice. Kimdir, nedir bakmadan dan dan yazıyor, söylüyor ağzına geleni valla millet.

***

Millet "Olay çıksın da çekirdek çitleyerek seyredelim" diye bekliyor. İnanır mısın, resmen linç için bekleyen bir güruh var Twitter'da. Valla insanı canlı canlı yiyorlar orada, ne dediğine de, demediğine de aşırı dikkat etmen gerekiyor. Bir de yeni bir arkandan konuşma yolu bulmuşlar. Ad*ını y*az*rken ya da sana küfür ederken, böyle şifreliyorlar ki ondan bahsettiğini anlayıp da onu engellemeyesin ya da Twitter'a şikâyet etmeyesin. Niye? E fark edip de elemanın hesabını engellersen, senin yazdığını çizdiğini takip edip hakkında konuşamayacak. Bildiğin mastürbasyon! Nasıl bir işsizliktir bu? Beğenmiyorsan engelle beni geç, yok diyecek lafın varsa de, biz de cevap verelim. Anlamak mümkün değil.

***

Memelerimi yaptırdım, anında olay oldu. Milletin cevizleri tıkırdamaz da bizim unlarımız hışırdar. Ay yaptırmayan mı kaldı Allah aşkına? Bir benimki millete dert oldu. "Şok şok şok. Kendinden 20 yaş genç sevgiliyi bulunca, gençleşmenin peşine düştü!" İyi de güzel kardeşim, ben eski mememle buldum sevgiliyi, sizin kocalarınız yeni memenize rağmen sizi aldattı ya. Neyse çirkinleşmeyeceğim, ne ilgisi var aldatılma, genç sevgili bulmanın kadının memesiyle. Valla ben de utandım şimdi kendi dediğimden. İşte bunlar hep kadın bedeni üzerinden süregiden cinsiyetçilik! Hepimizin içine nasıl da sinsice işlemiş? Herkes kendisini hangi bedende iyi hissediyorsa, kiminle, nasıl mutluysa öyle devam etsin. Neydi; "Herkesin hayatına kimse karışamaz" mıydı? Hah, işte tam da o!

Hira Selma KALKAN

Kulaktan kulağa

Talat Parman, "Sır, tuvalet ihtiyacı gibi, unutulamayacak olandır" der. Kakayı tutmak bağırsak duvarlarına baskı yapar, sırrı tutmak zihin duvarlarına. Kakayı bırakınca, sırrı anlatınca rahatlanır. Kişinin kendisine dair bir sırrı anlatması dışkılamak, başkasının sırrına merak duyması dışkılayanı gözetlemek gibidir. Dedikodu, başkasının nasıl dışkıladığını ifşa etmektir.

Çocukken bir oyun oynardık, kulaktan kulağa... Baştakinin yani konuşmayı başlatan kişinin söylediği kelime ya da cümleler, sondaki kişiden oldukça değişmiş çıkardı. Ve buna gülerdik. Değişim arttıkça, saçmalaştıkça daha çok gülerdik. Ne oluyordu da arada başka kelimeler, düşünceler, kavramlar giriyordu? Dedikodunun oyun haliydi bir bakıma. Farkı, birileri hakkında yerli yersiz, yalan yanlış konuşmuyorduk. Ortadaki verilerden bir bilgiye varmıyorduk. Dikkat ve belleğe dayalı bir oyundu. En büyük eğlencesi arada değişmiş olmasıydı. Birileri ya unutuyordu cümleyi ya kendine göre anlıyordu, uyduruyordu. Üç dört kişi oynarken bu kadar değişim olmamasına karşın oynayan kişi sayısı arttıkça cümle bambaşka bir anlamla çıkabiliyordu.

Sonra bizler, kulaktan kulağa oynayan çocuklar, büyüyüp dedikodu eder ve bundan eğlenir olduk. Birinin anlattığı bir olay hızla yayılırken, her geçtiği kişiden, her geçtiği ağızdan, her geçtiği kulaktan bir şeyler alarak ya da bırakarak yoluna gider. Burada, sözü duyanın, nasıl algıladığı ve iletirken kendinden yansıyanları katması vardır kuşkusuz. Dedikodu basitçe, başkalarının kişisel konuları hakkında insanların birbirine bilgi aktarmasıdır. Ancak, kulaktan kulağa yayılması, tekrarlandıkça dönüşüme uğraması, kişisel yorumun katılması, çarpıtma, abartma ve yanlış aktarımlar sonucu ilk halinden farklılaşır. İlginç olan, dedikoduyu destekleyecek kanıt olmadığı halde, daha fazla kişi bunu paylaştıkça daha inanılır hale gelmesidir. İnandığı hikâyeye göre davranır insanlar. Çoğunlukla şüphe ile başlar. Beyin, hipotezlerdense kesinliği tercih ettiğinden, gerçekliği sorgulamak yerine inanıvermek daha az zihinsel çaba gerektirir ve olana inanmayı tercih eder. En azından bazı beyinler böyledir. Bu haliyle belirsizliğe bir tanım yapma, bir çerçeve çizme ihtiyacını da giderir. Neyse ki, gerçekliği sorgulayanlar da vardır.

© METİN ARAS

Fal gibi, o an eğlencesine baktırıp inanamayanların olduğu gibi.

Dedikodusu yapılan kişi, bir biçimde ortaklaşmış grubun dışında biri olur genelde. Böylelikle, içeridekidışarıdaki belirlenir. Dışarıdaki onlara benzemeyen, merak ve şüphe uyandıran unsurlar taşır. Bazen kendinde olmasını istedikleri olumlu özellikler ile sarılıdır, bu haset edeni rahatsız eder "Bende yok, ondada olmasın" diye kötücül bir motivasyonla değersizleştirerek, üstüne katarak dillendirir. Bazen kendinde görmek istemediği kötü yanları, o kişide görür. Yani kendindeki kötüyü projekte edecek bir yüzey bulur. Böylece kötü olanın kendisi olmadığı yanılsamasına sığınmak ister, o kötüyü abartarak dillendirir. Aslında içten içe pür iyi olmadığını da bildiğinden, iyi olduğu yanılsamasına tanıklık edecek suç ortakları bulur. Kendisine bakmaktansa ele bakmak daha kolaydır, daha aza çaba ister ve daha eğlencelidir. Oysa dillendirdiğinin kendinden yansıyan olduğunu bilmez ya da umursamaz.

Dedikodu, söyleyenleri birleştirmek gibi bir özellik taşır. Söyleyenlerin suç ortaklığı, ortak sırları olur. Malzeme de çoğunlukla en merak edilen mevzu olan cinsellik olur. Merak en çok orada değil mi? "Annemle babam ne yapıyorlar ve ben neden dışarıdayım, bana yasak bir şeyler oluyor ve benden gizlenen bir şeyler..." Anne baba arasında çocuktan gizlenen şey, cinselliktir. Bu gizem, dışlanmışlığı ve kendisini dışlayanların, haz dolu değerli bir şeye sahip olduğu fantezisini içerir. Sırra erişmek biraz da bu gizlenen hazzın tortularını taşır. Dedikoduda bu günlerin, gizlerin ve yasaklanmış hazzın izleri vardır. Merakı besleyen cinsel gizdir ki dedikodu malzemesi en çok cinsellik üzerinden şekil bulur.

Talat Parman "Sır, tuvalet ihtiyacı gibi, unutulamayacak olandır" der. Kakayı tutmak bağırsak duvarlarına baskı yapar, sırrı tutmak zihin duvarlarına. Kakayı bırakınca, sırrı anlatınca rahatlanır. Kişinin kendisine dair bir sırrı anlatması dışkılamak, başkasının sırrına merak duyması dışkılayanı gözetlemek gibidir. Dedikodu, başkasının nasıl dışkıladığını ifşa etmektir. Bu gizi bilmek ve ifşa etmek haz verir.

Kesin bilgi içermeyen, birtakım verilerden yoruma gidilen bir iletişim olan dedikodu, eyleyen hakkında bilgi verir. Dolayısıyla yorumlayanın kendi projeksiyonlarını içerir. Kişilerin dedikodu yapma biçim ve içeriklerinden hakkında bilgi edinmemiz mümkün. Neyi dillendirdiği, nasıl dillendirdiği kendi iç dünyasını ele verir. Kendi içindeki karanlık yanları ile ilişkisi, hadi az önceki paragrafa koşut olsun, nasıl dışkıladığı, nasıl dedikodu yaptığını belirler.

Bir komşum "Hakkında iyi şeyler söyleyemeyeceğim biri hakkında konuşmaktan hoşlanmıyorum" demişti. Ne incelikli bir dedikoduyu reddediş söylemi. Hakkında güzel şeyler düşünmüyorum ama konuşmayacağım. O kişi hakkında iyi şeyler düşünmediğini belirtmiş olmakla birlikte, hakkında konuşmayı reddedişi, ortalama yaklaşımdan uzak olması açısından benim için ilginçti.

Bahçedeki ağaçları budaması için köşedeki markete danışarak bulduğumuz erkek insanı, bir gün içinde mahallede ne var ne yok anlattı bize. Gevrek Ege şivesiyle konuşması oldukça eğlenceliydi üstelik. Böylelikle kısa zamanda birçok kişi hakkında bilgi sahibi olduk. Dedikodunun bilgiyi hızla ve kısa yoldan iletmek gibi bir etkisi var. Biz de ona duyulacağını düşünerek bir şeyler söyledik, zira iki güne kalmaz duyulurdu mahallede. Tabii kendi süzgecinden geçirerek anlatacağı için, temkinli bilgi verdik. Hele ki mahalleye yeni gelmiş kişiler olarak meraklı gözleri üzerimizde görmüyor değildik. Kendileri ne kadar renksizseler, o kadar başkalarının renginden beslenmeye meyyal insanlar her mahallede olsa gerek. İki bakkal önü sohbet, kapı önü muhabbet, bir çay içimlik oturmalık derken ... Azımsamamalı bu insanları; temel işleri "Kim?", "Ne?", "Nerede?", "Nasıl?", "Ne oluyor?"u çabucak duyurmaları. Bu da başka bir çocuk oyununu anımsatıyor: "Kim, kiminle, nerede, ne yapıyordu, kim gördü, ne dedi?" Çocukluktan başlıyormuşuz meğer dedikoduya...

Bir hastam panik ataktan muzdarip. İnsanlara tek başına yardım etmeye çalışan biri. Hasta bir çocuk mu var, kendini heba edercesine o çocuğu kurtarmaya çalışıyor. Kimsesiz bir kadın mı var, onun kimsesi olmaya çalışıyor. Buraya kadar sıkıntı yok; ancak sosyal medyada ne kadar kurtarıcı olduğunu, yardımlarından daha çok öne çıkarması bir sıkıntıya delalet ediyor. Buradaki ihtiyaç nedir dediğimde, çocukluğumu kurtarmaya çalışıyorum diyor. Farkında. Çocukluğunu, babasının ve mahalleli çocukların, mahalleli büyüklerin mahvettiği çocukluğunu... Bir gün eve geliyor, yüzü kızarmış, annesi "Ne oldu, yüzün kızarmış?" diye bir soru soruyor. Masumane bir soru kızın hayatına mal oluyor.

Baba zorluyor: "Ne oldu, sana kim ne yaptı?"

"Kimse bir şey yapmadı, üşüdüm galiba."

Sonrası dayak dayak.

"Kim yaptı?"

"Ahmet yaptı" deyiveriyor, dayaktan kurtulmak için. Masum bir yalan. Baba, kızının arkadaşı Ahmet'in kapısına dayanıyor. Hastaneye götürüyor kızını, bekâret muayenesine. Bakire tabii, ancak dedikodu alıp başını gidiyor. Kızın "namussuz" olduğu ayyuka çıkıyor. Mahalleli, büyükler çocuklarıyla oynatmıyor. Çocuklar, ailelerinden aldıkları bu kızın "kötü" olduğu bilgisiyle kızı içlerine almıyor. "Kötü kız" deniyor. Okula devam edemiyor. Evde hapis kalıyor.

Sonra büyüyor, kendini kurtarıyor kısmen. Kurtuluyor babadan da, mahalleden de. İş güç devam. Sonra dönüyor o mahalleye, çocukları kurtarmaya. Yıllar öncesinin dedikodusunu bastırmak ister gibi, kurtarıcı melek olarak anılmak için çırpınıyor. Yıllar öncenin, hayatına mal olan dedikodusunu, üzerinde çok konuşulan başka bir konu bularak düzeltmeye çalışıyor. Lakin çok yorgun, kontrol kaybı yaşadığı her an panik atakla burun buruna geliyor.

Masum bir soru... Masum bir cevap... Ve kocaman bir dedikodu...

Dedikodunun bir grubu birleştirirken öteki yaratması ve dışarıda tutması gibi bir işlevi var. Biz ve öteki ayrımını belirginleştirerek ötekileştirmeyi sıradanlaştıran ve güçlendiren bir araç olarak kullanılabilir. İnsanları kontrol etme gücü kitlelerin birliğini sağlayarak ve sürdürerek, grup oluşum sürecinde etkin bir rolü de var. Bu yanıyla iktidardakilerin de işine yarayabilir. Hatta bilerek, istenerek altı kazılabilir. Yazılı ve görsel basın yardımıyla etki alanı genişleyen ve etki derecesi artan bu eylem, benzer kimliklerle kurulan ilişkileri kutsarken, dışarıda kalanları tasarlanmış imgelerle olumsuzlar.

Suriyeliler hakkında, sosyal medyadaki insanlar arasındaki söylentiler gibi. Bir kötü yaratılıp öfkenin ve olanca hoşnutsuzluğun akacağı mecra bulunur. Hedef şaşırtılır bir bakıma. Evler onlar yüzünden pahalılaşmış, işsizlik onlar yüzünden artmıştır. Yoksa onların durumunu fırsat bilip emek sömürüsü falan yapan yoktur. Üç kuruşluk evleri nasılsa itiraz edemezler diye fahiş fiyata kiralayan ve buna şahit olanlar, kendi kötülüğü, vicdansızlığıyla yüzleşmektense öteki üzerinden ikiyüzlülüğünden kısmen kurtulur. İyi giyinse çaldılar mı, kötü giyinse zaten pis-fakir bunlar olur. Onları bu hale getiren koşullar ve idareciler görülmez, el birliğiyle yaratılan bu "amorf varlığa" akıtılır içerdeki tüm kötülükler.

Suriyelilere gitmeden, en yakındakine de bakılabilir. Mahalleye yeni gelen ve diğerleri gibi olmayan kişiler, işyerine yeni başlayan ve ortalamadan farklı davranana kişiler hakkında da hiç değilse ilk günlerde dedikodu yapılır. Bildikçe, tanıdıkça durum değişecektir, eğer insanlar tanımak, bilmek için emek harcar, inandıkları hikâyeleri değiştirme arzu ve iradesini gösterirlerse.

Hikâye anlatma ve hikâye dinleme ihtiyacımız çok yıllar öncesine dayanıyor. Elektriğin olmadığı zamanlarda, akşamları gaz lambası eşliğinde topluluk halinde anlatılan, dinlenen hikâyeler, şimdi tek başına televizyon ya da internet karşısındaki hikâyelere yerini bıraksa da devam ediyor. Keza dedikodu da öyle, magazin haberleri, instagram hikâyeleri görüntü olarak da renklendi. Değil magazin haberleri, prime time'daki haberler de dedikodu mahiyetinde artık. Mahalle arası, işyeri dedikoduları birliğin gücü ile her daim ayakta.

"Anlatının Gücü" adlı kitabında Fulford, anlatı geleneğinin dedikoduyla yani kişiler arasında aktarılan basit hikâyelerle başladığını, sonra bu olgunun edebiyata sirayet ettiğini söylüyor. Öyle ki Tolstoy, Proust gibi büyük romancıların, komşularına basit günlük hikâyeler anlatır gibi seslendiğini söylüyor. Daha da ileri gidiyor ve skandal kokmayan bir romanın edebi olamayacağını, edebiyat tarihine damga vurmuş eserlerin sıradan insanların basit hikâyelerini temel aldığını, bir bakıma basit dedikodulardan ibaret olduğunu söylüyor. Masum görünen bu anlatıların eğlendirme işlevlerinin yanı sıra insanları bir disiplin altına almaya da yaradığının altını çiziyor. Her şeye sahip olan ama anlatacakları bir hikâyeleri olmayanların, yaşamlarını anlamlı hale getirmek ve biraz da tahammül edebilmek için uydurdukları hikâyelerin, bazen çığırından çıkışının sebeplerini ve sonuçlarını deşeliyor.

Dedikodunun arkasında çoğunlukla bir yargı vardır. Değerler, kabuller, reddedişler, içeride tutmalar, dışarıda bırakmalar... Kendinden iyi olanı aşağı çekmenin, kendini normalleştirmenin en ucuz ve kolay yöntemi oluverir dedikodu. İnsanlar bir topluluğa dahil olmak için üstün ve öne çıkan yanlarını sergilemek ister. Dedikodu malzemesini değerli bir bilgi ve güç olarak gören kimi insanlar, bu gücünü başka insanları etkileyip istediği statüyü elde etmek için kullanabilir. Toplulukta saygı görmek, beğenilmek ve takdir edilmek herkesin ihtiyacı. Kimileri bu ihtiyacı, dedikodu üzerinden yorumlarda bulunmak, doğru olanı tarif etmek, taraftar bulmak suretiyle gerçekleştirebilir.

Sohbet ederken, konu sohbet edenlerin kendi özel mevzuları olursa, iki tarafa da sorumluluk düşecektir. Başkalarının meseleleri, başkalarının hayatları konuşulduğundaysa, her iki taraf da bu sorumluluktan muaf olur. Kendi hayatlarının, yaptıklarının/yapamadıklarının, seçimlerinin yani kendi sorumluluklarının deşilmesi korkusundan kurtulurlar. Aslında hiç bilmediği hayatın, hiç bilmediği bir karesi üzerinden kedini aklamak, kendi gerçeğinden kısmen uzaklaşmak, hatta daha ileri giderek yargıda bulunmak, ki yargıda bulunmak kendinden izler taşır, kısa süreli bir rahatlama ve keyif verir.

Başkalarını merak etmek anlaşılır bir durum. Kimlerle yaşadığını, kimin neyi nasıl eylediğini bilmek, güvenlik duygusu da verir kuşkusuz. Tanımadığın bir ortamda kaygı ve şüphe artar çünkü. Merak, şüphe, belirsizliğe tahammül edebilme, bir çerçeve çizme ihtiyacı vardır insan evladının. Bu ihtiyacı, başkalarını kötüleyerek, yererek, dışlayarak yapmak ise yine kişinin meşrebi ile ilgili.

Şengül KAYAK

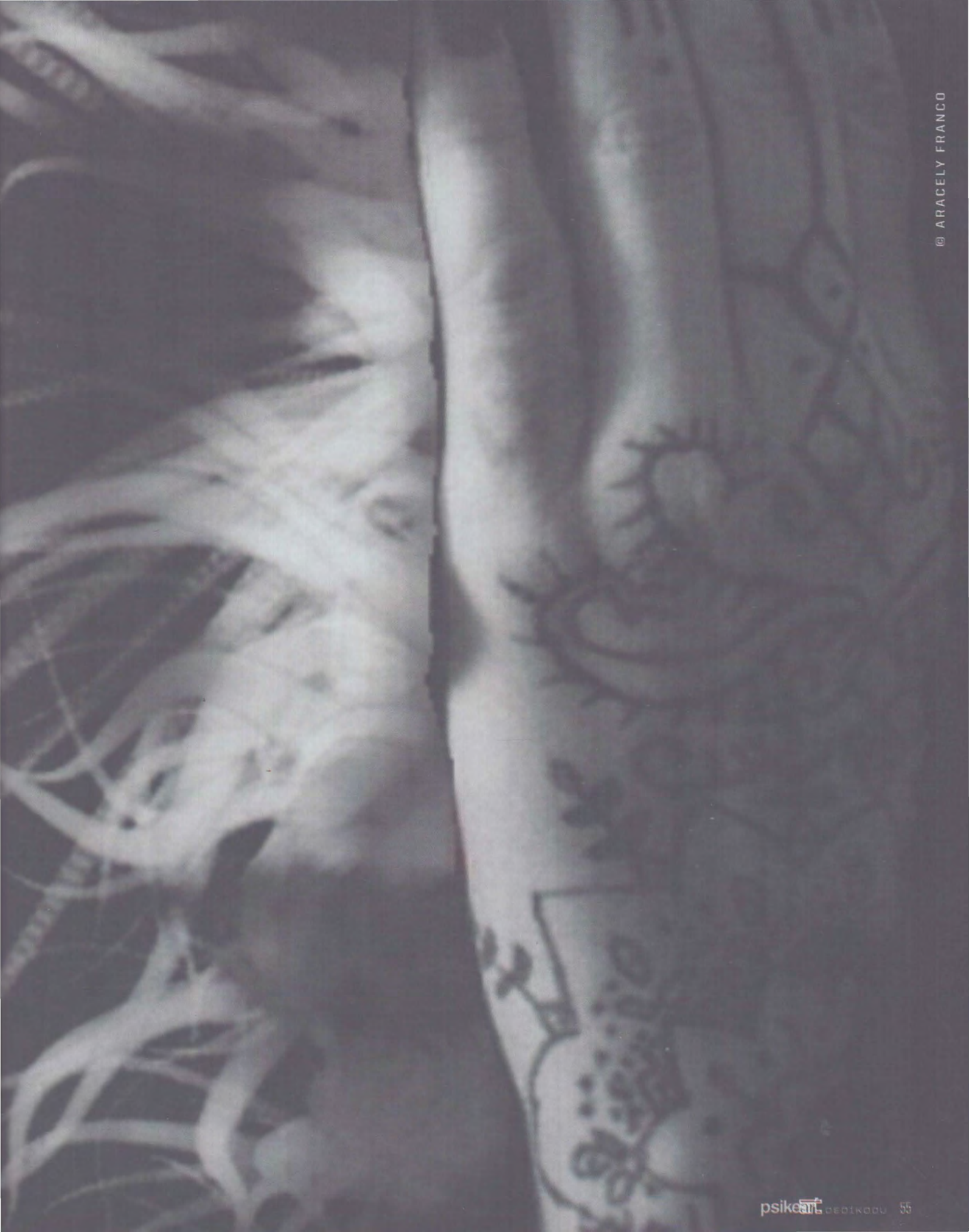
"İki şey ruhumuzu karartır; konuşacakken susmak, susacakken konuşmak."
Sadi

"Söylenti, bilginin karaborsasıdır."
J.N. Kapferer

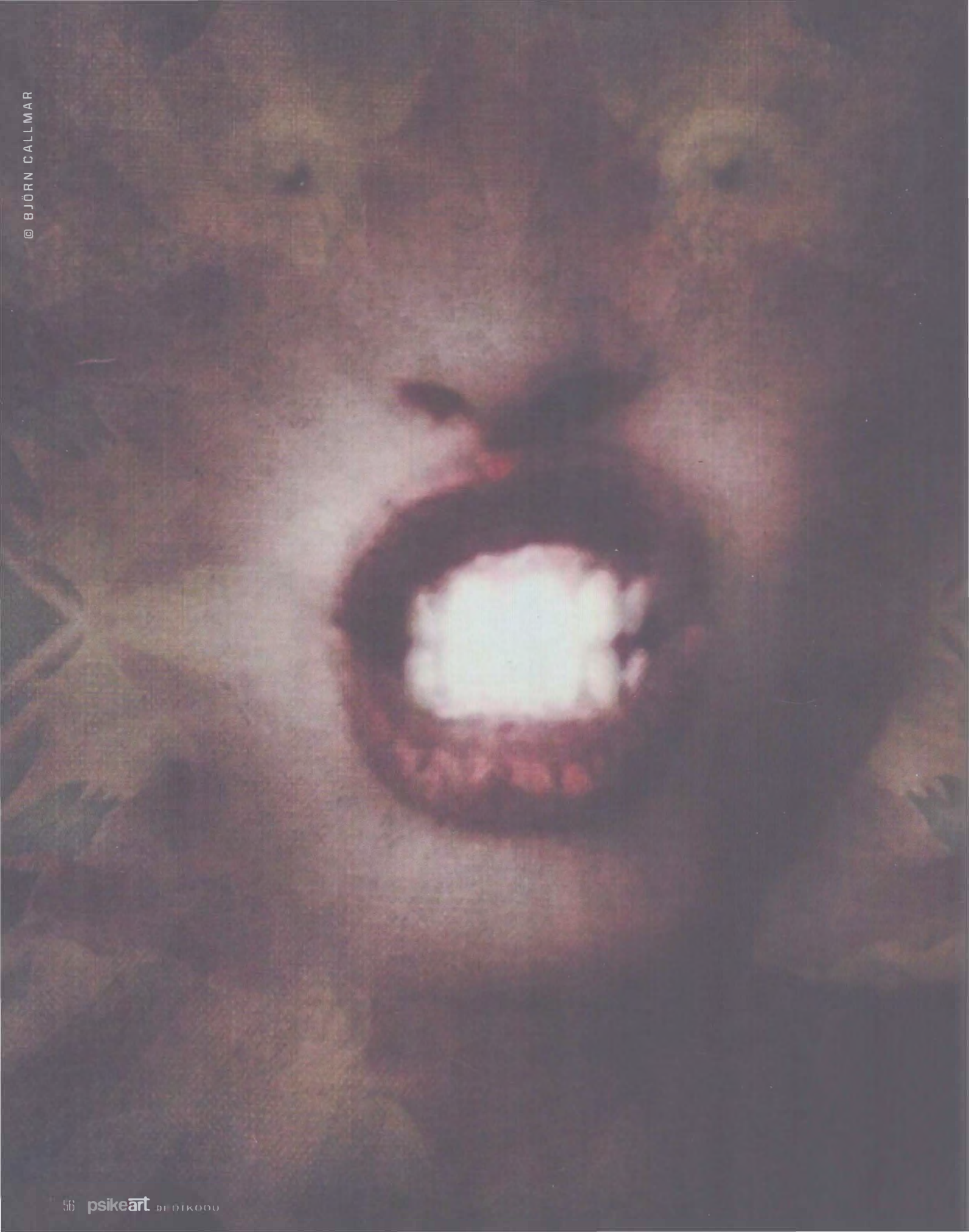
Olmayan ateşin dumanı

Nasreddin Hoca'ya bir gün komşuları "Hoca, senin karın çok geziyormuş duyduğumuza göre" deyince, o da "Eğer çok gezseydi, bir kere de bizim eve uğrardı" demiş.

Dedikodu bir istek midir, yoksa ihtiyaç mı? Bir şeyi istemek ile ihtiyaç duymak arasında fark vardır. Yemek yemeye ihtiyacımız vardır, ancak pizza yemek bir istektir. Barınmak bir ihtiyaçtır elbette, lüks bir rezidansta yaşamak ise istek. Ya da ısınmak için bir paltoya ihtiyacımız vardır ama paltonun markasının A olması gerektiği bir istektir. İsteklerimiz ve ihtiyaçlarımız modernleşme, makineleşme ve bilişim sektörünün gelişmesiyle birlikte değişime uğruyor elbette. Daha önce istek olan bugün ihtiyaç haline gelebiliyor. Peki bunun ayrımını yapabilir miyiz? Cep telefonu icat edilmeden önce ona ihtiyacımız yoktu ancak şimdi var, çünkü iletişim kurmanın en hızlı ve pratik bir aracı. Yine de son model olana sahip olmaya, ihtiyacımız olandan çok isteğimiz diyebiliriz. Sözgelimi, A. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidine baktığımızda, dedikodu bir yere yerleştirilebilir mi? Maslow yaşasaydı dedikoduyu nereye sığdırırdı ya da sığdırır mıydı bilmemekle birlikte, bana kalırsa özellikle günümüzdeki işlevlerine baktığımızda dedikodu, bir gruba ait olma ihtiyacı olan tabakaya yerleştirilebilir. Çünkü değer görme, onaylanma, ötekiyle iletişim kurma ve işbirliği yapma gibi ihtiyaçlarımız şeklinde karşımıza çıkıveriyor. Bir şeyin ihtiyaçtan öte bir istek haline gelmesi aynı zamanda onu çığırından çıkarabilir. Çünkü ihtiyaçlar değil isteklerdir sonsuz olan. Belki de her ihtiyaç gibi onu dengeli ve ürettiği anlamlara dikkat ederek kullanmak daha iyi bir seçenek olabilir. Dedikodu artık bir ihtiyaçtır denilebilir ancak bir başkasıyla iletişim kurma, onay görme ya da değer hissetme biçiminin önüne geçecek kadar abartılı kullanılması, bireysel ve toplumsal gerçekliği örtülemesi, belirsizleştirmesi ya da ertelemesi, kısacası çığırından çıkarması noktasında endişeliyim. Kaldı ki dedikodu üretimine en çok kaynaklık eden medya kanalları (buna sosyal medya da dahil) bu endişemi güçlendirecek kadar etkili görünüyor!.. Ekran, reytingi giderek yükselen dedikodu programlarından geçilmiyor adeta. Kim kiminle ne yapmış, kim ne yemiş, ne içmiş, kim kimin hakkında ne demiş, kim kimin nesiymiş vb. konuların yanında dedikodunun kadın işi olduğunu kanıtlama çabası, tipik kadın entrikaları, kaynana-gelin atışmaları, kadının kadına düşmanlığı, bunun yanında mazbut, ailesini düşünen, koruyan, kollayan ya da kendine hizmet etmeyen kadın modellerini tu kaka ilan

© ARACELY FRANCO

© BJÖRN CALLMAR

eden erkekler ve yine bu anlayışı pekiştiren anne modelleriyle dolu... Dedikodu bu biçimleriyle toplumsal gerçekliğimizde maalesef ürkütücü bir şekle bürünmekte.

Nasreddin Hoca'ya bir gün komşuları "Hoca, senin karın çok geziyormuş duyduğumuza göre" deyince, o da "Eğer çok gezseydi, bir kere de bizim eve uğrardı" demiş. Dedikodu deyince ilk aklıma gelen fıkradır bu. Dedikoduyu ileten ile iletilen arasında dolaylı bir iletişim göze çarpar burada. Gerçekte iletilmek istenen bir konu, belirsiz bir kaynaktan alınıp bu sayede dolaylı bir yolla aktarılmış, aktaran kişi sorumluluktan kurtulmuş, diğer bir deyimle elçiye zeval gelmemiş, kıskanılan/çekilemeyen bir davranış açığa konulmuş, iletilen kişiye dair geleneksel bir beklentiyi açık etmiş, bu konuda diğerini etkileme ihtiyacı duyulmuş, iletilen kişi tam da kendisini mağdur eden bu tutuma yönelik karşılama biçiminin yetersiz bulunuşunu ironi yoluyla açığa çıkarmış ve o da bu yolla kendini haklı çıkarma çabasına düşmüştür. Buradan yola çıkarak dedikodunun özelliklerini belirlemeye çalışırsak;

- Dedikodunun kaynağının belli olmadığını,
- Gerçekliğini sorgulamaya ve zihinsel çabaya gerek duyulmayan bir kesinlik içerdiğini,
- Bizi ilgilendirdiği için merak uyandırdığını,
- Yayılma hızına sahip olduğunu,
- Yakınlarımız tarafından iletildiğini,
- Değişim yarattığını, söyleyebiliriz.

Dedikoduya baktığımız bu pencere ile, daha bireye özgü davranış kalıplarına yani psikolojik yönüne odaklanmış oluruz. Dedikoduyu çıkaran ve ona maruz bırakılanla ilgili psikolojik analize devam edersek, örneğin pasif-agresif (kaçıngan-kızgın) bir kişiliğin dedikoduya daha yatkın olabileceği ya da kendi gerçekliğinden kaçan bir kişiliğin dedikoduya daha çok başvurma olasılığının yüksek olabileceğini söyleyebiliriz. Dedikodunun eğlendirici, gündelik, sıkıcı, rutin hatta travmatik yaşantılardan kaçındıran bir yanı da vardır elbette. Aynı zamanda bir deşarj aracıdır. Birine ifade edilemeyen bir öfke veya hayır denilemeyen bir duruma ilişkin örtük bir tepkiyi gösterebilir. Bu yönüyle dedikodu gerginlik ve kaygının basıncını düşüren bir rol üstlenebilir. Bazen bir savunma mekanizması, bazen de gerçek düşünce ya da duyguyu yansıtma biçimidir, biriyle iletişim kurma isteğinin sinyalidir bazen. Onu ilettiğimiz kişiye "Bak seni önemsiyorum, o nedenle sana anlatıyorum" şeklindeki bir dipnottur. Net bir duruş ya da tutum sergileyemediğimiz bir yaşantımızla ilgili, haklı çıkma isteğimizin baskın olduğu bir yanımıza ilişkin herhangi bir konuda bu yolla taraftar toplama isteğidir. Bir diğerini kötüleyerek kendimizin öyle olmadığını göstererek temize de çıkarız. Dedikodu; dillendirilen konuya dair algılarımızda seçiciliğe, yanılsamalara ve hatta bireyin kendi gerçekliğine dönüşmesine yol açabilir, bu sayede kendi sorumluluğumuzdan da kurtulabiliriz. Ayrıca, dedikodu herhangi bir olguyla ilişkiden çok, onun algılanış biçimiyle yola çıkar. Psiko-sosyoloji uzmanı J.N. Kapferer bunu şöyle açıklar:

"Suç bilimciler ve hukukçular, algılama kapasitemizi nasıl abarttığımızı uzun süre önce gösterdiler. Bunu kanıtlamak için yapılan deneylerin en klasiklerinden biri 'adli psikoloji'nin kurucularından Claparède'ye aittir. Claparède'nin deney için hazırladığı senaryo gereği, Cenevre'de her sene kutlanan ünlü maskeli şenliğin hemen ertesinde, kendisinin öğrencilerine adli psikoloji dersi verdiği sınıfa maskeli bir kişi dalmış, el kol hareketleri yapmaya, yarım yamalak anlaşılabilen sözler sarf etmeye koyulmuş, olay yaklaşık 20 saniye sürmüş ve kendisi onu sınıftan kovmuştur. Olayın hemen ardından Claparède her öğrenciye on birer soruluk bir soru kâğıdı dağıtmıştır. Doğru cevapların ortalaması yalnızca dört buçuktur ve öğrencilerin hataları dikkat çekicidir. Olayı yaratmakla görevli kişi, gri kumaştan uzun bir gömlek, uzun gömleğin altında neredeyse hiç görünmeyen koyu renkli bir pantolon, beyaz eldivenler giymişti; boynunda açık kahverengi-beyaz bir fular vardı, başında da saçlarını gizleyen gri bir fötr şapka. Bir elinde bir baston, diğerinde bir pipo bulunuyordu, koluna mavi bir önlük atmıştı. Öğrencilerin çoğu şu dört elemanı belirtmişti: gömlek, baston, şapka ve fular. Buna karşılık, bazılarına göre hasır, bazılarına göre silindir şapka söz konusuydu. Adamın kareli bir pantolon giydiği, siyah, kahverengi, sarı, gri veya beyaz saçlı olduğu belirtilmişti. Çoğunluk fularının kırmızı olduğunu, eldiven takmadığını vb. söylüyordu.

"Claparède, tanıkların, gözlemledikleri şeye bağlı kalmaktan çok, olayların olasılık derecesine bağlı olarak cevap verdiklerini gösteren ilk kişilerden biridir. Söz konusu örnekte öğrenciler, sınıfa dalıp anarşi yaratacak birinin olsa olsa bir devrimci olabileceğini ve eğer bu kişinin bir fuları varsa bunun kırmızı olacağını varsaymışlardı. Yalan inceleme uzmanlarından G. Durandin, bu değişik deneylerin sonuçlarını şöyle özetler:

- Tamamen doğru bir tanıklık istisnaidir.
- Tanıklar, doğru bilgilere duydukları aynı sağlam güvenle yanlış bilgi verirler ve bunu iyi niyetle yaparlar.
- Belirttiğimiz şey bazen, gerçekte gördüğümüz şeyden çok basmakalıp düşünceleri ve klişeleri paylaşan birçok kişinin olayları aynı biçimde fakat yine de hatalı algıladıkları anlamına gelebilir.

"Hataları kolaylaştıran faktörler; hareket (örneğin bir trafik kazasındaki hareketlilik), algılama süresinin kısalığı, tanığın fiziksel durumu, önyargıların önemi ve olay sırasındaki stres düzeyidir." (s. 45-46, Kapferer, J.N.)

Kapferer, buna ek olarak fantezileri, oynak mitosları, yanlış anlamaları ve hokkabazlıkları da söylentilerin doğmasındaki diğer etkenler olarak sıralar.

Bir diğerinin özel alanına ilişkin kulaktan kulağa dolaşan, bir sosyal grup veya topluluk üzerinde etkili olan daha mikro ilişki sistemleri ile sınırlı gördüğüm dedikodu, elbette sosyal psikolojik, sosyolojik ve antropolojik yönlerinin de atlanmaması gerektiğini düşündürtüyor. Çünkü hem dedikoduya malzeme edilen konu hem de kişi ya da olaylar, dedikoduyu çıkaranın dışındaki kişileri ve verilen anlamları değişime uğratıyor, kişileri ve kişilerarası ilişkileri etkiliyor, bu sosyal etki toplumsal dinamikler üzerinde de belirleyici olabiliyor. Dedikodu malzemesi olan kişi ya da kişilerin popüleritesi de dedikodunun etkisinin hem bireysel hem toplumsal anlamda farklı anlamlara yol açabileceğinin de göstergesi. Örneğin pop müzik şarkıcısı olan Sıla'nın, sevgilisi olan oyuncu Ahmet Kural tarafından şiddete maruz kaldığını açıklaması ile ortaya çıkan dedikodular, bir yandan kadına yönelik şiddet konusunda duyarlılığı artırmış gibi görünürken, bir yandan Ahmet Kural'ı haklı çıkarıcı erkek egemen söylemleri görünür kıldı. Sıla ünlü bir şarkıcı olmasına rağmen, yasal süreci başlatarak her şeyden önce birçok kadının yaşadığı erkek şiddeti gerçeğinin paydaşı olmakla bir kesim tarafından yüceltilirken, bir yandan alkollü olduğu, ne dediğini bilmediği ya da kim bilir ne yapmıştır ki şiddet görmüştür gibi dedikodularla kadınlık rolünün dışına çıktığına dair eleştirilmiştir. Öte yandan Ahmet Kural, bir kadına el kaldırdığı için ilk önce ayıplanmış ancak çok değil birkaç gün içinde kendisine

iftira atıldığını ifade etmiş, bir hafta sonra da Sıla'nın alkollü bir şekilde arkadaşlarının evine giderek şarkılar söylediği, şayet şiddete uğrasaydı böyle davranamayacağına dair görüntüleri medyada paylaşılmıştır. Sıla için popülaritesini Ahmet Kural aracılığıyla artırmak istediği, Ahmet Kural'ın da bu yolla gözden düşürülerek popülaritesinin azaltılmasının amaçlandığı yönünde dedikodular devam etti. Böylece toplumsal bir gerçeklik olan kadına yönelik şiddet konusunda duyarlılığın artmasındansa, çıkarılan dedikodunun anlamı erkek şiddetini meşru kılan toplumsal cinsiyet rolleri lehine yön değiştirmiş oldu. Dedikodu genellikle "kadın işi" olarak görülür. Etimolojik bir düzeyden bakıldığında, ilk olarak "çekiştirme" (comeragê), commater'den yani vaftiz anasından gelir. Fakat daha sonra bir diğerinin özel hayatı hakkında tartışma olarak "dedikodu" anlamını korudu. İngilizce "gossip" sözcüğü de tamamen aynı kökene bağlı olup, god-sib, "vaftiz anası" anlamına gelir. Kapferer'e göre sözcüğün anlamındaki bu sapma, belki de vaftiz ananın çocuklarıyla duygusal bağının, köyün veya grubun hayatı üzerinde kendi duygularıyla ilgili belli bir içtenliğe izin vermesiydi. İngiliz etimolojistleri bu sapmayı, bir bebeğin doğmak üzere olduğu bir evde, akrabalarıyla toplanmış kadınlar arasındaki tartışmalarla açıklarlar. Bu soy zinciri doğru olsa bile, sözcüğe mal edilen aşağılayıcı niteliği açıklayamaz. Bunu erkeklerin sinirli bir tepkisi olarak mı görmek gerekir? Sonuçta kadınlar arasındaki çekiştirme, onlar arasındaki var olan dayanışmanın belirgin bir işaretidir: konuşmak, birlikte konuşmaktır. Belki de ilkel toplumlar bu dayanışmadan rahatsız olmuşlardır. Bu toplumların, kadınları bütün kamusal faaliyetlerden dışladığı doğrudur: sitenin işleri üzerindeki tartışmada her türlü formel hak ellerinden alınmıştır. Çekiştirmeyle yalnızca siteyi değil onun gizli yüzünü de tartışarak kadınlar, erkeklerin onlara vermedikleri bu hakkı yeniden ele geçiriyorlardı. *Kamusal hayattan yoksun bırakılan kadınlar, özel hayatı kamusal hale getiriyorlardı.* Belki de bu olgudan dolayı, tarihsel olarak erkekler tarafından kamusal hayattan dışlanmalarına bağlı sürekli bir alışkanlık kazanmıştı. Sonuç olarak kadın böylece sitenin işleri üzerinde az da olsa bir deneyime sahip oluyordu (s. 125, Kapferer, J.N.). Dedikodunun kadınlara sağladığı bu işlev, hâlâ onun bu şekilde algılanmasında etken olabilir. Ayrıca toplumsal cinsiyet rolleriyle inşa edilen kadınlığın pekiştirme aracı olarak hâlâ kullanılmasının etkisini de atlayamayız. Araştırmalar ve gözlemler dedikodunun erkekler arasında da, özellikle erkeklik kurgusunun inşasında, devamında gayet iyi işlediğini gösteriyor. Öyleyse toplumsal değer yargılarının geleneksel, dinsel, ideolojik ve kültürel kodları, dedikodunun kaynağından çok anlamına etki ediyor.

Daha makro düzeyde ise dedikodunun, bazen dinsel, bazen ideolojik, bazen toplumsal/kültürel değerler aracılığıyla ona malzeme edilen konunun ait olunan bir grubun ya da toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmesi/haklı bulunması ve hatta bununla ilgili bir yayılım/değişim etkisini de görmemizi gerektiriyor. Dedikodunun, söylentiyle olan farkı da burada ortaya çıkıyor. Söylenti, dedikodunun toplumsal etkisinin daha geniş kitlelere yayıldığı, büyük toplumsal patlamalara ve değişimlere neden olabilen sosyolojik bir olgu olarak da karşımıza çıkıyor. Öyle ki; söylenti bir ailenin, klanın, ideolojinin, büyük bir ekonomik sermayenin, bir siyasi liderin/temsil ettiği siyasal partinin veya etki alanı genişlemiş bir inanç sisteminin sonunu getirebiliyor, bazen de tam tersi egemenlik biçimini pekiştirebiliyor. Kitle iletişim araçlarıyla, medya haberleri ve şimdilerde sosyal medya kanallarıyla bu etki ulusal düzeyden uluslararası bir düzeye yayılarak yeni bir evrensel paradigmaya dönüşüp insanlığa mal olabiliyor. Dedikodunun dil yoluyla insan topluluklarına aktarılmasının onlar arasındaki işbirliğini artırdığını, bu yönüyle evrimsel antropolojinin de inceleme alanına girmesi gerektiğini savunan Y. N. Harari ise bunu şöyle açıklıyor:

"Dilimizin dünyayla ilgili bilgi paylaşımıyla zaman içinde evrildiğini savunan bir dil teorisine göre, dilimiz dedikodu yapma aracı olarak evrilmiştir. İnsan her şeyden önce sosyal bir varlıktır, sosyal işbirliği hayatta kalma ve üreme için kritik öneme sahiptir. Kadın ve erkek bireyler için, aslanların ya da bizonların yerini bilmek yeterli değildir, asıl önemli olan kimin kiminle ilişkiye girdiğini, kimin dürüst ve kimin hilebaz olduğunu bilmektir. Dedikodu sıkça kötülenen ama aslında kalabalık gruplar halinde işbirliği yapabilmenin de temelini oluşturan bir beceridir. Modern sapiens'in (modern insanın) yaklaşık 70 bin yıl önce kazandırdığı yeni dil becerisi, ona saatlerce dedikodu yapabilme şansı verdi, kime güvenilebileceğine dair bilgi, küçük grupların daha büyük gruplara dönüşmesine, dolayısıyla da sapiens'in daha sıkı ve karmaşık işbirliği yöntemleri geliştirmesine yol açtı. Dedikodu teorisi ilk başta şaka gibi gelebilir ama pek çok çalışma bunu destekliyor. Bugün bile insanlar arasındaki iletişimin büyük bölümü, ister e-posta, ister telefon konuşması veya gazete sütunları olsun, dedikodudan oluşur. Bu durum bize o kadar doğal gelir ki, sanki dilimiz özellikle bu amaç için evrimleşmiş gibidir. Yoksa siz tarih profesörlerinin öğle yemeğinde Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini tartıştığını veya nükleer fizikçilerin akademik konferansların kahve molasında zerreciklerden bahsettiklerini mi düşünüyorsunuz? Belki bazen öyledir... Ama genellikle kocasının kendisini aldattığını yakalayan profesör, bölüm başkanıyla dekan arasındaki tartışma veya meslektaşlarının araştırma fonuyla kendisine lüks bir araba alması gibi konularda dedikodu yaparlar. Dedikodular genellikle yanlış davranışlar üzerine odaklanır. Günümüz basınının ilk örneği sayılabilecek söylenti, toplumu bilgilendirerek insanları asalaklardan ve hilebazlardan koruyan gazetecilik faaliyeti gibiydi." (s. 36, Harari, Y. N.)

Muhtemelen hem dedikodu hem de "nehrin kenarında aslan var" teorisi geçerlidir. Dilimizin gerçekten özgün olan tarafıysa, insanlar ve aslanlar hakkında bilgi paylaşımına olanak sağlamasından çok, var olmayan şeyler hakkındaki bilginin aktarılmasını sağlamaktır. Bildiğimiz kadarıyla sadece sapiens hiç görmediği, dokunmadığı veya koklamadığı varlıklar hakkında konuşabiliyor. Efsaneler, mitler, tanrılar ilk kez bilişsel devrim sayesinde ortaya çıktı. Daha önce pek çok hayvan ve insan türü "Dikkat et! Bir aslan!" diye uyarı gönderebiliyordu ama bilişsel devrim sayesinde Homo sapiens, "Aslan kabilemizin koruyucu ruhudur" deme becerisini kazandı. Kurgular hakkında konuşabilme becerisi sapiens dilinin en özgün yanıdır. Öyleyse var olmayan şeyler hakkında konuşabildiği iddiası da kabul edilebilecek bir önerme. Bir maymunu ölümden sonraki maymun cennetindeki sınırsız muzla kandırarak elindeki muzu vermeye ikna edemezsiniz. Peki neden bu kadar önemli? Sonuçta kurgu tehlikeli bir biçimde yanlış yönlendirilebilen ve dikkat dağıtan bir şey olabilir. Ormana melekler ve tek boynuzluları görmeye giden insanların hayatta kalma şansı kesinlikle ormana mantar veya geyik bulmaya gidenlerden az olacaktır. Ayrıca eğer zamanınızı var olmayan koruyucu ruhlarla geçirirseniz, gıda toplamak, savaşmak ve üremek gibi şeyler için kullanılabilecek değerli vakti boşa harcamış olmaz mısınız?

Öte yandan kurgu, sadece hayal edebilmemizi değil, bunu kolektif olarak yapmamızı sağladı. Bu sayede İncil'deki Yaratılış hikâyesi, Avustralya yerlilerinin Dreamtime mitleri ve modern devletlerin milliyetçi mitleri gibi

ortak mitler yaratabiliyoruz. Bu mitler sapiens'e büyük gruplar halinde esnek bir işbirliği yapabilme becerisi vermiştir. Karıncalar ve arılar da çok büyük gruplar halinde çalışabilirler, ancak bunu yalnızca çok katı bir biçimde ve sadece akrabalarıyla yaparlar. Kurtlar ve şempanzeler, karıncalardan çok daha esnek biçimde işbirliği yaparlar, ama onlar da sadece yakından tanıdıkları az sayıda üyeyle yapabilirler. Sapiens ise sonsuz sayıda yabancıyla çok esnek bir şekilde işbirliği yapabilir. İşte bu yüzden o dünyayı yönetirken, karıncalar bizim artıklarımızla beslenir ve şempanzeler de araştırma laboratuvarlarında veya hayvanat bahçelerinde kafes altındadır (s. 37, Harari, Y.N.).

Bilişsel devrimin arifesinde, dedikodu Homo sapiens'in daha büyük ve daha istikrarlı gruplar oluşturmasını sağladı. Ama dedikodunun da bir sınırı vardır. Sosyolojik araştırmalar, dedikodu sayesinde bir arada durabilen "doğal" bir grubun 150 kişi olduğunu göstermiştir. Grup bundan daha büyük olduğunda, çoğu kişi diğerlerini ne yeterince iyi tanıyabilir ne de etkili bir şekilde dedikodu yapabilir (s. 39, Harari Y.N.). İnsanların oluşturduğu yapıların çoğunluğunda, bugün bile bu rakam bir eşiktir. Bu eşiğin altındaki topluluklar, işyerleri, toplumsal ağlar, askeri birimler, varlıklarını birbirini yakından tanımaları ve dedikodu sayesinde sürdürürler. Bu yüzden de düzeni korumak için resmi rütbeler, sıfatlar ve kurallar gerekmez. 30 askerden oluşan bir müfreze, hatta 100 askerlik bir bölük bile bu yakın ilişkiler sayesinde sorunsuz işleyebilir ve en az seviyede resmi disipline ihtiyaç duyar, saygı duyulan bir çavuş, "bölüğün kralı"dır ve atanmış subayların bile ötesine geçen bir otorite oluşturabilir. Küçük bir aile şirketi yönetim kurulu, müdürler, genel müdür ve bir muhasebe departmanı olmadan da hayatta kalabilir ve çok başarılı olabilir. Ancak birey sayısı 150'yi geçtiğinde işler değişir. Başarılı aile şirketleri büyüyüp daha fazla çalışan istihdam ettiğinde genelde sıkıntıya düşer ve kendilerini yenileyemezlerse çoğu iflas eder.

Homo sapiens bu kritik eşiği aşıp, on binlerce kişiden oluşan şehirler kurmayı ve milyonlarca insanı yöneten imparatorluklar kurmayı nasıl başardı? Bunun sırrı muhtemelen kurgunun ortaya çıkmasıydı. Ortak bir mite inanan çok sayıda yabancı, başarılı bir işbirliği yapabilir.

Tüm geniş çaplı insan işbirlikleri -modern bir devlet, ortaçağda bir kilise, bir antik şehir veya arkaik bir kabile- insanların kolektif hayal gücünde yaşattıkları ortak mitler etrafında örgütlenmiştir. Kiliseler ortak dini mitler etrafında örgütlenir. Birbirini tanımayan iki Katolik, yine de birlikte bir Haçlı seferine katılabilir veya bir hastane yapımına bağışta bulunabilir, çünkü ikisi de Tanrı'nın insan vücudunda canlandırılmasına ve günahlarımızı bağışlamak için kendisinin çarmıha gerilmesine izin verildiğine inanırlar. Devletler ortak milli mitler etrafında örgütlenir. Birbirini hiç tanımayan iki Sırp birbirinin hayatını kurtarmak için ölümü göze alabilir çünkü ikisi de Sırp milletinin varlığına, anavatanına ve Sırp bayrağına inanır. Hukuk sistemleri, ortak hukuki mitler etrafında örgütlenir. Hiç tanışmayan iki avukat, ikisine de tamamen yabancı birini savunmak için bir araya gelerek güçlerini birleştirebilir, çünkü ikisi de yasaların, adaletin, insan haklarının ve elbette avukatlık ücretinin varlığına inanırlar (s. 40, Harari Y.N.). Yine de bütün bunların hiçbiri, insanların kendilerinin yarattığı ve birbirine anlattığı hikâyelerin dışında gerçekleşmez. Evrende hiçbir tanrı, millet, para, insan hakkı, yasa ve adalet insanların ortak hayal gücü dışında gerçekleşmez. Genelde atladığımız şey ise modern kurumlarımızın da tamamen aynı prensip üzerine kurulu olduğudur (s. 41, Harari, Y.N.).

Dedikodu aynı zamanda yaşanılan bir olguya ait bilgi toplamanın, sorgulamanın, anlamlandırma ihtiyacının da hazırcılığıdır. Doğru bilgiyi aramaktansa, bununla ilgili duyulanlara inanmak daha kolaydır. İnanmak düşünmenin önüne geçtikçe dedikodunun etkisi artmıştır. Doğru bilginin mümkün olduğunu ve bilginin de erdem olduğunu savunan Sokrates'e dair anlatılan, "Üçlü İyilik Filtresi" adlı hikâye buna iyi bir örnek olarak verilebilir.

Bir gün bir adam Sokrates'e, "Arkadaşınla ilgili ne duyduğumu biliyor musun?" der. Sokrates, "Bir dakika bekle" diye cevap verir ve devam eder: "Bana bir şey söylemeden evvel senin küçük bir testten geçmeni istiyorum. Buna Üçlü Filtre Testi deniyor." Adam merakla: "Üçlü Filtre?" diye sorar. "Doğru" diye devam eder Sokrates. "Benimle arkadaşım hakkında konuşmaya başlamadan önce, bir süre durup ne söyleyeceğini filtre etmek iyi bir fikir olabilir. Bu ona üçlü filtre dememin sebebi. Birinci filtre: Gerçek Filtresi. Bana birazdan söyleyeceğin şeyin tam olarak gerçek olduğundan emin misin?" Adam: "Hayır, aslında bunu sadece duydum." "Tamam" der, "Öyleyse, sen bunun gerçekten doğru olup olmadığını bilmiyorsun... Şimdi ikinci filtreyi deneyelim, yani İyilik Filtresini. Arkadaşım hakkında bana söylemek istediğin şey iyi bir şey mi?" diye sorar Sokrates. Adam Sokrates'e, "Hayır, tam tersi" diye cevap verir. Sokrates, "Öyleyse onun hakkında bana kötü bir şey söylemek istiyorsun ve bunun doğru olduğundan emin değilsin. Fakat yine de testi geçebilirsin, çünkü geriye bir filtre daha kaldı. İşe Yararlılık Filtresi; bana arkadaşım hakkında söyleyeceğin şey benim için yararlı mı?" diye sorar. Adam şaşırarak: "Hayır! Gerçekten de değil!" Sokrates, "İyi o zaman. Eğer bana söyleyeceğin şey doğru, iyi ve yararlı değilse, bana niye söyleyesin ki!" der.

Söyleyeceklerimizi aklımızın süzgecinden geçirmeliyiz diye düşündürtüyor bu hikâye. Öyleyse dedikodu, dilin zehri, aklımızı kullanmaya gerek duymadan yürütme çabasının panzehiridir. Dedikodu bazen tabuları dolaylı yoldan iletme biçimidir. Bazen bir ideolojiyi ya da inancı perçinleme aracı. Bazen de biriken bir öfkenin "sağ gösterip soldan vurduğu" bir ifade biçimi. Kararsız tutumlarımızın ne yardan ne serden geçtiği araf halinin bir dışavurumu. Gocunduğumuz yaralar bazen. Birine/birilerine düşündüğümüz, inandığımız, etkilemek istediğimiz kendi gerçekliğimizi kabul/empoze etme ihtiyacımız. Bir öteki/bir başka konu üzerinden duygusal basıncımızı dengeleyen bir supap ya da. Peki ateş olmayan yerden duman çıkmaz mı? Belki de bu atasözüne inanmak, bireyin, toplumun ya da toplulukların dedikoduya bağlı kalmaya devam etmesinin bir dayanağıdır. Her ne açıdan bakılırsa bakılsın dedikodu; neyi de-yip, nereye ko-y-du ise, çağımıza damga vuran bireysel ve toplumsal bir gerçeklik olmaya, varlığını sürdürmeye devam ediyor.

"Yargılanmak istemiyorsan sen de yargılama. Verdiğin yargı ile yargılanır, değerlendirme ile değerlendirilirsin. Niçin kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de kendi gözündeki çomağı göremezsin. Veya kendi gözünde çomak varken kardeşine nasıl, 'Senin gözündeki çöpü çıkarayım' dersin? Sen, iki yüzlü insan, önce kendi gözündeki çomağı çıkar ki, daha iyi görebilesin. Ondan sonra kardeşinin gözündekini çıkarmaya çalış."

Matta İncili, 7:1-5

"Her bildiğini söyleme ama her söylediğini mutlaka bil."

Claudius

Kaynakça

Dünyanın En Eski Medyası: Dedikodu&Söylenti, Kapferer, J.N. çev. Işın Gürbüz, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1992.
Hayvanlardan Tanrılara Sapiens-İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, Harari, Y. N., çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, 2015.

Bahar KÖSE KARACA

© BARBARA BINOVCOVA

Benden duymuş olma da...

Kişi kendi gölgede kalan yanına söz geçiremiyor, kendi yapamadığı, eksik olduğu şeyi başkasında görünce, onu gömdükçe gömüyor. Ve dışarıdan bakınca iki kişinin aslında ne kadar benzer olduklarını görüyorsunuz.

Belki de tek derdi insanın ortaklık etmek, bir üçüncü oluşturmaya ihtiyaç duymak, hakkında konuşulan bir nesne yaratmak. İki kişi bir araya geliyoruz ya da daha fazla kişi, bir üçüncü yaratıp başlıyoruz ondan konuşmaya. Aynı sigara arkadaşlığı gibi, işyerinde sigaraya çıkanlar arasında bir ortaklık ve konuşulan gündemler vardır hani... İçmeyip sağlıklı yaşayanlar, birtakım muhabbetlerin dışında kalırlar ya... Bu dedikodu meselesi de öyle bir şey. Bazıları konuşur, sır paylaşırlar aralarında ve bu gizil ortaklık daha da yakınlaştırır belki onları. Bazen de birilerine "Onun hakkında sen ne düşünüyorsun?" diye sorarız. bir şey söylemeyeni, taraf olmayanı sevmeyiz. Biz ötekini çekiştirirken yanımızdaki tarafsız kalıyor ya da olumlu düşünüyorsa bu bizi rahatsız eder. "Sen de hiç kimseye bir laf etmiyorsun" der hatta dalga geçeriz onunla. Asıl meselemiz kendi yaptığımız eylemde yalnız kalmamızın utancıdır belki de. Kendi utancımızla yüzleşmek yerine karşıyla dalga geçer, onun yansızlığını eleştiririz. Dedikodu kötü bir şey ya, belki de ortaklık edemeyince bunun tek suçlusu biz sanırız kendimizi.

Geçen yaz, gittiğimiz bir yayla yürüyüş turunda dönüş biletimizi yürüyüşler bittikten hemen sonraya değil de üç gün sonrasına almıştık. Ve rastgele yürüdüğümüz köylerden birinde fazladan kalmak için karar verecektik. Ben en son gittiğimiz yere vurulmuştum. Etrafım ırmaklarla dolu, ormanda hemen önümde sürekli değişen doğa olaylarını görme şansım olan Verçenik Vadisi'nde kalmaya karar vermiştim. Kalacağımız yerde telefon çekmiyordu ve yürüyüş yaptıran yerel rehber bizi bıraktığı köyden havalimanına tek dönüşümüzün buraya gelen büyükbaş hayvan kamyonlarıyla olabileceği uyarısını yaparak grupla ayrılıp gitmişti. Ben zihnen ve kalben o kadar yorgundum ki ulaşılmamak fikri ve her an ayı inebilecek bir ormanın içinde doğayla kalmak çok çekici gelmişti. Neyse, sayılı gün geçti ve uçağa yetişmek için yol kenarında tesadüfi geçecek bir aracı beklemeye başladık. Mehmet Ali ağabey, oğluyla getirdiği hayvanları bırakıp dönerken bizi kamyonuna almak konusunda ikna oldu. Eşimin, hayatın nasıl gidiyor olduğuna dair sorusu üzerine, şu anki ekonomik durumdan, gidişattan hiç de memnun olmadığına dair anlattı da anlattı. Alkollüydü, virajları öyle çılgınca dönüyordu ki epey heyecanlı geçiyordu yolculuk. Eşim her şeyi dinliyor ve daha da anlamak üzerine sorular soruyordu. Bir yerden sonra eşimin ne düşündüğünü sormaya başladı Mehmet Ali ağabey. Eşim çok net bir görüş sergilemeden genel düşüncelerini paylaşıyordu. Bir süre sonra Mehmet Ali ağabey, "Seni sevdim, iyi birine benziyorsun ama şöyle bir ben de sana katılıyorum, aynen öyle deyip sen de çekiştirmiyorsun ya coştuğumla baş başa kalıyorum ve hiç hoşuma gitmiyor biliyor musun..." diyerek konuyu bağladı. Ben de bu sohbeti dinleyip eğleniyordum. İnsan birini çekiştiriyor ve bir de tanımadığı yoldan aldığı kişiye görüşünü açıyor, ortaklık etmesini istiyor, haklısın, ben de öyle düşünüyorum denmeye ihtiyaç duyuyor diye düşünmüştüm. Birini çekiştirmek, dedikodu tek başına yapılmıyor, yapılsa da belli ki tadı olmuyor, birileri dahil olunsun isteniyor. Dahil olunmayınca karşıdan şüphe ediliyor, ya benden değilse, karşıdansa diye...

Ayıp kültüründe büyüyoruz, başkalarının ne diyeceğine acayip takılmış durumdayız. Hal böyle olunca kolay mı açık açık konuşmak! Kimde var ki o cesaret! Belli ki konuşma ihtiyacının farkında olan birileri Ekşi Sözlük'ü kurmuş, yazarların adının belli olmadığı camiada açılan bir konu başlığının altında herkes rahatça yazıyor. Üstelik ne duymuşsa, ne düşünüyorsa, yazdığı şeyin gerçek olması ya da olmaması gibi bir kıstas yok, sadece yazıyor. Nedenini bilmiyorum ama galiba bundandır tadı "ekşi". Çünkü içinde size dair olumlu ya da olumsuz bir şey yazılmış olabilir. Üstelik sadece bir kişiyle bozuşmuşsunuzdur ve o da orada yazarsa topa tutulabilirsiniz. Her yazar bir bilirkişi gibi ama işin aslı bir şey hakkında genel bir kamuoyu yoklaması yapmak isteseniz, gerçekten çok iyi de fikir veriyor. Bir film, bir doktor, bir maç, konu her neyse hakkında Ekşi Sözlük'te yazılması bile o kişinin iyi ya da kötü bir reklam değeri olduğunu gösteriyor. Ekşi Sözlük'ü dedikoduyla bire bir eşleştirmek doğru olmasa da her kişinin hayatının konuşulmaya değer bulunmadığı da bir gerçek. Büyük platformlarda dedikodunuz yapılacaksa, iyi ya da kötü bir şekilde bir yerden öne çıkan bir yanınız olması gerekiyor.

Başka neden dedikodunuz yapılıyor? Ya birileri kendi eksiğiyle yüzleşmekten o kadar çok korkuyor ki başkalarında çokça eksik arayarak kendi eksiğinden uzaklaşıyor ya da hiç farkında değil, kendinde olmayan bir şeyi sizde gördüğü için yerin dibine sokuyor sizi. Başka bir nedense kişi kendi gölgede kalan yanına söz geçiremiyor, kendi yapamadığı, eksik olduğu şeyi başkasında görünce, onu gömdükçe gömüyor. Ve dışarıdan bakınca iki kişinin aslında ne kadar benzer olduklarını görüyorsunuz.

Dedikodu... "Sapiens"te okuduğum, bir şekilde insanların haber almasını sağlayan bir araç eski zamanlarda. Ancak diğer taraftan, bugün oldukça yoğun haber alma şansımız varken yine de devam ediyor. Bugün eğer varsa niyetimiz birilerinin hakkında malzeme toplamaya, gerek yok dedektiflik yapmaya, sosyal medya her şeyi ayağa getiriyor. Ama bu tatmin etmiyorsa, belli ki gizli saklı haberler peşindeyiz ve bu bizi güçlü veya özel hissettiriyor galiba. Mesleği gizli haberler üzerine kurulu doktor, psikiyatrist, psikolog veya avukat ne yapıyor acaba? Artık her şeyi duymaya, insanın başına her şeyin gelebilmesine alıştıkça yine de merak kalıyor mu daha fazla gizil şeyler aramaya? Herkesin şaşırdığı şeyler artık arkasında ne olduğunu bildiğiniz için hem anlaşılır hem de normal olmaya başlıyor. Ve işiniz hep ilişki kurmak ve buradan hizmet vermek olunca vakit kalıyor mu ya da motivasyon kalıyor mu acaba boş zamanda da oturup detay detay yine birinin hayatını konuşmaya...

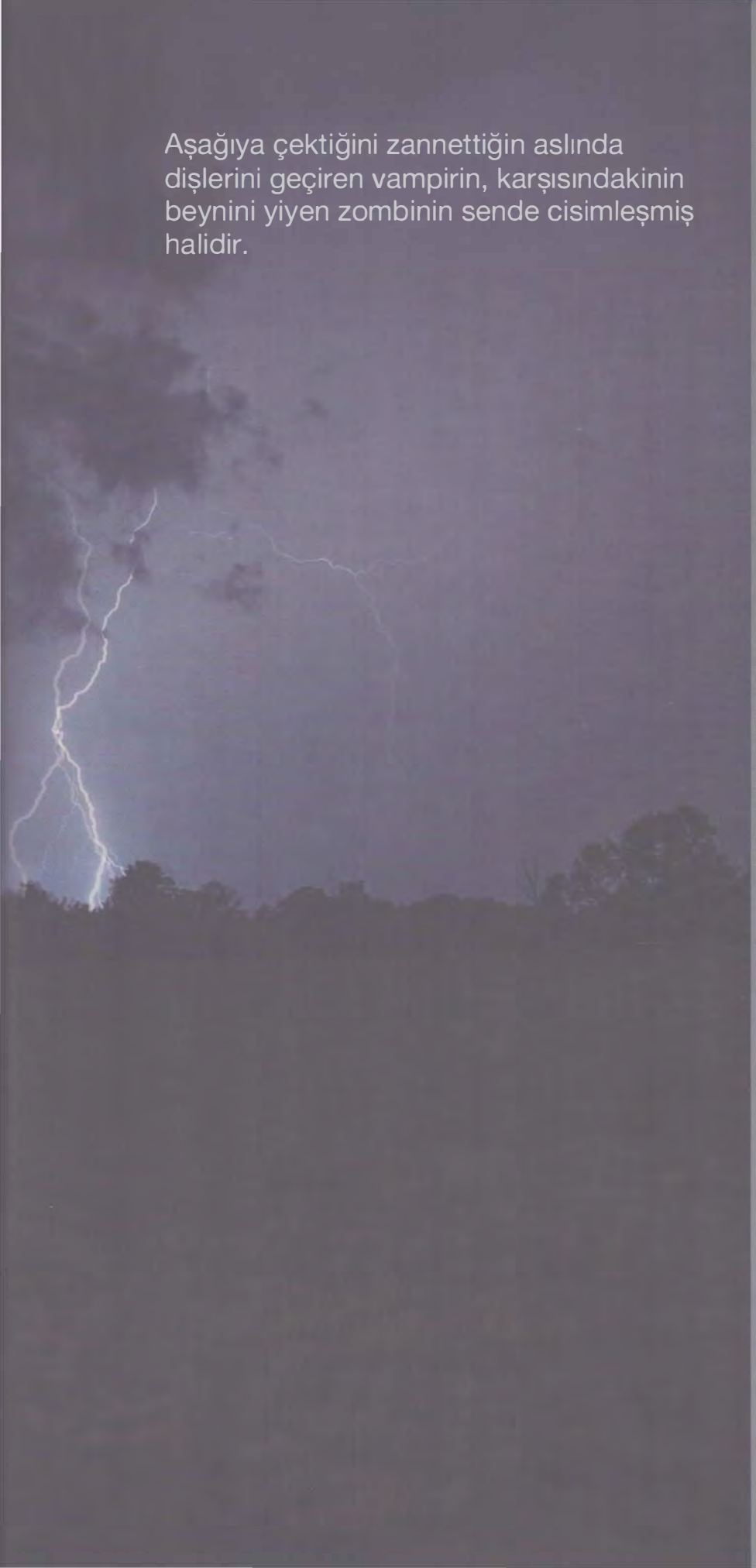
Elbet dedikodu bir haber kaynağı olmuşsa da zamanında, çok da abartmamak lazım. Sadece bir söz üzerinden bir güç elde ediyoruz ötekinin üstünden. Bir de kendi dedikodumuzun yapılması mevzusu var. Nedense bu çok daha can acıtıyor. Ama işin aslı şu ki bizim için bir şeyler söyleniyorsa da söylensin, amaaan sadece bir söz değil mi üzerine konuştuğumuz! Başkaları ne derse der... "El âlemin ağzı torba değil ki büzesin", "Ağzı olan konuşuyor" gibi çokça söz var. İşin ilginç yanı başkalarının yaptığı ya da yapmadığı, kimin kiminle nerede, ne zaman ne yaptığı üzerinden biz konuşadurup başkalarını bir malzemeye dönüştürüp bir tat elde etmenin peşindeyken farkında değiliz ki üzerinde güç elde etmeye çalıştığımız o insan bizi hapis alıyor ve asıl o bizi tutsak ediyor. Biz anımızı yaşamaktan, hayatta bir şeyler üretmekten uzaklaştıkça uzaklaşıyoruz. Yapılacak çok iş var, ötekini neden gömeyim derken bizim için çok önemli, konuşulacak kadar değerli hale getiriyoruz o kınadığımız insanı. Elbette vardır herkesin dedikodu yapmışlığı ama tüm enerjimizi buna yatırıp neden tüketelim? "Benden duymuş olma da!" diye bol bol anlatıyorsak, duyulması utanç mı yaratıyor acaba? Madem rahat da değiliz bir söz söylemekten, bunu taşımaktan, arkasında durmaktan ve bizden bahsedilmesinden de, uğraşıp durmayalım bu kadar milletle. Yapılacak çok iş var, zaman yok be kadeşim!

Özlem ÖNEN

© SABINE BAUM

Oral sadizm, vampirler, zombiler ve dedikodu

Aşağıya çektiğini zannettiğin aslında dişlerini geçiren vampirin, karşısındakinin beynini yiyen zombinin sende cisimleşmiş halidir.

Grup halindeyken sanki güçlüymüş gibi görünen insanlar vardır. Kendi içlerindeki bağların sağlamlığından endişeli ama çok güçlüymüş gibi hissetmek isteyen. Zaman zaman güçlü olduğu hissini yaşayan ama aslında için için şüphe taşıyan. Keyifli anları tükettiğinde, elinde kalan tek silahı, "ağzıyla saldırmak" olan.

Kendini kandırmanın en kolay yoludur "dedikodu". Anında keyif verir; "anne memesini emmiş gibi" tatmin hissi taşır. Kendinden çıkan olumsuz duyguları karşı tarafa yansıtıp sanki oradan sana görünüyormuş gibi hissettirir -ki, biz buna psikiyatride "yansıtmalı özdeşim" deriz- ama aslında yansıttığın, içindeki "sen"den başkası değildir.

Zombi ve vampir figürlerine sinema ve edebiyatta bu kadar yer verilmesi ve bu kadar çok okunmasının nedeni de işte budur; içindeki sadistin varlığını inkâr etmek ister insan evladı. Oysaki kanlı canlı yaşayan "insan"dan daha masumdur aslında zombi de, vampir de; çünkü yaşamak için yemek zorundadır. Kendi varlığını sürdürebilmesinin tek yolu budur. Oysa insan için bu böyle mi, kendi kabul etmediği yanlarını sinemada izlemek daha tercih sebebidir. Ya da yargılayıp kurtuluverirsin karşıdakini, kendi yaşayamadıklarını yaşamaya cesaret ettiği için. Ya da rekabet ettiğini aşağıya çekmek için kullanırsın bazen dedikoduyu.

– Aaaa gördün mü!, X kişisi şunu yapmış!

– Ne diyorsun! Geçen gün o zaten bana da şunu demişti!

Aşağıya çektiğini zannettiğin aslında dişlerini geçiren vampirin, karşısındakinin beynini yiyen zombinin sende cisimleşmiş halidir.

Ünlemlerini sindirebildiğin ve yüzüne söylemek istediğini söyleyebildiğin, arkasından konuşmadığın kadar gelişmiş bir bireysin; aşağıya çektiğini sandığın da aslında sadece sensin.

Başkalarının ne yaptığı hakkında kamuoyu oluşturmak yerine tek bir önerim var: bolca oku, çalış ve üret. Daha huzurlu hissedersin.

Hilal BEBEK

Kötü iyidir!

"Kötü", işlevsel ve hatta hayatidir bazen "iyi" için. Kötülük, bu sayede dışarıda bırakılır. Suç, kötünündür. Sorumlu, kötüdür. Kusur, kötüdedir. Ceza kesilecekse imdada kötü yetişir. Eksik olan odur.

Dedikodunun evrimsel kökeni

Dedikodu, bir iletişim ağıdır. Evrimsel psikologlar açısından dedikodu yapmak; yakınlaşmak, haberdar olmak, iyi ve kötüyü, tehlikeli ve güvenliyi ayırt etmek açısından adaptiftir. Dilin gelişimi, küçük/kapalı gruplar içerisindeki bağların güçlenmesi, bilgi aktarımı, grup normlarını tanıma ve bu sayede uyumu arttırma gibi birçok işlevi olduğu söylenmektedir. "Dedikodu nedir?" sorusuna verilen muhtelif yanıtlar varsa da sosyologların üzerinde mutabık olduğu en genel tanım; "burada olmayan biri hakkında olumlu ya da olumsuz konuşmak" şeklindedir.

En çok yapılan dedikodular

Yapılan araştırmalar, en çok dedikodusu yapılan konuları bulgulamışlardır. Sürpriz değişiklikler, kişilik özellikleri, başarısızlıklar, talihsizlikler, tutarsızlıklar, hatalar, eksikler, utanç verici şeyler ve haber değeri olan değişimler bu başlıklar arasında. Dedikodu, her ne kadar toplum tarafından genel olarak olumsuz etiketlenen bir tutumsa da bazı araştırmacılar, dedikodu yapan kişilerin sosyal olarak daha becerikli, dışa dönük ve popüler olduklarını söylemektedirler.

"Öteki", ben'in mihenk taşıdır

Dedikodu kavramı, "öteki hakkında hem olumlu hem de olumsuz konuşma" anlamıyla alınacak olursa, dedikodu yapmayan bir insandan söz etmek imkânsızlaşır. İnsan, sosyal etkileşimlerin ortasında bir varlık olarak diğerleri onun için her zaman ilgi nesnesidir.

İnsan, ötekini merak eder. Kimi zaman onun ruhsallığını, öyküsünü ve vaziyetini... Çoğu zamansa öbürü üzerinden kendisidir aslında merak ettiği. Kendilikten arınmış, pür bir öteki merakı neredeyse mümkün değildir. Komşunun, akrabanın, arkadaşın ya da hiç tanımadığımız birinin nerede durduğu, kendi koordinatlarımızı konumlandırmanın bir yoludur kimi zaman. İnsan, ötekini referans noktası olarak tayin eder ve ne kadar geride ya da ileride olduğuna, yukarıda mı yoksa aşağıda mı bulunduğuna bu sayede değer biçer.

Özellikle bu çağda, "dijital kürenin" içinde yaşayan insan, başkasının gündemine, mahremiyetine, kusurlarına ya da başarılarına erişim noktasında kapsamlı kaynaklara sahip. İnsanın değerliliği, görünürlüğü ölçüsünde ve neredeyse dışarıdan alacağı yankılar ile paralel. Bu anlamda ötekinin ne dediği, ne yaptığı, neyi hangi hızda ne kadar başardığı öz değerliliğin mihenk taşı olmak üzere. Sabit iç referans noktalarını kaybetmeye bağlayan dijital çağ insanı için ötekinin ne yaptığı adeta "hayati".

"Kötü", iyidir

Dedikodu birçok zaman ötekinin kusuru, ayıbı, açığı, başarısızlığı, suçu üzerinden gerçekleştirilir. Bu, çoğu zaman sübjektif yorumları, bazense nesnel ve objektif gerçeklikleri içerebilir. Öteki hakkında konuşulanlar, her zaman aynı zamanda kişinin kendi ihtiyaçlarına dairdir.

© ÖZGE EKMEKÇİOĞLU

İnsan için kendini istediği boyutlarda görmenin bir yoludur ötekini belli boyutlara sığdırmak. Uzun hissetmek için diğerini "kısaltmanın", iyi hissetmek için diğerini "kötüleştirmenin", haklı hissetmek için diğerini "suçlu çıkarmanın" bir yolunu bulmak algısal bir illüzyon yaratır. Bir diğerinin koyuluğu, kötülüğü, eksikliği, kusuru kendi rengini değiştirmek isteyen insan için gerekli kontrastı ve ışık oyunlarını sunar. Böylece bir başkasının rengi, kendi derisini değiştirmek isteyen kişi için gerekli boyayı sunar.

"Kötü", işlevsel ve hatta hayatidir bazen "iyi" için. Kötülük, bu sayede dışarıda bırakılır. Suç, kötünündür. Sorumlu, kötüdür. Kusur, kötüdedir. Ceza kesilecekse imdada kötü yetişir. Eksik olan odur. Kötü, çan eğrisini değiştirir ve sınavı geçmeye yardımcı olur. Kötü, dışarıda asılı dev bir projeksiyon levhası gibidir. İnsanın kazanında ne zaman kaynayan bir "kötü" olsa, sahne duvara projekte edilecektir.

İpin "ben"e değen ucunda ne var?

Dedikodu, tekrarlayan bir örüntü sergileyebilir ve konuşulan konulara ortak bir tema hâkim olabilir. Kimi insanlar ağırlıklı olarak başkalarının başarılarından, kimileri suçlarından, kimisi ayıplarından bahsedebilir. Peki belli bir merkez etrafında yoğunlaşan bu genel tema, kişinin kendisi ile ilgili neye işaret etmektedir? Dedikodunun ucu başkasına dönükse de kökü insanın iç dünyasında biter.

Ötekine bakan yüzün ötesine geçip kendiliğe değen ucu yakalamak önemlidir. Başkalarının yarı sahasında kalıp onların analizleri ile sınırlı kalmak, suç ve sorumluluklarından ya da kusurlarından bahsetmek dönemsel ve kısa yollu pansumanlar sunabilir, örneğin, değersizlik duygularına. Bu tür geçici pansumanlar, gerçek değersizlik duygularının orijinal sahasına karşı körleştirir insanı. Böylece asıl yara bırakılmış ve dışarıdaki "yaralar" mercek altına alınmış olur. Başkası, kendimdeki yaraya paravandır. Böylece yanlış ipi çeken insan için gerçek bir onarım şansı uzaklaşır. İz sürmek ve paravanı kaldırmak adına objektifi kendimize döndürüp sorulabilecek bazı sorular şunlar; "Bunun benim hakkımda anlattığı şey ne?", "Bu, benim hangi ihtiyacımı karşılıyor?" ve "Benimle ilgili ne söylemekte?" ya da "Benim için neden bu kadar önemli?".

Psikoterapi neden bir dedikodu odası değildir?

Dedikodu eğer orada olmayan biri hakkında olumlu ya da olumsuz konuşmaksa, peki terapi odasında yapılan şey nedir? Bu etraflıca ve daha detaylı ele alınabilecek bir konu ise de terapi açısından başkalarından söz etmenin kritik bazı işlevlerine değinmekte fayda olabilir. Öteki kişiler, danışan hikâyesinin önemli bir parçasıdır. Onlarda olup bitenin kendi iç dünyalarındaki yansımaları, ruhsallıkları hakkında önemli bilgiler sunar. Danışanlar, kendisi için önemli ötekiler hakkında konuşur. Amaç, bu ötekiler hakkındaki malumat ve hikâye aktarımı ile sınırlı kalmak değildir. Sürekli başkalarına değen sahada kalıp onların analizini yapmak da değil. Dönüp dolaşıp kişinin kendi yarı sahasına geçilir ve ötekinin iyiliği, kötülüğü, hataları veya güzelliklerinin ötesinde bunların kişiye değen tarafında ne olup bittiğini anlamak önemlidir. Kişiler üzerindeki izdüşümü ele alındıkça hikâyeler renk değiştirir, yeniden çerçevelenir ya da önemsizleşir. Başkalarının yüzünü oluşturan şey, onların nasıl olduğu kadar algılayan gözle de ilgilidir. Kendi derdini ötekilerin "sorunlu halleri" ile perdeleyen kişi, bu bez parçasının arkasına gizlenmiş asıl meseleyi yakalama şansı bulur.

Hakikat, bağlamsaldır

Dedikodu iyidir, dedikodu kötüdür, siyahtır ya da beyazdır gibi düz, kategorik ve indirgeyici söylemler hakikati üç boyutlu kapsayamaz ve yansıtamaz. Kavramlar; bağlama, ihtiyaca, motivasyona, işleve, sonuca, niyete, ölçüye göre değişir. Zarar miktarda, zarar bağlamda, zarar nedenler ve sonuçlardadır. Şekli fon biçimlendirir ve aynı şeylerin farklı miktarda, farklı niyette, farklı işlevdeki versiyonları artık aynı şey değillerdir.

Kelimeler, kavramı aynı kefenin içine sıkıştırır. Bu ise gerçekliği ve hakikati sınırlar. Başkaları hakkında konuşulan her şeyin adı dedikodu olsa bile bağlamsal özellikler onları bambaşka tabiatlara sokarak ayrı kavramlara evirir. Aksi bir indirgemeci tutum, birinin itibarını zedelemek için yapılan konuşma ile birinin hayatını kurtarmak için yapılan uyarıyı lineer düşünme mantığı içerisinde birbirine eşitler.

Dedikodu ve etik

Sloganlar, gerçeği ıskalarlar. Dedikodu etiktir ya da değildir gibi kategorik ve boyutsuz bir söylem, olsa olsa hakikati eğip büker ve sonuç olarak gerçeği etraflıca kapsamaz. Yasaların ya da belirlenmiş ortak kuralların olmadığı yerde etik, kendimize soracağımız samimi ve mantıksal soruların yanıtında saklıdır. Dedikodu etik midir? Bu sorunun cevabı, bir diğerinin itibarını sarsmak için yapıldıysa başka, bir insanı korumak için ise başka, sonuçları yapıcı ise başka, sonucunda biri zarar görecek ise başka olacaktır.

Etik konusunda yapılacak bir beyin fırtınası ilave sorular ile ilerletilebilir. Kendini savunma hakkı olmayan bir kişiye zarar verecek ya da onu zan altında bırakacak bir söylemde bulunan kişi ile bunu dinleyenler arasında etik bir fark söz konusu mudur? Müdahale etme ya da engelleme sorumluluğu nedir? Mahremiyet alanına dahil, istenmeyen bilgiler aktarıldığında bu bilgi akışı karşısında kişi ne yapmalıdır? Perdesi açılan bir camdan evin içine bile isteye bakmak ile bir dedikoduyu merak ve iştahla dinlemek arasında etik bir benzerlik var mı? Özellikle anlatmak, özellikle deşmek ve özellikle dinlemek arasındaki etik ayrımı nasıl yapacağız? Bunu, duymak ya

da bilmek benim hakkım değil ya da uygun değil diyen kişi ile bile isteye dinleyen kişi arasındaki etik fark ne? Neye göre ve neden?

Etik meselesinde keskin ve kategorik sınırlar çizmek mümkün değil. Her halükârda spekülatif ve göreceli bir tarafı olacaktır. Etik ya da değil şeklinde düşünmek yerine yüzlerce ince ayarın olduğu dereceli bir spektrum üzerinde konuyu değerlendirmek daha uygun olabilir.

"Başkasının kusurlarını örtün" şeklinde bir düsturu vardı eskilerin. Kusurları örtmek ile ifşa etmek arasındaki etik fark hakkında ne söylemeliyiz o halde? Basit bir öteki öylemi midir dedikodu yoksa kökü derinlere ve daha geniş çaplı özelliklere yayılan başka bir mefhum mu?

Bilgi yayma özgürlüğü nerede başlayıp nerede bitmeli ve mahremiyet ile ilgili sınırlardan bahsedecek olursak dedikodu bunun neresinde durmalı?

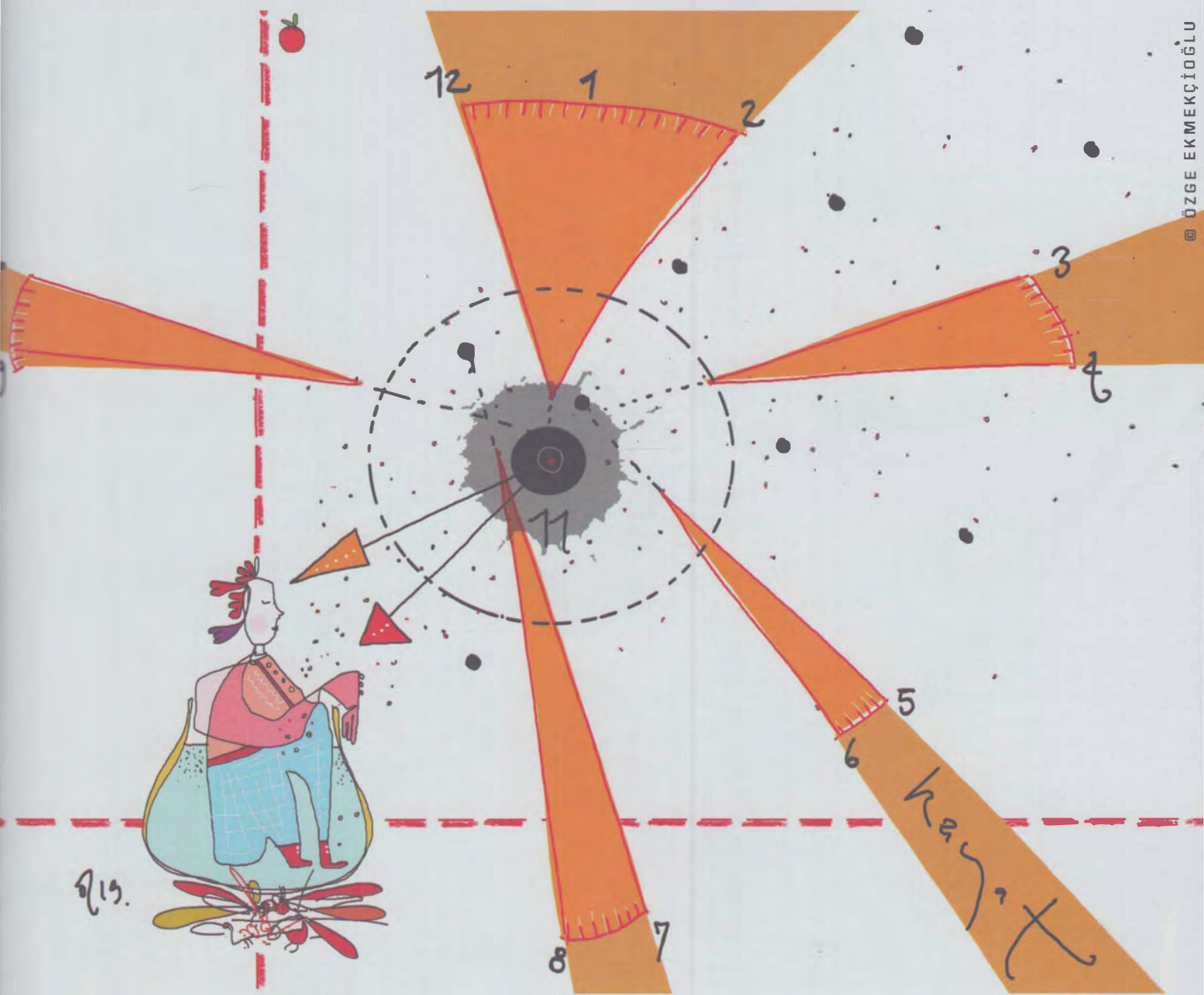
Tanıdığımız ya da tanımadığımız bir diğeri ile ilişki, kendimiz ile olan ilişkimizle iç içedir.

Kaynakça

Robbins, M. L. & Karan, A. (2019). *Who Gossips and How in Everyday Life?* Social Psychological and Personality Science.

Wert, S. R. & Salovey, P. (2004). *Introduction to the special issue on gossip.* Review of General Psychology.

Yerkovich, S. (1977). Gossip as a way of speaking. Journal of Communication, 26, 192–196.

© ÖZGE EKMEKÇİOĞLU

Şehnaz TUNA

Bir iletişim türü olarak dedikodunun anatomisi: Neden, sonuç ve yan etkiler

Psiko-sosyoloji dalında uzman, Fransız iletişimci Jean-Noël Kapferer, dedikodu ve söylenti üzerine yaptığı araştırmalarını bir araya getirdiği "Rumeurs - Le plus vieux média du monde" (1992) adlı eserinde dedikoduyu "dünyanın en eski medyası" olarak tanımlamış. Çevresinde olan biteni anlamaya ve "garip" olanı "aşina" olanı kullanarak anlamlandırmaya çabalayan insanoğlu, kültür seviyesi ne olursa olsun dedikodunun oluşumu ve devamında rol oynamış, bilişsel ve iletişimsel bir aktivite olan dedikodu da tarihin her döneminde, dünyanın her yerinde var olmuştur. Olağandışı herhangi bir olay -alışılmamış, kuraldışı ya da bilinmedik herhangi bir şey- hayatın rutinini ihlal eder ve dedikoduya yol açar. Dedikodunun var olması için iki temel koşulun sağlanması gerekir. Bunlardan ilki hikâyenin temasının anlatıcı ve dinleyici için önem arz etmesi, diğeriyse gerçek olgunun belirsizlikle örtülenmiş olmasıdır. Bireyin hayatında önem arz eden olaylar hakkında bilgi kıtlığı ya da belirsizlik olması halinde dedikodu çok daha hızlı yayılır. Güvenilir bir standartta kanıtın yokluğunda dedikodu (söylenti), insandan insana genellikle ağızdan ağıza aktarılan bir olgu olsa da günümüzde artık dergiler ve gazetelerde bu tarz haberleri fazlasıyla okuyoruz. Hatta yazılı basının yerini dijitale bırakmaya başladığı bu dönemde ayakta kalmayı becerebilen matbu dergilerin arasında sadece olaylar ve kişilerin dedikodusu üzerinden tiraj yapanların sayısının oldukça fazla olduğunu söylemek mümkün.

Dedikodunun var olması için iki temel koşulun sağlanması gerekir. Bunlardan ilki hikâyenin temasının anlatıcı ve dinleyici için önem arz etmesi, diğeriyse gerçek olgunun belirsizlikle örtülenmiş olmasıdır. Bireyin hayatında önem arz eden olaylar hakkında bilgi kıtlığı ya da belirsizlik olması halinde dedikodu çok daha hızlı yayılır.

Dedikodu genelde bir önyargı belirtir ve kurbanları çoğunlukla günah keçileridir (Neubauer, 1999). Dedikodunun tarihte bilinen en eski kurbanlarından biri, Romalı şair Vergilius'un "Aeneas" destanı kahramanlarından Kartaca Kraliçesi Alissa'dır (Dido). Aeneas ve Dido'nun hikâyesinde hazin bir aşk intiharına şahit oluruz. Troya'dan kaçan Aeneas'ın yolu Kartaca'ya düşer. Kentin kraliçesi Dido, bu yakışıklı gence vurulur. Kraliçenin güzelliği ve becerilerini kıskanan tanrıça Afrodit önce Dido'nun bu gence âşık olması için aşk kıvılcımları salar. Gerçekten de kraliçe törelere aykırı bir şekilde bu yabancı delikanlıya her şeyiyle bağlanır. Günün birinde Aeneas ve Dido gözlerden uzak bir mağarada sevişirler. Bunu gören Afrodit "dedikodu tanrıçası Fama" aracılığıyla bu aşk öyküsünü tüm dünyaya yayar. Afrodit'in amacı Dido'nun namını lekelemektir. Bunun üzerine tanrılar Aeneas'a oradan ayrılmasını bildirerek Roma'da krallık kurması gerektiğini hatırlatırlar. Tanrılara boyun eğmek zorunda kalan Aeneas, ülkeden kaçmanın yollarını arar. Ve bir gün tüm isteksizliğine rağmen Troya'lı yoldaşlarıyla beraber İtalya'ya doğru yelkenlerini açar. Sevgilisinin gemisi yelkenlerini açtığı anda kendini hançerleyen kraliçe, yitip giden aşkı ve namusu uğruna ölümü seçmiştir (evrensel.net, 2010). Bu destanda bahsi geçen Fama, halkın sesini ve dedikoduyu simgeleyen bir Roma tanrıçasıdır. Vergilius'un destanında yarattığı "simgesel bir varlıktır; Yer Tanrı tarafından dünyaya getirilmiştir. Birçok ağzı ve gözü olan Fama, büyük bir hızla yer değiştirebiliyordu. Romalı şair Ovid ise, Fama'nın portresini daha da

ayrıntılandırarak çizmişti: "Evrenin ortasında en küçük sesin dahi sızabildiği tunçtan sarayda oturuyordu. Saray her zaman açıktı ve buraya ulaşan sesleri daha yüksek ve yaygın bir perdeden geri yolluyordu." Fama, saflık, yanılgı, yapmacıklık, sevinç, korku, isyan ve dedikodu ile birlikte yaşadığı sarayından bütün dünyayı denetliyordu (Günseren, 2009). Fama'nın kanatları vardır, bedeni tüyler, kulaklar, diller, konuşan ağızlar ve sivri kulaklarla kaplıdır. Doğruluk ya da netlik onun için önemli değildir, dedikoduları yayarken duyduğu haz ve şehvet onun kötü doğasını teşkil eder. Ovid'in "Metamorfozlar" eserinde kaleme aldığı dedikodu tanrıçası Fama'nın evinin (House of Fama) betimlemesinde, dedikodunun son derece süratli ve sanki kanatları varmışçasına sürekli hareket halinde olduğu izlenimi vardır. Sadece evin bulunduğu konum bile dedikodunun şiddet ve boyutunu ispat etmeye yeterlidir, optik ve akustik açıdan mesafe tanımaz. Bu yüzden her şeyin ve her yerin üzerinde yer alır (Neubauer, 1999).

"Mahrem aşkın en civcivli anında, Güney Afrika'nın cenneti andıran kırsalındaki muhteşem vadi ve tepelerinden içeri bir canavar girer. Bu Fama'dır, emsalsiz ve acımasız bir canavar, dedikodunun tanrıçası."
Hans-Joachim Neubauer

Fama kelimesi Latincede şöhret (fame), halk efkârı, repütasyon, boş konuşma ve dedikodu gibi çok fazla anlam taşır. Goltzius'un "Fama and Historia" (1586) tablosundaki Fama'nın her iki elinde tuttuğu trompetler, iyi ve kötü repütasyonun geleneksel sembolleridir: *"fama buona"* ve *"fama mala"*. İki keskin tarafa sahip bu kelime haber anlamında bilgi manasını taşırken, aynı anda bu bilgiden ötürü ortaya çıkan kişinin imajını da yansıtır. Dido ve Aeneas, her ikisi de iyi birer famaya, kendilerinin önüne geçen iyi isimlere sahiptiler ve bu yüzden birbirlerine iyice bağlandılar. Tutku dolu aşkının yanı sıra adı ve iyi repütasyonu onuruna -ki bu bir kraliçe için her şey demekti- Dido en sonunda kendi ölümüne gitmiştir.
Sıradan sosyal iletişimin büyük bir kısmı söylentiden (dedikodu) oluşur. Sosyal bir olgudur çünkü oluşumu ve devamının sağlanmasında kesinlikle birden fazla insanın varlığı gereklidir. Bir iletişim modeli olarak sürekli yapılandırılan dedikodu, bu iletişimin kesilmesi halinde direkt olarak yok olur. Shibutani (1966) dedikodunun, her birinin farklı paylaşımda bulunduğu katılımcıların işbirliğinden oluşan ve ortaklaşa yürütülen bir süreç olduğunu öne sürer. Bu oluşumda tek bir tarihçe yoktur, bilgi aktarımında kişilerin birbirlerini etkileyen farklı davranış modelleri mevcuttur. Süreç içerisinde hiçbir birey tek başına etkili olmayıp birbirlerine bağımlıdırlar. Yani dedikodu kendiliğinden yayılan bireysel bir oluşum olmayıp birçoğunun katılımıyla ortaya çıkan kolektif bir formasyondur. Bu süreçte yer alan katılımcılar farklı roller üstlenirler:
Haberci: Gruba bilgiyi getiren en belirgin roldür.
Yorumcu: Diğer en sık görülen bir rol de haberi, geçmişteki olaylar ışığında, gelecekte olabileceklere dair spekülasyonda bulunarak belli bir kontekste oturtan kimsedir.
Kuşkucu: Kanıt isteyen, şüphe duyan kişidir.
Taraftar: Birden fazla yorum olması halinde birinden birine kefil (destek) olan kimsedir.
Provokatör: Bazen durumdan kişisel olarak etkilenme olabilir (kurban, akraba gibi), bu durumda kişi kışkırtıcı rol üstlenir.
Dinleyici: Genelde çok az konuşan izleyicidir.
Karar mercii: Ne yapılması gerektiği konusunda anahtar rol üstlenen kişidir. Genelde bir konu hakkında uzman bilgisine sahip olan ya da yüksek statüye sahip bir kişinin bu sorumluluğu üstlenmesi beklenir.

Bu rollerin hepsi her zaman var olmadığı gibi bir kişinin farkı durumlarda farklı roller üstlenmesi olasıdır.

Arkadaşlarla yürüttüğümüz günlük sohbetlerde gerekli gereksiz bir sürü dedikodu alışverişi yaparız. Söylenti ve dedikoduların çoğu amaçsız olmayıp, tahmin edilenin aksine önemli bir duygusal amaç güderler. Sessizliğe tahammülün zor olduğu anlarda, baş edilmesi gereken problemli ve belirsiz durumların varlığında dedikodu can simidi işlevi görür, gerilimi azaltarak rahatlama sağlayan sözel bir çıkış yolu olur. Söz konusu insan olduğunda seks, kaygı, umut, arzu ya da nefret gibi her tür ihtiyaç/gereksinim dedikodu için motivasyonel bir güç haline gelebilir. Bazen de dedikodu sadece dikkat çekmek isteyen birinin sözlerinden ibaret olabilir: *"Senin bilmediğin bir şeyi biliyorum!"* Bilme hali ve dinleyici üzerinde sağlanan üstünlük aynı zamanda kişinin benlik değeri ile örtüşen bir olgu haline gelir. Psikanalistler, bir grup içerisinde yasaklanan arzu ve isteklerin dedikodu üzerinden endirekt ifade edildiğini savunurlar. Benzer bir şekilde dedikodular kişilere duygularını kamufle ederek ifade edebilme imkânı sağlarlar. Dedikoduda yer alan katılımcıların birçoğu sorumluluk almaz ve ısrarla başkasından duyduklarını ilettiklerini söylerler. Ve böylece başka türlü sesli dile getirilemeyen yasak umutlar dedikodu sayesinde bir anlamda kılık değiştirerek tecelli eder. Bu da bir nevi arzu giderme (wish-fulfillment) mekanizması oluşturur (Shibutani, 1966). Pollyanna iyimserliğindeki arzu/istek dedikodularının yanı sıra korku dedikoduları da vardır. Bir de bunlara üçüncü bir grup eşlik eder ki bu da nefret ve düşmanlık içeren dedikodulardır. Özellikle mühim olaylar karşısında birey sadece kabul etmekle yetinmez. Hayatı derinden etkilenmiştir ve olayın duygusal tazammunları onun birçok fanteziyi türetmesine yol açar. Değişen planlar... Karanlık, belirsiz bir gelecek... Bundandır ki özellikle savaş ya da kriz gibi halkı zorlayan dönemlerde birçok liderin öldüğü dedikodusu çıkmıştır. Sadece bir medyumun sözünden yola çıkarak Hitler'in altı ay içinde öleceği söylentisi, savaşı yaşayan toplum için arzuyu (kolektif fantezi) yansıtan bir dedikoduydu.

Geçmiş tarihten bugüne, içinde dedikodu barındırmayan bir toplum hayal etmek imkânsızdır. Eski Roma imparatorları dedikodulardan o denli rahatsız olurlarmış ki halkla haşır neşir olup ortada dönen söylentileri imparatorluk sarayına taşıyacak gardiyanlar (muhbir) tayin ederlermiş. İkinci Dünya Savaşı'nda patlak veren dedikoduların önünü almaya yönelik kurulan "dedikodu klinikleri"ne veri toplama da yüzyıllar sonra benzer bir mekanizmayla çalışmıştır. Konuyla ilgili dedikodular aynı şekilde dedikodu ya da ahlak gardiyanları adı verilen gönüllüler tarafından tespit edilip bu kliniklere aktarılıyordu. Örneğin Boston barlarında çalışan 200'den fazla barmen lokal dedikodu kliniklerine materyal temin ediyorlardı. (Neubauer, 1999) İnsanoğlu, varoluşundan bu yana içinde bulunduğu ortamdan bir anlam çıkarma gayesiyle "ne, neden, niçin, nasıl ve ne zaman" sorularını sorar ve bunlara cevap arar durur. Kasabaya gelen bir yabancı hakkında üretilen sayısız dedikodu, meraklı zihinlerin durumu aydınlatma ve açıklama bulma çabasından başka bir şey değildir. Sıradan bir dedikoduda fail, olaylara sebep, karakterlere güdü, söz konusu olaya bir var olma nedeni atfetme eğilimindedir. Bu açıdan ele alındığında dedikodunun oluşumunda sadece

duygusal değil zihinsel bir baskıdan da söz etmek pekâlâ mümkündür. Dedikoduların en fazla yayıldığı durumlardan biri de felaketlerdir. Sel, deprem, büyük yangınlar, ani salgınlar, volkanik patlamalar, tsunami, hortum, bombalı eylem saldırıları ya da düşman istilasının yol açtığı darbe ani ve şiddetlidir. Böyle bir duruma maruz kalan kişi yaşamını devam ettirebilmek için acilen uyum sağlamak zorundadır. İşte tam da bu noktada kafalarda beliren soruları cevaplamak için dedikodular ortaya çıkar.

Dedikodunun yayılması üç adımda gerçekleşir: Algılama, hatırlama ve bildirme (Allport & Postman, 1947). Bu üç adım birbirinden net olarak ayrılamaz. Nitekim neyi nasıl algıladığımız hatırladığımızla bağlantılı olduğu kadar, neyi bildirmek istediğimizle de alakalıdır. Tıpkı "kulaktan kulağa" oyununda olduğu gibi dedikodunun yayılma aşamasında da "seçici unutkanlık" ve "sübjektif saptırma" dış dünyadaki olaylara ait değerleri kaçınılmaz bir şekilde değiştirme gücüne sahiptir. Öyle ki yapılan deneylerde aynı kişinin aynı hikâyeyi birkaç gün zaman aralıklarında sürekli anlatması halinde dahi detayları kaybettiği ve hikâyenin sonunun orijinalinden daha kısa olduğu görülmüştür. Dedikoduda abartma unsuru vardır. Çarpıtmalar ise alınan haberin birinden diğerine olan seri aktarımı esnasında gerçekleşir. Yine Allport ve Postman, dedikodu sürecinde paylaşılan bilginin çarpıtılmasının üç yönde gerçekleştiğini önermişlerdir:

Eşitleme: Birçok detayın dahil edilmemesi. Bunlar hafıza sorunundan çok sistematik çıkarılmalardır.
Pekiştirme: Eşitlemenin karşıtıdır. Final hikâyedeki dramatik kaliteyi abartmak için bazı detaylar netleştirilir.
Benzetme: Değişik/yeni olan bir durumun var olana, bilinene benzetilmesidir.
Neubauer direkt temasla yayılma özelliğinden dolayı dedikoduyu virüsle yayılan bir salgına benzetirken, Harvard Üniversitesi'nde psikoloji profesörü olan Allport ve beraber çalıştığı doktora öğrencisi Knappe, insanların korku, umut ve beklentileriyle bağlantılı olma özelliğiyle sosyal bir olgu olan dedikoduyu formülleştirmişlerdir:
R - I x a
R (rumor): dedikodu
I (importance): önem derecesi
a (ambiguity): belirsizlik
Önerilen bu formüle göre genel durum ne kadar meçhul/kuşkulu/belirsiz ve haberin önem derecesi ne kadar fazlaysa, dedikodu o kadar kuvvetli oluyor. Bu faktörlerden herhangi birinin sıfıra yaklaşması halinde ise ortaya herhangi bir dedikodu çıkmıyor.

Sonuç olarak dedikoduda çelişki vardır ve gerçek çoğunlukla saptırılır. Bu da aslında insan iletişiminin birçok formunda görülen bir rotadır. Dedikodunun temel özelliği, yaygın olarak düşünüldüğü şekliyle hatadır; aktarılan genel olarak yanlış bilgi olarak kabul edilir ya da bu bilgilerden en az biri doğrulanmamıştır ve muhtemelen yanlıştır. Gerçeği dedikodudan ayırt etmenin en garanti yöntemi, tanımında olduğu gibi güvenilir bir kanıta dayalı olup olmadığından geçer. O halde şimdi durup kendimize şu soruyu soralım: Mutlak gerçek var mıdır ve ona ulaşmak gerçekten mümkün müdür? Buna kaçımız "Evet!" diyebiliriz? Eğer cevapların çoğu "Hayır"dan yanaysa, o zaman ulaşmayı umut ettiğimiz nihai hedef gerçekliğe yaklaşabildiğimiz kadar yaklaşmak mı olmalı sadece? Ya da tüm bu sorgu suali hemen şimdi bir kenara mı bıraksak? Kim bilir belki de şu an ihtiyacımız olan tek şey ufacık bir dedikodudur, şöyle en zararsız olanından...

Kaynakça

Allport, G.W., Postman, L. (1947), *The Psychology of Rumor. New York: Henry Holt and Company.*

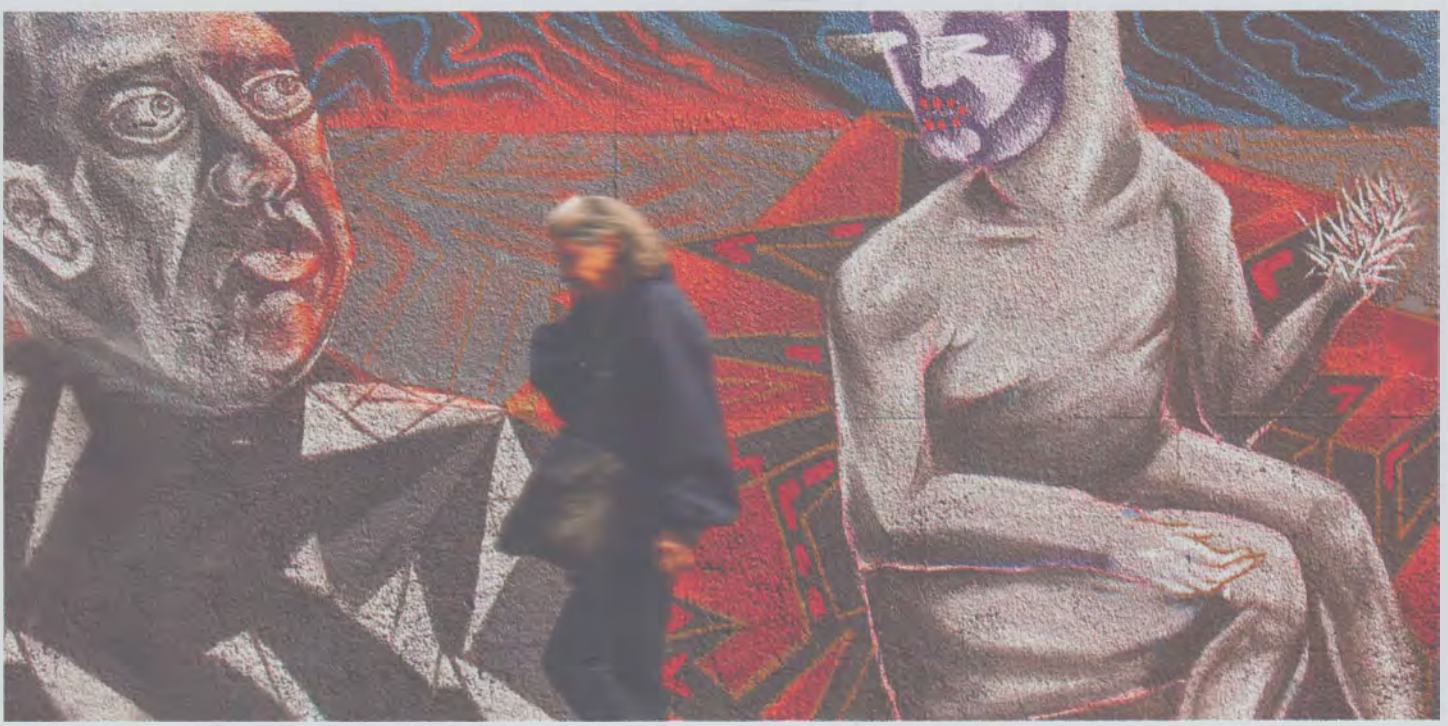
Günseren, T. (2009), Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Merkez Dergi Yayıncılık.

https://www.evrensel.net/haber/152578/kartaca-kralicesi

Neubauer, H. J. (1999), *The Rumour. A Cultural History. London: Free Association Books.*

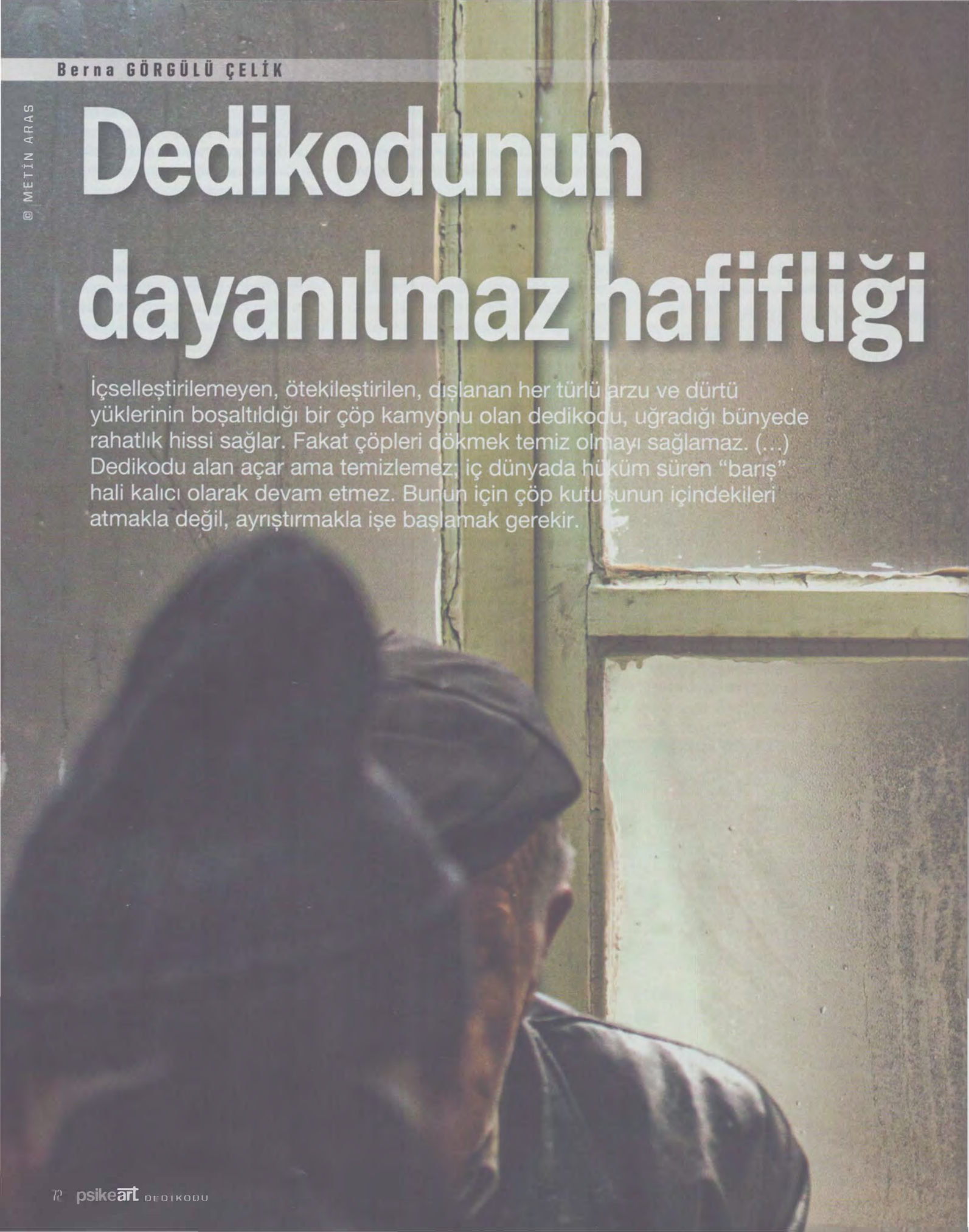
Shibutani, T. (1966), Improvised News. A Sociological Study of Rumor. New York: The Bobbs-Merrill Company.

Kapferer, J. N. (1992), Dedikodu ve Söylenti. Dünyanın En Eksi Medyası. İstanbul: İletişim.

©METİN ARAS

Berna GÖRGÜLÜ ÇELİK

© METİN ARAS

Dedikodunun dayanılmaz hafifliği

İçselleştirilemeyen, ötekileştirilen, dışlanan her türlü arzu ve dürtü yüklerinin boşaltıldığı bir çöp kamyonu olan dedikodu, uğradığı bünyede rahatlık hissi sağlar. Fakat çöpleri dökmek temiz olmayı sağlamaz. (...) Dedikodu alan açar ama temizlemez; iç dünyada hüküm süren "barış" hali kalıcı olarak devam etmez. Bunun için çöp kutusunun içindekileri atmakla değil, ayrıştırmakla işe başlamak gerekir.

Dış dünyayı nasıl algıladığımız, kendilik tasarımı, nesne tasarımı, duygulanımlarımız, ruhsal aygıtımızın işleyiş prensibi ve tabii ki kendi kişisel tarihimizle çok yakından bağlantılıdır. Aynı olayı yaşayan iki farklı kişinin o olayı birbirinden çok farklı anlattığına çoğu kez şahit oluruz, bunun sebebi az önce saydığım farklılıklardır. Bu farklılılıkların niteliğine bağlı olarak insan yavrusu az ya da çok gerçeği çarpıtma eğilimindedir. Çünkü gerçek dediğimiz şey, insan yavrusunun taşıyacağından çok daha ağır yükler barındırır. Gerçeğin ne kadar çarpıtıldığı, dış dünya ile uyumlanma derecemizi belirlerken, biz bu çarpıtmayı başarılı hale getirmek için bazı filtreler kullanırız. Dedikodu, gerçeğin yükünü çarpıtmak için kullandığımız oldukça eğlenceli, haz dolu ve bir o kadar kışkırtıcı bir filtredir. Yetişkin dünyasında öznenin, dış gerçekliğe karşı kırılganlığı ile baş edebilmek için oynadığı bir oyundur adeta "dedikodu". Bunu oynama sıklığı da gerçeklik karşısında ihtiyaç duyduğu çarpıtmanın skalasını belirler.

Freud'a göre oyun (1940), çocuğun edilgen halden etkin hale geçtiği, tümgüçlü konuma tekrar döndüğü önemli bir işlevdir. Aynı zamanda ruhun simgeleştirme kapasitesinin de bir göstergesidir ki simgeleştirme işlevi ruhsal aygıta hoşnutsuz dürtü yüklerini boşaltmak için bir alan sağlar.

Oyun olgusunu psikanalizde en çok kullananlardan birisi olan Winnicott (1971), oyunun "geçiş alanı" içerisinde vuku bulan bir eylem olduğuna değinir. Bebeğin anneden ayrışma yolculuğunu yaparken, uğradığı bir ara duraktır "geçiş alanı". Burası ne tam içeride ne de tam dışarıda olan, aynı zamanda bebeğin tümgüçlü hâkimiyetini sürdürmeye devam ettiği bir ara istasyondur. Dalıp gitmiş oyun oynayan bir çocuğun dış dünyadan gelen uyaranlara bir miktar kapalı, oyunun içinde yarattığı içsel gerçekliğinde yaşarken, yoğunlaşmış bir halde olduğunu görürüz. Çocuklar oyunda dış dünyada kaybettiği tümgüçlülüğü kazanmakla kalmayıp, geçiş alanının içinde olmanın verdiği terapötik rahatlıktan da nasibini alırlar. Yetişkin müdahalesi olmayan bir çocuk oyunu, tam bir psikoterapi seansıdır çocuk için. Winnicott psikoterapiyi de bir oyun alanı olarak tanımlar. Oyun bir yanılsamadır ve yetişkin dünyasında yanılsamanın olduğu her alan "oyun alanı" olarak nitelendirilebilir. Dedikodu da gerçeğin yükünün yanılsamalarla doldurulduğu bir alan olduğundan, yetişkin dünyasının en yaygın oynanan oyunlarından birisidir. Dedikodu yapan iki kişiyi izlerken görülen manzara oyuna çok benzer; kıkırdarlar, gülüşürler, şaşırırlar, ani tepki verirler, öfkelenirler. Duygu denizi üzerinde aynı sörf tahtasını kullanan iki kişi gibidirler, öylesine büyüleyici bir harmoni vardır ki aralarında, dalgalar ne kadar büyük gelirse gelsin tahtadan asla düşmezler. Çok samimi olmayan iki kişinin bile "dedikodu" formatında bir bilgiyi paylaştıktan sonra daha yakın ilişki kuruyor olmaları tesadüfi değil, doğal bir sonuçtur.

Ruhsal aygıtta hoşnutsuzluğa neden olan bir uyaranın yukarıya doğru tırmanması tahammül edilebilir bir olgu değildir. Böyle bir durumla karşılaşınca ego, uyaran sanki içeriden değil de dışarıdan geliyormuş gibi bir eğilimin içine girer. "Yansıtma" dediğimiz durum, tam olarak buradan ortaya çıkar (Freud, S., 1926). Kişi, kendilik tasarımı ile uyuşmayan bir bilgi ile karşılaştığında anksiyete hisseder. Bu hissedilen anksiyeteyi boşaltmak için de herkesin kişisel olarak çok değişken filtreleri vardır. Ego savunma mekanizmaları, anksiyeteyi boşaltmaya hizmet eden filtrelerdir. Yansıtma, var olanı dışsallaştırmaktır. Dedikodu da ruhsal aygıtta istenmeyenlerin dışsallaştırıldığı, başka bir tabirle söylemek gerekirse, kişinin iç dünyasında birikmiş çöpleri boşaltıp dışarıya attığı bir eylemidir. Süperego tarafından çıkışına izin verilmeyen dürtülerin bir çıkış kapısı olarak kurtarıcı bir eylemdir "dedikodu". Bak ben temizim, kirli olan o, hadi onu cezalandır diye süperegonun önüne atılır hakkında dedikodu edilen kişi. Süperego da bu çağrıyı alır ve onu bir güzel cezalandırır. Yargılayarak verilir bu ceza ötekine. Yargılama, ötekini yok etmektir. Onu beğenmemek, dışsallaştırmak, değersizleştirmek ve suçlamaktır yargılamanın içinde gerçekleşenler. "Ben", ötekini yok ederek kendini var eder adeta, beğenilmeyen öteki, temiz kalan "ben" olmaya devam eder ve içsel barış bozulmaz. Bundan dolayı içinde yargılama olmayan bir sohbet, dedikodu değil söylenti kategorisinde değerlendirilebilir ancak.

Agresyon yıkıcıdır, yok etme amacı taşır, "ben"in karşılaşmaktan haz duyduğu bir dürtü değildir. Ötekine ya da kendine yöneltilmiş agresyon nevrozlarda kılık değiştirerek ortaya çıkar. Aşırı yemek yemek, dövme yaptırmak, depresyon, obsesyonlar kişinin kendine yönelik agresyonunun kılık değiştirerek yer bulmuş hali olabilir. Nevrotik bir birey ötekine yönelik agresyonunu da genellikle çıplak gözle görebilecek kadar kabullenici değildir. Dedikodu bu noktada nevrotik bireyin imdadına yetişen bir acil yardım butonu gibidir. Dedikoduya malzeme olan kişinin oraya, odanın tam ortasına getirilmesinin arkasında libidinal değil, agresif dürtüler yatttığından, onu "yok etme" amacı taşır. "Ben"in bu agresif eylemle uğraşıyor olmasının sebebi, eylemin aslında haz ilkesine hizmet etmesindendir. Yukarıya doğru tırmanan ve süperego tarafından çıkışına izin verilmeyen ötekine yönelik agresyon, *kılık değiştirerek süperego topraklarına girmek için bir geçiş izni* (Freud, A., 1933) almış olur ve dürtü boşalımı haz sağlar. Agresif dürtü biriktirilmeyen birisi hakkında dedikodu yapılması imkânsızdır; bu noktada dedikodu, agresif, yıkıcı olan, yüzüne kapılar kapanan ve geçişine izin verilmeyen dürtünün kendine yer edindiği bir platformdur.

İçselleştirilemeyen, ötekileştirilen, dışlanan her türlü arzu ve dürtü

yüklerinin boşaltıldığı bir çöp kamyonu olan dedikodu, uğradığı bünyede rahatlık hissi sağlar. Fakat çöpleri dökmek temiz olmayı sağlamaz; hatta çöp dökme eyleminin kendisi öylesine "kirli" hissettiren bir eylemdir ki, çöpleri döktükten sonra ellerimizi yıkama ihtiyacı hissederiz. Yine de şunu görmezden gelemeyiz ki, boşalan çöp kutusu, yeni çöpler atmak için bize alan açar. Dedikodu alan açar ama temizlemez; iç dünyada hüküm süren "barış" hali kalıcı olarak devam etmez. Bunun için çöp kutusunun içindekileri atmakla değil, ayrıştırmakla işe başlamak gerekir.

Çöp kutusunun içindekilerinin ayrıştırıldığı bir alan olan "psikoterapi" de, terapist gittiği yolda dikkatli ilerlemediği takdirde, aniden "dedikodu" sapağına girme riski oluşabilecek bir yolculuktur. Psikoterapiye başvuran kişi dış dünyanın gerçeklikleri karşısında kullandığı filtreleri bozulmuş ve travmatize olmuş bir şekilde oturur terapi koltuğuna. Her bireyin semptomu farklı olsa da arka planda bozulan kendilik tasarımını tamir etmek, iç dünyasındaki çöplerden kurtulmak ve kendisini "sevilebilir" hissetmek amacı ile başlar bu yolculuğa. Gelen semptomu psikodinamik olarak yorumlayan herkes bilir ki, semptom sadece habercidir. İç dünyada olan biteni, dışarıya duyurmaktır bu habercinin amacı; psikoterapist de bu habercinin dilini çözerse, semptom görevini tamamlayarak ortamı terk eder. Semptomun neyi haber verdiğini anlamak için danışanın "geçmiş"ini bilmek çok önemli bir yer taşır, bundan dolayı psikodinamik ya da psikoanalitik psikoterapide geçmiş sıkça konuşulur.

Geçmiş, bugünü anlamak açısından önemlidir; fakat devam eden psikoterapi sürecinde "geçmiş" bugünü anlamak için bir araç olmaktan çıkıp, bugünün sorumluluğunu almaya başlar ve başrolü kaparsa, psikoterapi, terapi odasında olmayan üçüncü birinin hakkında konuşulduğu bir "dedikodu" sohbetinden öteye gitmez. Çünkü bu noktadan sonra olan konuşmalar, geçmişte bahsedilen kişiyi açık ya da kapalı olarak yargılayıcı bir üslup içerecek ve aynı zamanda sızıntı içeriden değil de dışarıdanmış gibi bir algı yaratacaktır. Psikoterapide geçmişin bu rolü alarak konuşulması, danışanı rahatlatır; çünkü sorun dışsallaştırılmış, "çöp" başka bir yere atılmış olur. Psikoterapist için de böylesine bir sohbet konforludur; çünkü psikoterapist, danışana dokunmadan ve ona dokunmanın ortaya çıkaracağı dramatik duygulanımlarla karşılaşmadan "terapiyi" sürdürmüş olur. Tıpkı iki arkadaşın dedikodu yaparkenki halinde olduğu gibi, orada olmayan öteki ile ilgili konuşularak, "kirli" olanlar ötekinin üzerine atılarak iç rahatlığı sağlanır. Psikoterapide geçmişi konuşmak yangının nereden kaynaklandığını çözer; fakat yangını söndürmez. Söndürmek için yangına su dökmek gerekir, su dökmek de ancak inisiyatif alarak olur.

Bugünün sorumluluğunu geçmişe yükleyerek rahatlamayı öğrenmiş ve bunu yaparak doğru yolda ilerlediğini düşünen hiç kimse su dökmek için inisiyatif alacak hareket gücünü kendinde bulamaz. Dışsallaştırılan her duygu, mağduriyet hissi verir. "Annem babam bana böyle davrandığı için ben böyleyim" söylemi, kişinin benliğini pasifize ettiği, yaşadığı hayat ile arasında mesafe alan bir söylemdir. Değişim, "Bu ortaya çıkanlarda benim rolüm nedir?" diye sorulduğu zaman başlar. Bu soru yangına ilk suyu döken sorudur. Yaşantıda kendi rolünü yok eden, mağdur hisseden biri bu soruyu soramaz. Çünkü bu sorunun cevabı dışarıya atılan "çöp"lerin aslında içeriden üretildiğini haber verir, bu haber de anksiyete hissettirir. Zaten halihazırda mağdur hisseden birinin, bir de anksiyete hissetmeye gücü yoktur. Psikoterapide geçmişi temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp tekrar koymak, kısa vadede rahatlatıyor gibi görünse de uzun vadede sorunu derinleştirmekten başka bir işe yaramaz.

Psikoterapi, terapistin danışana eşlik ettiği, ona empati gösterdiği, ayna tuttuğu ve aynı zamanda dışarıya atılan "çöplerin" aslında içeriden üretildiğini gösterdiği bir süreçtir. Bu süreçte anksiyete hissedden, tökezleyen, bir sonraki adımı atmak için çekinen danışana yolu göstermek, düştüğünde kalkması için beklemek, gerekirse kolundan tutup kaldırmak terapistin buradaki varlık sebebidir. Kendi içindeki "çöp" ile karşılaşan danışana, bunları ayrıştırmak için yardımcı olur terapist. Bunu yaparken de "an"da kalmaya özen gösterir; "an"da olmak buradayım, dinliyorum, bu anın içinde tam olarak bulunuyorum demektir. Dinamik terapide danışana iyi gelen biraz da terapistin tam olarak orada bulunmasıdır. Seansta geçmişe yapılan yolculuk, "an"daki deneyimi, "an"da karşılaşılan duyguyu bozmaya yönelik olduğunda, gözler içsel olandan dışsal olana çevrilmiş olur ve iyi gelen deneyim bozulur.

Dürtü, devam eden yolculuğunda nesnesine ulaşamazsa "söz"e başvurur. Söz, eylemleşemeyen dürtünün kendini var ettiği bir duraktır. Hayal kırıklığının bir çıktısıdır aslında söz, anne ile bir olduğu yanılsamasını terk eden bebeğin, ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmak zorunda olduğu simgelerdir. Gerçeğinin yerine sanal olanı ile idare etmektir, kokusuz ve dokusuzdur. Dürtüyü pışpışlamak, o yok gel sana bunu verelim diye oyalamaktır dürtüyü söze dökmek. Dürtü nesnesine mutlaka ulaşacaktır; ya eylemleşerek saf haliyle ya da söze dökülerek dönüşüm haliyle...

Kaynakça

Freud, S. (2009), Haz İlkesinin Ötesinde-Ben ve İd (2. Baskı) , çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul; Metis.

Freud, A. (2011), Ben ve Savunma Mekanizmaları (2. Baskı), çev. Yeşim Erim, İstanbul; Metis.

Psikanaliz Yazıları, İlkbahar 2006, sayı 12, Psikanaliz ve Psikanalitik Psikoterapiler, Bağlam.

Winnicott D.W. (2014), Oyun ve Gerçeklik (3. Baskı), çev. Tuncay Birkan, İstanbul; Metis.

Ahmet İNAM

Türkçede nelere dedikodu diyoruz? Birkaçını sayalım:

1. Birinin ya da bir topluluğun arkasından onları çekiştirip yaymaya,

2. Gizli kalması gereken sözleri, bilgileri taşımaya, yaymaya,

3. İnsanları birbirlerine düşürmek için söylentiler yaymaya,

4. İnsanların özel yaşamlarıyla ilgilenip, onları kamusal alana taşıyıp yaymaya,

5. Gücü elinde tutanların iktidarlarını sürdürmek için söylentiler çıkarıp yaymasına,

6. Savaşlar, doğal afetler gibi gerçeğin bilinemediği belirsizlik durumlarında durumu yorumlayan söylentiler çıkarıp yaymaya,

7. Algı yönetimi için söylentiler yayarak algı yaratmaya ya da yaratılmış algıları bozmaya "dedikodu" denir.

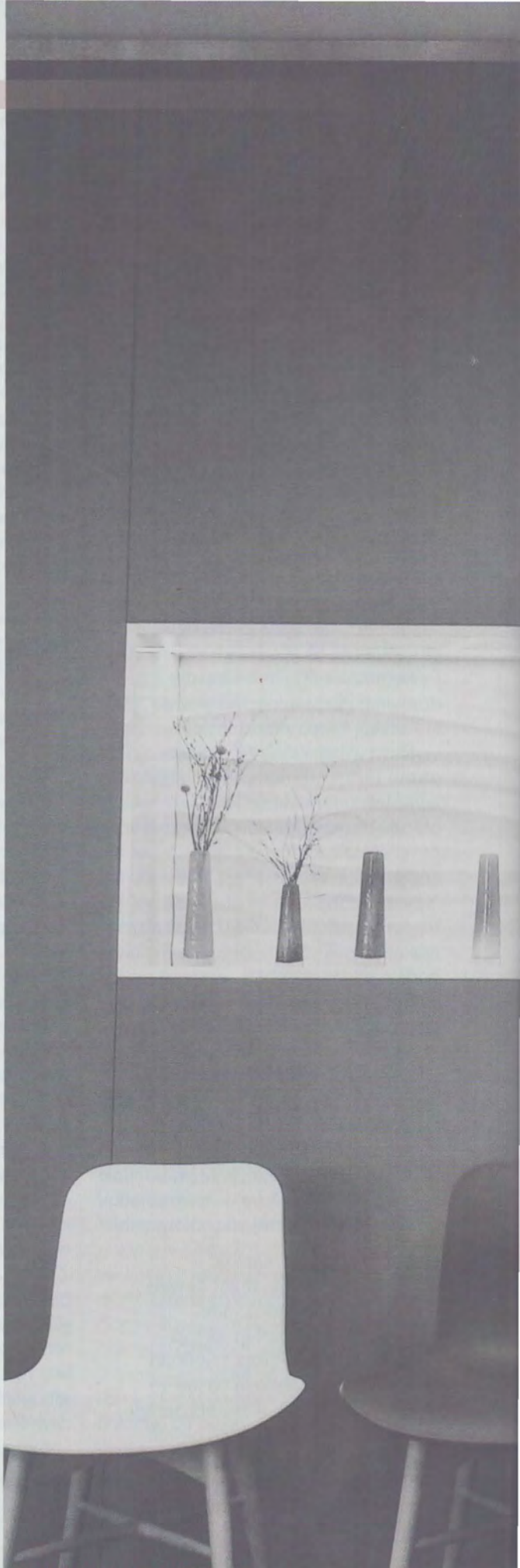
Kabaca bakıldığında bu yedi durumda ortak özellik söylenti ve onun yayılmasıdır. Bu yazı dedikoduyu söylenti ve onun yayılması açısından ele alacak.

Dedikodunun "hakikatle" bir ilgisi var. Hakikati kabaca "bir şeyin neyse öyle olması" diye betimleyebiliriz. Daha kabaca söylersek, "hakikat" bir şeyin aslı esasıdır. Dedikodu da bir anlamda "hakikati" bilmeye, öğrenmeye, anlamaya, yaymaya yöneliktir. Elbette işin psikolojik, psiko-sosyal, kültürel ve klinik boyutlarını paranteze alarak bakıyorum konuya. "Dedikodu sağlığı" diye bir düşüncem var. (*Femeyatri* diyebiliriz buna! *Fêmê* Eski Yunancada "gökten gelen ses" gibi farklı anlamlarının yanında "yaygın söz", "yerleşik söylenti" gibi anlamlar taşıyor. *İatreia* ise "tedavi, sağlığa kavuşturma" demek.)

Dedikodunun bir tarzı olan birilerinin arkasından konuşmak, yorumlar yapmak çirkin kabul edilir. Çirkindir, çirkin yapılırsa. Çoğu zaman da çirkin yapılıyor. Çirkin yapılmayabilir. Dedikodu ahlakı, dedikodu estetiği, dedikodu sağlığı bu konuda bize yol gösterebilir. Biri hakkında "arkasından" ya da önünden konuşmak, konuşulan hakkında düşünmek, o kişiyi anlamaya çalışmak, bu çabayı başkalarıyla paylaşmak *femeyatrik* açıdan sağlıklı olabilir.

Gizli kalması gerekeni açığa vurma, yayma durumu da olumlu ya da olumsuz özellikler taşır, *femeyatrik* açıdan. Saklanan gerçeğin kimi zaman ortaya konması insanların bu gezegende daha doyurucu, daha mutlu yaşam sürmesine yol açabilir. Dedikodu, "hakikatin" üstündeki perdelerin açılmasının olanaklarından biri olabilir. Eğer dedikoduya hakikat duygusu, hakikat bilinci, hakikat vicdanı ile bakılabilirse!

Elbette çok düşsel, çok zorlama, çok uyduruk bir düşünce olarak görülebilir, dedikodu ile hakikat bağlantısı. "Bırak onu,

Femeyatrik ve alethiniyatrik* açıdan dedikodu

Dedikodu, "hakikatin" üstündeki perdelerin açılmasının olanaklarından biri olabilir. Eğer dedikoduya hakikat duygusu, hakikat bilinci, hakikat vicdanı ile bakılabilirse! (...) Romalılar "Hiçbir şey söylentiden daha hızlı olamaz" dese de, siz ondan daha hızlı olabilirsiniz. Dedikoduyu hakikat yolculuğunuzda besleneceğiniz bir kaynağa dönüştürebilirsiniz.

* Bu kavramlar benim türetimlerimdir. -ÇÖA

© SABINE BAUM

o bir dedikodu" derler, "bırak onu üzerine gitmeye gerek yok, boş verelim". Dedikodu olup biteni bulup çıkarmada işe yaramaz diye düşünülüyor.

Oysa bir söylenti yaratma anlamında dedikodu, olup biteni anlamaya açık bir "hipotez" olarak alınabilir. Söylentileri hipotezler olarak görmeye başlayabildiğinizde, onlar bize olguları anlama, kavrama, açıklamada sınanacak bir malzeme olanağı sunabilirler.

Dedikoduyu etik ve estetik açıdan "temizleyebiliriz". Ara bozmak, zarar vermek, güçten düşürmek, saygınlığı azaltmak, gerçekleri çarpıtarak kötülük amacı taşıyan özelliklerinden arındırabilirsek, dedikoduyu *femeyatrik* açıdan sağlıklı bir duruma getirmiş oluruz.

Sebebini bilemediğimiz büyük felaketler karşısında içine düştüğümüz çaresizlikle, bize ne olduğunu, ne yapmamız gerektiğini bulmaya çalışırız. İnsan bu durumlarda gerçeklik duygusunu yitirebilir. Gerçeği bilemediğimiz için olup biteni anlama konusunda söylentilerle baş başa kalırız. Ya söylenti yayıcısıyızdır ya söylenti ileticisi ya da söylenti alıcısı. Yayıcı söylenti kaynağıdır, ona *söylentileyici* diyebiliriz. *Söylentileme* söylenti üretme demektir. Dedikodu ahlakı olan biri, *femeyatrik* sağlığı yerinde ise bütün içtenliği, dürüstlüğü ile "dedikodu rüzgârlarını" yönetebilen biridir. (*Fama volat* der, Romalılar, söylenti uçar anlamında!) Ne oluyor? Nerden bunlar başımıza geldi? Başka neler gelecek başımıza? İçine düştüğümüz gerçeği bilememe, olabileceği kestirememe boşluğundan nasıl çıkılabilir? Söylentileri nasıl değerlendirelim? Nasıl sınayalım?

Söylenti rüzgârları bizi savurmamalı. Sağlık orada: Söylentileri karşılayabilmeliyiz. Belirsizlikleri yönetebilmeli, söylentileri çekip çevirmeliyiz. Zor. Savrulanlarla, paniğe kapılanlarla birlikte yaşıyorsak, çevremizdekiler de inanıyorlarsa söylentilere. Hele bizi de hedef tahtasına koyuyorsa söylentiler, işimiz daha da zor.

Söylenti okyanusunda yaşıyoruz. Haber diye bildiğimiz söylentilerin kim bilir kimdir yayıcıları? Haber kanallarından iletilen söylentilerle yaşıyoruz. Hangileri gerçek? Hakikat arayıcısı isek, gerçekleri bula bula, onları irdeleye irdeleye, sınaya sınaya yürürüz, "hakikate" doğru. Söylentileri belli bir anlama, *irdeleme uzaklığı* içinde karşılamaya, onların altında ezilmemeye, onların savurma gücü karşısında direnmeye çabalarız. Söylentilerden gerçeğe varmak geniş bir anlama, kavrama, düşünme ufku ile şu soruyu sormayı gerektirebilir: Söylentilerle karşılaşmak gerçekle karşılaşmanın bir biçimi midir? Yanıtım evettir. Gerçek diye bildiklerimizin birikip de tortulaşmış hangi söylentilerden oluştuğunu biliyor muyuz? Bilme biçimleri açısından baktığımızda dedikodunun sunduğu söylentiler de bir bilme biçimidir. Neden bilmeyi "epistemoloji" olarak adlandırılan felsefenin uzmanlık alanıyla sınırlandırıyoruz ki? Dedikodudan öğrenmek, söylentilere onların oluştuğu alanın dışından bakıp o söylentilerin neden oluştuğunu, insan için anlamının ne olduğunu sakin bir duruşla anlayarak sağlanabilir. Ama dedikodunun alanından çıkmak kolay değildir, hele rüzgâr bize doğru gittikçe büyüyerek hızla esiyorsa! (*Fama crescit eundo* diyordu Vergillius, "Gittikçe büyüyüp yayılıyor söylenti".)

Bilgi alanı açısından bakıldığında, bildiğimiz olaylar, olgular, şeylerle de ilgili olarak dedikodu çıkarabiliriz ya da böyle bir dedikodu bize ulaşabilir. Burada genellikle ya bilinen saklıdır, ya açıklanması yasaktır (Midas'ın Kulakları!) ya da bilineni değişik amaçlarla çarpıtmaya çalışıyoruzdur.

Bilmediklerimiz karşısında ise genel olarak ya içinde bulunduğumuz bilinmezliğin verdiği kaygıları aşmak için ya da kaygılardan uzak isek salt anlama ve yorumlama amacıyla dedikoduyu yaşarız.

Dedikoduyla bilmemiz ya da bilememizdeki sıkıntıları aşmak, duygusal dünyamıza, düşüncelerimize, ilişkilerimize bir düzen getirmek isteriz.

Hakikat yolcusu, arayıcısı, yaşadığının anlamını, "aslını esasını" anlamak ister. Dedikodu sağlığı açısından bakıldığında da amaç aynıdır. Dolayısıyla *femeyatri* ile *alethiniyatri* (hakikat sağlığı!) arasında dikkat çekici bir ilişki vardır. (*Alêthinos* hakikate uygun, *iatreia* sağlığa kavuşturma demek.) Dedikodu yaşantısı ile hakikati duyma, arama, araştırma yaşantısı arasındaki köprüyü işaret ediyorum. Hakikat yolculuğunda sağlınız yerindeyken, sorgulama, irdeleme, eleştirme gücünüz, ahlak duygunuz, düşünme sağlığınız yeterli ise dedikodu olumsuz bir rüzgâr olamaz sizin için. Romalılar *Fama nihil est celerius* ("Hiçbir şey söylentiden daha hızlı olamaz") dese de, siz ondan daha hızlı olabilirsiniz. Dedikoduyu hakikat yolculuğunuzda besleneceğiniz bir kaynağa dönüştürebilirsiniz.

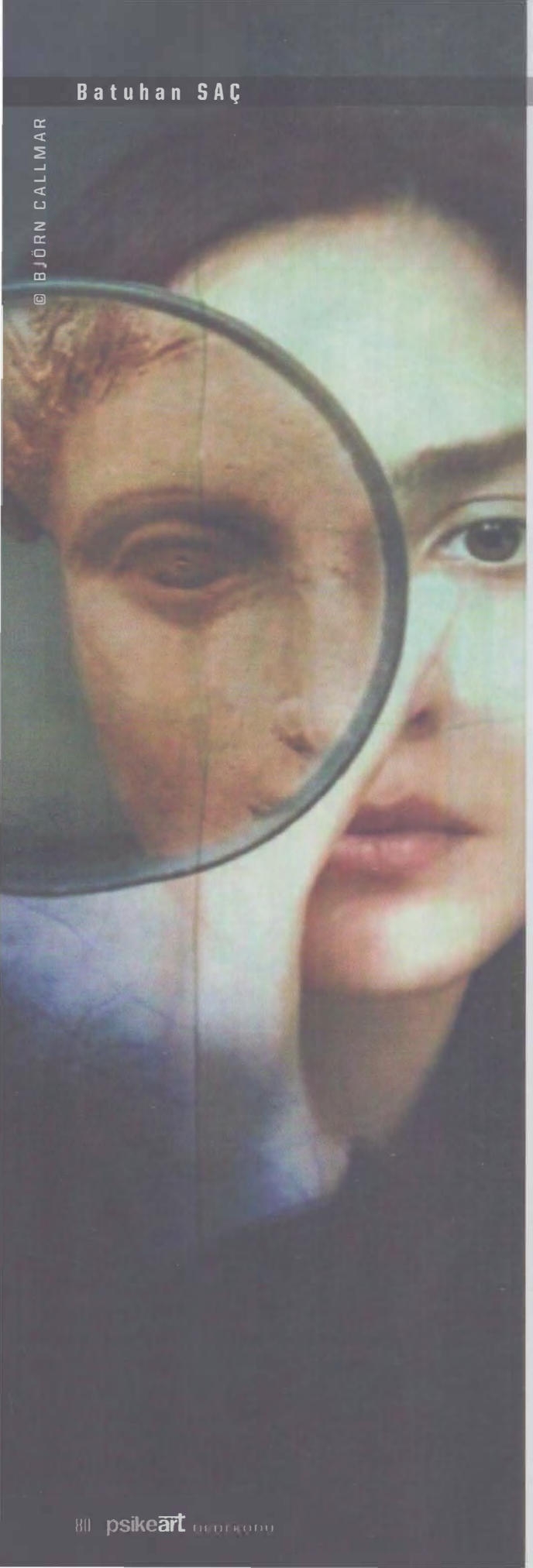
Söylentiden söylenceye (efsaneye!) geçiş de yapılabilir. Söylenceler bir kültürün zenginliğidir. Sanatsal, düşünsel değeri vardır. Ayrıca kültürümüz açısından *femeyatrik* ve *alethiniyatrik* sağlığı yerinde olanlar için söylentiler bir muhabbet olanağıdır.

Bu yazı dedikodulara yol açsın diye biraz eksik, biraz kapalı, biraz belirsizlikler taşıyan bir yazı oldu. Umarım dedikodulara yol açar.

© SABINE BAUM

Batuhan SAÇ

© BJÖRN CALLMAR

Dedikodu ve komedi

Sokrates gaiple çarpışıyor!

Dedikodu, dedikodusu yapılanı gülünç kılar. Kişi gaipten gelen söylentilerle boğuşur, çabası bir hiçle karşılaşır.

"Apologia"nın başında Sokrates kendi hakkında söylenenlerin jüriyi yanlış yönlendirdiğinden bahseder. Atinalılara seslenir: "Atinalılar, beni suçlayanların sizi nasıl etkilediğini bilemiyorum. Ama öyle ikna edici konuşuyorlardı ki az kalsın ben bile kim olduğumu unutacaktım. Buna karşın tek bir doğru laf etmediklerini söylemem gerekir. Sıraladıkları bunca yalan arasında, özellikle birine çok şaşırdım. Güya mükemmel bir hatip olduğumdan sizi aldatmamam için dikkat etmeniz gerekiyormuş!" (Plato, 1954; Platon, 2019).

Dedikodu, gıybet, rivayet, söylenti... Herhangi birini kullanabiliriz. Her biri bir tür bilgi problemine işaret ediyor. Sokrates kendi hakkındaki söylentilerin doğru olmadığını, kendisini suçlayanların jüriyi etkilediğini söylüyor. Yani aynı zamanda da bir tür dedikodudan bahsediyor. Hatırlayabiliriz, örneğin "Duyduğuma göre" ya da "Söylendiğine göre" deriz dedikodu esnasında. İlginçtir, "Ben onun yalancısıyım" sözünü de dedikodu yaparken sıkça kullanırız. Yani gıybet söz konusu olduğunda, "Onun sözü" hakkında konuşuyoruz. O, yani bilinmeyen, gittikçe de karmaşıklaşan. Buradaki konu, dedikodu içeren bilginin kaynağının belirsiz olması. Sokrates, benzer şekilde, işin en korkunç yanının şu olduğunu ifade ediyor: "Bütün bunların en akıl almaz tarafı da bir komedi yazarı dışında hiçbirinin adını bilmemem ve sizlere söyleyemeyecek durumda olmamdır."*

"Görünmez bir rakip gibi" der Sokrates, gölgelerle çarpışıyormuş gibi anlatır içerisinde bulunduğu durumu. Kentin inandığı tanrılara inanmamakla, yeni tanrılar icat etmekle, gençleri yoldan çıkarmakla suçlanır; tüm bunlar onun hakkındaki söylentilerdir. Sokrates aynı zamanda insanları eğittiği ve onlardan para aldığı söylendiği için de kendini savunmak zorunda kalır.

Tüm bunlara karşı, Sokrates'in aktardığı ilk şeylerden birisi de, söylentilerin kendisinin kim olduğunu unutacak denli kuvvetli olduğu. Yani dedikodu, Sokrates'e dair bilinenleri değiştirmesinin yanında, onun kendisi hakkındaki görüşlerini de etkileme potansiyelini içerir. Elbette Sokrates bir usta gibi kullanır sözleri, kendisi hakkındaki dedikoduların

* Burada, eksi 423'te Sokrates'i hicveden komedisiyle Aristophanes'ten bahsediliyor. Komedide Strepsiades karakteri Sokrates'in öğrencilerini ve kendisini eleştiriyor. Öğrencilerin ona karşı tavrını şu sözlerle yeriyor: "Ya kıçları neden göğe bakıyor?" (Aristophanes, 1958). "Bulutlar" oyununda Aristophanes, Sokrates'le alay ediyor.

şiddetini ifade eder. Bilginin kaynağını,

doğruluğunu sarsmaya yaklaşır jüri karşısında. Bir yandan da dedikoduyla mücadele etmenin, gölgelerle çarpışmanın çetinliğinden bahseder.

Söylenebilir ki, dedikodu bilgiyi sahipsiz bırakır. Bilgi, gittikçe gaipten seslere çalar. Gıybet, gaip ve kayıp kelimeleri ise aynı kökten, Arapçadaki *ġyb* kökünden gelir (Nişanyan, 2018). Dedikodunun, gıybetin, söylentilerin olmayanla ilişkisi ilgi çekici. Mesela, bir dedikodu, ancak hakkında konuşulan kişi yoksa dedikodu olur. "Yüzüne" değil, "arkasından" konuştuğumuzda mümkün olur. Dedikodunun varolması için, hakkında dedikodu yapılan kişinin dedikoduyu bir başkasından duyması gerekir; "o"nun sözü olması gerekir. Dedikoduyu içeren bilgi, muhatabıyla arasına en az bir nesne koyar. Sokrates de şöyle demişti: "Hem bu suçlamalar, karşılarında kendilerine cevap verecek kimse olmadan, benim arkamdan oluyordu."

Komedi ve dedikoduya geçmeden önce, bu paragrafta, önemsediğim bir soruyu sormak istiyorum. Şöyle ki, Sokrates yaşamı boyunca hiçbir yazılı metin bırakmamış; onun sesi bize Platon'dan aktarılmış. Bunu hepimiz biliyoruz. Dedikodu ve Sokrates'in "Apologia"sını düşünürken şaşırtıcı olan noktanın şu olduğunu düşünüyorum: Sokrates'in yaşamı da gıyabındaki bir yazılı kaynak değil midir? Hatta, biraz da abartarak, Sokrates'in varlığının ve yokluğunun sebebi "söylentiler" değil midir? O, kendisini, başkalarının sözleriyle var ve yok etmemiş midir? Çünkü bizler Sokrates'i kendi ifadeleriyle değil, gıyabındaki hikâyelerle, Platon'un aktardığı şekilde biliyoruz.

Komedi ve dedikodu

Sokrates dedikoduyu görünmez bir rakip olarak görür; dedikoduyu karikatürize eder. Dedikodu görünmez de olsa bir rakiptir artık. Görünmezdir, çünkü aynı zamanda sürekli kılık değiştirir. Her ağızda farklı bir yorum kazanır, her kulağa aktarılırken bir kelime eksik/fazla anlatılır. Peki dedikodunun komediyle ilişkisi nedir? H. Bergson'un eseri "Gülme"den bir alıntı konuya dair netliği arttırabilir (Bergson, 2016, s. 32): "Kılık değiştiren kişi gülünçtür. Kılık değiştirdiğini sandığımız kişi daha da gülünçtür. Daha da ileri götürürsek, her kılık değişikliği, sadece insanda değil, toplumda ve hatta doğada gerçekleştiğinde de gülünç gözükür."

Dedikodunun "kılık değiştirmesi" onun bilgi kaynağının da içeriğinin de doldurulup boşaltılmasıyla ilişkili. Elbette, dedikodu bizi güldürmez, yapanı da hakkında yapılanı da güldürmez. Ama teknik anlamda gülünçtür. Bergson bu konuda önemli bir noktaya değinir ve buna "çetrefilli sorun" der (s. 30): "Gülmeyle ilgili yanlış ve yetersiz kuramlara yol açan şeylerden birisi de teoride gülünç olması gereken pek çok şeyin gerçekte hiç de öyle olmayışı..."

Dolayısıyla, dedikodu bizi güldürmese de teknik anlamda komiktir. Sokrates, adını dahi bilmediği rakiplerle dövüşmektedir. Kutudan çıkan palyaço gibidir dedikodu; onu kutuya yatırın, geri fırlar; daha sıkı bastırın, daha yükseğe sıçrar; kapağına bastırıp iyice ezin, daha büyük bir kuvvetle fırlayıp çıkar. *Kutudaki Palyaço* örneği, Bergson'un gülüncün kaynağı için verdiği önemli bir örnektir. Ve aynısı, dedikodu için de geçerli. Dedikodu da kimi/çoğu zaman bir zembereğe benzer. Bergson, Herbert Spencer'a atıf yaparak ekler: "Ona göre gülme, birdenbire boşlukla karşılaşan çabaya delalet eder." Yani zemberekten fırlayan gıybet, görünmez bir rakiptir aynı zamanda. Bu rakiple dövüşen Sokrates, ne kadar çabalasa da, çabası bir hiçle karşılaşır, hiçlikle biter. Sokrates gaiple çarpışır.

Alenka Zupančič "Neden Psikanaliz?"de komedi ve hiçlik hakkında düşünür; komedinin kimi zaman "kuru gürültü" olarak görüldüğünü söyler. Kimi zaman dedikodu da böyle tanımlanmaz mı? "Onlar kuru gürültü ediyor!" demez miyiz? Zupančič devam eder, hiçliğin önemsendiğinde, komediyle ilişkisinin daha da açık hale geleceğinden bahseder. Der ki, "Komedi bize hiçliğin ciddiye alınması gerektiğini öğretir. Komedi hiçlikle birçok şey yapar". Sokrates de hayaletlerle karşılaşmıştır, kendisinin hiçbir fikri olmadığı bir "kendisi" yaratılmıştır ona karşı. Kendisine karşı açılan suçlamaları şöyle özetler: "'Sokrates kötü bir insandır: yeraltında, gökyüzünde olup bitenlere karışıyor, eğriyi doğru diye gösteriyor, bunları başkalarına da öğretiyor.' Suçlamanın aşağı yukarı özü bu" der. Sonrasında da Aristophanes'in "Bulutlar" komedyasına işaret ederek, "Sokrates adlı bir adam dolaştırılıyor" diye ekler. Sokrates hayaletimsi bir nesnenin yaratıldığından yakınır. Zupančič de aynı zeminde düşünür komedi ve hiçliği. Komedi hiç yaratır der. Doğrudan kendisinin anlattığı bir fıkrayla Sokrates'in yaşadığına bakabiliriz (Zupančič, 2010, s. 64): Adamın biri restorana girer ve garsona şöyle der: "Kremasız kahve lütfen. Garson yanıt verir: "Afedersiniz efendim, kremamız kalmamış, sütsüz olsa olur mu?"

İşte bu şekilde, komedi hiçlikle yan yana gelir. "-sız kahve"yi alır ve bir *hiç* yaratır garson. Sütsüz de olabilir, kolonya-sız da, karamel-siz de. Buradaki konu, komedinin hiçlikle girebildiği ilişkidir. Çünkü maddi olmayan şeylere somut bir nesne muamelesi yapmak bir komiği tarif eder, Zupančič'in deyişiyle de "hayaletimsi olanın nesnevari maddiliğinin üretimi".

Son

Dedikodu, daha öncesinde düşünmeye kalkıştığım bir mesele değildi. Umut Özen beni Mladen Dolar'ın "Gossip, Rumors, and Philosophy" konferansından haberdar ettiğinde, ufkum ve bu konudaki düşünülmesi gerekenler birden genişledi, açıldı. The European Graduate School'da konuşuyor Mladen Dolar, söze doxa analizi ile başlıyor, söylentiyi (rumor'u), sahibi olmayan, nereden geldiği belli olmayan bir söz olarak ifade ediyor (Dolar, 2019). Söyledikleri bu metne sığacak kadar dar değil, ancak ben, ek olarak, Bergson ve Alenca Zupančič'in görüşlerini de kaynak edindim.

Kısaca, bu metinde şunu söylemeye çalıştım: Dedikodu, dedikodusu yapılanı gülünç kılar. Kişi gaipten gelen söylentilerle boğuşur, çabası bir hiçle karşılaşır. Son olarak, Sokrates'in sözüyle de doğrudan aktarabiliriz: "Çünkü bunları ne buraya getirmek ne de söylediklerini çürütmek mümkündür. Bu yüzden kendimi savunurken sadece gölgelerle çarpışmak, karşımda cevap verecek biri olmadan iddialarının yanlışlığını göstermek zorunda kalıyorum."

Kaynakça

Aristophanes (1958), (A. Erhat, Dü.) İstanbul: Varlık Yayınevi.

Bergson, H. (2016), *Gülme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dolar, M. (2019, Haziran 10), Gossip, Rumors, and Philosophy. The European Graduate School, Switzerland. https://www.youtube.com/watch?v=NHZf4V8Bs2c&feature=youtu.be adresinden alındı.

Nişanyan, S. (2018), *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.

Plato (1954), *Plato: The Last Days of Socrates - The Apology, Crito, Phaedo*. Penguin Group.

Platon (2019), *Sokrates'in Savunması* (18 b.). (A. Çokona, çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Zupančič, A. (2010), *Neden Psikanaliz?* İstanbul: Metis Yayınları.

Hande ÖĞÜT

Kadınlar için bir direniş aracı ve kız kardeşlik birliği

"Kadınlar dedikodu, moda; erkekler siyaset ve iş...
Haydi, biz de biraz dedikodu yapalım."[1]

Dedikodu, denetlenemeyen gizil gücüyle, egemen sınıfların kontrolü dışında sözlü bir dayanışma ağı kurulmasına izin verir. Böylece modernliğin değerler sistemi için tedirgin edici bir alan oluşturup "dilsel istikrara, kontrole sahip özne" modelini aşındırır. Patricia Meyer Spacks'a göre dedikodu, boyunduruk altında olanların çaresi, yaşamları sömürgeleştirilmiş alt sınıfların bir direniş aracıdır.

[1] Halide Edib Adıvar, *Âkile Hanım Sokağı*, Atlas Kitabevi, 1972.

Genel olarak, başkalarının kişisel ve özel konuları hakkında yapılan gizli konuşmalar olarak tanımlanan dedikodu, sevelim sevmeyelim, uzak duralım, azında yarar, çoğunda zarar bulalım ya da peşinden koşalım, kopamadığımız, kendimizi alamadığımız önemli bir iletişim paradigması. Temsil ve ifade ettiği şeyi ne kadar gerçekçi yansıtırsa o derece değer kazanan ancak gerçeğin kendisi değil, sadece bir modeli olan dedikodu, kimi kez gerçek olay ve durumlar hakkındayken, genellikle öznel bakış açıları, kültürel yargılar, kişisel yorumlarla gerçeğin çarpıtılmış haline bürünebilir ya da yoktan var edebilir kendi gerçeğini.

Paradigma çok basit bir ifadeyle hayata bakış açısıdır; bir olayı, bir kavramı ya da durumu yorumlarken insan mutlaka kendinden bir şeyler katarak olayı "kendince" ifade eder. Gördüğümüzü anlatır, duyduğumuzu aktarırken esasında kendi paradigmamızı iletiriz. Dedikodu bireysel bir paradigmadır ama çoğunlukla egemen paradigmadan, değerler paradigmasından beslenmiş, etkilenmiştir. Kurgulanışı, aktarılışı hem son derece özneldir, hem de tümüyle toplumsal ve kültürel. Herkesin paradigması farklıdır ancak egemen paradigma içinde paradigmanız sizi bile yanıltabilir. Dedikoduda, gerçek ve iftiranın sınırları birbirine hayli geçişkendir!

Başkaları hakkında masumca yapılan konuşmalar olumlu dedikodu, başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılanı kötü gıybet midir? Bunun değerini ya da tanımını kim belirlemektedir? Hangi dedikodu, kime göre iyi, kime göre kötü? Dedikodunun gerçekliği nasıl saptanır; gerçeğin ne olduğuyla ilgili paradigmayı, neyin nasıl olması gerektiğini gösteren değerler paradigması ne kadar etkilemektedir? Dedikodu süreci yönetilebilir mi? Başkalarının hangi kişisel ve özel konuları, hangi şartlar altında özel ve kişiseldir? Kadınlar mı erkekler mi daha çok dedikodu yapar; genetik midir öğrenilmiş mi, hormonlarla mı ilgili yoksa tümüyle kültürel mi?

Kötücül, uydurma, yargılayıcı, haksız negatif konuşmaların, başkalarına suç isnat etmenin, zan altında bırakmanın elbette kişisel özgürlüklere yapılan birer saldırı olduğu, özlük haklarını zedelediği, kimi kez kişinin hayatını tehlike altına sokarak şiddete maruz bıraktığı ortada. Peki dedikodu sadece bu mu, ya da anlamı, işlevi böylesine ağırlıkla negatif yönde mi?

Başkalarını merak etmek, gözlemlemek, hakkında konuşmak, araştırmak insanın en önemli özelliklerinden ve ihtiyaçlarından. Toplumsallaşmayı, iletişimi, medyayı, sanatı, edebiyatı, sinemayı doğuran temel neden! Bilgi, etki ve reklam da dedikodunun araçsal konumundaki üç ana unsur. Konuşmaya başladığı andan itibaren sosyal bağları güçlendirme, işbirliğini geliştirme, kendini ifade edebilme adına iletişimi kullanan insanlık için dedikodu oldukça iyi evrimleşmiş sosyal bir beceri. Evrimsel psikologlara göre, başkalarının hayatlarıyla bu kadar meşgul olmamız, tarih öncesi beyinlerimizin bir yan ürünü.

Antropolojide, incelenmesi gereken en önemli sosyal ve kültürel olgulardan biri kabul edilen dedikoduyu antropologlar, grup çıkarlarının korunmasına yardımcı olan bir araç olarak tanımlarken, bu tür bir gayriresmi iletişimin bilgi paylaşımı, sosyal dayanışma ve sosyal normlara açıklık kazandıran bir işlev gördüğünü belirtiyor. Kimi psikologlara göreyse, bireysel amaçlar üzerinden kurgulanan dedikodunun motivasyonu, çıkar amaçlı bilgi edinmek. Dedikodunun altında yatan temel psikolojik ihtiyacın belirsizlikten kurtulma isteği olduğunu düşünenler de var, yani eksik bilgileri dedikodu aracılığıyla tamamlayarak bilişsel dengeyi restore etmeye çalışmak.

Belçikalı psikolog Charlotte de Backer, dedikodulardan, kendi hayatımıza uygulayabileceğimiz stratejiler öğrenmemizin mümkün olacağını vurgularken,[1] psikoloji profesörü Sally Farley, şikâyetlerini ciddiye alan resmi mekanizmaların yokluğunda, kadınların bilinen tacizcilerden korunmasında fısıltı ağlarının önemli rolü olduğunu belirtiyor.[2]

Sosyal hayatta genellikle olumsuz bir anlam yüklenen dedikodu, örgütsel yaşamda stratejik öneme sahip bir informal iletişim biçimi olarak pozitif değer kazanıyor. Karar alma süreçlerinde göz ardı edilemeyecek bir bilgi kaynağı olabileceği gibi örgütsel kuralların, değerlerin ve normların iletimini sağlamakta ve grubun ayrıcalığını korumakta olduğu gibi kişilerin bilmedikleri konusunda bilgi sunarak güvensizlik ve endişeyi azaltma konularında hayli işlevsel.

Dedikodunun gizli bilgilerin ortaya çıkması, tacizin konuşulur olabilmesi ve eşitlik idealini güçlendiren bir araç olarak yararlı bir sosyal hizmet gördüğü de, duygularını ifade etmekte güçlük çeken insanlara bir avantaj sağlayarak, bilinçdışına itilen tepkilerin dışarı atılmasını kolaylaştırdığı ve konuşulamayan konuların ve tabuların sınırını aşındırdığı doğru. Denetlenemeyen gizil gücüyle, egemen sınıfların kontrolü dışında sözlü bir dayanışma ağı kurulmasına izin verir. Böylece modernliğin değerler sistemi için tedirgin edici bir alan oluşturup "dilsel istikrara, kontrole sahip özne" modelini aşındırır. Patricia Meyer Spacks'a göre dedikodu, boyunduruk altında olanların çaresi, yaşamları sömürgeleştirilmiş alt sınıfların bir direniş aracıdır.[3]

Dedikodunun kadınlar için değişen anlamı

Dedikodu bazen bir kadının hayatını kurtarırken, bazen bir diğerininkini yok edebilir, zarar verebilir. Bazen kadınlar arası pozitif ve destekleyici bir iletişim aracı olabilir, bazen son derece cinsiyetçi, rekabetçi ve kadın düşmanı... Genellikle kadınlara hasredildiği, kadınsı bir alan olarak görüldüğü, bu yüzden de küçümsendiği ve aşağılandığı için, dedikodunun olumlu işlevsel yönlerine değinmek istiyorum. Bunun için de dedikodunun, kadınlar için kız kardeşlik bağlarını güçlendiren samimi bir iletişim biçimi olmaktan çıkıp, kadınları eleştirmek ve aşağılamak için kullanılan bir mekanizmaya nasıl dönüştüğüne kısaca bakmakta fayda var.

Cinsiyete dayalı baskının nasıl bir işlevi olduğunu anlamak istiyorsak, kadınları tanımlamak ve aşağılamak için kullanılan kelimelerin tarihinin izini sürmek gerektiğini

[1] http://m.bianet.org/kadin/bilim/209035-iyi-evrimlesmis-bir-sosyal-beceri-dedikodu
[2] http://www.dijitalhabitat.com/dedikodunun-cazibesi/
[3] Aktaran, Yaşar Çabuklu, Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik, Everest Yayınları, 2007.

belirten Silvia Federici, dedikodunun tarihinin bu bağlamda sembolik olduğunu vurguluyor.

"Bu sözcüğün tarihine baktığımızda modern İngiltere'nin şafağında, kadınlara yönelik iki yüzyıllık saldırının izini sürebiliriz. Böylece kadınlar arası yakın arkadaşlık anlamıyla yaygın bir terim olarak kullanılan 'dedikodu' sözcüğünün, bu iki yüzyıllık süre zarfında boş konuşma, arkadan laf söyleme yani kadın arkadaşlıkların ima ettiği ve ürettiği dayanışmanın aksine nifak tohumları eken bir konuşma anlamına nasıl büründüğünü görebiliriz."[1]

Terimin anlamının tarih boyu nasıl geliştiğinin izlerini süren Federici, eski İngilizcedeki Tanrı (God) ve yakın akraba (sibb) kelimelerinden türeyen dedikodunun (gossip) başlangıçta, vaftiz edilecek çocukla ruhani ilişki kuran "vaftiz ebeveyn" anlamına gelirken, zamanla modern İngiltere'de, ebe de dahil olmak üzere bir çocuğun doğumunda kadına refakat edenlere gönderme yaptığını ve aynı zamanda herhangi bir alçaltıcı yan anlam taşımaksızın kadın arkadaşlar için de kullanıldığını belirtiyor.[2] Yani güçlü duygusal yan anlamlara ve işleve sahipti dedikodu; modern öncesi İngiltere toplumunda, kadınları bir araya getiren bağları ifade ederdi. Kadınları meyhanelerde, kafelerde buluşturan bir sosyalleşme aracıydı da. 14. ve 15. yüzyıllarda İngiltere ve İtalya'da kadınların kendilerine ait bir etkinlik alanları vardı ve bu alanı diğer kadınlarla paylaşıyor, güç birliği, el birliği yapıyorlardı. Gündelik işlerin yanı sıra doğum, şifacılık, toprak ve doğayla ilgilenirlerken bir araya geliyor ve hayata dair, kendi bireyselliklerine, acılarına ve özlemlerine dair konuşuyorlardı.

Resmi retorik eğitimi almaları yasaklanan, yazıya ulaşmaları engellenen, önemli toplumsal, ticari ya da dinsel konumlara gelmelerine izin verilmeyen kadınlar, böylelikle seslerini hemcinsleriyle yaptıkları mahrem ve özel sohbetlerde buldular. Kocalarının, patronlarının, akrabaların ya da yabancı erkeklerin şiddeti ve cinsel tacizleri üzerine konuştular, birbirlerine destek ve yardımcı oldular. Kendi örgütsel ağlarını kurmak ve erkek otoritesine karşı perspektifler üretmek konusunda dedikodu epey işlerine yaradı.

Ne var ki 16. yüzyılla, kadınların toplumsal konum ve koşullarının kötüleşmeye başlamasıyla dedikodu da negatif bir anlama bürünmeye başladı. Ortaçağın sonlarına gelindiğinde erkekler, kadınların sohbetlerindeki tehlikeyi sezip bunları boş gevezelik, bayağılık ve arkadan söz söyleme olarak adlandırmış ve böylelikle terimin olumsuz yan anlamları türemeye başlamıştır. Federici'ye göre bu dönüşüm, ailede ataerkil otoritenin güçlenmesi, kadınların esnaflıktan ve loncalardan dışlanması ve bununla birlikte "yoksulluğun kadınlaşması"na yol açan toprak çitlemeleri süreciyle birlikte gerçekleşir.[3] Kadın eşler ve çocuklar üzerinde devlet iktidarının temsili olarak ailenin ve erkek otoritesinin pekiştirilmesi ve önceki geçim araçlarına erişimin yok olması, kadınların gücünün ve kadın arkadaşlığının altını oyar.[4]

Artık kadınların -görece- özgürlükleri ellerinden alınmış, kiliseye, aileye, kocaya, babaya itaat şart koşulmuştur. 1500'lerin ortalarından itibaren erkeklere karılarını evlerinde tutmaları gerektiği bildirilir ve kadınların çene çalıp sohbet etmek için bir araya gelmelerini yasaklayan bildirgeler yayınlanır, hatta "dırdırcı" kadınlar için işkence aletleri icat edilir. İlk kez 1567 yılında İskoçya'da kullanılan bu alet, alt sınıftan, şirret, dedikoducu kadınlara yönelik bir ceza olarak tasarlanmıştı. Kafatasının etrafını saran ve kadınların dilini paramparça eden bu metal kafes, "dedikodu yuları" olarak anılıyordu.

Erkek egemenliğine kayıtsız şartsız itaat etmeli, sorgulamamalı, diğer kadınlarla bile kendilerine yönelmiş erkek şiddeti hakkında konuşmamalı, kendi aralarında gülüp eğlenmemeliydi kadınlar. Geçmişten günümüze bu durum değişmedi. Federici, toplumda herkesin duymaması gereken ama insanların itibarlarını yerle bir edecek bilgilerin dolaşımı tartışmasız biçimde "kadın muhabbetidir" derken, hem kadını aşağılayan, hem de cinsiyetinden ötürü küçümseyen bir bakış açısının günümüzde de geçerli olduğuna işaret ediyor.

"Yapacak daha iyi bir işi olmayan, gerçek bilgilere erişimi az ve olgulara dayalı, rasyonel söylemler inşa etmekte yapısal bir yetersizliğe sahip kadınların 'dedikodu' yaptığı varsayılır. Yani dedikodu, kadınların kişiliklerinin ve özellikle dedikodunun can bulduğu ideal alan olarak ev içi işlerin değersizleştirilmesinin bütünleyici bir parçasıdır."[5]

Dedikodunun kötülenen asıl anlamı, kadınlar arasındaki yakın arkadaşlık, şiddetle cezalandırılmasının nedeni ise kadınlarda yarattığı bilinç durumuydu. Zira "dedikodu" diyerek kötülenen bu sohbetler, kadınların erkek otoritesi dışındaki kendi toplumsal ağlarını, mekânlarını, kadına özgü dişi bir bakış açısının, kadın dilinin oluşumunu ve kadınlar arası aktarımın önemini ima etmektedir.

Kadınlar için yaşam, sözlü söylemin kendiliğindenliği içinde yürür, ağızlarından çıkan cümleler, öğretilmiş dilin sözdiziminden etkilenmemiş olduğu için daha serbest bir yapı taşır.

Ritme, ölçüye, düzenli aralıklara ve söylemin dönüşleri, ani başlangıçları, kesintileri ve beklenmedik yönlerine karşı kendilerini daha rahat hisseden kadınlar, dilin esnekliğiyle bağlantılarını hiç kaybetmemişlerdir. Bütün bu dilsel esneklik, kadınlara dünyaya karşı bir esneklik vermiş, onları oyuna ve değişim olanaklarına daha açık hale getirerek, okulların katı ve hiyerarşik eğitiminden geçmiş erkeklere oranla daha uyumlu olmaya itmiştir.

Her türlü yasağa rağmen kadınlar tarih boyu kendi söylemsel güç alanlarını kara mizahla, keskin iğnelemelerle dolu öykülerle, dikenli bir dille sarmalanmış fıkralarla, dedikodu denilen gizli etkinlikle oluşturmuşlardır. Bu gerçek, okuryazarlık tarihinin en önemli ancak en gizli yönlerinden birine, dilsel oyun ve şaka ruhunun kadınlar tarafından ayakta tutulduğu gerçeğine işaret eder ki, okuryazarlığın eril tarihinde unutulup gitmiştir.

[1] Silvia Federici, Cadılar, Cadı Avı ve Kadınlar, Çev: Bilge Tanrısever, Otonom, 2019, s. 54.

[2] Federici, agy, s. 53.

[3] Federici çitlemeleri şöyle açıklıyor: İngiltere'de toprak sahibi ve varlıklı köylülerin ortak alanları çitle çevirmeleri, böylece örfî hakları feshedip sadece bu topraklar üzerinde hayatta kalabilecek çiftçi ve köylü nüfusu buralardan tahliye etmelerdir.

[4] Federici, age, s. 58.

[5] Federici, age, s. 61.

Kadınlar hafızanın dokumacıları, eski bilgilerin, geleneklerin aktarıcısı, kolektif kimlik ve belleğin önemli figürleridir. Doğum, ebelik, gebelik, doğal tedaviler, bitkilerden ilaçlar yapmak, tılsımlar, aşk büyüleri, gönül meseleleri, bebek bakımı, cinsel sorunlar gibi pek çok bilgi ve bilgeliğin kuşaktan kuşağa devredeni kadınlardır. Ve bunu genellikle yazarak değil, konuşarak, anlatarak, aktararak yaparlar.

Geçmişten bugüne dilde doğruluk standartları, dilbilgisi, sözdizimi, kullanım ve cümle kurma standartları erkeklerin denetimindedir, öte yandan retorik dışı kalan söylem, kurallara ve doğruluğa kulak asmayan tavrıyla, ritim, hız, heyecan ve duygu yaşamıyla yani öyküleme dünyasıyla kadınlara aittir. Canlı, serbest ve akışkan bir söylemle özdeşleştirilen bu dünya, annenin çocuğu ile arasındaki yakın, tensel ilişki aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır.

Kadınlar, hem erkek egemen kültürün içinde hem de ayrı ve susturulmuş, mahrem bir kadın kültürü içinde oldukları için erkeklerin kullandıklarından tamamen farklı bir "kadın dili" vardır ve bu dilin kendine has özellikleri, dilsel öğeleri vardır. Kadınlar, "kadın işi" olarak adlandırılan (dikiş, örgü, nakış, yemek pişirme gibi) işlere, kendi fizyolojik süreçlerine ve kadın öznelliğine dair özgül kelime dağarcığına sahiptirler. Soyut sıfatlar kullanırlar, dağınık ve karışık konuşurlar, detaylara önem verirler. Kadın sohbetlerinin toplumsal cinsiyete dair performansın görünür kılınmasında da payı büyüktür.

Bütün bu bilgi üretimi ve aktarımının "dedikodu" diye etiketlenmesi ve küçümsenmesi, erkek egemenliğinin kadınları aşağılama ve marjinalize etme politikasının bir parçasıdır.

"Kadınlar bu yolla susturulmuş ve bugüne kadar pek çok karar alma mekanizmasından dışlanmış, kendi deneyimlerini tanımlama ihtimalinden mahrum bırakılmış ve erkeklerin mizojinist ya da ideal kadına dair düşünceleriyle mücadele etmek zorunda bırakılmışlardır. Ama artık bilgimizi yeniden kazanıyoruz."[1]

Tam bir dedikodu: #MeToo hareketi

Bu kazanımlardan en önemlisi şüphesiz kadınlar arası bir dedikodu ağı olarak gelişip tüm dünyaya yayılan #MeToo hareketi. ABD'li aktris Alyssa Milano'nun, 2017'de uğradığı bir taciz üzerine sosyal medya hesabına yazdığı ve #MeToo etiketiyle paylaştığı hikâyesi, çok kısa zamanda çığ gibi büyüyen bir reaksiyona yol açtı. Ttweet hızla yayıldı ve dünyanın dört bir yanından on binlerce kadın, #MeToo etiketiyle, kimseyle konuşamadıkları, belki yıllarca sakladıkları kendi mağduriyet hikâyelerini anlattılar. Böylece hareket 85'i aşkın ülkede yayıldı, İsviçre'de yılın kelimesi seçildi.

Bu kısacık hikâyeler dehşet vericiydi. Kimi henüz çocukken cinsel tacize, kimi enseste maruz kalmış, kimi patronu, komşuları, üvey babaları tarafından tecavüze uğramıştı. Tacizcilerin kimi kamuya mal olmuş ünlü adamlardı; yönetmenler, siyasetçiler, müzisyenler, doktorlar, mühendisler, aktörler, sanatçılar, yoga guruları...

Yaklaşık on yıldır yoga ile ilgilendiğim ve bu felsefe, pratikler, öğretiler, cemaatler ve gündeme feminist odaktan baktığım bir kitap yazdığım için bu alandaki istismar, şiddet, mobbing, rekabet, taciz, suistimal gibi hikâyelerin bir kısmını biliyordum. Bir kısmıysa dedikodudan ibaret denilerek geçiştiriliyordu. Çünkü insanların çoğu bu âlemi kutsal, ruhani, cinsiyetsiz sanmak istiyor, çünkü böyle alternatif bir âlemin varlığına inanmak istiyor. Ama durum hiç de öyle değil!

Hepsi "Rab" anlamına gelen Swami sanıyla onurlandırılmış, her birinin kendine özgü yoga stili, öğretisi, aşramı, binlerce hayranı, müridi olan bu tacizci guru babalar arasında evrenselleşmiş ikonlar da var: Paramahansa Yogananda, Swami Satchidananda, Swami Muktananda, Swami Rama, Swami Kriyananda, John Friend, Swami Maheshwarananda, Sathya Sai Baba, Osho, Swami Shankarananda, Bikram Choudhury, Manouso Manos, Pattabhi Jois, Swami Vivekandanda Saraswati bilebildiklerimizden bazıları...

Kaç kadının daha mağdur olduğunu ve olacağını bilemiyoruz, çünkü bu aşramlarda ya da tarikatlarda, öğretiye ve guruya itaat ve bağlılık şart. Kadınların konuşmalarını, ifşada bulunmalarını engelleyen ise onlara yaşadıkları her şeyin öğretinin bir parçası ve karma olduğunun dikte edilmesi ve elbette topluluk dışına atılma ve ötekileştirilme korkusu.

Saraswati'nin aşramında yedi yıl boyunca eğitim gören ve hizmet veren Nancy Miller, şöyle anlatıyor:

"Eğer Swami'nin kadınlarla olan davranışları hakkında konuşmayı deneseydin, derhal kapatılırdın, dramatik olarak reddedilirdin, dedikodu yayıyor ve yalan söylüyorsun diye dışlanırdın, tehdit edilirdin. Ve bu susturma, Agama okulunu bir tarikat yapan önemli bir dinamiktir."[2]

Bu babalardan bıkan kızlar artık isyan etmeye başladı! 2017'de, Yoga Kızı olarak da bilinen tanınmış bir yoga öğretmeni ve aktivisti olan Rachel Brathen, kurumların yapamayacağını yaptı ve yoga alanındaki tecavüz ve tacizleri herkese duyurdu. Brathen, #MeToo kampanyası kapsamında ve yoga alanında aldığı 300'den fazla çağrıyı ve mesajı halka açtığında durum kamusallaştı. Bu binlerce hikâye, erkek hocalar tarafından eylenmiş tecavüz, uygunsuz dokunuş, saldırı ve tacizi içeriyordu. Ortak özellikleri ise böylesi barışçıl ve güvenli bir disiplin alanında tüm bunların olabilmesi karşısında yaşadıkları şok ve dehşetti. Ve uğradıkları şiddet karşısında yaşadıkları uzun süreli anksiyete, depresyon, travma, güvensizlik, tükenme, korku, suç, hüsran, uykusuzluk hastalığı, izolasyon, kendinden şüphe, gözyaşları ve tetiklenme...

Bırakın tacizi, tecavüzü, yalan söylemenin, dedikodu yapmanın reddedildiği, şeffaflığın ve birliğin önerildiği böyle bir alanda, tacize uğrayan kadınların şikâyetleri önce dedikodu diye geçiştirildi, sonra dedikodu ağı sayesinde gerçekliği ortaya serildi.

Kadınları ciddiye alan resmi ve kurumsal mekanizmaların yokluğunda ve ilgisizliğinde, dedikodu ve fısıltı ağlarının nasıl önemli olduğunu gösteren #MeToo hareketi, Sally Farley'e göre kadınların mücadelesinde, adalet arayışında ve ağırlığını koymasında son derece değerli ve işlevsel. Ona göre, bu hareket tam da "dedikodu tanımına uyuyor".[3]

---

[1] Federici, Age, s: 62

[2] https://www.theguardian.com/world/2018/sep/07/under-swamis-spell-14-tourists-claim-sexual-assault-by-guru-at-thai-yoga-retreat

[3] https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-46527464

Tuba AKYOL

© NATASA JELENIC

Nasıl bülbül kesildik?

Kasd ol büte dinletmedir efsânemi yoksa
Değmez gül ü bülbül bu kadar güft ü şinide.

(Maksat sevgiliye hikâyemi dinletmek, yoksa n
e gül ne de bülbül değer bu kadar dedikoduya.)
Nedîm

Dedikodu yapmak için mi konuşmaya başladık; yoksa önce konuştuk, sonra mı dedikodu yaptık?

Yıl: 2011. Sheldon ve Amy (Shamy), Brian Greene'in "Saklı Gerçeklik" kitabının tanıtımında yazarı dinler ve eğlenirler. Amy'nin söylediği üzere, o kadar çok çalışıyorlardır ki, Greene'in bilimsel konuları "halkın seviyesine" inerek açıklamasını dinlemek gibi "salakça" bir şey yapmak onlar için hoş bir mola olmuştur.

Derken Amy, Howard ve Bernadette hakkında ilginç bir şey duyduğunu fısıldar.

Sheldon: *Ciddi misin, Amy? Dedikodu mu yapacaksın? Beni hayal kırıklığına uğrattın.*

Amy: *Hey, hey. Evrimsel biyolog Robin Dunbar dedikodunun büyük gruplarda sosyal bağ kurmaya yardımcı olduğunu söylüyor.* ("The Big Bang Theory", 4. Sezon, Bölüm 20)

Aslında Dunbar çok daha fazlasını söylüyor. Bir yıl sonra, 2012'de yayımlanan ve Shamy'nin bilimden bile saymayacağı sosyal bilimleri halkın seviyesine indiren "Sapiens"te Yuval Noah Harari, dipnotta Dunbar'a atıfla, dilin dedikodu yapma aracı olarak evrilmiş olabileceği teorisini anlatıyor.

Aslında dilin ne zaman, nasıl evrimleştiği bilinmiyor. Konuşmak, hayatta kalmamıza hizmet edeceği için konuştuk diyen adaptasyoncular var. DNA'mızda Bilgi Ağacı mutasyonu oluverdi diyen var. Chomsky'ye göre mesela hepimiz "evrensel dilbilgisi" ile doğuyoruz. Ben şahsen ileri geri konuşmadan önce şarkı söylediğimiz fikrini en sevimli buluyorum. Darwin de atalarımızın gerçek anlamda konuşmadan önce birbirlerine aşk şarkıları söylediğini düşünüyormuş. Kuşlar gibi -çok şirin değil mi?

Öyle ya da böyle, dedikodu ister dilin sebebi ister bir sonucu olsun, anlaşılan dedikodu sayesinde atalarımız birbirleri hakkında fikir sahibi oluyor; mesela içinde bulundukları grupta kime güvenip kime güvenmeyecekleri bilgisi sayesinde sağlıklı işbirlikleri kurabiliyor ve böylece hayatta kalma şansını büyük oranda artırıyorlar. Yani dedikodu öyle böyle değil, en hayati meselemiz olan hayatta kalma mücadelesinde hayati önem taşıyor.

Hatta araştırmalar falan yapılmış, bir topluluğun dedikoduyla tıkır tıkır işlemesi için sihirli sayı bile belirlenmiş. 150 kişiye kadar olan gruplar sırf dedikoduyla kendini idare edebiliyormuş. 150 kişiden sonra sağlıklı bir işleyiş için kurumsal bir yapı kurmak gerekiyormuş vesaire.

150 kişi...

Eminler mi?

Sosyal paylaşım siteleri üzerinden iletişilen, Whatsapp'te kurulan grupların hızla daha küçük dedikodu gruplarına bölünerek çoğaldığı şu son yıllarda, bu sayı, ne bileyim, en aşağı 250, 1150, 10.150 kişiye ulaşmadı mı? Artık dedikodu yapmak için ateşin başında veya işyerinde sebilin yanında birini kıstırıp fısıldaşmak için fırsat kollamak gerekmiyor ne de olsa. Birkaç tık tık, araya birkaç emoji, bir dedikodunun ışık hızına yakın bir hızla dolaşıma girmesine yetiyor.

Ütopya bu ya, birkaç yıla -diyelim on yıla- kalmadan, dedikoduyla işleyen ve kendi kendine ziyadesiyle yeten sosyal medya "milletleri" ortaya çıkar mı çıkar.

Ve distopya bu ya, dolaşıma giren dedikoduların toplandığı eller, toplulukları yönlendirip yönetmede boyut da atlayabilirler tabii.

Amy: *Mem teorisi hakkında bir şey biliyor musun?*

Sheldon: *Ben her şey hakkında bir şeyler biliyorum. Devam et.*

Amy: *Mem teorisine göre dedikodular insanları aracı olarak kullanarak çoğalmaya çalışan bir tür canlı organizma gibiler.*

Hâl böyleyse, bunca gönüllü aracıyla ve bu yayılma hızıyla dedikodular ya çoktan dünyayı ele geçirmiş durumda ya da ele geçirmelerinin eli kulağında olmalı. Bağırsaklarımızda trilyonlarca bakteri, beynimizde trilyonlarca dedikodu mikroorganizması cirit atıyor... Biz de kendimize insan diyoruz!

Ama Robin'i ya da Noah'yı görürsem asıl soracağım bunlar değil, şu: Dedikodu madem insanın hayatta kalmasında böylesine mühim bir yere sahip, madem dil bile sırf biz dedikodu yapalım diye evrilmiş olabilir, niye insanlık için böylesine yararlı bir şeyle iştigal eden dedikoducular topluma faydalı bireyler olarak, atıyorum, bir Dedikodu Nobeli'yle falan taltif edilmiyorlar? Dedikodu, ortamda bulunmayan biri hakkında konuşmaksa sadece, niye anneannem "Gıybet en büyük günah" derdi? Kabul edelim ki bu kelime, hem de her dilde, bir olumsuzluk, düpedüz bir yalan tınısı da taşıyor.

Gerçi şimdi düşününce, belki şu benim bağırsaktaki bakteriler analojim buna da cevap verebilir: Bağırsaklardaki iyi bakteriler ve kötü bakteriler gibi iyi ve kötü dedikodular vardır. Beynimizdeki probiyotik dedikoducukları artırıp patojenikleri inhibe ettiğini iddia eden prebiyotik sosyal medya hesapları açılır gelecekte belki; onlarla "besleniriz".

***

A ha ha, Shamy hem Brian Greene, Noah Harari gibilerin hem bizzat kendilerinin bilimi halka indirerek insanlığa yaptığı hizmetleri nahak yere küçümsüyor. Popüler bilim bize hiçbir şey katmıyorsa bile şahane mavra malzemesi veriyor.

Baksanıza, seviyesine inilen halktan bir olarak ben "Sapiens"te dedikodu teorisini okurken "The Big Bang Theory"nin dedikodulu bölümünü hatırlıyor, dizinin o bölümünü bulup orada geçen isim kitabın dipnotundaki isimle tutuyor mu diye bakıyor, diziyi tekrar izleyip tekrar gülüyor ve oturup size bir bakıma Shamy, Robin, Noah dedikodusu yapıyor, hızımı almışken Darwin'le Chomsky'nin arkasından da birer cümle ediveriyorum.

Bilim-milim derken çok da iddiacı olmayayım ama dedikodunun böylesi beyin florası için daha bi' prebiyotik olma mı?

Zozan GÜLEKEN

© GEIR FLOEDE

Disiplinlerarası bakış açısıyla **dedikodu**

"Bildiğim tek şey
hiçbir şey bilmediğimdir."
Sokrates

Dedikodu, görünen ve duyulan şeylere anlam yüklemektir. Oysaki gördüğünüz ve duyduğunuz şeylere anlam yüklemezseniz ancak o zaman onların ne olduğunu anlayabilirsiniz. Anlam yüklediğinizde onları değil kendinizi görürsünüz.

Dünyada konuşarak bilgi alışverişinde bulunan tek canlı türü insanoğludur. Yunuslar veya primatlar gibi diğer türlerin kendi dilleri vardır ancak bu sözlü iletişime dayanmaz. Sözlü iletişim toplumumuzun temel taşıdır. Peki ne hakkında konuşuyoruz? Bilimsel araştırmalara göre, çoğunlukla diğer insanlar hakkında konuşuyoruz. Aslında, sohbetimizin üçte ikisi dedikodulardan oluşuyor. Dedikodu konusundaki bilimsel istatistikler şaşırtıcıdır. Tabii ki iş, politika, spor ve hava gibi diğer şeyler tartışılıyor ancak çoğunlukla, %60-70 oranında başkalarının yaptıkları, yani üçüncü şahıslar hakkında konuşulduğu ortaya konulmuştur.

Yapılan çalışmalarda dedikodu yapan kişilerin prefrontal korteksinde aktiflenmeler olduğu gözlenmiştir. Prefrontal korteks, "sosyal biliş ve yürütme" kontrolünde yer alan beyin bölgelerinden biridir. Sosyal biliş; başkalarının gerçek, temsili veya varsayılan varlığına dayanarak düşüncelerimizi, davranışlarımızı ve eylemlerimizi enformasyon akışına göre düzenleme yeteneğidir. Başka bir deyişle, toplumun kabul edilen norm ve kurallarına uymak istememizi sağlayan bir özelliktir. Yani özetle diğer bireyler, gruplar ve toplumlar hakkında izlenim oluşturmaktır. Yürütme kontrolü ise düşünce kalıplarımızı, davranışlarımızı ve iç hedeflerimize dayalı eylemlerimizi kanalize etme yeteneğidir. Beynimizdeki kimyasal haberciler yani nörotransmitterlerden biri olan dopamin, bu bölgenin işlevselliğini düzenler ve ödül sistemini aktive eder. Bu da dedikodunun hedonik bir hedef çerçevesi olduğunu gösterir, yani en basit olarak şu anda kendini iyi hissetmek amacını güder. Beynin prefrontal korteks bölgesinin kendisiyle ilgili olumlu dedikodulara yanıt olarak aktivasyonu, çoğu insanın sosyal ahlak ve başarı standartlarına uygun olarak görülmek istediğini göstermektedir. Dünyanın ahlaki pusulasına sadık kalmaktan çok, dünyanın olumlu ışığında "görünmek", bir nevi onay almak daha büyük bir ödül

olarak algılanıyor. Öte yandan, ötekiyle ilgili olumsuz dedikoduları ahlaki olarak doğru bulmadığımızı ve bu davranışı ayıpladığımızı her fırsatta dile getiririz. Ancak, söz konusu çalışma sırasında elde edilen fMRI görüntüleri bu efsaneyi bozuyor. Medial prefrontal korteks bölgesinin diğerleriyle ilgili olumsuz dedikodulara cevaben aktivasyonu, diğer insanların itibarını zedeleyen hikâyelerini duyduğumuzda tam olarak sevinmek denmese de eğlendiğimizi göstermektedir. Bu bulgu ahlaki olarak pek çok kişi için kabul edilemez gibi görünüyor. Ne de olsa, kendimizi başkalarının düştüğü kötü durumlar ve talihsizliklerle eğlenen dostlar olarak düşünmek istemiyoruz.

Psikologlar ve evrimsel bilim insanları ise dedikoduyu "kaynaklarını korumak ve geliştirmek" amacı çerçevesinde kazanç elde etmeyi hedefleyen pragmatist bir eylem olarak ele alıyorlar. Dilin gelişiminin temelinin insanların birbirinin fiziksel desteğine ihtiyacından kaynaklandığını ve dilin sosyal bağı güçlendiren en önemli araç olduğunu iddia ediyorlar. Bu şekilde insanlar tarafından oluşturulan bağların bundan yüzyıllar önce, kişinin toprak ve mülkünü koruma altına almak, yaşam kalitesini arttırmak amacıyla hem manevi destek hem de fiziksel kaynaklarını paylaşarak hayatta kalma olasılığını arttırmak amacıyla insanlar arasında işbirliğini ve bağı teşvik edip güvenlik ağı yarattığı düşünülüyor. Sosyal biliş üzerinden bakarsak, yaşadığımız toplum hakkındaki enformasyonu yani bilgiyi anlama, yorumlama, analiz etme ve hatırlama tarzı olarak yorumlanabilir.

İçinde bulunduğumuz toplumda kişilerarası ilişkilerde tercih edilen davranışlar vardır. İşte bu davranışların ötekinin gözünde nasıl anlaşıldığı, nasıl yorumlandığı ve bu anlayış çerçevesinde nasıl bir tutuma maruz kaldığını görerek şablon oluşturmaya yönelik bir toplumsal kontrol mekanizmasıdır dedikodu. Lindenberg'in söylediği gibi, sosyal kontrol için gayriresmi bir araçtır. Dedikoder aracılığıyla davranışa denk gelen düşünce, his ve niyetlerin toplumsal ve kültürel düzlemde manası öğretilir, bir nevi terbiye etme yöntemidir dedikodu.

Sosyologlar, hakkınızdaki olumlu dedikodunun onay alarak davranışı sürdürme motivasyonu ve kabul edilebilir davranış özellikleri hakkında bilgi verdiğini ve olumsuz itibar bilgileri ise grubun kişiyi dışlayarak yaptığı davranışı caydırmaya yönelik olduğunu iddia ediyorlar. Bilim insanları dedikoduyu bireyin kendini koruma amaçlı yaptığını söylüyor. Onlara göre, dedikodu yapmanın kesin sosyal faydaları da vardır. Bu şekilde sosyal bağların pekiştiği iddia ediliyor. Başka bir kişiyle ilgili olumsuz ibareler içeren konuşmaların güçlü ego arttırıcı bir araç olduğu, dahası başka bir kişi hakkında olumsuz bilgiler paylaşarak, farkında olmadan farklı sosyal kimlikler yarattığımız düşünülüyor. Bu şekilde belki de davranışlarımıza ayna tutularak toplumun daha sorumlu üyeleri haline gelmemizde kontrol mekanizması rolünü oynuyor. Dedikoduyla yapılan bilgi alışverişi aslında bir yandan da ahlaki evrime nasıl yanıt verdiğimiz ve buna toplumun direncinin de bir ölçüsüdür. Toplum dedikoduyu bir taraftan destekleyerek üçüncü şahısların ifşasını onaylarken, bir taraftan da ifşayı kontrol altında tutmaya çalışır. Olumsuz dedikodunun ödenmesi gereken maliyetlerinin faturasını da üstlenmeyi öğretir.

Özetlersek, çalışmalar dedikoduyu üç hedef çerçeve üzerinden ele alıyor: Hedonik hedef, "şu anda daha iyi hissetmek"; kazanç amacı, "kaynaklarını korumak ve geliştirmek"; normatif amaç ise "uygun şekilde hareket etmek"tir. Bu üç genel çerçeve, göreceli olarak güçlü ve hiyerarşiktir.

Gelelim son söze, bana sorarsanız asıl soru, insanların dedikoduya harcadığı zamandan ne kazanacağı? Yüzyıllar önce avcılık ve toplayıcılık zamanında toprağını, yiyeceğini korumak ve ailesine zaman ayırabilmek amacıyla sosyal işbirliği maksatlı olan bilgi paylaşımı ki çalışmalarda gösterilen, dedikodu yaparken artan dopamin düzeyi ve prefrontal korteksteki aktivite artışı muhtemelen kişilerarası başarılı işbirliğiyle yaşanan güven duygusunun bir yansımasıydı. Günümüzde, insanın insana yabancılaştığı ve öteki diye tabir ettiğini anlamaya ve dinlemeye zaman ayıramadığı, alıcı ve iletici arasında iletişimsizliğin çığ gibi büyüdüğü zamanlarda dedikodu evrimsel süreçteki işlevinden sapmıştır.

Evet, dedikodu yapmak tüm insanların sahip olduğu merakın bir yansımasıdır. Hem gönderen hem de alıcı için kendiliğinden gelişen ve zahmetsiz bir eylemdir. Ancak üçüncü şahsa yapılan büyük bir haksızlıktır. Hatta bence insanoğlunun kendine yaptığı büyük bir haksızlıktır. Kendinizi gerçekliğin sadece bir yüzüne motive etmek, gündüzü kabul edip geceyi reddetmektir. İnsan açık bir kitap değildir ve tüm davranışları yoruma tabidir, yani sübjektif bakış açısının esiridir. İnsanlar gerçeklere göre değil, kendi deneyimlerine göre tepki verirler. Eğer birbirimizin hayatında yolculuk yapabilecek olsaydık, kişilik diye tabir ettiğimiz kavramın bile istikrarlı ve önceden kestirebileceğimiz şekilde belli davranışlar sergileme eğilimimiz olduğunu ancak basit, kesin ve kapsayıcı genellemeleri hiçbir insan yavrusu için yapamayacağımızı anlardık. Dedikodu, görünen ve duyulan şeylere anlam yüklemektir. Oysaki gördüğünüz ve duyduğunuz şeylere anlam yüklemezseniz ancak o zaman onların ne olduğunu anlayabilirsiniz. Anlam yüklediğinizde onları değil kendinizi görürsünüz. Bu aynen sizin için de geçerlidir. Size başkaları anlam yüklemeden görünür olun! Size bakıp kendilerini görmelerine izin vermeyin!

Kaynakça

Baumeister, R., Zhang, L., & Vohs, K. (2004). Gossip as cultural learning. *Review of General Psychology, 8*(2), 111-121 DOI: 10.1037/1089-2680.8.2.111

BOSSON, J., JOHNSON, A., NIEDERHOFFER, K., & SWANN, W. (2006). Interpersonal chemistry through negativity: Bonding by sharing negative attitudes about others *Personal Relationships, 13* (2), 135-150 DOI: 10.1111/j.1475-6811.2006.00109.x

Dunbar, R. (2004). Gossip in evolutionary perspective. *Review of General Psychology, 8* (2), 100-110 DOI: 10.1037/1089-2680.8.2.100

Dores Cruz T. D., Beersma, B., Dijkstrab, M. T. M., Bechtoldt. M. N., The Bright and Dark Side of Gossip for Cooperation in Groups. Front Psychol. 2019;10:1374. Published 2019 Jun 20. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01374

© GEIR FLOEDE

Dedikodunun edebi hali

Kafka bir gün bir kadınla...

Edebi dedikoducular kapalı kapılar arkasında başka bir gerçekliği dillendiriyorlar: Kafka'nın tutkusu karanlık ve sapkındı. O genelevlere giden, porno dergilere abone olan, hafif kadınların yanında kendini rahat hissedebilen ve çılgınca bir bekâr hayatı yaşamaktan mutlu olan birisiydi. Fantezileri sınırsız ve Kafkaesk'ti. Bunları hem gerçek hem de kurgusal düşleri yoluyla dile getiriyordu.

Dedikoduyu sevmeyiz ama dedikodusuz da duramayız. Bahaneler üreterek, vicdanımızı aklayarak dedikodu yaparız. "Ben arkasından konuşmuyorum ki kendisi burada olsa..." ile başlayan cümlelerle karşımızdakinden çok kendimizi ikna etmeye çabalarız. Kimi zaman iftira ve karalamayla olan o ince ve titrek sınırda gezerek, hatta sınır aşımı yaparak meylederiz dedikoduya. Bunun kültürel ve sosyal konumla bire bir ilişkisi de yoktur, en sivri dedikodular akademik ortamlarda pişirilip yenebilir. Ve sanat da bu ortamların başında sayılabilir.

Bu noktada, bir yazarın hayat hikâyesini ele almakla o kişi hakkında edebiyatı kullanarak dedikodu yapmak arasında bir sınır çizmek mümkün mü? Birkaç sene önce Kafka hakkında araştırma yaptığımda bu soru benim için içinden çıkılmaz bir soruna dönüşmüştü. Dikey okuma yaparak Kafka yazınını ele almak istediğimde, yazarın hayatı adı altında oluşturulmuş ağır bir dedikodu dumanı altında buldum kendimi. Dini görüşlerinden maddi durumuna, aile ilişkilerinden cinsel tercihlerine, hatta abone olduğu porno dergilere kadar uzanan detayların ne kadarı psikanalitik okuma için gerekli ne kadarı kişisel mahremiyete saldırıydı? Hangisi biyografi, neresi dedikoduydu? Kafka üzerine üçüncül yazını temel alarak bir fikirsel yolculuğa çıkmaya, dedikodu-biyografik analiz sınırını tekrar analiz etmeye çalışabiliriz belki.

Kim söylemiş beni
Süheyla'ya vurulmuşum diye?
Kim görmüş ama kim,
Eleni'yi öptüğümü,
Yüksek kaldırımda güpegündüz?
Melahat'i almışım da sonra
Alemdar'a gitmişim öyle mi?
*Onu da sonra anlatırım, fakat *.*

* "Dedikodu", Orhan Veli Kanık

Kafka bir gün...

Dünyanın bütün yazarları içinde sadece Shakespeare üzerine Kafka'dan fazla akademik makale, biyografi, doktora tezi ya da değerlendirme yazısı yazılmıştır. Bu yazıların içinde onun edebi kişiliği ve eserleri üzerine yapılan değerlendirmeler olduğu kadar hayatı, aşkları, nişanlılığı, cinsel tercihleri, aile ilişkileri gibi konulardaki edebi dedikodular da vardır. Kafka'yı tanımlarken her eleştirmen kendi niyeti ve bakış açısı kadar bir ön-ek koyar adının başına: dindar, mistik, kendinden nefret eden bir Yahudi, gizli Hıristiyan, gnostik, Freudçuluğun ataerke karşı duran temsilcisi, Marksist, varoluşçu, totalitarizmin kâhini ve daha nicesi. Kısacası Kafka geçtiğimiz yüzyılın en değişken kültürel figürü oldu. Ve tüm bu tanımlamaların ötesinde gün geçtikçe artan bir literatür yatıyor.

Franz Kafka'nın utangaç, sessiz, hastalıklı bir adam olduğu ne derece gerçeği yansıtmıyorsa onun sapkın, kendini beğenmiş ve baba parası ile yaşayan bir asalak olduğu da aynı ölçüde abartılı ve yanlı olsa gerek. Sonuçta Kafka bir sigorta şirketinde üst düzey memur olarak çalışan bir avukattır. Yazmak ise onun için asla sadece ilgi alanı ya da hobi değil, birincil tutkusudur. Yazmak onun gerçek yaşamıdır ve yazıya gönül veren ama bir yandan da hayatını idame etmek için çalışan her yazar gibi tüm zamanını adamak istediği alandır. Bu nedenle hakkındaki kimi yazılarda çılgınca bir bekârlık hayatı yaşamak isteyen bir hayalperest olduğu okurların kulaklarına fısıldanır. Kafka, ailesinin evinden Haziran 1924'te, kırk bir yaşında veremden ölmeden birkaç ay önce ayrılır. Babasıyla da sorunları vardır, belki de her erkek evlat gibi. Ancak bu ödipal karmaşasını Kafka verimli bir alana, edebi ilhama çevirmeyi başarır. Onun edebiyatı, babanın adlarına bir tür başkaldırı, erk ve iktidar mücadelesinin yansıması olarak ele alınabilir.

Kafka hakkındaki kafa karışıklığının bir nedeni de en

yakın arkadaşı, yazar Max Brod'dur. Yaşamı boyunca onun yanında olan Brod, Kafka'nın ölümünden sonra da eserlerinin, özellikle mektuplarının toparlanarak yayımlanmasını sağlar. Brod, birincil kaynaklar için beklenmedik bir rehberdir. Ancak Kafka'yı bir azize dönüştürme amacı, bir yanlış bilgilenme kaynağına dönüşmesine de neden olur. Biyografisinde, birçoklarının yanı sıra Walter Benjamin'i de sinirlendirme ve eleştirmenleri yanlış yola saptırma pahasına Kafka'nın azizliğini ortaya koyar. Belli başlı bazı belgeleri değiştirirken kimisini de bilerek yanlış tercüme eder. Ancak 1980'lerden sonra orijinal metinlerin ele geçmesiyle Brod'un saklamaya çalıştıkları ortaya çıkar. Bundan sonra da tam tersi bir rüzgâr esmeye başlayacak, Kafka'nın günahları, hataları, kirli çamaşırları birer edebi dedikodu malzemesi olarak açığa çıkarılmaya başlanacaktır.

Kafka hakkındaki şehir efsanelerinden birisi de yaşarken kıymetinin bilinmediği ve hiçbir yazısının yayımlanmadığıdır. Oysa Kafka'nın öyküleri dergilerde yer alır, ödüller alır ve kitapları yayımlanır. 1908 yılında kısa öyküleri Hyperion adındaki yüksek düzeydeki bir edebiyat dergisinde yer alır. Gerçekten de Hyperion, Rainer Maria Rilke ve Heinreich Mann gibi önemli yazarların da yazı yazdığı, yeni bir yazarın boy göstermesinin çok zor olduğu bir yerdir. Robert Musil bu yazıları o denli beğenir ki Almanya'nın en önemli yayınevi olan Fisher'e geçmesi için çağrıda bulunur genç yazara. 1915 yılında da Kafka, Berlin'in itibarlı Fontane ödülüne ortak olur. Bu erken başarılar hakkında o dönemde dedikodular yapılmış mıdır, bilemiyorum. Ancak 2000'li yıllarda kimi eleştirmenlerce bu başarısının nedeni olarak yakın dostu Max Brod'un yaptığı kulis çalışmaları ve önemli kişiler hakkında yazdığı olumlu eleştiri yazıları gösterilecektir. O kadar ki, böceğe dönüşen ve bunu fark ettiğinde ilk düşüncesi işe geç kalmak olan bir öyküyle alınan ödülle alay eden yazılara da rastlamak mümkün.

Mektupları okumak -her ne kadar basılı birer kaynak olsalar da-, insanların evlerine, yatak odalarına girdiğim hissi uyandırır bende. Ancak mektuplaşmaları bunca

© GEIR FLOEDE

ortada olan, hatta "Babaya Mektup"u bizzat kendisi yayımlatmak üzere düzelten bir Kafka ile karşı karşıyayız açıkçası. (Nişanlısı) Felice'ye mektuplar, (kız kardeşi) Ottla'ya ve ailesine yazdığı mektuplar, (en yakın arkadaşı) Max Brod'a yazdıkları ve en bilinen (sevgilisi) Milena'ya mektuplar... Bunların dışında sevgililerinin ve nişanlılarının Max Brod'a yazmış oldukları ve Brod'un cevapları da mevcut. Bir de bence bir mektup olarak değil, baştan edebi bir metin olarak yazılmış, babasına hiç verilmemiş "Babaya Mektup" var. Bu mektubu babasına vermemesi ve üzerinde düzenlemeler, düzeltmeler yapması, bu metnin mektup tarzında bir uzun öykü olduğunu düşündürüyor, bu nedenle bu mektubu şahsi alan olarak görmeyebiliriz. Ancak diğer mektuplar mahrem alanlara bir kaçak-bakış oluyor zaman zaman. Milena'ya yazdığı mektuplar, Kafka'nın ölümünden sonra Milena tarafından arkadaşı Max Brod'a verilmiş. Milena'nın Kafka'ya yazdıkları ise -ironik şekilde- kayboimuş durumda. Eldeki tek taraflı mektuplarda bazı karalamalar ve arada eksik sayfalar olması, belki Milena belki de Max Brod tarafından yapılan bilinçli bir müdahale ihtimalini akla getiriyor. Sonuçta, yasak aşka yazılan mektuplar Kafka'nın kişiliği, duyguları ve düşünceleri üzerine bize bilgi verse de bunlar Kafka'nın onayı dışında elimizde ve kötüye kullanıma açık. Hatta öylesine açık ki Kafka'nın yazdığı satırlardan yapılan yorumlar bir yandan romanlarını aydınlatıyor görünse de öte yandan karalamaya dönüşebiliyor. Örneğin "Ben kirliyim Milena, son derece kirli, bu yüzden saflık hakkında bu kadar bağırıyorum. Kimse cehennemin en dibinde olanlar kadar saf şarkılar söyleyemez, meleklerin sandığımız şarkılar aslında onlarındır" cümlelerinden bir iç döküşün ve aklanma isteğinin ötesinde derin bir suçluluk duygusu, fantezi ve eşcinsellik iması çıkarımı yapmak biraz dedikodunun sınırlarında gezinmeye benziyor.

Kimin bacağını sıkmışım tramvayda?
Güya bir de Galata'ya dadanmışız;
Kafaları çekip çekip
Orada alıyormuşuz soluğu;
Geç bunları, anam babam, geç
Geç bunları bir kalem
Bilirim ben yaptığımı

© TANJA MORTENSEN

Evet, Kafka üzerine yazılan edebi dedikoduların çoğu cinsellik üzerinedir. Brod'un tanıttığı aziz Kafka'yı biz çekingen, utangaç, ailesiyle yaşayan, aradığı aşkı bulamayan ama tutkulu bir genç adam olarak tanırız. Hatta onun Kafkaesk evreni de, içine attığı cinselliğin karanlık çığlığıdır. Kafka, kadın arkadaşlarıyla cinsel ilişkiden korkar, hatta açık açık iğrenir ve günlüklerinde belirttiği üzere bunu bir ceza olarak görür. Bazı eleştirmenler iktidarsızlıktan bahseder, Jacques Derrida "Kanun Önünde" adlı öyküsünün yorumlanmasında kapı önünde çağrışımını Freudyen anlamda erken boşalma olarak ele alır ve utancın alanına girer. Birçok yorumcu yazarın hayatındaki eşcinsellik dürtülerini üstü kapalı bir şekilde ima eder ama Mark Anderson bu kapalı iddiaların önüne geçip hayatının merkezinde eşcinsellik olduğunu iddia etmiştir. Gene '80'li yıllardan itibaren Kafka'nın genelevlere ve porno dergilere bağlılığı ana eleştirel temalardan biri olarak boy gösterdi. Günlükleri, mektupları ve kurguları, değişik cinsel dürtülerinin açığa çıkarılması amacıyla tekrar tekrar ele alındı. Gençlere hatta çocuklara duyduğu cinsel çekim ve ensest arzusu, araştırmaların malzemesi oldu. Belki de bu dedikoduların besi yeri onun hiç evlenmemiş olmasıydı.

J. Raoul Duval'a göre, Kafka bir edebi nişanlıydı. Felice tutku, Julie unutuş, Milena yanılsama ve Dora ölümdür. Brod'a bir mektubunda, "Benim için bir şeyi sevmek, onu kendimden erişemeyeceğim kadar üstün tuttuğumda mümkün olur ancak" diye yazar. Kafka dört kere sever ve bu dört aşkın arkasından dört romanını yazar. Sevdiği kadınların hepsi Prag'dan uzakta yaşıyordu, ilişkileri mektuplarla sürdü, yüz yüze görüşmeler hep hüsranla bitti. Aşkları tutku, korku, acı ve ayrılık ekseninde savruldu durdu. Kafka ona uzaktan ilham veren kadınları hep güvenli bir mesafede tuttu, gerçek tutkusu olan edebiyatla arasına girmelerine izin vermedi. Bu yazar ve tutkulu Kafka'nın tarifiydi. Ama edebi dedikoducular kapalı kapılar arkasında başka bir gerçekliği dillendiriyorlar: Kafka'nın tutkusu karanlık ve sapkındı. O genelevlere giden, Opal ve Ametist gibi porno dergilere abone olan, hafif kadınların yanında kendini rahat hissedebilen ve çılgınca bir bekâr hayatı yaşamaktan mutlu olan birisiydi. Fantezileri sınırsız ve Kafkaesk'ti. Bunları hem gerçek hem de kurgusal düşleri yoluyla dile getiriyordu.

Ya o Mualla'yı sandala atıp
Ruhumda hicranını söyletme hikâyesi

Kafka, günlüğünde yaşamın bir düşe benzediğini yazar. Düşler, onun kurmaca edebiyatının da nüvesini oluşturur. Roman ve öykülerinde, absürd ve farklı yasalara uyan bir düş evreni yaratır. Freud'un yazdığı ama değeri on yıl boyunca pek anlaşılmamış olan "Düşlerin Yorumu" kitabı da aynı dönemlerde üne kavuşmaya başlamıştır. Kafka bir mektubunda "İlk anda psikanalitik yapılar", diye yazar Max Brod'a, "sizi şaşırtıcı derecede kavrıyor, halbuki hemen sonra insan kendini o aynı eski açlıkla buluyor". Bu yüzden Freud'un keşfetmiş olduğunu düşündüğü haliyle birincil sürecin rastlantılarına edilgen olarak güvenmeyi reddeder. Freud'un düşün merkezi olarak adlandırdığı ve önünde durup kaldığı yerde başlar Kafka için her şey. Felix Guattari işte bu rüya yorumlarını ele alır. Franz Kafka'nın altmış beş düşünü günlük ya da mektuplarından çıkararak psikanalitik çözümlemeye tabi tutar. Bu çalışma da edebi eserlerinin yanı sıra Kafka'nın yaşamının ve kişiliğinin analizidir ama açıkça itiraf etmek gerekirse hiç dedikoduya yer vermez. Bu nedenle de okuması meşakkatlidir ve dikkatli okur talep eder. Oysa çoğumuz şu cümleyi bekleriz: Kafka bir gün bir kadınla...

Kaynakça

Kafka: Utanç ve Suçluluğun Şairi. Saul Friedlanger, Çeviren: Tuğçe Aysu; İthaki Yayınları; 2015.

Hayatınızı Mahvetmeden Önce Neden Kafka Okumalısınız? James Hawes, Çeviren: Suğra Öncü; Sel Yayınları, 2010.

Edebi Nişanlı Kafka. Jacqueline Raoul-Duval, Çeviren: İnci Malak Uysal; Can Yayınları, 2015.

Boyun Eğmeyen Hayalperest. Michael Löwy, Çeviren: Ufuk Ergüden; Versus Kitap, 2008.

Franz Kafka'nın Altmış Beş Düşü. Felix Guattari, Çeviren: Murat Erşen; Monokl Yayınları, 2012.

Kafka Üzerine. Walter Benjamin, Çeviren: Deniz Kurt, 6:45 Yayınları, 2015.

Milena'ya Mektuplar.

© NATASA JELENIC

Yaraya merhem, ruha gıda

Kimisi gezip gördüklerini anlattı, kimisi aklından geçen fikirleri
Öbürü düşündü taşındı, diyecek kıymetli bir şey bulamadı
En sonunda, sırdaşının ona dediğini, çıkardı orta yere koydu
Orta yere koyulan; sandığından fazla alıcı buldu
Dedi kodunun adı buradan doğdu
Anladılar ki gizli olanın vaat ettiği haz
Her birinden daha çoktu.

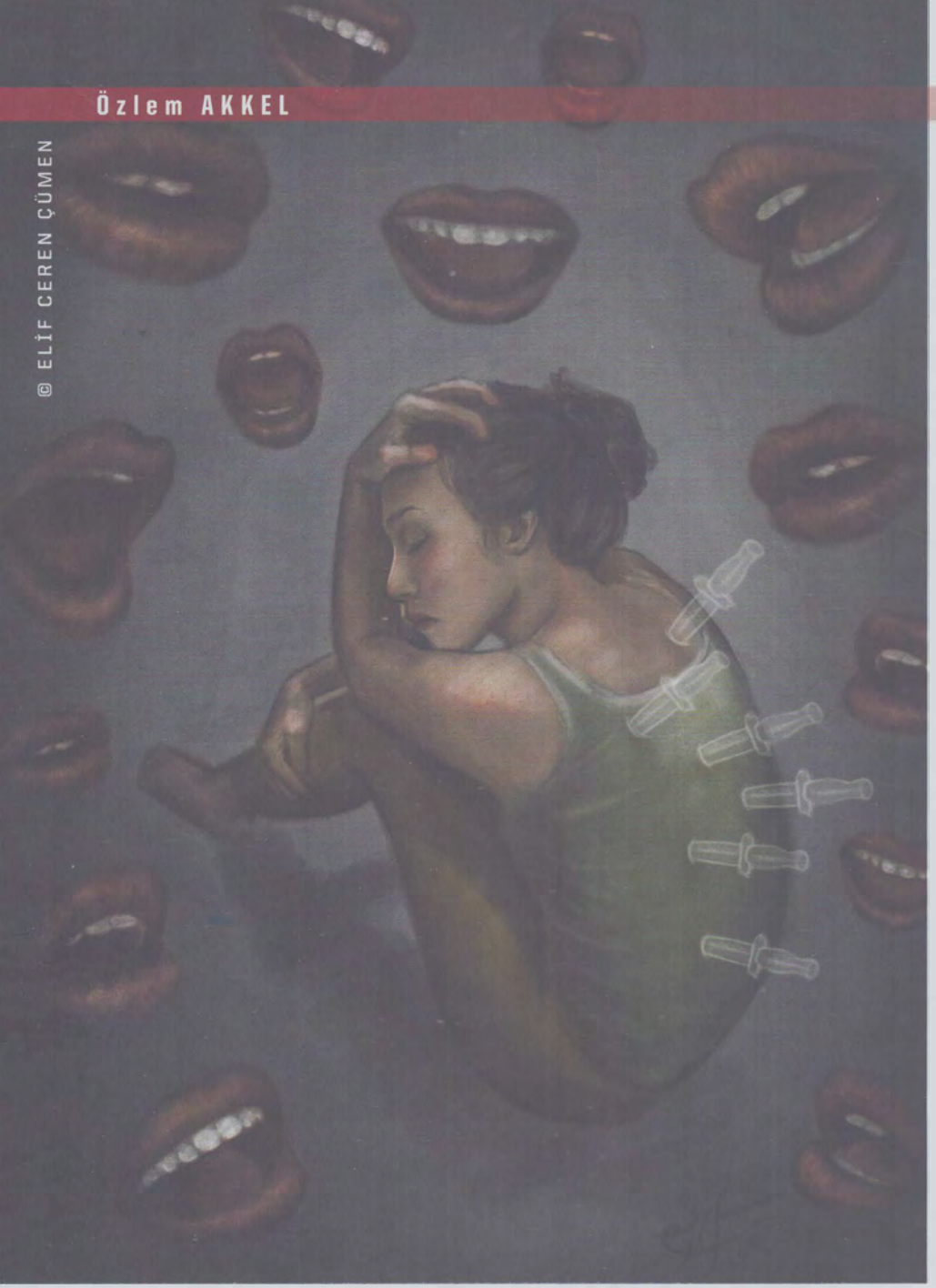
Kimisi aldı dedikoduyu, yarasına merhem yaptı
Farkında olmasa bile
Ona iyi gelen, başkasının acısıydı.
Sanırdı ki bir tek o itilip kakılır, hak ettiği değeri görmezdi
O "mış gibi" yaparken, insanlar hayatlarını yaşardı.
Meğer bir tek o değil, herkes bir maske takarmış
Başrol oynayacaklarını zannettikleri ömürde
figüranlıktan başka rol kalmamış
Ona sorsan ne grup terapisini bilirdi ne de evrensellik ilkesini
Dünyanın sırrına vakıf olsa, yine de bu kadar iyi hissedemezdi.

İçlerinden en ketum olanı, harcamak istemedi hemen,
Kapalı kapılara kulak dayayarak
Elde ettiği ganimetini
Aldı sakladı dedikoduyu, aklının en kuytu köşesine
Vakti zamanı gelince kullanacaktı o,
Taşı koymak için gediğine
Kendini daha akıllı, daha üstün hissedeceği o anı
Bekleyecekti hevesle

Cümle âlemin en güzeli, diğerlerinin kafalarında
Zaten tüm dünya nimetlerine sahipti
Hayat "iyi" olabilme hakkını, en azından
Diğerlerine teslim etmeliydi
Çoğunluk güzelin kötülüğü hakkında uzlaştı,
Kendini aklamanın bedeli diğerini karartmaktı.
Hangi birine sorsan;
"Dedikodu kötü bir şey, zinhar yapmayız" der,
Ağızlarından çıkanın gerçeğin ta kendisi olduğunu söylerdi.
Ki bu insanlar ne savunma mekanizmalarını
Ne de akla uygunlaştırmayı bilirdi.

Altın günleri yapılırdı küçük yerlerde
Her günde altınların ağırlığınca dedikodular toplanırdı
Kapalı kapılara ardında gördüğü her türlü kötü muameleye rağmen,
Giyinir süslenir, yüzüne en sıcak gülümsemesini takar
Koşa koşa giderdi kadınlar
Kâh gülüp, kâh acıyıp anlatılanlara
Akıllarını başkalarıyla meşgul ettikçe
Kendi gerçeklerinden kaçarlardı
Yadsır, yansıtır, inkâr eder
Kendi dertleriyle böyle baş ederdi kadınlar
Gıybetin iyiliği kötülüğü, suçu günahı bir yana;
Dedikodu dediğin kimisi için yaraya merhem, ruha gıda
Kader utansın; psikoterapi zenginlere hizmet eder,
Dedikodu ise fakir fukaraya...
/
Yurdum insanı ne yapsın;
Psikoterapi parayla, dedikoduysa bedava...

Özlem AKKEL

© ELİF CEREN ÇÜMEN

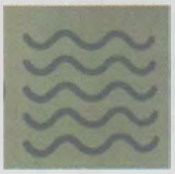
Bir kutba övgü

Dedikodu da veba gibi bulaşmasından korkulan fakat aynı zamanda benliklerde taşınan, reddedilen kutup. Her kutup gibi insanın gerçekliğini oluştururken varlığını dengede tutar. Reddetmek ise bir çözümden çok aslını görmezden gelmeye sürükler.

Edebiyatta, şarkılarda, film ve dizilerde, sanatın birçok alanında yer edinmiş arkaik kavram, bilmesek de bildiğimiz, zevk almıyor görünürken eğlendiğimiz şahsına münhasır bir olgu: Dedikodu.

Her şey erkeğin ava giderken kadının sosyalleşmesiyle başlamış gibi görünüyor. Aslında tüm görüntüler gibi arka planda dönen senaryolar çok başkaca. Yuval Noah Harari "Hayvanlardan Tanrılara Sapiens" isimli kitabında, dilin dünyayla ilgili bilgi paylaşımıyla zaman içinde evrildiğini öne sürüyor ve ekliyor: "Elbette en önemli bilgiler, aslan ve bizonlarla değil insanlarla ilgili olanlardır. Bu teoriye göre dilimiz dedikodu yapma aracı olarak evrilmiştir ve Homo sapiens her şeyden önce sosyal bir hayvandır, sosyal işbirliği hayatta kalma ve üreme için kritik öneme sahiptir. Kadın ve erkek bireyler için aslanların ve bizonun yerini bilmek yeterli değildir, asıl önemli olan kabilede kimin kimden nefret ettiğini, kimin kiminle ilişkiye girdiğini, kimin dürüst ve kimin hilebaz olduğunu bilmektir." Birçok beceriyi, dünyaya ilişkin sahip olduğumuz çoğu bilgiyi atalarımızın korunmak, barınmak, hayatta kalmak için öğrenip içselleştirmesi ve genleri aracılığıyla kolektif bir havuz oluşturarak modern dünyamıza aktarması sayesinde kazanmış bulunuyoruz. Bugün nereden öğrendiğimizi tam olarak bilmeden kendimizi savunmamız, yaşama uyum sağlamamız ve bazı bilgi ve becerilerimizi keşfetmemiz hep arkaik bilgilerin günümüze değin aktarılmasına bağlı olarak gelişmiştir. Bu bilgilerden bir kısmı benliğimizce kabul etmediğimiz, kendimize yakıştırmadığımız, adeta insanlığın kara yönü olarak algılanan bilgilerdir. Jung, bizim bireysel bilinçdışında bulunan yüzlerimizden birini "gölge" olarak adlandırmaktadır. Fordham'a göre gölge, içimizdeki, engellediğimiz her şeyi yapmak isteyen, olamadığımız her şey olandır. Gölge, rüyalarda aşağılık ya da çok ilkel bir insan biçiminde, hoşa gitmeyen niteliklere sahip ya da hoşlanmadığımız birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Gölgenin kolektif yönü şeytanlık, cadılık, kaynanalık, dedikodu yapmak, yalan söylemek gibi varlığımızın karanlık olarak görülen yanlarıdır ve gurur duyularak sahip olunduğu ifade edilmeyen yaşantılardır. Karanlık yanlarımıza ilişkin

birçok ezoterik (gizil anlamlı) semboller bulunmaktadır. Dedikodunun böyle bir sembolü varsa kanımca şöyle bir şey olmalı:

Dalgalı çizgiler akan su ya da yıldırım, kontrolden çıkmış yangın veya duman gibi, doğaya ait dinamik bir gücün düzensiz hareketlerini temsil eder. Dedikodu da diğerleri gibi karanlık yanlarımızdan biri olarak gördüğümüz, aslında işlevsel bir gerçekliği olan kavramdır. Öncelikle bu olgunun cinsiyet, sosyokültürel düzey, mesleki bir ayrım gözetmeden tüm insanlarda bulunduğunu belirtmekte fayda var. Bununla birlikte kötü bir olgu olarak kabul edilen bu kavram daha çok kadınlara yakıştırılır. Her kötü kavram kadınlar üzerinden mi dikiş tutar? Arkaik çağlara kadar uzanan karanlık yanımızı yansıttığına inandığımız diğer kavramlar da, cadılık gibi, yine kadınlar üzerinden değer bulmaz mı? Kadınlar olmasaydı sosyalleşme de, uyum sağlama da olmazdı demek ne denli doğru olmazsa, dedikodu da kadınlara has bir olgudur demek o kadar doğru değildir. Birkaç erkek yan yana geldiğinde yahut birkaç sanatçı veya bilim insanı konuşmalarının içeriğinin bir kısmı mesleki, politik vb. olsa da büyük kısmı söylentilerden oluşabilmektedir. Dedikodu bize aittir, benliğimizde mevcuttur. Üretilen eserlere, edebiyat, müzik, sinema, basın yayın organlarına kadar dedikodudan beslenen ürünler görülmektedir. Şiirler, romanlar, edebiyata dair olan eserler kurgularla beslenir. Her kurgu bir anlamda dedikodudur. Olmayan bir karakterin yapmadıklarını der bize ve bizler de bu realiteyi kabul ederek okur, karakterler hakkında yargılara varırız. Kurgu geliştiricidir. Hayal ve anlam dünyasını besler. O halde dedikodu için de aynı şey söylenebilir mi? Nöronlarda birtakım hareketlere yol açarak gelişmelerine, şimdi ve burada olmalarına, iyileşmelerine yardımcı olabilir mi? Bazen dedikodu hakkında (Orhan Veli'nin "Dedikodu" şiiri gibi) dedikodu yaparak (magazin programları gibi) üretilen ürünler bize aslında hayatın tam da ortasında bulunan bu yaşantıların sahip çıkmamız gereken bir kutbumuz olduğu gerçeğini göstermektedir. Kendi varoluş alanımız ve çevremiz kutuplardan oluşur. İçinde bulunduğumuz dünyayı parçalara bölerek anlamaya çabalarız. Oysa bu parçalar birleştiğinde ancak bütün içinde bir anlam bulabiliriz. Kişi "Ben asla dedikodu yapmam" dediğinde bunu yadsımış olmakla birlikte, yapanlara ilişkin de şiddetli bir yargılama içine girecektir. Anlamak farkındalıkla gelen bir süreçtir ve farkındalık da ancak kutbu, farklı olanı, kabul edilmeyen yanları görmekle gerçekleşir. Olumlu gördüklerine sarılıp olumsuz algıladıklarını iterek sadece çorak bir yaşam alanı bırakır insan kendine.

İlk atalarımızdan bu yana insanın içinden doğru akan zehirli bir nehir, kirli birikintilerini aktarma aracı olarak da görülebilir bu konu. Attıkça kirlettiğimiz, her attığımız zehrin büyük bir kopyasını da benliğimizde depoladığımız, yeşil suyun üzerinde köpüre köpüre ilerlerken veba gibi bulaşmasından korktuğumuz, bununla birlikte içimizdekileri bulaştırmaktan çekinmediğimiz, içinde yıkandığımız bir nehir hayal edelim. Camus'nün, "Veba" isimli romanında şöyle bir paragraf bulunur: "Herkesin vebayı kendi içinde taşıdığını çünkü kimsenin, hayır kimsenin bundan kurtuluşu olmadığını biliyorum. Bir vebalı olmak çok yorucudur. Vebalı olmamayı istemekse daha yorucudur." İşte dedikodu da veba gibi bulaşmasından korkulan fakat aynı zamanda benliklerde taşınan, reddedilen kutup. Her kutup gibi insanın gerçekliğini oluştururken varlığını dengede tutar. Reddetmek ise bir çözümden çok aslını görmezden gelmeye sürükler. Bazen içinde bulunulan nehre kirli atıkları dökmek rahatlatıcıdır, bazı zamanlarsa başkalarının kirlerinde boğulmayı getirir. Her ne olursa olsun o senin nehrindir. O nehir hep akar, sen hep kirlenirsin, temizlenirsin, içindekileri başkalarına iletirsin ve ötekilerden beslenirsin. Sosyal sınıfın, kültürün, cinsiyetin bu aitliği etkilemediği gibi ötekinin ben demek olduğunu, bir bütünü oluşturan öteki hakkında anlattığın her şeyin aslında bir özeleştiri olduğunu görürsün. "Kınadığım başıma gelir" diye inanıp korktuğunda, aslında kınadığın kişinin, ortak beninin parçalarından birinin yaşadığı bir yaşantı olduğunu atalarının genlerinden bilirsin. Korktuğun şey aslında başına gelmiş, içinde uyandırmamaya çalıştığın parçandır. Kendini arkaik bilgilerine bakarak doğrularsın. Bilmesen de sezersin.

Dedikodunun işlevsel sayılabilecek bir yanı da yaşam boyu en çok ihtiyaç duyduğumuz şeylerden biri olan sınırlar belirleme ve güvende hissedebilmek için yazısız kuralları hatırlatmasıdır. Bir yandan insanı yaralayan, zor durumda bırakan fısıltılar yeri geldiğinde onun ait olduğu topluluktaki sınırlarını, davranış kurallarını belirleyen olacaktır. Diğerlerinin neler konuştuğundan toplumsal öğretileri, uyum sağlamak ve kabul görmek için gerekli verileri toplamaya yardımcı olacaktır. Bu sayede kendisi için bir uyum noktası bulan insan boşlukta kalmayarak tutunacağı kurallar bütününe, dedikoduyu sürdüren olarak katkıda bulunabilir. Önemli olan belki de dedikodunun dozunu dengede tutabilmek ve bilgi aktarımını sağlıklı bir biçimde yürütmeye çabalamaktır.

Dedikodunun rengi olsaydı, belki gökkuşağı gibi uzanırken ilerledikçe kahveye-siyaha çalardı, içinde birikenleri atarken yenilerini biriktirmek adına değişirdi. Boş bir çerçeveyi alıp karalayarak sonra da içimi karartıyor bu dolu resimler demek gibi verileni nasıl işleyeceğimiz de, ondan ne alacağımız ne vereceğimiz de yine öğrendiğimiz ve oluşturduğumuz sınırlar ile ilgili. Sonuç itibarıyla ne iyi ne de kötü olarak nitelenebilecek varlığa ilişkin tüm meseleler gibi azını ve fazlasını kollayarak sağlanacak bir denge işidir dedikodu yapmak. Uyumu güçlendiren, sınırları netleştiren, öğreten, iyileştiren her dedikodu mubahtır. Nasılsa hakkında konuştuğumuz da öteki üzerinden kendimizdir. Dedikodu yapa yapa her bir parçamıza dair öğrenecek ve öğrendiklerimizi ortaklığımıza işleye işleye aktararak yaşamı anlamaya devam edeceğiz.

Kaynakça

Harari, N.Y., Hayvanlardan Tanrılara Sapiens, İstanbul: Kolektif Kitap, 2015.

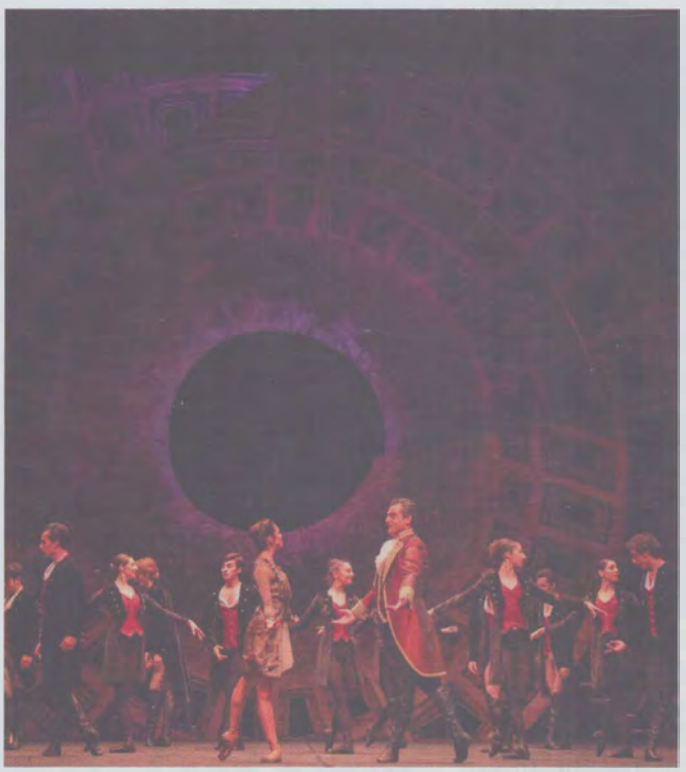
Akkel Yıldız, Ö. (2016), Şizofreni tanısı alan ve almayan insanların çizimlerinde ve halüsinasyon rüyalarında rastlanan arkaik sembollerin aile yapıları açısından değerlendirilmesi (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Gibson, C., Semboller Nasıl Okunur? İstanbul: YEM Yayınları, 2012.

Camus, A., Veba. İstanbul: Can Yayınları, 2019.

Pınar AYDIN O'DWYER

Dedikodu yapma, dedikodusuz kalma

Opera dünyasında herkes birbirinin dedikodusunu yapar. Sopranolar sopranoları, tenorlar tenorları çekiştirir durur. Koro elemanları solistleri kıskanır, orkestra elemanları şefleri beğenmez. Rejisör ise herkesin sinir olduğu başkarakterdir...

Günlük konuşmaların yaklaşık dörtte birinin dedikodudan ibaret olduğu ve çoğunu da kadınlarin yaptığı söylenir ama bence doğru değildir. Şimdi size bir şey söyleyeceğim ama lütfen aramızda kalsın, kimseye söylemeyin. Eminim söylemezsiniz ama olur da söyleyiverirseniz, söylediğiniz kişiye başkasına söylememesini söyleyin, olur mu?

Opera dünyasında herkes birbirinin dedikodusunu yapar. Sopranolar sopranoları, tenorlar tenorları çekiştirir durur. Koro elemanları solistleri kıskanır, orkestra elemanları şefleri beğenmez. Rejisör ise herkesin sinir olduğu başkarakterdir; sanatçılardan gereksiz hareketler, dekor kostümcülerden lüzumsuz ayrıntılar isteyen, daha çok prova yapılsın diye tutturup yönetimi çileden çıkaran, hasılı herkesin tek ortak görüşte olduğu en sevilmeyen odur.

Bunun nedeni sadece sanatçı kaprisi olamaz. Eserlerin konusu da mutlaka sanatçıları etkiliyordur. W. A. Mozart'ın "Tüm Kadınlar Böyle Yapar" (Cosi Fan Tutte, 1790) adlı operasında önce "ortalık karıştırıcı bir adamın" aklına uyan iki genç erkek, sevgilileri iki genç kadın hakkında onların kendilerine sadık kalmayacağı konusunda dedikodu yaparlar. Onlara göre tüm kadınlar vefasızdır, kendi sevgililerinin de diğer kadınlardan farkı yoktur. Sadakatlerini test etmek için onlara askere gittiklerini söyleyip ortadan kaybolurlar. Erkekler sözüm ona askere gidince kadınlar onlara sadık kalmanın gerçekten ne kadar gerekli olduğunu düşünmeye başlar. Bu sefer de "ortalık karıştırıcı bir kadın" onlara başka sevgili bulmalarını, zaten hiçbir kadının erkeklere bağlı kalmaması gerektiğini söyler, hele ki kendilerini bırakıp gidenlere...

Bu sırada erkekler aralarında dedikodu yapıp eğlenerek başka kılık ve kimlikle geri gelir ve birbirlerinin sözlüsüne kur yapmaya başlarlar. Diğer yandan kadınlar da aralarında dedikodu yaparak yeni sevgili adaylarının eskilerinden daha hoş olduğuna karar verirler. Bunun üzerine kendi kazdıkları kuyuya düşen erkekler birbirlerini kıskanmaya başlar. Kıskançlıktan deliye döndüklerinde operaya adını veren "Cosi Fan Tutte- Tüm kadınlar böyledir" aryası söylenir ki haddi zatında bu arya dedikodunun şahıdır. Neyse ki sonunda birbirlerinin arkasından konuşmak yerine birbirlerinin gözünün içine bakar olurlar ve her şey yoluna girer. Mozart'ın gönlü kimsenin ölmesine razı gelmez. Üstelik kendisi dedikoduyu hiç sevmez, ne söyleyecekse insanların, hatta imparatorun yüzüne söyleyivermiştir. Başına ne geldiyse dedikodu yapmadığından gelmiştir, kısacık yaşamında parasızlıktan sürünmüş, açlık ve sefalet içinde ölmüştür. Demek ki azıcık dedikodu yapıp içini dökmek yeri geldiğinde hayat kurtarıcı bile olabilir.

Öte yandan halktan bir çift genç sevgilinin neredeyse dedikodu çukuruna düşmesi kolaylıkla çözülebilir ama aynı durum bir kraliyet sarayında olursa insanların kafası uçabilir. G. Donizetti'nin "Anna Bolena" operasında (1830), gerçekte olduğu gibi erkek kardeşinden hamile kaldığı dedikodusu Kraliçe Anna Bolena'nın idam edilmesine yol açar. Esasen Anna Boleyn ile evlenebilmek için ilk karısının erkek çocuk doğuramadığı dedikodusunu çıkaran ve ondan boşanabilmek için Katolik Kilisesi'nden ayrılıp Anglikan Kilisesi'ni kurduran Kral VIII. Henry'nin durumu göz önüne alınırsa, basit bir dedikodunun tarihte ne büyük değişikliklere yol açabilmiş olduğu da görülür.

Tarihi konulara meraklı besteci G. Verdi'nin hemen tüm operalarında, ister halktan ister soylu olsun, ortada bir kadının iffeti hakkında bir dedikodu döner. Sırasıyla "Nabucco" (1842), "Macbeth" (1847), "Luisa Miller" (1849), "Rigoletto" (1851), "La Traviata" (1853), "İl Trovatore" (1853), "Simon Boccanegra" (1857), "Maskeli Balo" (1858), "Talihin

Gücü" (1862), "Don Carlos" (1867), "Aida" (1871) ve "Otello" (1887) operalarının her birinde ya gerçek ya da hayali karakterler öylesine dedikodu yapar ve bu öyle trajik sonuçlara yol açar ki Umberto Eco "Dedikodunun Tarihi"ni de yazsaydı bir cildi sadece Verdi'ye ayırabilirdi. Tezat olarak, Verdi'nin tek komedi operası olan "Falstaff"ta (1893), dedikodu bir erkek hakkında yapılır ve sonuç kahkahalarla tatlıya bağlanır. Özetle, dedikodu kadın hakkındaysa sonuç hazin, erkek hakkındaysa gülünçlüdür. Eşitsizliğin bu kadarı!

Gelelim operada gerçekçilik (verismo) dönemine, Verdi'den sonraki dönemin eserlerine. Gerçekçilik akımı operaları, sıradan insanların başına gelen basit günlük ve sadece bireyleri etkileyen olayların üstü kapalı olmadan, süslenmeden anlatıldığı eserlerdir. Olmazsa olmaz dedikodu yine başroldedir ama bu sefer günlük gazete sütunlarında yer aldığı biçimde yorumsuz, daha yalın görünümdedir ve etkisi anında sonuç verir. R. Leoncavallo'nun "Palyaço" operasında (1892) genç erkek palyaço Tanio, baş-palyaço Canio'ya karısının onu aldattığını söyler. Canio da hemen gidip kadıncağızı bıçaklayıp öldürür. Üstelik bu cinayeti gösterileri sırasında herkesin önünde işler, gördüklerine inanamayan seyirciler gözleriyle gördüğünü gösterinin bir parçası sanır. Bir Taner Ceylan resmi misali, o denli hiper-gerçektir.

Aslında doğal ya da hiper-gerçek insan davranışı olan dedikodu, tarihte "Yedi ölümcül günah"tan biri olarak tanımlanmıştır. Yanında olmayan hakkında konuşmayacaksın, yoksa cezalanırsın! Bir diğer ölümcül günahtan biri olan yalandan beterdir dedikodu, ne de olsa yalanın beyazı olabilir ama dedikodu her zaman karadır. Zira amaç genellikle birini karalamaktır; bir tür algı operasyonu. Oysa ne de keyiflidir, kahve köpüğü gibi köpürdeterek ötekini çekiştirmek. Zaten karanlıkta yapılan dedikodu günah sayılmaz, telefonda göz göze gelmeden yapılan da sayılmaz, aynı ortamda yapılan sayılır ama günah paylaşan sayısına bölünür; ne kadar çok kişi dinlerse o kadar az günah yüklenilir!

Siz yine de operacılar hakkında söylediklerimi kimseye söylemeyin lütfen; ya da sosyal medyada paylaşın ki günahım azalsın!

Not: Verdiği bilgiler için Figen Ayhan Karakelle'ye ve Ünüşan Kuloğlu'na teşekkür ederim.

Gürol TONBUL

Bir tek kişiye söylesem...

"Destekleyici gerçekler olmadığı sürece dedikodu yaşayamaz."

Ken Russell
("The Music Lovers" filminden)

"Kocaman bir kulak bu kuyu. Beni işitir, beni işitir ama söyleyemez. O zaman işit kuyu işit... Midas'ın kulakları eşek kulakları..." (...) Sazlar: Midas'ın kulakları eşek kulakları... Uuuuuuu, Midas'ın kulakları eşek kulakları...

Dedi ve üzerine kodu yani dedikodu, hepimizin hayatında az, biraz, çok, daha çok, pek çok bulunuyor. Hepimiz her gün, her an biri ya da birileri hakkında konuşurken kendi yorumlarımızı, hayatın kendimize göre dönmesini istediğimiz sözcükleri denilenin üstüne koyuyoruz.

Uzmanlara göre, kadın ya da erkek bu konuda yarışıyor hatta alınmayın, darılmayın erkek daha da seviyor(muş) dedikoduyu. Çünkü, erkeklere göre dedikodu aynı zamanda bir edebiyatmış. Eh, iş kahvehaneler, berber koltukları olunca, dedikodu denizine düşen erkek Orhan Veli'nin "Dedikodu" şiirine sarılıyor anlayacağınız. Mualla, Hicran, Süheyla, Eleni, Melahat derken... Geç bunları anam babam, geç bunları bir kalem derken... Bir ferahlama yayılıyor bedene demek ki...

Prof. Dr. Sabri Özbaydar, yıllar önce Kadınca dergisinde "Beyin, insanın en dinamik organıdır. Ve beyin her türlü uyarımlarla karşı karşıyadır. Bazen yetersiz ya da eksik uyarılma olunca, insan bu boşluğu dedikoduyla doldurur. Kendi çevresinde dedikodu yapar, gazete ya da görsel basının dedikodularını takip eder. Kısacası insanlar, gerçeklerin uyarıları yetmediği zaman hayal ürünlerine başvururlar. Böylece, gerçek uyarılar -insanın uğraşları- azaldıkça dedikoduya eğilim artar. Dedikodunun küçük yerlerde olması bu yüzdendir" diyor ve dedikoduyu manevi tatmin aracı olarak nitelendiriyor.

Öyle ya da böyle denilen ve üstüne konulan acımasızlık ve tahrip boyutuna geçerse... O zaman ne oluyor? Derin bir kuyu oluyor insanın içinde ve olan Midas'ın kulaklarına oluyor ne yazık ki...

***

Afyon, Kütahya sınırları içindeki bölgededir Kral Midas'ın şehri Gordion (Yassıhöyük). Bu alanda Midas'ın mezarının temelini oluşturan tahta yapı, dünyanın en eski tahta mezarı olarak ayakta durur. Bu Midas lüksü seven kişiliğiyle tuttuğunu altına çeviren adam olarak ün salsa da, onun asıl ünü eşek kulaklı olmasıdır.

Efsane bu ya, Tanrıça Athena su kenarındaki sazlardan icat ettiği kavalı (flütü) çalarken, kavalın yüzünü nasıl çirkinleştirdiğini görmüş ve kavalı öfkeyle suyun içine fırlatmış. Bir de beddua etmiş: "Her kim kavalı bula, bin cezaya çarptırıla!"

Nasıl olduysa, bu kaval Marsyas'ın eline geçmiş ve çoban Marsyas (Keçi Ayaklı Pan), kaval sesinin en güzel ses olduğunu, bu konuda güzel sanatların tanrısı Apollon'un liriyle bile yarışabileceğini söylemiş. Dedikodular o kadar yayılmış ki, tanrı Apollon yarışmayı kabul etmiş. Frigya Kralı Midas, halkın kavala olan coşkusunu görünce, "Yargımı özgürce vereceğim" diyerek, lirden daha üstün tutmuş kavalı ve kızılca kıyamet kopmuş tabii. Apollon, "Benim de bir armağanım var sana Kral Midas. Güzel müziği ayırt edemeyen kulak insan kulağı olamaz, ona eşek kulağı yakışır ancak" diyerek eşek kulakları takmış Midas'a. Bununla da yetinmemiş, Marsyas'ı zeytin ağacına asmış ve derisini yüzmüş. Ama pişman olmuş, gözyaşı dökmüş. Gözyaşları sert kayalara dönüşmüş. Lirini yere atıp paramparça etmiş ve Marsyas'ı da herkese ulaşsın diye ırmak haline getirmiş.

İşte o ırmak binlerce yıldır doğanın sesi olarak çağıldayan, üst üste yığılmış kayalıkların arasından kendine bir keçi yolu yaratan, Büyük Menderes'e dökülen Çine Çayı'dır.

Oturalım Çine Çay'ının kıyısına ve binlerce yıldır çağıldayan suyun ve sazların anlattığı dedikoduyu dinleyelim birlikte...

***

Eşek kulaklarıyla cezalandırılan Midas, kırmızı keçe külah takar başına. Halkta bir merak, bir dedikodu. "Midas neden çıkarmaz keçe külahını? Ne saklar acep külahının altında?" Söylentiler ayyuka çıkar. Külah altında saç bu, uzar. Midas, çağırtır Berber'i, "Kes!" der "saçımı". Berber görür kulakları, tüylü, canlı... Ama Midas'ın gizini bilen Berber son kez bakar dünyaya. Çünkü Midas öldürtür Berber'i, atar bir kuyuya. Ama kuyu üstünde sazlar, yel estikçe ıslıksı seslerle yayarlar Midas'ın gizini: "Kral Midas'ın kulakları, eşek kulakları!"

"Midas'ın Kulakları", 1990-91 Sezonu...

Efsane böyle... Bu efsaneyi alır Güngör Dilmen, Türkçenin sesleriyle, tekerlemeleriyle allar pullar, süsler, yaratır "Midas'ın Kulakları" oyununu. Tiyatronun, tiyatrocunun dilini düşünce Midas'ın gizi, dedikodu yayılır; giz olmaktan çıkar eşek kulakları...

Neden böyle diyorum? Efendim, yıllar önce şair ve tiyatrocu Cahit Irgat grubuyla sahnede. Turne uzun... Öyle olunca da dedikodu üstünde dedikodu... "Yok o bunu yaptı. O, yanlış replik (cümle) söyledi. Acaba falanca ile filanca âşık mı oldu?" derken çok sıkılır Cahit Irgat, yasaklar dedikoduyu. Yasaklamak şöyle dursun, bir de ceza koyar dedikodu başına: Dedikodu yapan bir büyük rakı ısmarlayacaktır gruba. Aman, o yıllar -bugünkü gibi- rakıya bir zam, bir zam... Kimsenin ağzını bıçak açmaz elbette. Turnenin iyice uzadığı bir akşam, grup oyun sonrası bir lokantada alır soluğu. Grubun sessizliğini Cahit Irgat böler sesiyle, seslenir garsona: "Evladım, bir büyük rakı benden herkese!" Arkasına yaslanır Irgat ve derin soluk alır. "Oh be! Eee, ne dedikodular var, anlatın bakalım!"

***

Dilmen, öğrencilik yıllarında hep fizikçi ya da kimyacı olmak ister. Bir yandan da tiyatro oyunları okur. "O dönem Çanakkale'de tiyatro oyunu seyretmek mümkün değildi" der her söyleşisinde. Tiyatronun düş dünyasına Shakespeare'in "Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası" oyunuyla girer ve "Macbeth"i okuduktan sonra da çok sever tiyatroyu.

İlk yapıtı "Mavi Orman" adlı bir çocuk masalıdır. Yıl 1953'tür. Ama kitap bir türlü basılmaz. Dilmen bırakmaz tiyatronun, masalın ucunu. 1959 yılında Ankara'da çıkan Sinema-Tiyatro dergisinin yarışmasına katılır "Midas'ın Kulakları" adlı yapıtıyla ve birinci olur. Konusunu mitolojiden alan oyun Sinema-Tiyatro dergisinde yayımlanır. Ve oyunu, ilk kez İstanbul Üniversitesi Gençlik Tiyatrosu sahneler. İlk oyun, ilk izlenim biraz hayal kırıklığı yaratır Dilmen'de.. Ama oyunun sahnelenişi hoşuna gider.

"Bir salonun ortasında, dekorsuz oynuyorlardı. Buna itiraz ettim ama dinletemedim. Oyunu sahnede görmeyi

çok isterdim ama yine de oynanışı iyiydi. Hele keçiler korosu çok canlıydı." (Güngör Dilmen, Alpay Kabacalı, Cumhuriyet, Haziran 2012)

O yılları kaleme alan şair-oyuncu Ülkü Tamer'in tiyatro anılarına bir bakalım... Her anı biraz da dedikodudur tiyatroda.

"1960 baharı. Güngör Dilmen adlı genç bir yazarın oyunu Midas'ın Kulakları ödül almış, o oyunu sahnelemeye karar verdik. Midas rolü için beni seçmezler mi? Berber'i Tunca Yönder oynayacak. Uzun provalar sonrası oyun anı geldi çattı. Oyunda etek gibi bir şey giyiyorum. Terzi arkadaş eteği sardı belime, bir de çengelli iğne, hadi sahneye. Çıktık öyle sahneye... Oyun başladı, Eşek kulakları takılacak bana. Apollon'u oynayan Erdoğan, keçe ile sarılmış demirden eşek kulaklarını çıkardı cebinden. O ne? Kulakların biri yok. Tek kulağı, heyecandan bastırdıkça bastırıyor kulağıma Erdoğan. Delinecek kafam, dinleyen kim! Tek kulaklı Midas'tım. (...) Sonra Ay Tanrıça'ya yakarmak için diz çöktüm. Çıttt! Gitti çengelli iğne! Ayağa kalkamıyorum. Kalksam etek düşecek. Kan ter içinde, yerlerde sürüne sürüne oyunu bitirdim." (Ülkü Tamer, Hiç Ödün Vermedi, Cumhuriyet, Temmuz 2012)

Sonra Devlet Tiyatrosu sahneliyor oyunu. Bozkurt Kuruç, Melek Tartan, Kerim Afşar, Asuman Korad gibi önemli isimlerin yer aldığı oyunu Şahap Akalın yönetiyor. Müziklerini ise Nevit Kodallı besteliyor.

Bu sahnelemeden sonra "Midas'ın Kulakları" hem tiyatroda hem operada yıllarca sahnelenecektir. Dilmen, "Midas'ın Altınları" ve "Midas'ın Kördüğümü" adını verdiği oyunlarını 1975 yılında kaleme alacak ve "Midas Üçlemesi"ni tamamlayacaktır.

***

"Midas'ın Kulakları"nın opera librettosu olması serüveni ise tam dedikoduluktur ki aktarılmazsa olmaz...

"Besteci Ferit Tüzün ile libretto konusunda iyi anlaştık. Çünkü, ikimiz de operayı sevmiyorduk. Bu nedenle, ortaya müzikli bir oyun çıktı diyebilirim. Operaya gitmek, o şaşaalı dekorlar, görkemli giysiler bana göre değil. Ben hep sade ve yalın düşünürüm. Göze çarpmayan düzeyde işlevsellik, görsellik en etkili sahne tasarımıdır." (Güngör Dilmen'le Söyleşi, Mukadder Yaycıoğlu s. 2)

Bu uzun sürecin sonunda Güngör Dilmen tercümanlık görevinden istifa eder ve kendini tiyatroya adar. Tarih, mitoloji kişileri derken oyun üstüne oyun kaleme almaya başlar. Medea, Midas gibi mitolojik karakterlerin yeniden yazılması konusunda yapılan dedikodulara, eleştirilere; tarihe ve mitolojiye başka açıdan baktığını belirterek yanıt verir.

"Ben her alanda insana ait olanı arıyorum. Tarihte de, mitosta da aradığım insan ve insanın dramı. Bunu hangi yüzyılda, nerede bulursam yazarım. Ben tarihin, mitolojinin yazamadığı bocalamaları, bunalımları yazıyorum. Onların içinde insanı arıyorum. Tarih belirli bir olayı anlatır. O olay yaşanırken, kişilerin karşılaştığı güçlükler, çelişkiler, kararsızlıklar, dedikodular tarihi ilgilendirmez. Ayrıca, tiyatronun kökeninde görme fiili vardır. Onun için benim oyunlarım görseldir. Ritmik bir dili vardır. Tekerlemesi, söylencesi, hareketi ve gizemiyle bir dil... O açıdan da tarihten, mitostan ayrılır." (Güngör Dilmen'le Söyleşi, Mukadder Yaycıoğlu, s. 4)

***

"Midas'ın Kulakları" oyununa da böyle baktığını belirtir Dilmen. Evet, Midas'ın öyküsü bilinen bir mitostur. Bu mitosta tanrı Apollon, Midas'ı eşek kulaklarıyla cezalandırır. Midas, Berber'i öldürtür ve masal orada biter. Güngör Dilmen'in oyununda ise, Keçiler Korosu ile açılır oyun, halkın dedikodusuyla kapanır.

"Keçiler Korosu: Söyleyelim ne geldi Midas'ın başına / girince çekişen şu iki tanrı arasına / iki tanrı kapışmışlar işte / liriyle Apollon, flütüyle Pan / kim daha usta, kim daha güçlü / Efendimiz Dionysos, şu koca oyun tanrısı / bizi uçsuz bucaksız Frigya ovalarına saldı / Orada Gordion'da bir kral var: Adı Midas" (Güngör Dilmen, "Midas'ın Kulakları", Mitos Boyut, s. 30)

Midas yarışmanın sonunda takınca eşek kulaklarını önce bozulur, yıkılır ama bir süre sonra eşek kulaklarına alışır. Alışmanın da ötesinde bunu bir üstünlük olarak görmeye başlar. Bu üstünlüğünü saçlarını kestirmek için çağırdığı Berber ile paylaşır. Önce tabanlarını tuzlar Berber'in sonra da keçilere yalatır.

"Berber: Suçum ne?
Midas: Kralın gizini açıklamak...
Berber: Ne gizi Midas?
Midas: Bir gün nasıl olsa tutamayacaksın dilini. Onun için bir işkence tasarladım senin için? Katıla katıla güleceksin. Ne güzel tabanların var senin.
Berber: Hah hah hah... Gıdıklanıyorum. Yalıyorlar tabanlarımı ıslak dilleriyle. Ayyy ölüyorum, kurtarın beni!
Midas: Tanrılar en korkunç ölümü gülmelerin ucuna koydular. Dilini tutmazsan işte böyle olacak. (...) Haydi işimize bakalım. Çıkar bakalım külahı.
Berber: Eşek kulakları... Eşek kulakları... Eşekkk. Ahhh!" (Güngör Dilmen, "Midas'ın Kulakları", Mitos Boyut, s. 51)

Midas'ın gizini gören Berber yeminler etse de, tabanlarını yalayacak keçileri düşünse de -elbette- bu gizi içinde tutamayacak, söyleyecek yani dedikodu yapacaktır ıssız yerlerde. Bu dedikodu, kulağı olan, dili olmayan kuyudur. Anadolu masallarının gizemi, bereketi, kötülükleri doğuranı olan kuyu, Midas'ta kocaman kulağı ile bir dedikodu aracına dönüşür. *"Bu kulaklar bir çift mağara olurlar düşümde. Çekerler beni dolambaçlarından içeri. Garip yankılarla boğulur giderim. Oysa bir türküye yüklenebilir. Midas'ın Kulakları... Aman kimse işitti mi? Bir tek kişiye söylesem... O da kimseye söylemese... Sonra o da kimseye söylemese... Kimse kimseye söylemese... Kimse bilmese... Öff öldürür bre beni, öldürür! Aman bu kuyu işimi görür. Oooo... Hoyyy... Nasıl da yankıyor kuyu... Kocaman bir kulak bu kuyu. Beni işitir, beni işitir ama söyleyemez. O zaman işit kuyu işit... Midas'ın kulakları eşek kulakları... Eşek kulakları Midas'ın..."* der berber. Giz sokaklara dökülür hemen sazların fısıldamasıyla. Artık, Gordion'un dilindedir Midas'ın eşek kulakları.

Berber'in kuyuya seslenişi, Freud'un bilinçdışı kuramına bir gönderme gibidir aynı zamanda. Berber, Midas'ın gizini bir anlamda bilinçdışına gönderir. Kuyunun suları yeraltı sularına karışır,

oradan da sazların boy attığı bataklığa varır. Bataklık, adı üstünde, tehlikeli sözcüklerin alanıdır mecazi anlamda. Sazlar, gizi içinde tutamaz, yel estikçe seslenir: "Midas'ın kulakları eşek kulakları!" diye...

Kuyu örneğinde olduğu gibi, bastırılmış, itilmiş duygular beklenmedik bir biçimde yüzeye, bilince gelince başlar dedikodunun ilk cümlesi.
"Midas: Hani, bir şey işitmiyorum ben.
1. Adam: Hele bir yel essin... Bekleyin.
2. Adam: Hah, işte çıktı esinti. Dinleyin...
Sazlar: Midas'ın kulakları eşek kulakları... Uuuuuuu, Midas'ın kulakları eşek kulakları..
Midas: Kim yaptı bunu bana? Hainler, tıkayın kulaklarınızı..."
(Güngör Dilmen, "Midas'ın Kulakları", Mitos Boyut, s. 77)

Gordion'da tarihin ilk dedikodusuna çanak tutan bu davranışla da tanrı Apollon'un cezasını hiçe sayar Midas. Berber'in dedikodusu sazlarla ayyuka çıkınca, kulaklarını gizlemek şöyle dursun, kulaklarını törenle halka sergilemeye başlar. Tanrı Apollon çok sinirlenir bu işe ve eşek kulakları geri alarak Midas'ı bir kez daha cezalandırır.
"Apollon: Bunu beklemiyordum. Kahır, bağış oldu. Onu küçük düşüreyim dedim. O hiçledi beni, cezamı tersine çevirdi. O yüceldi yeni görünümüyle...
Yurttaşlar: Yaşasın Kral Midas! Bu kulaklarla bir kat daha ulu, bir kat daha görkemli!
Apollon: Seni bir yükten kurtarmaya geldim Midas. Bağışlıyorum seni!
Midas: Dokunma kulaklarıma!
Apollon: Halkın eliyle yeniden yere vuruyorum seni.
Yurttaşlar: -Kulaklarına bakın -Kuruyor Midas'ın kulakları -Ezilip büzülüyor, küçülüyor -Aaa kulaklarına bakın!
Midas: Ahh, kulaklarımı geri ver!"
(Güngör Dilmen, "Midas'ın Kulakları", Mitos Boyut, s. 103)

Böylece halkın Berber'den ve fısıldaşan sazlardan öğrendiği dedikodunun kaynağı daha da güçlü olarak başka yana kayar. Halk için yeni dedikodu kaynağı eşek kulaklarını kaybeden, eşekten düşmüşe dönen Midas'tır. Kaynar yine Gordion'da dedikodunun kazanı.

***

"Yurttaşlar: -Midas aldattın bizi -Bir mevsimlikmiş kulakları -Kralım nettin kulaklarını -Midas'ın kulakları insan kulakları -Göstermelikmiş kulaklar, uydurma -Cascavlak kaldı kafası -Bayağı kulak bunlar -Bildiğimiz kulaklar -Yel uçurdu kulakları -Bayağı insan kulakları -Midas'ın kulakları insan kulakları"
(Güngör Dilmen, "Midas'ın Kulakları", Mitos Boyut, s. 104)

Yolunuz düşerse bir gün Yassıhöyük-Gordion'a, iyi kulak verin ortama. Orada, Berber'in "Bir tek kişiye söylesem" mırıltılarını ve Midas'ın kulaklarının dedikodusunun ritmini yayarmış sazlar:
"Takıyor takkeyi ta...takke, takıyo ki takkeyi ta.. Tek taki, takıyor ki takkeyi tek... Takıyor takkeyi tek tek.. Taki tek...Tek taki tek"

Adana Devlet Tiyatrosu

Haydar ERGÜLEN

biosphere@live.no

7 dedi

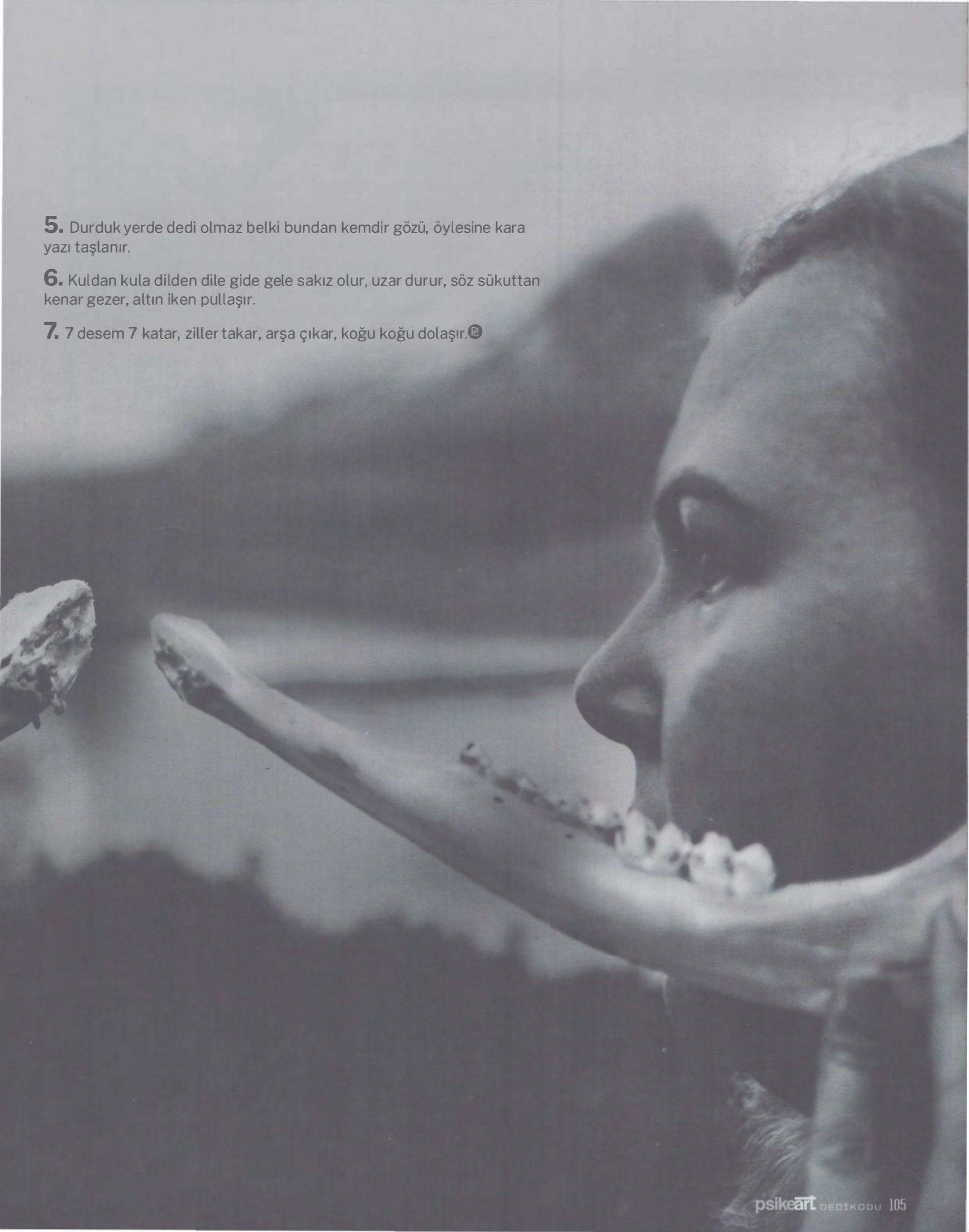
1. Rivayet olunur ki rivayet dahi yazının kuşlanmasıdır.

2. Yazı kuşlanır da dilin durduğu ne günedir, dil de şuhlanır.

3. Biri 7 dedi diye onu yere göğe komazlara gelince, onlar dahi koğu yapıp hoşlanır.

4. Gıybete kispet giydirip söz meydanına salanlar, birbirine nispet yapıp şaklaşır.

5. Durduk yerde dedi olmaz belki bundan kemdir gözü, öylesine kara yazı taşlanır.

6. Kuldan kula dilden dile gide gele sakız olur, uzar durur, söz sükuttan kenar gezer, altın iken pullaşır.

7. 7 desem 7 katar, ziller takar, arşa çıkar, koğu koğu dolaşır.

© ZEYNEP ERDOĞAN

Emin olmalıydım. Düşünmekten yorulmuştum çünkü. Gördüğüm bir halüsinasyon muydu, yoksa elle tutulur, gözle görülür bir gerçekle baş başa mıydım?

O gece yatmadan evvel mutfak tezgâhının üstüne bir parça peynir bırakırken bir çizgi filmin içinde olduğumu düşünerek gülümsüyor, hemen ardından koridoru geçip odama yatmaya giderken içimdeki feryatlı sesle yanılmış olmayı diliyordum. Sabahı zor ettim diyemem, uyumuştum. Tanık olduğum sahnenin hayal ürünü olduğundan emin, kendime güzel bir omlet yapmak üzere mutfağa gittiğimde sahiden her şeyi unutmuştum. Yumurtaları çıkardım, üst raftaki peynire uzanmıştım ki ışık hızıyla tezgâha döndüm. Mermer pırıl pırıldı. Demek, karanlığın içinde rastladığım yumruk büyüklüğündeki tüylü gölge gerçekti! Can havliyle emlakçıyı arayıp derhal evden taşınacağımı, yeni bir ev bulmam için bana yardım etmesini söyledim. Hangi çağda yaşıyoruz, bu zamanda evde fare mi olurmuş, diye sayıklayacak kadar şaşkındı o da. Bundan önce yine aynı sitede başka bir evde yıllarca oturmuş, küçük bir örümcekle bile karşılaşmamıştım. Ama şimdi daha üçüncü ayımda bu fare işi! Tüneller kazmalar, geceleri mutfağımı işgal etmeler, yediğime içtiğime ortak olmalar! Yeniden buralarda bir ev bakmayı isteyip istemediğimden kuşkuluydum. Allak bullak halde telefonu kapattım.

On beş dakika sonra emlakçının gönderdiği tesisatçı mutfak tezgâhını duvardan ayırmış, olduğu yerde geriye kaykılarak zeminde bulduğu deliği bana gösteriyordu, hayretler içinde yeraltının derinliklerinden mutfağıma uzanan küçük tünele bakıyorduk. Emlakçı arayınca telefona koştum.

Beş dakika

Talihsizlikleri, hataları konuşmayı seviyoruz. Biri çizginin dışına taştığı zaman ağzımızı ötekinin kulağına yaklaştırmaktan zevk alıyoruz. (...) Dedikoduyu bir ticarete dönüştürüp kullanıyoruz. Sen bana-ben sana. Her şeyi fısıltılarla yayma gücümüz var. Fısıltının bir hastalığa varması, bir vebaya dönüp ortalığı kırıp geçmesi an meselesi.

O gün, taşınmadan taşınmaya gördüğüm emlakçının, huysuzun da tekidir aslında, bana neden böylesi bir iyimserlik ve çabuklukla yardımcı olduğunu epey düşünmüş, yeterli bir sebep bulamamıştım. Arkadaşım değildi, üstelik taşınma olasılığım onun yararınaydı, böylece benden yeniden komisyon ücreti alırdı. Yiyeceklerin hepsini attığım acıkınca aklıma geldi, mutfağın tadilat pisliğini öylece bırakıp giyinerek sitenin market servisine yetiştim.

Servis servis değil, oyun parkı, kahvehane, buluşma yeri. Ne var ki, site halkının gürültülü muhabbetinden, birbirlerini merakından ve başkalarının hayatlarına dair dedikodularından bunaldığım için beş dakikalık yol için bile mutlaka yanımda bulundurduğum kulaklığımı unutmuşum! Gözlerimi kapamış başka şeyler düşünmeye çalışıyordum. Fareyi düşünme. Mutfağın halini düşünme. Açlığını düşünme. Önümdeki üçlü, öyle hevesle dedikodudalardı ki, şoför mahallinden de katkı gelince çıkan ses çivi olmuş beynimi deliyordu. Senelerdir sitede ne olup bittiyse, olaylar ve meseleler hemen hemen aynı çekirdek kadro tarafından ele alınır ve evet, bu kısacık mesafe boyunca kapsamlı, derin analizler yapılırdı. Servisten inmeden hemen önce uygun hükümler verilmiş, kınamalar muhakkak layıkıyla yapılmış olurdu. Telefonumu aydınlatan emlakçının ismiyle kendime geldim. İşin çözüldüğünün haberini almış, yine de beni aramak, benden de teyit almak istemişti. Ev sahibini aramış, her şeyi anlatmış, konuyu bağlamıştı. Tesisatın ücretini kiradan kesmem için de ev sahibiyle -benden önce- konuşmuş, bana iş bırakmamıştı. Şu andan itibaren kafam rahat olacaktı. Doğru, rahatlamıştım. İşte o anda şimşekler çaktı!

O gün o serviste emlakçının bana hiç de yardımcı olmadığını uluorta söylediğimi bir düşünsenize. Adamın koca sitedeki yirmi küsur yıllık hükmünü beş dakikalık yolda, piranalarla dolu bir havuza attığımı? Emeğini, insan ilişkilerini, yarattığı güveni, alacağı yeni işleri sarsmam beş dakikamı alırdı. Dedikodunun ele avuca sığmayan gücünü işte o zaman, beş dakikada kavradım. Beş dakika ne çok şeyi öldürüp ne çok şeyi yaşatabilirdi. Olmayan bir şeyi olmuş gibi gösterebilir, yoktan var edebilir, insanlara silah çekebilir, dükkânlarına zincir vurdurur, boşaltır, camlarına gazeteler yapıştırabilirdi.

Birbirimizin kulağına iyilikler ve kötülükler için fısıldıyoruz: Haberler, hikâyeler, uydurma ya da gerçek, değiştirilmiş ya da ilk elden... Talihsizlikleri, hataları konuşmayı seviyoruz. Biri çizginin dışına taştığı zaman ağzımızı ötekinin kulağına yaklaştırmaktan zevk alıyoruz. Sürprizli davranışlar, tutarsızlıklar bizi en çok gıdıklayan konular. Karakteristik özellikler, dış görünüşler, sahip olunanlar, kaybedilenler... Dedikoduyu bir ticarete dönüştürüp kullanıyoruz. Sen bana-ben sana. Her şeyi fısıltılarla yayma gücümüz var. Fısıltının bir hastalığa varması, bir vebaya dönüp ortalığı kırıp geçmesi an meselesi. Suç ortaklığı işi büyütüyor, iş büyüdükçe daha zevkli hale geliyor, içine girmeden, konuya özel yeni hikâyeler uydurmadan, kendi yorumlarımızı katmadan rahat etmiyoruz. Bir anda nasıl da yaratıcı birine dönüşüyor insan değil mi? İki kişi arasındaki dedikodu, özel bir sır gibi saklanıyor bazen, aradaki bağları geliştiriyor. Olumsuz bir şey neredeyse olumlu sayılacak bir şeye dönüşüyor, ne tuhaf.

Dedikodunun motivasyonu, niyeti muğlak görünse de başkalarının hayatı hakkında kafa ve ağız yormanın çok derin bir sebebi var: Derinlerdeki bağlar. Yaşamlarımızı gruplar içinde sürdürürken, o topluluğu oluşturan insanlarla köklerimizden bağlıyız aslında. Daha doğrusu, böyle hissediyor, zannediyor, çoğunlukla da böyle olmasını istiyoruz. Bu bir dayanak ne de olsa. Sırtımızı yasladığımız bir grubun içinde olmak bir güvence. Oradaki yerimizi sağlamlaştırmak nasıl mümkün olacaksa öyle davranmalı. Dedikodu da bu anlamda bir araç. Ana kökün, bağlılığı güçlendiren dallarından biri. Bir yandan da bağımlılık yapıyor elbette. Tam da bu yüzden hemen her toplumda ayıplanmasına, dinlerde günah sayılmasına rağmen bu kadar karşı konulmaz, bunca yaygın. Her çatlaktan sızacak denli güçlü. Bir fısıltıya kimse karşı koyamıyor.

Marketin devasa tabelası uzaktan görünmüştü ki, ışıklara yakalandık. Bacaklarımda hafif bir karıncalanma hissettim, saçlarımı elimle çevirip başımın üstünde topuz yaparken boğazımı temizledim. Yanımdaki kadına doğru ışıl ışıl gülümseyerek döndüm ve dedim ki:

Sena SOYSAL

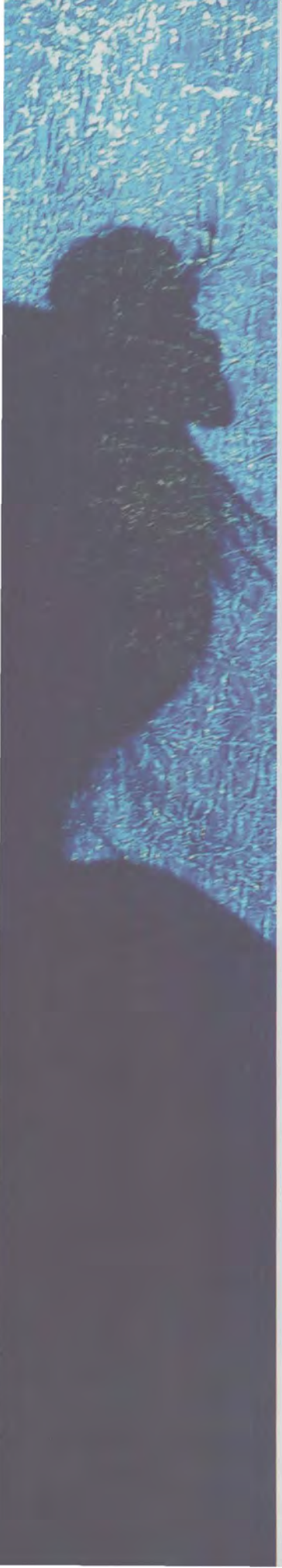
© GÖNÜL OCAK

Ötekini konuşmak

Kendimize odaklanmak yerine başkalarıyla ilgili konuşmayı tercih ederiz. "Ben" ile yüzleşmektense "sen"i gözlemlemek daha kolay gelir bize...

Dedikodu paradoksu: Her yerde, herkes tarafından yapılıyor ama kimse tarafından onaylanmıyor. Dedikodu her yerde karşımıza çıkan bir olgu. Doğrudan etkileşim ve gözlem olmaksızın başkalarıyla ilgili bilgi sahibi olmak gibi bir işlevle sosyal hayata hizmet ediyor. Karmaşık sosyal bağlamlarımızı anlamak ve anlamlandırmak üzere bu bilgilere ihtiyaç duyuyoruz. Bu sosyal fonksiyonuna, herkesin gündelik yaşamının bir parçası olmasına rağmen dedikodunun negatif bir ünle nam saldığını biliyoruz. Geçmişten günümüze dedikoduyu engellemek üzerine birçok sözlü, davranışsal yaptırımların varlığından haberdarız ancak tüm bu kısıtlamalara rağmen önü alınamayan bir biçimde hayatımızdaki varlığını koruyor.

Ahlaki açıdan savunulamaz olarak değerlendirilmesinin nedenlerinden bazıları: bilgilerin çarpıtılarak, manipüle edilerek iletilebilme olasılığı ile birlikte kişilerin özel hayatını ihlal edebilecek ve ilişkileri bozabilecek güce sahip olması. Peki bizi dedikodu yapmada motive eden unsurlar neler, neden tehlikeli, olumsuz yönlerine rağmen risk alıp bu davranışı yüzyıllardır sürdürüyoruz?

Bilgi edinme
Bireyin sosyal çevresinin haritasını çıkarmasına yardımcı olan dedikodu aynı zamanda bir bilgi alışveriş mekanizmasıdır, bilgileri toplama ve yayma aracı olarak kullanılır. Konuştuğumuz bilginin sakıncalı, olumsuz olması durumunda diğer insanlarla doğrudan iletişim kurmak yerine dedikoduyu bir araç olarak kullanmanın daha işlevsel bir bilgi akışı sağladığı gözlemlenmiştir. Dinleyiciler, anlatıcının özel bir bilgi sahibi olduğunu, sosyal durumları ve kuralları anlayabildiğini kabul ederek onu dinlerler. Bilgiye kolay erişim, kayıt dışılık bu eylemi en avantajlı kılan etkenlerdendir.

Eğlence
Dedikodu, dolaysız bir eğlence aracı olarak tanımlanabilir. Zarar verici olması hedeflenmediğinde katılımcıların aldığı keyfi gözlemlemek mümkündür çünkü orada bir hikâye vardır, anlatıcı ve dinleyiciler bu hikâye etrafında birleşir. Günlük yaşamın monotonluğunun dışına çıkabilmek için hiçbir maliyeti olmayan bir fırsat olarak görülmektedir.

Arkadaşlık kurma
Dedikodunun, en az iki kişinin bir araya gelmesi ile mümkün olan bir eylem oluşu, paylaşımsallığı da beraberinde getirir. Kişi kendini yakın hissetmediği biriyle paylaşımda bulunmak istemez, dolaylı olarak paylaşımda bulunduğu biriyle ise bağ kurma olasılığı artar. Karşılıklı güven duygusu ile bilgi alışverişi başlar, paylaşımcı alıcıya, alıcı da paylaşımcıya güven duyar ve böylece iletişimdeki güvenlik sınırları oluşturulur. Çelişki budur ki çoğu zaman bilgi en yakınlardan sızar, buna rağmen dedikodu hâlâ yabancılardan, rastgele tanışılan kişilerden çok arkadaşlarla yapılmaktadır.

Aynı zamanda arkadaşlar arasındaki konuşmanın kendine has özellikleri vardır ve dışarıdan gruba bakan biri çoğu zaman kişilerin neden bahsettiğini anlamakta zorlanır. Bu ortak dil kişileri birleştirmede, kurulan arkadaşlığın temellerinin sağlamlaşmasında etkilidir.

Etkileme-etkileşim
Dedikodu, gruplar arası iletişimde yararlanılan sosyal mekanizmalardan biridir. Bir çeşit adalet mekanizması olarak da düşünülebilir. Dedikodunun etkili olabilmesi için kabul edilen normlar ve davranışlar konusunda benzer fikirlerin paylaşılması gerekmektedir. Dedikodu, grup içindeki ayrışan kişilerin tespit edilmesi ya da iyileştirilmesi için kullanılabilmektedir. Aynı zamanda duyduğumuz hikâyeler aracılığıyla neler yapıp yapmamamız gerektiğini, davranışlarımızın nasıl sonuçlanacağını öğreniriz. Duyduklarımız duyabileceklerimizin teminatıdır demek yanlış olmayacaktır. Bu sosyal öğrenme modeli çocukluktan başlayarak yetişkinlikte de işlevini devam ettirir. Kültürel formlarımız, iş yaşamımız büyük oranda bu hikâyelerle şekillenir. Dedikodunun etkileşimselliği arttırabildiği gibi geri çekilme davranışlarına da sebep olabildiği gözlemlenmektedir. Özgür olmayı sınırlandıran yapısıyla bireylerin dış dünyayla temasını en aza indiren dedikodu, bu yolla kişilerin kendisi hakkında yapılacak dedikodulardan korunmaya çalışması sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Kişi, gündelik yaşamının ayrıntılarını kendine saklayarak ötekilerin "hayatında yanlış olduğu düşünülen her şey" ile ilgili fikir belirtme olasılığını da sınırlandırmış olur. Bu durum, kişiyi gruptan uzaklaştırabilme ihtimalini de kapsamaktadır.

Evrimsel yarar
Geçmişten bugüne dil gelişimi ile birlikte dilin etkinliği artmış, bilgi edinme süreci hızlanmış, daha geniş kitlelerin birbirleriyle iletişim kurabilmesi mümkün hale gelmiştir.

Evrimsel araştırmalara göre dedikodu hayatta kalmayı sağlar. Atalarımızın ihtiyaç duyduğu

gerekli bilgileri sosyal bir alışveriş olarak değiş tokuş etmesi; doğum, ölüm, dostluk, rekabet, ilişki kurma, değişim gibi konuların grup içi ve gruplar arası paylaşımı, yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından önemli bir bağlantısallık sağlamıştır.

© GÖNÜL OCAK

Dinamik faydaya karşı suçluluk

Kimi araştırmacılar tarafından dedikodunun amacı olumsuz duyguları serbest bırakmak olarak tanımlanmıştır. Öfke, kaygı, suçluluk gibi hissetmesi kolay olmayan duygular, dedikodu sırasında yapılan paylaşımlar aracılığıyla, kişinin o anlarda katarsis yaşaması ve hislerin denge bulması yoluyla dışa vurulur.

Dedikodu, kimi zaman korku ve kin ile başa çıkmada bir araç olarak kullanılır. Kişi, korku ya da düşmanlık beslediği ötekilere yönelik rahatsızlığını dedikodu aracılığıyla gidererek hedefini değiştirmiş olur.

Dedikodunun zararlı olarak değerlendirilen tarafı, sindirilemeyen bir problem olarak ifade edilmekle birlikte, suçluluk dedikodunun sağladığı rahatlama kadar gerçek bir duygu olarak ele alınmaktadır. Kişiler, bu duygudan uzaklaşabilmek adına bilgileri kazara ya da istemeyerek aldıklarına ya da paylaştıklarına kendilerini inandırarak hedeflerinin üstünü örtme veya reddetme eğilimindedirler.

Farkında olarak ya da olmayarak, isteyerek ya da istemeyerek, az ya da çok, dinleyici ya da anlatıcı olarak yaptığımız tüm dedikodular, temel olarak bakış açımızı belirlemek, ötekilerin bakış açısını anlamlandırabilmek ve belirlediklerimizi iletebilmek gibi hedeflere sahiptir. Çatışma ve kaos kadar, ortaklık ve birlik de sağlayabilen bu sosyal mekanizmada motivasyonların ne kadarının içsel, ne kadarının dışsal olduğu, hayatımızda kapladığı yeri belirleyecektir.

Kaynakça

Blumberg, H. H. (1972). Communication of interpersonal evaluations. *Journal of Personality and Social Psychology, 23*, 157–162.

Bok, S. (1983). *Secrets: On the ethics of concealment and revelation.* New York: Pantheon Books.

Farley, S. D. (2011). Is gossip power? The inverse relationships between gossip, power, and likability. *Eur. J. Soc. Psychol.* 41, 574–579. doi: 10.1002/ejsp.821

Foster, E. K. (2004). Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of General Psychology, 8*, 78-99.

Gluckman, M. (1963). Gossip and scandal. *Current Anthropology, 4*, 307–316.

Hannerz, U. (1967). Gossip networks and culture in a Black American ghetto. *Ethnos, 32*, 35–59.

Rosnow, R. L. (2001). Rumor and gossip in interpersonal interaction and beyond: A social exchange perspective. In R. M. Kowalski (Ed.), *"Behaving badly: Aversive behaviors in interpersonal rela- tionships* (pp. 203–232). Washington, DC: American Psychological Association.

Spacks, P. M. (1982). In praise of gossip. *Hudson Review, 35*, 19–38.

Sinemada insanlık halleri 2019-2020

psikeart psikesinema sinemaizmir

15.00-16.30 PANEL "Bölünerek kaybolan insanlar"

Oturum Başkanı: **Dr. Pınar Köksal Üretmen**

- Mekân değiştirmenin ruhsal etkileri - **Dr. Hira Selma Kalkan**
- Bazı yaralar neden sarılamıyor – **Asuman Susam**
- Göçmen kadınların sinemadaki tutsaklığı – **Andaç Haznedaroğlu**
- Göçün çocukları: kurbanlar ve zorbalar – **Dr. Özlem Önen**

17.00-18.30 FİLM "Misafir" / (Yön: Andaç Haznedaroğlu, 2018)

19.00-20.30 TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME Göç: Unutursam Yok Olurum

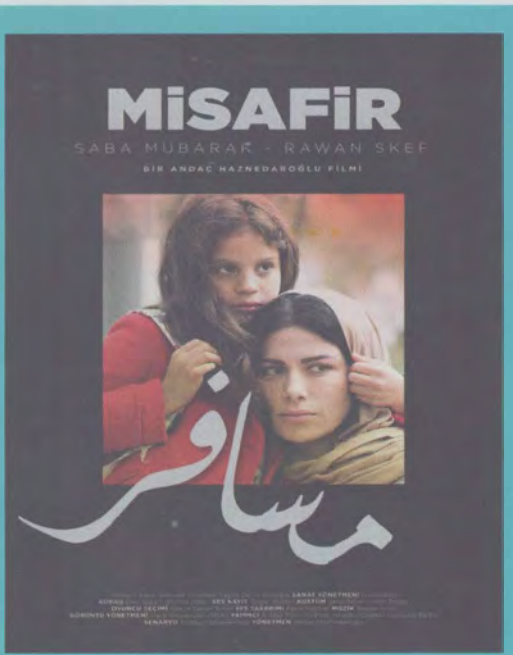
Oturum Başkanı: **Dr. Caner Fidaner**

- **Andaç Haznedaroğlu**
- **Hira Selma Kalkan**
- **Dr. Caner Fidaner**

KOORDİNATÖRLER M. Emin Önder, Pınar Üretmen, Demet Aksu, Caner Fidaner

Göç ve sinema

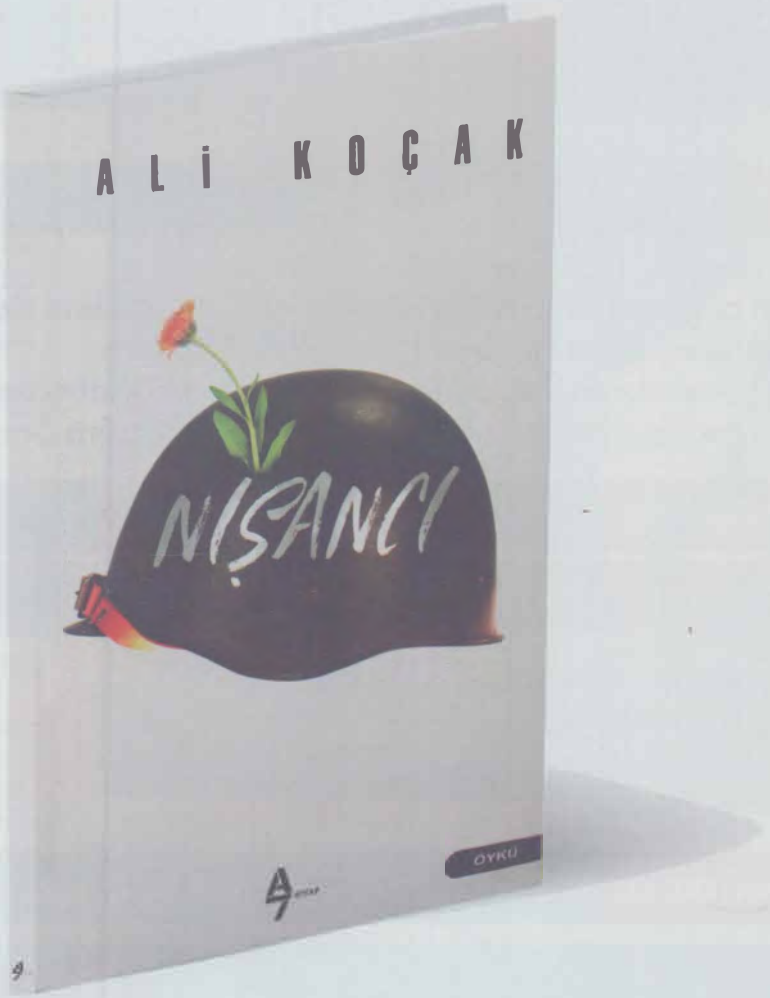
18 Ocak 2020 Cumartesi,
İzmir Sanat Tiyatrosu
Kültürpark

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İzmir Büyükşehir Belediyesi destekleriyle...

ALİ KOÇAK'TAN "NİŞANCI"

"Savaştan önce Saraybosna'da hayat bu konçerto gibiydi: Hüznün ve neşenin uyumu. Kavga etmesini bilmezdik. Coşkulu tartışmalarımız bir çeşit konçertoydu. Sonunda selamlaşırdık. Belki anlamışsındır ben Sırp'ım. Sırplar iyi insanlardır. Boşnaklar da güzel insanlardır.

Yazık! Farkında değildik; içimize birileri nefreti ekmiş. İşlerine gelince de hasat yaptılar. Savaşın başında umudumuzu yıktılar. Bilmedikleri; umudu hâlâ içimizde saklıyoruz. Bu sözlerimi unutma. Güzel günlerde seninle gene bu lobide oturalım. Sigara benden. Söz!"

Fatih şaşkınlıkla dinledi. Üzerindeki paltoyu zor taşıyan, saçları seyrelmiş, normalde perişanlığı korkutan bu adamın bilgeliği, ustaca çalınan Rodrigo şaşırtmıştı Fatih'i.

Slobodan, "Hadi seni gezdireyim" dedi. Gezmek. Fatih'in hoşuna gitti. Gülümsedi. "Tamam; hadi gezdir beni" dedi. Birlikte otelden çıktılar. Yeni arkadaşının etrafına dikkati Fatih'in gözünden kaçmadı. Tedirginlik değil de dikkat. Avlanacak ya da avlayacak tilki dikkati. Yolunu özenle seçerken özensiz seçenleri gözlemek...

Ana caddeye girdiler. Slobodan nehrin sağ tarafındaki tepelerde,
Yahudi mezarlığında keskin nişancıların olduğunu söyledi. Dikkatli olmasını söylemedi ama ona dikkat etti.

A7 Kitap, 2019

Tokoğlu

Bölgenin Temalı Tek Butik Oteli

Assos Barbarossa Hotel,Siz değerli misafirleri için incelikle tasarlanmış olup,ailenizle birlikte dinlenebileceğiniz, hoş vakitler geçirebileceğiniz,çocuklarınızın Denizcilik Tarihi ile iç içe bir şekilde hem eğlenip hem de eğitici bilgiler ile beslenebileceği Temalı Butik Oteldir.

Otelimiz,temiz ve berrak denizi ile mavi bayrak ödülü alan Kadırga Koyu'nun en güzel yerinde konumlanmıştır. Denizin içindeyken,Assos'un kendine has bitki örtüsüyle bezenmiş dağ manzarasına karşı yüzmekten çok büyük keyif alacağınızdan eminiz.

Akşam üstü başlayan ve sıcaktan bunalmanızı engelleyen hafif imbat esintisi ve nem oranı düşük havası Sizi kendine aşık edecektir.

@AssosBehramHotel-@assosbarbarossahotel-@ zeytinhanhotelassos @assosdionysoshotel

assoszeytinhanhotel assosbehramhotel assosbarbarossahotel assosdionysos_hotel

ASSOS BARBAROSSA HOTEL

Assos Barbarossa Hotel

Behramkale Kadırga Ayvacık Çanakkale Türkiye
T:+90 286 721 70 71
+90 541 721 70 71
F:+90 286 721 71 77
info@assosbarbarossahotel.com
www.assosbarbarossahotel.com

Assos Behram Hotel

Behramkale Köyü İskele Mevkii Ayvacık Çanakkale Türkiye
T:+90 286 721 70 16
+90 545 721 70 16
info@assosbehramhotel.com
www.assosbehramhotel.com

Assos Zeytinhan Hotel

Balabanlı Köyü Sivrice Mevkii Çanakkale Türkiye
T:+90 286 723 40 10
+90 286 723 40 08
+90 544 723 40 10
info@assoszeytinhanhotel.com
www.assoszeytinhanhotel.com

Assos Dionysos Hotel

Balabanlı Koyu Sivrice Mevkii Ayvacık Çanakkale Türkiye
T:+90 286 723 40 48
info@assosdionysoshotel.com
www.assosdionysoshotel.com

psikesinema

Ocak-Şubat 2020 sayısı

tüm gazete bayii ve seçkin kitapçılarda